

ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ

Μετέχουσες Σπουδάστριες:

Σπέγγου Παναγιώτα

Μπακίρη Ελένη

Καθηγήτρια Εφαρμογών:

Γιαβάση Αγγελική

Πτυχιακή για τη λήψη πτυχίου στην Κοινωνική Εργασία από το τμήμα Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (ΤΕΙ Πάτρας)

Πάτρα, Σεπτέμβριος 1995

Η επιτροπή για την έγκριση της πτυχιακής εργασίας

κ. ΓΑΪΤΑΝΗ ΡΕΓΓΙΝΑ

κ. ΤΣΙΑΜΗ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	1737A
----------------------	-------

Ο Αριστοτέλης είχε πει για τους έφηβους:

«Αλλάζουν εύκολα και είναι άστατοι στις επιθυμίες τους, που είναι τόσο περδαστικές όσο και έντονες... Και τα λάθη τους πάντοτε δεν τα χαρακτηρίζει το μέτρο αλλά η υπερβολή... Φθάνουν πάντοτε στ' άκρα και στην αγάπη τους και στο μίσος τους. Πιστεύουν πως είναι παντογνώστες».

“Απαντα Αριστοτέλους - Ηθικά Νικομαχεία” 1979

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελίδα

Περίληψη μελέτης	7
------------------------	---

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

Εισαγωγή	11
Σκοπός μελέτης	14
Ορισμός όρων	15

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΑΛΛΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΙ ΣΧΕΤΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

A. Ιστορική αναδρομή	19
B. Τ' αναπτυξιακά χαρακτηριστικά της εφηβείας	40

Γ. Σεξουαλικότητα στην εφηβεία	55
Δ. Εφηβοι και οι συνομήλικοί τους	66
Ε. Εφηβοι και γονείς	85
Ζ. Η στάση και ο ρόλος της οικογένειας στη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση του εφήβου	94
Η. Ηβη - Τι θα πρέπει να ξέρουν οι γονείς γι' αυτή	115
Θ. Για ποια άλλα θέματα πρέπει τα παιδιά να είναι ενημερωμένα από γονείς και εκπαιδευτικούς	118
Ι. Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στα σχολεία	126
Κ. Αντισύλληψη	148
Λ. Τ' αφροδίσια νοσήματα	168
Μ. Στοιχεία προβληματικής για την σεξουαλική αγωγή	186
Ν. Σεξουαλικές παρεκκλίσεις	199
Ξ. Λογοκρισία, μέσα μαζικής ενημέρωσης, πορνογραφία	213
Ο. Ο ρόλος της εκκλησίας στη Σ.Δ. των νέων	223
Π. Συνέντευξη από γιατρό της «εφηβικής και παιδικής γυναικολογίας»	237

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Συμπεράσματα - Προτάσεις	243
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	251

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εφηβεία είναι ένα απ' τα σημαντικότερα στάδια της ζωής του ατόμου. Είναι η πιο κρίσιμη και καθοριστική ηλικία. Μια περίοδο γεμάτη προβλήματα, γεμάτη ανακατατάξεις.

Στην εφηβεία πραγματοποιείται το πέρασμα του ατόμου από τον κόσμο του παιδιού, με την ανεμελιά και την εξάρτηση, στον κόσμο του ενήλικου, με την υπευθυνότητα και την αυτοδιαχείριση. Ολα αυτά γίνονται μέσα σ' ένα διάστημα 7 με 8 χρόνια. Στο διάστημα αυτό ο έφηβος δεν είναι ούτε παιδί αλλά ούτε και ενήλικος.

Ο έφηβος περνά από πολλές αλλαγές. Πρώτα-πρώτα στο βιοσωματικό τομέα. Στη φάση αυτή επισυμβαίνουν σωματικές αλλαγές στο ύψος, το βάρος, και τη λειτουργία των οργάνων.

Στο νοητικό τομέα, όπου ο έφηβος έχει την ικανότητα να σκέφτεται ανοιχτά, μπορεί να πιθανολογεί, να υποθέτει και να θεωρεί.

Στο συναισθηματικό τομέα ο έφηβος περνά μια μεγάλη ένταση και αστάθεια της ψυχικής διάθεσης.

Στο κοινωνικό πλαίσιο, εμφανίζει σημαντικές αλλαγές στη συμπεριφορά του. Νιώθει την επιθυμία για να ανεξαρτητοποιηθεί. Λαμβάνει και υιοθετεί πρότυπα συμπεριφοράς. Βιώνει πολλές ψυχικές εντάσεις μέσα και έξω από το περιβάλλον του.

Αρχίζει να δείχνει ενδιαφέρον για το άλλο φύλο. Προσέχει και περιποιείται τον εαυτό του.

Η σεξουαλική του ορμή κατευθύνεται προς την ερωτική πράξη. Δημιουργεί «σχέσεις». Αισθάνεται σίγουρος για το σώμα του, για την ελκυστικότητά του, και επεκτείνει την πνευματική πλευρά του σεξ.

Δημιουργεί παρέες, φίλους που είναι καθοριστικοί για την εξέλιξή του. Πολλές φορές οι παρέες μπορεί να αποβούν σε κακό. Να πάρει «άσχημο δρόμο», να συμπεριφέρεται άσχημα, να κάνει πράγματα που να τον κατακρίνουν γι' αυτό, και να τιμωρείται. Μπορεί να αποκτήσει λάθος αξίες, ιδανικά και πιστεύω.

Μπορεί όμως να αποβούν και σε καλό, εάν στ' άτομα αυτά υπάρχει μεταξύ τους, αγάπη συνεννόηση, κατανόηση, σωστή συζήτηση, παραδοχή και επικρότηση για οποιαδήποτε σωστή πράξη του. Να έχουν δυνατή αίσθηση της προσωπικότητας, να προσπαθούν να επιτύχουν κοινούς και υψηλούς στόχους. Να εκτιμά ο ένας τον άλλον, να έχουν το ελεύθερο της γνώμης τους, να μην αισθάνονται μειονεκτικά και να προσπαθούν για το καλύτερο.

Καθοριστικό ρόλο βέβαια παίζουν και οι γονείς για τη σωστή διαμόρφωση της παρέας.

Όταν οι γονείς μιλάνε, συζητάνε με τον έφηβο, τον πληροφορούν για όλους τους κινδύνους που υπάρχουν και που μπορεί ν' αντιμετωπίσει, του λένε πάντοτε την αλήθεια, λέγοντάς του ότι δεν έχει μόνο υποχρεώσεις αλλά δικαιώματα κι ευθύνες, όταν του δείχνουν πως τον αγαπάνε, τον εμπιστεύονται και του συμπαραστέκονται, τότε ο έφηβος προσπαθεί να φανεί αντάξιος απέναντι στους γονείς, προσπαθεί να τους δεχθεί, προσπαθεί να μην κάνει λάθη.

Οι γονείς πέρα απ' αυτό θα πρέπει να είναι ενήμεροι και έτοιμοι να του μιλήσουν και για άλλα «θέματα» που ο έφηβος θέλει να μάθει: Οπως για το σεξ. Τί είναι, πώς γίνεται, πώς μπορεί να μείνει έγκυος μια κοπέλα; Τί είναι περίοδος; Τί αρρώστιες υπάρχουν; Ποιες είναι οι

μέθοδοι αντισύλληψης κ.λπ. Θα πρέπει να υπάρχει θάρρος μεταξύ γονέων και παιδιών γιατί θα είναι καλύτερα να ρωτήσει και να μάθει από τους γονείς παρά από φίλους, περιοδικά, και άλλα μέσα, που υπάρχει περίπτωση για παραπληροφόρηση.

Η εφηβεία κατά την αρχαιότητα ήταν μια περίοδος ωρίμανσης, σύμφωνα με τα δεδομένα της εποχής μας. Οι νέες έπρεπε να παντρευτούν και να κάνουν παιδιά, ενώ οι νέοι αναλάμβανουν υποχρεώσεις απέναντι στην πολιτεία, που είχαν κυρίως εκπαιδευτικό και στρατιωτικό χαρακτήρα.

Τα τελευταία χρόνια ο αριθμός των σεξουαλικά δραστήριων εφήβων έχει αυξηθεί. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα ν' αυξηθούν οι κίνδυνοι για προσβολή από σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα, οι εγκυμοσύνες και οι εκτρώσεις ανάμεσα στους εφήβους. Από την άλλη πλευρά τα μέτρα αντιμετώπισης αυτών των προβλημάτων είναι σε πολλές χώρες πενυχρά ως και ανύπαρκτα.

Οι έφηβοι έχουν ανάγκη να πληροφορηθούν όλα τα θέματα, που αφορούν τη σεξουαλική ζωή του ανθρώπου. Τα μέτρα αντισύλληψης, τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα και οι σεξουαλικές παρεκκλίσεις είναι από τα βασικότερα θέματα, για τα οποία όμως, οι έφηβοι παίρνουν συνήθως πληροφορίες από ανεύθυνους φορείς (π.χ. ΜΜΕ) που σκοπό έχουν να προωθήσουν έναν τύπο ζωής για εμπορικούς και μόνο λόγους.

Όσον αφορά τις σχέσεις τους με την οικογένεια, είναι γνωστό ότι οι έφηβοι αρχίζουν ν' «απομακρύνονται» από τους γονείς και να ζητάνε τη δική τους αυτονομία. Η υπερπροστατευτική, άλλωστε, προς τα παιδιά ελληνική οικογένεια δεν αφήνει και πολλά περιθώρια στις

αμοιβαίες σχέσεις εμπιστοσύνης όσον αφορά τα σεξουαλικά θέματα, ιδιαίτερα εξαιτίας της «μονόπλευρης ηθικής» (σωστό για το αγόρι, λάθος για το κορίτσι). Αν και οι γονείς επιθυμούν να εμπιστευούνται τα παιδιά τους και να τα καθοδηγούν σε θέματα σεξ, χρειάζεται πολύς χρόνος για να πραγματοποιηθεί αυτό και η κατάλληλη προετοιμασία πρέπει να γίνει σ' αυτούς που σήμερα είναι παιδιά ή έφηβοι και θα γίνουν μελλοντικοί γονείς.

Το σχολείο θα μπορούσε ν' αποτελέσει βασικό φορέα σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης. Σ' αυτό το χώρο όμως υπάρχουν πολλά προβλήματα. προγραμματισμού και υλοποίησης των στόχων. Σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες γίνονται κάποιες προσπάθειες, αλλά δεν μπορούν ν' ανταποκριθούν στις υπάρχουσες ανάγκες. Όσον αφορά την Ελλάδα το σχολείο εξαρτάται σημαντικά από την εκκλησία και εφόσον οι νόμοι της εκκλησίας αφορούν κυρίως την εγκράτεια και το γάμο, είναι φυσικό η εκκλησία να προετοιμάζει τους νέους για το γάμο, παρά να τους παρέχει οποιοδήποτε άλλο είδος σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εφηβική ηλικία χαρακτηρίζεται ως περίοδος μεταβατική. Αποτελεί μια ξεχωριστή αναπτυξιακή περίοδο, με ειδικά αναπτυξιακά γνώρισματα.

Στα πρώτα χρόνια της εφηβείας, ο έφηβος εξακολουθεί να είναι ασταθής, παλινδρομώντας προς την παιδική ηλικία και από τα μέσα της εφηβείας αρχίζει να κάνει σωστές σχέσεις με συνομήλικους και να γίνεται κοινωνικός. Αργότερα αποκτά μια ολοκληρωμένη αντίληψη για το άτομό του, για το περιβάλλον του, και το άλλο φύλο.

Η σεξουαλικότητα γίνεται πιο ουσιαστική.

Η δυνατότητα, τώρα, για σεξουαλική διαπαιδαγώγηση καθορίζει το πότε θα είναι έτοιμος ο έφηβος να αναπτύξει μια σωστή σχέση με τ' άλλο φύλο και κατά πόσο η σχέση αυτή θα είναι πετυχημένη.

Ποιοι είναι όμως υπεύθυνοι για την νουθεσία των παιδιών; Για να υπάρξει σωστή διαπαιδαγώγηση πρέπει πρώτα απ' όλα να είναι ενημερωμένοι οι γονείς. Η οικογένεια είναι ο πρώτος κοινωνικός κόσμος στον οποίο μπαίνει το παιδί. Αυτή κατέχει τις πιο ευνοϊκές δυνατότητες για τη σεξουαλική αγωγή του. Η οικογένεια κτίζει τις τάσεις της κοσμοαντίληψης, της ηθικής, των αισθητικών γούστων του παιδιού, καλλιεργεί τα συναισθήματά του.

Υπάρχουν πολλές ιδιαιτερότητες μεταξύ των σχέσεων των παιδιών, ψυχολογικές διαφορές αγοριών και κοριτσιών, ιδιομορφίες

της σεξουαλικής ωριμότητας, όπου όλα αυτά επιτρέπουν στους γονείς να καταλάβουν καλύτερα το παιδί τους, και να βρίσκουν πιο εύκολα τη σωστή επικοινωνία μαζί του.

Σχηματίζοντας τη σωστή αντίληψη για το πρόβλημα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης οι γονείς θα μπορούν με περισσότερη ακρίβεια να καθορίσουν τη θέση τους, να λύσουν όποια προβλήματα είναι πιο επίκαιρα στην πρακτική διαπαιδαγώγησή τους.

Η γνώση των βάσεων της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης είναι απαραίτητη για την προετοιμασία των παιδιών για την οικογενειακή ζωή.

Στη συνέχεια οι δάσκαλοι και οι καθηγητές δεν πρέπει να χάνουν καμία ευκαιρία για να συμβουλεύουν τους εφήβους, άσχετα με το αν το μάθημα της σεξουαλικής αγωγής βρίσκεται ή όχι στα σχολεία.

Δυστυχώς υπάρχουν ακόμα στην ελληνική κοινωνία γονείς και εκπαιδευτικοί που αρνούνται να δεχθούν την πραγματικότητα.

Υπάρχει μεγάλη άγνοια. Η ευθύνη ανήκει στους γονείς και μετά στους εκπαιδευτικούς.

Ο έφηβος δεν μπορεί να δεχθεί μηνύματα για το σεξ ή τον έρωτα αν δεν έχει πάρει προηγουμένως τις απαραίτητες βασικές γνώσεις.

Βλέπουμε έφηβους που όταν δουν γεννητικά όργανα σε φωτογραφίες κοκκινίζουν, ντρέπονται ή ρίχνουν κλεφτές ματιές.

Οι περισσότεροι νέοι σήμερα ενημερώνονται γύρω από τα σεξουαλικά προβλήματα. Ξέρουν τι συμβαίνει στη διάρκεια του τοκετού, τί είναι έμμηνη ρύση και πώς γίνεται η σύλληψη. Οι περισσότεροι κατέχουν ότι μπορούν να μάθουν με τη λογική. Και όμως όλοι είναι ακόμα γεμάτοι ερωτήματα. Έχουν τη γνώμη πως

πρέπει να μάθουν πολύ περισσότερα πράγματα, με τα οποία ίσως δεν θα έχουν ποτέ σχέση στη ζωή τους. Δεν ξέρουν ακόμα πως τα πιο σημαντικά δεν είναι δυνατόν να τα καταλάβουν μόνο με την λογική. Ρωτούν και ξαναρωτούν γιατί δεν ξέρουν ακόμα το ζήτημα, που τους δημιουργεί αυτή την περιέργεια.

Την ανάγκη για ενημέρωση την αισθάνεται ο καθένας μας. Πολλά παιδιά γίνονται θύματα επιτήδειων για μια πρόωμη σεξουαλική ζωή, οι εγκυμοσύνες στην εφηβεία είναι αυξημένες, τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα αυξημένα, και το παιδί προσπαθεί να αμυνθεί χωρίς βοήθεια τις περισσότερες φορές ανήμπορο να πλησιάσει τους γονείς ή το δάσκαλό του.

ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ

Η μελέτη του συγκεκριμένου θέματος, έγινε με σκοπό την διεξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με το πόσο είναι χρήσιμη και πόσο βοηθάει η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στην εφηβεία.

ΟΡΙΣΜΟΣ ΟΡΩΝ

Οι ορισμοί πάρθηκαν μέσα από τη βιβλιογραφία που χρησιμοποιήσαμε. Εδώ αναγράφονται συγκεντρωτικά.

Τους αναφέραμε και μέσα στην ανάλυση και επεξεργασία του θέματος.

AIDS: «Acquired Immune Deficiency Syndromes» ή στα ελληνικά «Σύνδρομο Επίκτητης Ανοσολογικής Ανεπάρκειας». Το AIDS οφείλεται στον ιό LAV/HTAV III. Η προσβολή του οργανισμού από τον ιό αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την παράλυση (καταστολή) του ανοσολογικού συστήματος, λόγω βλάβης των λεμφοκυττάρων.

Αμφισεξουαλικά άτομα: Αμφισεξουαλικό ονομάζεται το άτομο, που διεγείρεται και από άτομα του ίδιου φύλου, αλλά και από άτομα διαφορετικού φύλου. Π.χ. ένας άνδρας ελκύεται από έναν άλλο άνδρα, αλλά και από μία γυναίκα.

Αντισύλληψη: α) Με τον όρο αντισύλληψη εννοούμε τα μέσα και τις τεχνικές που εφαρμόζονται για να εμποδίσουν την εγκυμοσύνη. β) Η αντισύλληψη περιλαμβάνει τις μεθόδους εκείνες, που επιτρέπουν στα ζευγάρια να έχουν σεξουαλικές επαφές δίχως το φόβο μιας ανεπιθύμητης εγκυμοσύνης, επιτρέποντάς τους ταυτόχρονα τη δυνατότητα να πραγματοποιήσουν τη γονιμότητά τους μόλις το θελήσουν.

Αφροδίσια νοσήματα: α) Τ' αφροδίσια νοσήματα πήραν τ' όνομά τους από τη θεά του έρωτα, την Αφροδίτη, αν και τελείως άστοχα. Πρόκειται για μεταδοτικές ασθένειες των γεννητικών οργάνων, που μεταδίδονται κυρίως με τη συνουσία. Οι πιο γνωστές και οι πιο

διαδεδομένες είναι η βλενόρροια και η σύφιλη. β) Τ' αφροδίσια σήμερα έχουν μετονομαστεί σε Σεξουαλικά Μεταδιδόμενα Νοσήματα (ΣΜΝ), γιατί ο αρχικός όρος ήταν αρκετά αντιπαθής στο ευρύτερο κοινό. Τα ΣΜΝ είναι παθήσεις, που προκαλούνται από μικρόβια ή ιούς, που έχουν την ιδιορρυθμία ν' αναπτύσσονται ευκολότερα στο γεννητικό σύστημα.

Αυνανισμός: Χαρακτηρίζεται κάθε χείδεμα ή τρίψιμο των γεννητικών οργάνων με σκοπό την ηδονή.

Εκτρωση: Θεωρείται κάθε διακοπή της εγκυμοσύνης πριν την 24η εβδομάδα της κύησης.

Ετεροφυλοφιλία: Είναι η σεξουαλική έλξη προς άτομα διαφορετικού φύλου, άνδρα προς γυναίκα και γυναίκα προς άνδρα.

Εφηβεία: Είναι η τελευταία φάση της ανάπτυξης το τελευταίο στάδιο στην πορεία του ατόμου πριν την ωριμότητα. Καλύπτει την ηλικία των 12-18 ετών. Η εφηβική ηλικία χαρακτηρίζεται ως περίοδος μεταβατική.

Εφηβική στειρότητα: Το κορίτσι μετά την 1η έμμηνη ρύση για 1 με 2 χρόνια δεν παράγει ώριμα γονιμοποιημένα ωάρια.

Κόλπος: Είναι ένας ινομυώδης ελαστικός σωλήνας, που βρίσκεται μεταξύ του αιδοίου και του τραχήλου της μήτρας. Υποδέχεται το πέος κατά τη συνουσία που είναι απαραίτητο για τη γονιμοποίηση.

Κολπικός θόλος: Ο κόλπος καταλήγει σχηματίζοντας 4 θόλους, τον πρόσθιο, τον οπίσθιο και 2 πλάγιους. Ο οπίσθιος θόλος είναι βαθύτερος και μέσα σ' αυτόν μαζεύεται κατά τη συνουσία το σπέρμα.

Μήτρα: Είναι ένα κοίλο μυώδες όργανο σχήματος αχλαδιού με

παχιά τοιχώματα. Η περίοδος προέρχεται από τη μήτρα, όπως και προστατεύει το γονιμοποιημένο ωάριο - έβρυο μέχρι την πλήρη αναπτυξή του μέχρι την έξοδό του (τοκετός).

Ομοφυλοφιλία: Ομοφυλοφιλία είναι η σεξουαλική έλξη προς άτομα του ίδιου φύλου, δηλαδή άνδρας προς άνδρα και γυναίκα προς γυναίκα. Η ομοφυλοφιλία στον άνδρα λέγεται και "ομοερωτισμός" ή "παιδεραστία" και η ομοφυλοφιλία στη γυναίκα ονομάζεται "λεσβιασμός" ή "λεσβιακός έρωτας" από τ' όνομα του νησιού Λέσβος όπου ζούσε η ποιήτρια της αρχαιότητας Σαπφώ, με τις μαθήτρες της.

Οργασμός: Πρόκειται για ρυθμικές συσπάσεις, οι οποίες προοδευτικά γίνονται ισχυρές και διακεκομένες. Στη γυναίκα οι συσπάσεις αυτές αφορούν το κατώτατο τριμόριο του κόλπου και διαρκούν περισσότερο απ' ότι στον άνδρα. Μετά τον οργασμό παρατηρείται και στα δύο φύλα μυική χαλάρωση και αίσθημα κόπωσης.

Παρθενικός υμένος: Είναι μια βλέννα που χωρίζει τον κόλπο από τα έξω γεννητικά όργανα. Είναι ένα χώρισμα των έσω και έξω γεννητικών οργάνων.

Περίοδος: Είναι η περιοδική ανά μήνα περίπου αιμόρροια απ' την κοιλότητα της μήτρας.

Πορνογραφία: Με την πορνογραφία εκφράζεται καθετί το άσεμνο. Βέβαια, ο ορισμός της πορνογραφίας ποικίλλει από λεξικό σε λεξικό, γιατί η έννοια της αισχρότητας ποικίλλει ανάλογα με τα γεωγραφικά πλάτη και μήκη και τις πολιτιστικές παραδόσεις των λαών, ενώ αυτό που σήμερα θεωρείται αισχρό, αύριο μπορεί ν' αλλάξει. Η κοινή γνώμη πολλών δυτικών χωρών και οι ίδιοι οι νόμοι

τους θεωρούν την πορνογραφία σαν σκόπιμη προσπάθεια σεξουαλικής διέγερσης.

Σεξουαλικές δυσλειτουργίες: Στις σεξουαλικές δυσλειτουργίες υπάρχει διαταραχή στη σεξουαλική λειτουργία.

Σεξουαλικές παρεκκλίσεις ή παραφιλίες (παρό-παρέκκλιση και φιλία-αυτό το οποίο το άτομο ελκύεται): Στις σεξουαλικές παρεκκλίσεις υπάρχει διαταραχή του σεξουαλικού σκοπού ή στόχου.

Σεξουαλική ανάπτυξη: Η σεξουαλική ανάπτυξη υπάρχει από την ώρα της γέννησης του παιδιού. Προχωρεί και δυναμώνει όσο το παιδί μεγαλώνει. Βασικό της στοιχείο είναι η γεννητήσια ορμή δηλαδή η τάση του ανθρώπου προς το αντίθετο φύλο.

Σεξουαλική σχέση: Η είσοδος του πέους μέσα στον κόλπο της γυναίκας. Αυτό λέγεται και συνουσία.

Σεξουαλική ωρίμανση: Ο οργανισμός αναπτύσσεται και φτάνει σε ορισμένες διαστάσεις. Παρουσιάζονται πολλές αλλαγές, τόσο εξωτερικές όσο και εσωτερικές.

Ωοθυλακιορρηξία: Δύο εβδομάδες από την έναρξη της περιόδου, γίνονται εκκρίσεις από μεγάλες ποσότητες διαφόρων ορμονών (LH.H, FSH) όπου προκαλούν τη ρήξη του ώριμου ωοθυλακίου που βρίσκεται στην επιφάνεια της ωοθήκης, με αποτέλεσμα την απελευθέρωση του ωαρίου και γονιμοποίησή του με το σπερματοζώαριο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

Α. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

Η Εφηβεία από την Αρχαιότητα ως Σήμερα

Η εφηβεία είναι μια εξελικτική περίοδος στη ζωή του ανθρώπου, μια περίοδος με ιδιαίτερα ψυχολογικά χαρακτηριστικά, που εξαρτώνται από τις κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες μέσα στις οποίες αναπτύσσεται ο νέος. Κάθε κοινωνία και κάθε εποχή έχει τα δικά της κριτήρια, με τα οποία αποφασίζει ως ποια ηλικία διαρκεί η εφηβεία, ως πότε μπορεί ένας νέος, που δεν είναι πια παιδί, να λογίζεται έφηβος, δηλαδή όχι ενήλικος, όχι ώριμος αρκετά να ονομάζεται άνδρας ή γυναίκα. Στην αρχαιότητα τουλάχιστον και ιδίως για τις γυναίκες, το τέλος της εφηβείας καθορίζονταν ανεξάρτητα από τη φυσιολογική ή σωματική ωριμότητα του νέου.

Τα όρια της εφηβείας στην Αρχαία Ελλάδα

Η λέξη “έφηβος” στην αρχαία εποχή αναφερόταν στο τέλος της περιόδου, που λέγεται σήμερα εφηβεία (adolescence) και που λεγόταν τότε “ήβη” (Liddell H.G. and Scott, 1968). Με άλλα λόγια, εφηβεία στην αρχαιότητα σήμαινε το συμπλήρωμα της “ήβης”, η οποία όπως και τώρα, άρχιζε με την πρώτη εμφάνιση των εξωτερικών γνωρισμάτων του γένους (pubescence), μα τελείωνε όταν το αποφάσιζε ο νόμος, που ήταν διαφορετικός σε διαφορετικές περιοχές της Ελλάδας. Στην

Αθήνα και γενικά στις Ιωνικές πόλεις, η “ήβη”, αυτό που εννοούμε σήμερα όταν αναφερόμαστε στην περίοδο της εφηβείας, τελείωνε μόλις ο νέος γινόταν 16 χρονών (και κατά άλλες πηγές 14), στη Σπάρτη και γενικά στις Δωρικές κοινωνίες μόλις γινόταν 18. Για την κοπέλα το τέλος της “ήβης” (ή εφηβικής περιόδου) σήμαινε ότι είχε φτάσει σ’ ηλικία γάμου και ήταν γενικά πολύ πιο χαμηλά από του αγοριού. Στην Αθήνα τουλάχιστον συνέπιπτε με το τέλος της περιόδου, που σήμερα ονομάζουμε “ήβη” (pubescence). Ας σημειωθεί ακόμα ότι η λέξη “έφηβος” εμφανίζεται μάλλον σπάνια σ’ αρχαία κείμενα. Συνήθως χρησιμοποιείται ο όρος “νέος”.

Η παιδεία στην Αρχαία Ελλάδα

Όπως και στις μέρες μας, η περίοδος της εφηβείας στην Αρχαία Ελλάδα συνδέονταν με την έννοια της παιδείας - τη μόρφωση. Η λέξη “παιδεία” είχε δύο σημασίες: εννοούσε από τη μια μεριά την ηθική μόρφωση, που βασιζόνταν στους αρχαίους κανόνες ηθικής και κοινωνικής συμπεριφοράς και από την άλλη στις διάφορες επαγγελματικές ικανότητες και παραδόσεις, που οι αρχαίοι ονόμαζαν “τέχνη”. Η λέξη “παιδεία” εμφανίζεται για πρώτη φορά σε κείμενα του 5ου αιώνα. Ως τότε, η μόρφωση, με τις δύο σημασίες που αναφέρθηκαν, ήταν κάτι το αυτονόητο. Και οι μεν ηθικές αρχές, όπως να σέβεσαι τους θεούς, τους γονείς σου, τους ξένους, ενσωματώθηκαν στους νόμους των πόλεων, η δε πρακτική σοφία, που αφορούσε τους κανόνες συμπεριφοράς και τις λαϊκές αντιλήψεις για τη λειτουργία του κόσμου, προλήψεις κι εμπειρικές δοξασίες, βρήκε την έκφρασή της σε παραινετικά ποιήματα, όπως το “Έργα και Ημέρες” του

Ησίοδου. Οι τέχνες, κράτησαν τους κανόνες τους άγραφους, σαν επαγγελματικά μυστικά, για πολύ καιρό. (Jaeger W., 1945).

Αλλά, παράλληλα με την παιδεία ή μόρφωση των παιδιών και των εφήβων, έχουμε και τη διαμόρφωση του χαρακτήρα του πολίτη, που αρχίζει κυρίως από την εφηβική ηλικία. Στ' αρχαϊκά χρόνια, η διδασκαλία αυτή των νέων, προκειμένου προπάντων για το θάρρος και τον ιπποτισμό, γινόταν με παραδείγματα από τη ζωή των ηρώων. Τα παιδιά των αρχόντων, όπως ο γιος του Αχιλλέα, Νεοπόλεμος, είχαν το δικό τους δάσκαλο, που ζούσε μέσα στο σπίτι, τρώγοντας μαζί τους μέσα στην αίθουσα των ανδρών του παλατιού, αλλά σε κάποια απόσταση από τον πατέρα. Σε μια τέτοια μόρφωση ή μάλλον επιμόρφωση, που αποτελεί τη βάση του πολιτισμού μιας κοινωνίας, η έννοια της ωφελιμότητας έπαιξε δευτερεύοντα ρόλο. Για τους αρχαίους Έλληνες, η βασική αρχή της παιδείας ήταν η "αρετή", που σαν λέξη έχει την ίδια ρίζα με το "άριστος" και αναφέρεται στην έννοια της υπεροχής. Κατά τους ομηρικούς χρόνους, αρετή σήμαινε παλικάριά και χαρακτηρίζονταν από τη σωματική ρώμη και το θάρρος στη μάχη και γενικά στην πράξη, που ταυτίζονταν με την ανδρεία, με άλλα λόγια με τον άνδρα και την ανδρική ιδιότητα της γενναιότητας. Η αρετή με αυτή την έννοια αποτελούσε το ιδανικό της αριστοκρατίας και μεταβιβάζονταν από πατέρα σε γιο. Η συμμόρφωση του νέου και γενικά του ατόμου στα κριτήρια της αρετής, αποτελούσε κριτήριο, που υπαγορεύονταν από το συναίσθημα της ντροπής -την αιδώ- μια κοινωνικά προγραμματισμένη συνείδηση, που χαρακτήριζε κατ' εξοχήν τους ομηρικούς Έλληνες. Βάση της ηθικής ήταν πώς θα φαίνονταν η πράξη

του ατόμου, η συμπεριφορά του γενικά, στα μάτια των άλλων, αρχίζοντας από τον πατέρα του, που σήμαινε την ταύτισή του με τις εντολές του πατέρα. (*Adkins, A.W.H, 1951*)¹.

Αναπόσπαστα συνδεδεμένη με την αρετή ήταν η έννοια της τιμής, η οποία στην πράξη ταυτίζονταν με την έννοια της αιδούς, της ντροπής. Και η πραγματοποίηση της αρετής, που την απαιτούσε το συναίσθημα της τιμής, ο αυτοσεβασμός, απαιτούσε τον έπαινο των άλλων και έφερνε την περηφάνια, ενώ η απουσία ή η απώλεια της αρετής προκαλούσε τον ψόγο και την τιμωρία, τη νέμεση και την ντροπή. Με άλλα λόγια, το υπερεγώ του ανθρώπου της ηρωικής εποχής, της εποχής του χαλκού, που περιγράφει ο Ομηρος ήταν αποκλειστικά μια δημόσια υπόθεση, κάτι που ακούγεται σαν ναρκισσισμός και εξάρτηση από την εξωτερική πραγματικότητα. (*Dodds E.R., 1951*)².

Μα, ακόμα και στους αρχαίους χρόνους της κλασικής Ελλάδας, η αντίληψη αυτή της αρετής δεν έχει χάσει τη σπουδαιότητά της και την ηθική της δικαίωση, όπως φαίνεται από τη γνώμη του Αριστοτέλη, ότι η ανθρώπινη προσπάθεια για την τέλεια αρετή προέρχεται από τη φιλαυτία, από μια ναρκισσιστική ανάγκη. Θα έλεγε κανείς ότι η άποψη αυτή έρχεται σε σύγκρουση με την προοδευτική αντίληψη της κλασικής εποχής, που βρίσκει την έκφρασή της στους Αθηναίους τραγωδούς, για τους οποίους η φιλαυτία είναι ύβρις, που τιμωρείται από τους θεούς. Από την άλλη πλευρά, όπως υπογραμμίζει ο Jeager (1945), η φιλαυτία, για την οποία μιλάει ο Αριστοτέλης, δεν αναφέρεται στο πραγματικό Εγώ του ανθρώπου, αλλά στον ιδανικό του εαυτό, δηλαδή στο Υπερεγώ του, που κάθε άξιος σεβασμού

1. *Adkins AWH, Merit and Responsibility, 1951*

2. *Dodds, E.R., The Greeks and the Irrational, 1951*

άνθρωπος προσπαθεί να προσεγγίσει. Και όταν το κατορθώνει απαιτεί τη συνείδηση του ωραίου, με την ηθική έννοια, ο ναρκισσισμός παύει και είναι κάτι το παθολογικό ή επιλήψιμο. Γιατί, κατά τον Αριστοτέλη, εκείνος που αγαπάει τον εαυτό του, είναι πάντα έτοιμος να θυσιαστεί για τους φίλους του ή την πατρίδα του - το αντίθετο, δηλαδή, από αυτό που μπορεί ή θέλει να κάνει ο ναρκισσιστικός άνθρωπος.

Ο Αριστοτέλης, όπως όλοι οι ελεύθεροι Αθηναίοι, είχε ανατραφεί με τα επικά έργα του Ομήρου, που από τον καιρό του Πεισιστράτου χρησίμευαν ως επίσημα διδακτικά κείμενα για τους νέους. Γι' αυτό και ο Πλάτωνας στο Συμπόσιο παραλληλίζει τις πνευματικές προσπάθειες του νομοθέτη και του ποιητή, με την προθυμία των μεγάλων ηρώων της αρχαιότητας, να θυσιάσουν τη θνητή ζωή τους για την αθανασία της φήμης.

Όσον αφορά τις γυναίκες του ομηρικού κόσμου, η μεγαλύτερη αρετή ήταν η ομορφιά, η αρμονία μορφής και κορμιού. Παρόλο που τους έφερε τον πόλεμο και αφάνισε τα σπίτια τους, οι γέροντες της πολιορκημένης Τροίας δεν μπορούν να της κρατήσουν έχθρα, καθώς η ωραία Ελένη περπατάει ανάμεσά τους, επιδεικνύοντας την ομορφιά της. Ωστόσο, κοντά στην ομορφιά υπήρχαν και οι αρετές της φρονιμάδας, της αγνότητας, της ηθικής εγκράτειας και της νοικοκυροσύνης.

Ο έφηβος στην Αρχαία Αθήνα

Στην Αρχαία Αθήνα, η είσοδος της εφηβείας για τ' αγόρια σήμαινε την εισαγωγή στο γυμναστήριο ή παλαίστρα, όπου

περνούσαν τα δύο τρίτα της ημέρας τους. Η γυμναστική ή, όπως το λέει η λέξη, η άσκηση του γυμνού σώματος, ήταν ο ακρογωνιαίος λίθος της εκπαιδευτικής αγωγής των νέων -οι διάφορες αθλοπαιδιές όπως το τρέξιμο, η δισκοβολία και η πάλη- αντικαθιστώντας τα παιδικά παιχνίδια, όπως τους βόλους, τις ομάδες και τα κότσια. Ακόμα και για τον Πλάτωνα, η άσκηση του σώματος ήταν τόσο αναγκαία όσο και η άσκηση του πνεύματος, γνωστή ως ρητορική, που και τα δύο μαζί επέτρεπαν την αξιοποίηση της ψυχής, των έμφυτων πλατωνικών αρετών. Για τις κοπέλες, η καθιερωμένη άσκηση ήταν ο χορός,μα και για τ' αγόρια σαν εκδήλωση σεβασμού προς τον Απόλλωνα. Ας σημειωθεί ότι και στην αρχαία Κίνα ένα μεγάλο μέρος από την εκπαίδευση των νέων, ύστερα από τα 13 τους χρόνια, ήταν ο χορός. (Hall, G.S., 1905)³.

Οι πλατωνικοί διάλογοι μας δίνουν τα πορτραίτα πολλών εφήβων, ανάμεσα στους οποίους ξεχωρίζουν ο Αλκιβιάδης κι ο Χαρμίδης. Οι έφηβοι αυτοί λαβαίνουν μέρος στις φιλοσοφικές συζητήσεις των ενήλικων ανδρών και, παρά την αμηχανία στην οποία τους βάζουν τα επιχειρήματα του κατά τ' άλλα συγκαταβατικού Σωκράτη, μαρτυρούν αξιόλογη μόρφωση, αλλά προπάντων μια μεγάλη επιθυμία για μάθηση. Συνήθως, αυτές οι συζητήσεις γίνονται στην παλαίστρα, όπου συχνάζουν οι έφηβοι με τους μεγαλύτερους σε ηλικία εραστές ή απλώς θαυμαστές τους, σε περιπάτους στα περίχωρα της πόλης ή τα βράδια σε συμπόσια. Και οι νέοι αυτοί, όπως παρατηρεί ένας από τους πρώτους συστηματικούς σπουδαστές της εφηβικής ηλικίας, ο G. Stanley Hall (1905), είναι αξιοθαύμαστα απλοί κι αυθόρμητοι, παρά το θαυμασμό, με τον οποίο τους περιβάλλουν μικροί και μεγάλοι. Ας

σημειωθεί ότι ο ερωτικός δεσμός με ώριμους άνδρες, που χρησίμευαν ως πνευματικοί κηδεμόνες για τους νέους, επιδοκιμάζονταν από την πολιτεία, καθώς φαίνεται από το γεγονός ότι οι νόμοι του Σόλωνα απαγόρευαν σ' ελεύθερο έφηβο να έχει ερωτικές σχέσεις με άνδρα, μόνο αν ήταν δούλος.

Η θέση του εφήβου στην κλασική Αθήνα ήταν καθαρά προνομιακή, κάτι που δε συνέβαινε στις κοπέλες της ίδιας ηλικίας. Και καθώς η συνηθισμένη ηλικία γάμου για τα κορίτσια ήταν πολύ μικρή, γύρω στα 14, όταν για τους άνδρες ήταν τουλάχιστον 30 (ο Πλάτωνας, στην Πολιτεία του, υποστήριξε πως η ιδανική ηλικία γάμου για τις γυναίκες ήταν τα 18 και για τους άνδρες τα 37 χρόνια), η διάρκεια της εφηβείας για τις γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες ήταν λιγότερο από μισή. Συντομότερη ήταν επίσης η διάρκεια της ζωής τους, καθώς υπολογίζεται ότι ο μέσος όρος επιβίωσης για τις γυναίκες της Αθήνας ήταν γύρω στα 36 (με αυξημένη θνησιμότητα από τα 14 έως τα 20, προφανώς σα συνέπεια της εγκυμοσύνης), ενώ για τους άνδρες ήταν τα 45 (εκτός από την τελευταία περίοδο του Πελοποννησιακού Πολέμου) (*Paperoy, S.B. 1975*).

Οι μαρμάρινοι Κούροι και Κόρες και οι Καρυάτιδες των Δελφών και του Ερεχθείου μας δίνουν μια ιδανική εικόνα των εφήβων της αρχαίας Ελλάδας. Οι Κούροι, σε αντίθεση με τα αιγυπτιακά τους πρότυπα, παρουσιάζονται γυμνοί, ενώ οι Κόρες είναι ντυμένες, μερικές με τον ελαφρό Δωρικό πέπλο, οι περισσότερες με τον βαρύτερο Ιωνικό χιτώνα, που προβάλλει όμως γλαφυρά τα χαρακτηριστικά του σώματός τους, ιδίως τους γοφούς, που τόσο στα κορίτσια όσο και στ' αγόρια αποτελούσαν το πιο ελκυστικό στοιχείο του νεανικού

κορμιού, για τους αρχαίους Έλληνες.

Στην Αθήνα του 5ου αιώνα, οι γυναίκες της καλής κοινωνίας δεν εμφανίζονταν στους δρόμους, εκτός από σπάνιες περιστάσεις όπως σ' επίσημα θρησκευτικά πανηγύρια ή στο θέατρο (και αυτό δεν είναι βέβαιο), το πρόσωπό τους σκεπασμένο με βέλο και πάντα σχεδόν, με συνοδεία γυναικείου προσωπικού. Η ζωή τους, είτε παντρεμένες ήταν είτε γυναίκες ελεύθερες είτε παιδιά, περνούσε στο σπίτι και μάλιστα σ' ιδιαίτερο 'διαμέρισμα, που ονομάζονταν γυναικωνίτης. Οι άνδρες μπορούσαν να έχουν εξώγαμες σχέσεις με παλακίδες ή εταίρες. Οι σχέσεις αυτές επιδοκιμάζονταν από την κοινωνία, που ήταν φυσικά ανδροκρατούμενη και δε φαίνεται να επηρέαζε την ειρήνη του οικογενειακού βίου. Τα παιδιά τέτοιων σχέσεων έμεναν και αυτά στο σπίτι, αλλά χωρίς νόμιμη αναγνώριση από τον πατέρα ή την πολιτεία.

Στο γυναικωνίτη, η νεαρή κοπέλα μεγάλωνε με μόνη μόρφωση τις στοιχειώδεις πληροφορίες, που έπαιρνε από τη μητέρα της ή την τροφό του σπιτιού. Στην καλύτερη περίπτωση, θα μάθαινε λίγη γραφή κι ανάγνωση, χορό ή μουσική. Εκείνο, που βάραινε την ανατροφή μιας κοπέλας, ήταν η απόκτηση οικιακών τεχνών, κυρίως το ράψιμο, το γνέσιμο και η ύφανση, που εξασφάλιζαν τον οικιακό ρουχισμό, ενώ το μαγείρεμα ήταν συνήθως δουλειά του υπηρετικού προσωπικού. Γιατί, τα περισσότερα σπίτια μπορούσαν να συντηρούν δούλες, που χρησίμευαν ως μαγείρισσες, καμαριέρες, συνοδοί των γυναικών στους περιπάτους τους και τροφοί των παιδιών.

Μία από τις πιο ενδιαφέρουσες ασχολίες της νέας κοπέλας ήταν η συμμετοχή της στην ύφανση του Πέπλου της Αθηνάς Παρθένας, που της αφιέρωναν κάθε τέσσερα χρόνια στα μεγαλύτερα Παναθήναια. Ο

Πέπλος αυτός, στολισμένος με παραστάσεις ανδρών, που θεωρούνταν άξιοι γι' αυτή την τιμή, πορεύονταν με πομπή στον Παρθενώνα, συνοδευόμενος από νεαρές παρθένες αριστοκρατικών οικογενειών, που κουβαλούσαν καλάθια με ιερά αναθήματα και λέγονταν "κανηφόρες" (Mahatfy, 1925)⁴.

Κάθε σχέση με αγόρια και γενικά με το άλλο φύλο ήταν απαγορευμένη. Και ο γάμος δεν άλλαζε πολύ τη θέση της κοπέλας. Απλώς, από το γυναικωνίτη του πατρικού της σπιτιού περνούσε στο γυναικωνίτη του άνδρα της, ο οποίος είχε την ευθύνη για την τιμή της, περιφρουρώντας τη ζηλόφθονα με τη βοήθεια ειδικών γυναικονόμων. Αυτό δε σήμαινε όμως ότι η ζωή στο σπίτι ήταν δυσάρεστη ή ότι έλειπε η ψυχαγωγία. Μόλο που αποκλεισμένες από το δημόσιο βίο και τον περισσότερο καιρό περιορισμένες στον κύκλο του δικού τους φύλου, είχαν την ευκαιρία να κουβεντιάζουν, ν' αφηγούνται ιστορίες, να χορεύουν, να παίζουν και να φροντίζουν το σώμα και το πρόσωπό τους με αρωματισμένα λουτρά, ψιμύθια και πολύτιμα κοσμήματα. Εκείνο που παραξενεύει όμως είναι ότι, μέσα στην πιο δημιουργική περίοδο της ελληνικής ιστορίας, δεν υπάρχει καμία ένδειξη καλλιτεχνικής ή λογοτεχνικής εκδήλωσης από τις γυναίκες αυτές. Κι αυτό θα μπορούσε ν' αποδοθεί στις συνθήκες ζωής, που τους επιβλήθηκαν, ιδιαίτερα κατά την κρίσιμη εφηβική ηλικία. Ήταν άλλωστε πολλές οι κοπέλες, που υπέφεραν από ψυχιατρικές διαταραχές, σ' αυτή την ηλικία, υστερικές καταστάσεις και κρίσεις μελαγχολίας με τάσεις αυτοκτονίας, που ο Ιπποκράτης αποδίδει στην αμηνόρροια, συσταίνοντας σα θεραπεία το γάμο και την εγκυμοσύνη. (Hippocrate, Troud, 1934)⁵.

4. Mahatfy, J.P. *Social life in Greece from Homer to Menander*. London: Mac Millan, 1925

5. Hippocrate, *Oeuvres Completes, Trad, Littré, Paris: Javal et Leblanc, 193, Vol 4, p. 133-134*

Θα πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι οι ανελεύθερες συνθήκες, που περιγράψαμε παραπάνω, ίσχυαν κυρίως για οικογένειες, που είχαν μια οικονομική άνεση κι ανήκαν στην τάξη των ελεύθερων Αθηναίων. Γιατί, για τις γυναίκες των φτωχών, που έπρεπε να επιβιώσουν βοηθώντας στην καλλιέργεια της γης ή εξασκώντας το μικροεμπόριο, και των μετοίκων, που ήταν μεν ελεύθεροι, αλλά δεν έπαιρναν μέρος στη διοίκηση της πόλης, οι περιορισμοί ήταν μικρότεροι. Όσο για τις γυναίκες, που εμφανίζονται στις παραστάσεις αμφορέων να συναναστρέφονται δημόσια με άνδρες, συζητώντας, τρώγοντας ή χορεύοντας μαζί τους, όταν δεν πρόκειται για μυθικές μορφές είναι εταίρες ή παλακίδες. Από την άλλη πλευρά, η αρχαία ελληνική μυθολογία είναι γεμάτη από μορφές ενεργητικών, αποφασιστικών και προβληματισμένων γυναικών, μεταξύ των οποίων αρκετές στην ηλικία της εφηβείας, όπως: η Ναυσικά, η Αντιγόνη και η Ηλέκτρα. Και όσο και αν εκείνες αντιπροσωπεύουν κοπέλες παλαιών ηρωικών εποχών, τα πρότυπα, που ανέπνευσαν τους ποιητές της Κλασικής Αθήνας, θα πρέπει ν' αναζητηθούν σε γυναίκες, που υπήρχαν στο δικό τους περιβάλλον, μητέρες, αδερφές ή, πιο πιθανόν, ξενογεννημένες αριστοκρατικές εταίρες, όπως η Ασπασία του Περικλή και η Φρύνη του Πραξιτέλη, που παρακάθησαν σαν ίσες με τους άνδρες στα φιλοσοφικά τους συμπόσια ή στα φιλολογικά σαλόνια των δικών τους σπιτιών.

Αλλά, υπάρχει και η ψυχαναλυτική εκδοχή, κατά την οποία οι ισχυροί χαρακτήρες των γυναικών και οι δραματικές συγκρούσεις τους με τους άνδρες στα έργα των Αθηναίων τραγωδών αντανακλούν παιδικές αναμνήσεις μιας αμφιθυμικής σχέσης του αγοριού με την

μητέρα. Μεγαλώνοντας με την κυρίαρχη παρουσία της στο γυναικωνίτη του πατρικού σπιτιού, το αγόρι αυτό θα γίνει αργότερα ακούσιος φορέας και εκφραστής της μητρικής διαμαρτυρίας, για την καταπιεσμένη θέση της στην πατριαρχική κοινωνία της κλασικής Αθήνας (Slater, 1968)⁶.

Γενικά, οι γυναίκες θεωρούνταν από τη φύση τους κατώτερες από τους άνδρες και η πολιτεία τους αναγνώριζε περίπου όσα δικαιώματα και σ' ένα παιδί. Ο προορισμός της ήταν ο γάμος και η διαίωσιση των οικογενειακών παραδόσεων. Χαρακτηριστικά, στον τάφο κοριτσιών, που πέθαναν προτού φτάσουν να παντρευτούν, βρίσκουμε κανάτια, που χρησίμευαν για το λουτρό του γάμου (λουτροφόροι λήκυθοι) και είχαν επάνω τους ζωγραφισμένη μια κοπέλα ντυμένη νυφικά.

Το παράδειγμα μιας νιόπαντρης δεκαπεντάχρονης κοπέλας, που περιγράφει ο Ξενοφών στον Οικονομικό του (*Ξενοφών, Εκδ. Ζαχαρόπουλος, 1958*), δείχνει ότι εκτός από την απόκτηση κάποιας γνώσης σπιτικής οικονομίας και διοίκησης, η ανατροφή των νέων κοριτσιών στην Αθήνα απαιτούσε την καλλιέργεια ψυχικών ιδιοτήτων, όπως η εγκράτεια, η σεμνότητα και η υπακοή στην ανδρική θέληση. Όσο για τον κόσμο έξω από το σπίτι, καθήκον τους ήταν να βλέπουν, ν' ακούν και να ρωτούν όσο το δυνατόν λιγότερα. Και δεν έπρεπε ν' ακούγονται έξω από το σπίτι. Η ιδανική γυναίκα, όπως την περιγράφει ο Περικλής στον Πανηγυρικό του, ήταν εκείνη που κατόρθωνε "να μη δείξει περισσότερη αδυναμία απ' όση είναι φυσική στο φύλο της και να μη γίνει θέμα ανδρικής συζήτησης, είτε για καλό είτε για κακό" (*Θουκιδίδης, Εκδ. Ζαφειρόπουλου, 1956*)⁷.

Η απομόνωση στο γυναικωνίτη μπορεί να μην τις έκανε

6. Slater P. *The Glory of Hero*, Boston: Beacon Press, 1968

7. Θουκιδίδης, Εκδ. Ζαφειρόπουλου, 1956, σελ. 320-321

δυστυχισμένες, αλλά επέδρασε πολύ αρνητικά στον χαρακτήρα και προπάντων στην πνευματική ανάπτυξη των κοριτσιών κατά τη διάρκεια της εφηβείας. Και ακόμα, πρέπει να είχε σημαντική, αν όχι αρνητική επίδραση στην ανάπτυξη των νέων της ίδιας της ηλικίας, καθώς τους έκανε να καταφεύγουν στην κοινωνία των αγοραίων γυναικών και ν' αναπτύσσουν ομοφυλοφιλικές σχέσεις με συνομηλίκους και άνδρες ώριμης ηλικίας, που, τόσο στην Αθήνα όσο και σ' άλλα μέρη της Αρχαίας Ελλάδας, έπαιζαν τον ρόλο του πνευματικού καθοδηγητή και προστάτη.

Ο έφηβος στην Αρχαία Σπάρτη

Σ' αντίθεση με τους Αθηναίους, οι Σπαρτιάτες δεν ενδιαφέρονταν ιδιαίτερα για την πνευματική κατάρτιση των νέων. Από τα 12 ως τα 18 τους χρόνια, οι έφηβοι της Σπάρτης διδάσκονταν κυρίως ότι ήταν χρήσιμο για τον πόλεμο: τη σκληραγωγία, την αδιαφορία στον πόνο και την πειθαρχία. Εμεναν χωριστά από τους γονείς τους, οργανωμένοι σε κοινόβια, κάτω από τη διοίκηση εικοσάχρονων νέων, δηλαδή ανδρών, με δύο χρόνια πείρα ως ενήλικοι πολίτες, που ήταν υπόλογοι σ' επίσημους εκπροσώπους της πολιτείας. Στα κοινόβια αυτά, ο κάθε έφηβος ήταν υποχρεωμένος να προσφέρει μια υπηρεσία, συμπληρώνοντας την ισχνή μερίδα φαγητού, που του προμήθευε η πολιτεία, με λαχανικά ή κρέας, που έπρεπε να κλέψει χωρίς να γίνει αντιληπτός. Γιατί αλλοιώτικα τιμωρούνταν αυστηρά όχι για την πράξη της κλοπής, αλλά για την αδεξιότητά του να πιαστεί κλέβοντας.

Σ' αντίθεση με τις κοπέλες της Αθήνας, οι νέες της Σπάρτης δεν

ασχολούνταν άμεσα με τις δουλειές του σπιτιού ή τον ρουχισμό, που αφήνονταν στους είλωτες και τις γυναίκες τους. Και ούτε ήταν υποχρεωμένες να μένουν κλεισμένες στο σπίτι. Μάθαιναν μουσική και γύμναζαν τα κορμιά τους με ασκήσεις, όπως το τρέξιμο, το ρίξιμο του λιθαριού και την πάλη, ώστε να εξασφαλίζουν την παραγωγή γερών παιδιών. Ασκούνταν και χόρευαν γυμνές μπροστά στ' αγόρια, που ήταν υποχρεωμένοι να τις κοιτάζουν χωρίς να προκαλούνται. Όπως και τ' αγόρια, οι κοπέλες ήταν ελεύθερες ή ακόμα και ενθαρρύνονταν να έχουν ερωτικές σχέσεις με ώριμα μέλη του φύλου τους, ώσπου να φτάσουν σ' ηλικία γάμου, και η ηλικία αυτή, που ορίζονταν από την πολιτεία και κρατιόνταν αυστηρά, ήταν για τα μεν κορίτσια τα 18 χρόνια και για τα δε αγόρα τα 20. Χαρακτηριστικά, τη γαμήλια νύχτα το κορίτσι έκοβε τα μαλλιά του κοντά και ντυνόταν ανδρικά. Κι όταν τέλειωνε η νύχτα, ο γαμπρός ξαναγύριζε στο στρατόπεδό του, όπου εξακολουθούσε να ζει για δέκα ακόμα χρόνια μαζί με τους συντρόφους του και χωριστά από τη γυναίκα του, την οποία συναντούσε μόνο για σεξουαλικές σχέσεις, που έπρεπε να γίνονται μυστικά, έτσι που να διατηρείται η ερωτική επιθυμία ζωηρή και να συλλαμβάνονται γερά παιδιά.

Η νέα κοπέλα μάθαινε, επίσης, να μην εκδηλώνει συναισθήματα, που δε συνέφεραν την πολιτεία, όπως για παράδειγμα λύπη αν το νεογέννητο παιδί της (κι αυτό αφορούσε μόνο τ' αρσενικά παιδιά) ήταν καταδικασμένο να ριχτεί στον Καιάδα ως ακατάλληλο για να επιζήσει ή αν μεγάλωνε και σκοτωνόταν στον πόλεμο, ενώ ήταν υποχρεωμένη να δείξει περιφρόνηση αν κάποιο αγόρι ή άνδρας φέρονταν με δειλία. Η γυναίκα της Σπάρτης φημίζονταν για τη

σεξουαλική της εγκράτεια και γενικά το ήθος της, μα, αν έμενε άτεκνη και της το υποδείκνυε η πολιτεία, δεν είχε αντίρρηση να πάει με άλλον άνδρα πιο γόνιμο από το δικό της. Και οποιοσδήποτε μπορούσε να τη δανειστεί από τον άνδρα της, αν εκείνη είχε τη φήμη μητέρας εκλεκτών παιδιών. Ο γάμος και η τεκνογονία ενθαρρύνονταν από το νόμο, που υποχρέωνε εκείνους, που ήθελαν να παντρευτούν, να περπατούν στην αγορά γυμνοί ακόμα και το χειμώνα, ενώ δεν τους επέτρεπε να παρακολουθούν γυμνούς χορούς των εφήβων (Πλούταρχος, Εκδ. Ζαχαρόπουλος, 1939)⁸.

Αν και σ' άλλες Δωρικές πόλεις, όπως φαίνεται από τη νομοθεσία, που σώθηκε στο Γόρτυνα της Κρήτης, η κοινωνική δομή ήταν παρόμοια με της Σπάρτης, η ανατροφή των αγοριών διέφερε κατά το γεγονός ότι δεν απομακρύνονταν από τις οικογένειές τους και η εφηβική περίοδος των κοριτσιών διαρκούσε πολύ λίγο, καθώς θεωρούνταν έτοιμες για γάμο από τα 12 τους χρόνια. Ως προς τη δομή της οικογένειας και ιδιαίτερα τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία, ως σημειωθεί πως ο Αριστοτέλης παρουσιάζει την κατάσταση στη Σπάρτη πολύ διαφορετική, απ' ότι άλλοι σύγχρονοί του ή μεταγενέστεροι συγγραφείς. Κατά τον Αριστοτέλη, οι σπαρτιατικοί νόμοι είχαν λιγότερες απαιτήσεις από τις γυναίκες, με αποτέλεσμα να χαλαρώσουν τα ήθη τους αφενός κι αφετέρου να μεγαλώσει η δύναμή τους πάνω στους άνδρες και την πολιτεία γενικά.

Οτι ο Αριστοτέλης είχε κάποιο δίκιο, τουλάχιστον ως προς τον αποφασιστικό ρόλο, που έπαιζαν οι γυναίκες στη ζωή των Σπαρτιατών, δείχνει το ακόλουθο ανέκδοτο, που αναφέρει ο Πλούταρχος: Όταν κάποιος ξένος παρατήρησε στη Γωργώ, γυναίκα

του Λεωνίδα, πως οι Σπαρτιάτισσες ήταν οι μόνες γυναίκες στον κόσμο, που μπορούσαν να ελέγχουν τους άνδρες, εκείνη του απάντησε: “πολύ δικαιολογημένο, γιατί είμαστε οι μόνες γυναίκες, που ξέρουμε πώς να ανατρέφουμε άνδρες” (Πλούταρχος, Εκδ. Ζαχαρόπουλος, 1939)⁹.

Η ψυχολογία των εφήβων κατά τον Αριστοτέλη.

Στον Αριστοτέλη χρωστάμε, επίσης, μια περιγραφή της ψυχολογίας των εφήβων της εποχής του, που, αν τη δεχούμε ως αξιόπιστη, θα μπορούσε να μας οδηγήσει σ’ ενδιαφέρουσες συγκρίσεις με την ψυχολογία των εφήβων της εποχής μας.

“Οι έφηβοι”, γράφει ο Σταγειρίτης φιλόσοφος στη ρητορική του (Αριστοτέλης, Εκδ. Ιωάννου και Π. Ζαχαρόπουλου, 1940), “είναι από χαρακτήρα παρορμητικοί κι έτοιμοι να βάλουν σε τάξη κάθε επιθυμία που θα τους έρθει. Απ’ όλες τις σωματικές επιθυμίες, εκείνες που τους παρασύρουν πιο εύκολα είναι οι σεξουαλικές κι όταν πρόκειται για τις σεξουαλικές επιθυμίες δεν ασκούν κανένα αυτοέλεγχο (είναι ακρατείς). Είναι επίσης ευμετάβλητοι και γρήγορα αισθάνονται κόρο, γι’ αυτό που επιθυμούν, επιθυμούν κάτι σφοδρά και πολύ γρήγορα παύουν να το επιθυμούν, γιατί η θέλησή τους μπορεί να είναι έντονη, αλλά δεν είναι μεγάλη, ακριβώς όπως η πείνα και η δίψα στον άρρωστο άνθρωπο.

Είναι γιομάτοι ορμές και θυμώνουν εύκολα, παρασυρόμενοι από το θυμό τους σε πράξεις παράλογες. Είναι, επίσης, σκλάβοι των ορμών τους, γιατί ο εγωισμός τους κάνει να μην ανέχονται την περιφρόνηση και αγανακτούν όταν νομίζουν πως αδικούνται. Κι αγαπούν μεν τις

⁹ Πλούταρχος, Βίοι παράλληλοι, Λυκούργος και Νουμάς, εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα, 1939.

τιμές, αλλά ακόμα περισσότερο τους αρέσει να νικούν. Γιατί η υπεροχή είναι το αντικείμενο της εφηβικής ψυχής και η νίκη είναι ένα είδος υπεροχής. Μάλιστα, αγαπούν τις τιμές και τη νίκη περισσότερο από το χρήμα και ο λόγος, που ενδιαφέρονται τόσο λίγο για το χρήμα είναι ότι, όπως λέει το γνωστό γνωμικό του Πιττακού για τον Αμφιάραο, δε δοκίμασαν ποτέ καμιά στέρηση. Και δεν έχουν κακές διαθέσεις, είναι μάλλον καλοί, καθώς δεν έχουν δει ακόμα πολλές παλιανθρωπιές και είναι ευκολόπιστοι, καθώς δεν τους έχουν ακόμα εξαπατήσει συχνά. Είναι γιομάτοι ελπίδες, γιατί οι έφηβοι θερμαίνονται από τη φύση, όπως οι μέθυσοι από το κρασί χωριστά που δεν έχουν δοκιμάσει ακόμα πολλές αποτυχίες. Ζουν κυρίως με την ελπίδα, καθώς η ελπίδα έχει να κάνει με το μέλλον και η μνήμη με το παρελθόν, που είναι μικρό (...). Για το λόγο αυτό ξεγελιούνται εύκολα, καθώς τους είναι εύκολο να ελπίζουν. Έχουν την τάση να είναι θαρραλέοι, γιατί είναι γιομάτοι ενθουσιασμό κι ελπίδες και ο ενθουσιασμός διώχνει το φόβο, ενώ οι ελπίδες δίνουν θάρρος. Αισθάνονται επίσης εύκολα ντροπή, γιατί δεν έχουν ακόμα ένα ανεξάρτητο κριτήριο τιμής, καθώς έχουν ζήσει αποκλειστικά στο σχολείο της συμβατικής συμπεριφοράς. Είναι μεγαλόψυχοι, γιατί δεν έχουν ακόμα εξευτελιστεί από την πείρα της ζωής και δεν ξέρουν τι θα πει ανάγκη των περιστάσεων. Εξάλλου, όποιος πιστεύει ότι είναι άξιος μεγάλων πραγμάτων, είναι και μεγαλόψυχος. Προτιμούν να κάνουν εκείνο, που τους φαίνεται ωραίο, παρά εκείνο που τους συμφέρει, καθώς είναι η καρδιά μάλλον, παρά ο υπολογισμός, που κυβερνάει τη ζωή τους και όπως ο υπολογισμός έχει ως αντικείμενο το συμφέρον έτσι η αρετή ενδιαφέρεται αποκλειστικά για το ωραίο. Η

εφηβεία είναι η ηλικία, κατά την οποία ο άνθρωπος αφοσιώνεται πιο πολύ από κάθε άλλη περίοδο της ζωής του στους φίλους του και τους συντρόφους του, καθώς σ' αυτή την ηλικία αρέσει υπερβολικά η κοινωνική επαφή και ο έφηβος δεν έχει μάθει ακόμα να κρίνει τους φίλους του ή "τω όντι" οτιδήποτε άλλο με τα σταθμά του συμφέροντος. Κι όλα τα σφάλματα των εφήβων προέρχονται από την υπερβολή σε αντίθεση με το ρητό του Χείλωνα (μηδέν άγαν), τραβούν το κάθετι πολύ μακριά είτε αυτό είναι αγάπη, είτε μίσος είτε οτιδήποτε άλλο. Νομίζουν ότι τα ξέρουν όλα και είναι αποκλειστικοί στους ισχυρισμούς τους· αυτός είναι άλλωστε και ο λόγος, που τραβούν το κάθετι πολύ μακριά. Επίσης, οι προκλήσεις τους χαρακτηρίζονται περισσότερο από αυθάδεια παρά από κακία. Αισθάνονται εύκολα οίκτο, γιατί φαντάζονται πως άλλοι άνθρωποι είναι ενάρετοι ή τουλάχιστον καλύτεροι από ό,τι είναι στην πραγματικότητα και καθώς κρίνουν το γείτονά τους με βάση τη δική τους αθωότητα, όταν ο άλλος πάθει κανένα κακό πιστεύουν ότι αδικήθηκε. Τέλος, τους αρέσει να γελούν και επομένως να κάνουν αστεία, γιατί τι άλλο είναι το αστείο παρά μια πολιτισμένη αυθάδεια».

Πολλά από τα χαρακτηριστικά, που αποδίδει ο Αριστοτέλης στον έφηβο της εποχής του (και κατά τα φαινόμενα αναφέρονται μόνο στ' αγόρια), είναι τυπικά της εφηβικής ηλικίας σε κάθε εποχή και σε κάθε κοινωνία: η παρορμητικότητα, η έντονη σεξουαλικότητα, ο ενθουσιασμός, ο ιδεαλισμός, η αφέλεια, η αυθάδεια, η αφοσίωση στους φίλους, η τάση για υπερβολή, η αποκλειστικότητα των αντιλήψεων, η διάθεση γι' αστειότητες και πειράγματα απ' τη μια μεριά κι ευθυξία σε κάτι, που ερμηνεύεται ως προσβολή ή ταπείνωση

από την άλλη, ο εγωκεντρισμός, η απληθυμία και η ευπιστία, η παλικάροσύνη.

Πιο αντιπροσωπευτικά της εποχής εκείνης και ίσως της αρχαίας ελληνικής αντίληψης για τον έφηβο γενικά, που θα ήταν δύσκολο να τ' αναγνωρίσει κανένας στην εποχή μας, είναι η αισιοδοξία, η αυτοπεποίθηση, η μεγαλοψυχία, η ειλικρίνεια, η καλοσύνη, η αφιλοκέρδεια και άλλα τέτοια θετικά χαρακτηριστικά, που τόσο emphaticά περιγράφει ο Αριστοτέλης, θυμίζοντας κάπως τον Erikson, χωρίς ν' αφήνει όμως πολύ χώρο για την αμφιβολία και το άγχος, για το πνεύμα της διαμαρτυρίας και την περιφροσύνη της εξουσίας και της συμβατικότητας, που χαρακτηρίζουν την αναζήτηση ταυτότητας στους εφήβους της εποχής μας (Erikson, 1968). Σ' αυτό το σημείο, η παρατήρηση του Αριστοτέλη ότι ο νέος της εποχής του είχε ανεπτυγμένο το συναίσθημα της ντροπής, επειδή ζούσε κάτω από την επίδραση των συμβατικών κανόνων του άμεσου περιβάλλοντος του, θυμίζει την ψυχολογία της ντροπής, που χαρακτήριζε τον αρχαίο Έλληνα και διδάσκονταν στα παιδιά με το παράδειγμα των ομηρικών ηρώων, ενώ από την άλλη μεριά, δίνει την εντύπωση πως ο οικογενειακός και κοινωνικός έλεγχος των νέων ήταν πιο αποτελεσματικός από αυτόν της εποχής μας. Ο υπερβολικός τρόπος, με τον οποίο περιγράφει ο Αριστοτέλης την παρορμητικότητα του εφήβου και ιδιαίτερα προκειμένου για τον έλεγχο της σεξουαλικότητας, δημιουργεί το ερώτημα αν πράγματι υπήρχε τέτοιο πρόβλημα για την κοινωνία ή αν η αντιμετώπιση του σαν σοβαρό πρόβλημα επέτρεπε στην κοινωνία να εφαρμόζει τα κατάλληλα προληπτικά μέτρα. Και η αναφορά στην έλλειψη στερήσεων, που κάνει

τους νέους να περιφρονούν τα υλικά αγαθά, θυμίζει σύγχρονες αντιλήψεις για την ψυχολογία των εφήβων στην κοινωνία της αφθονίας, που χαρακτηρίζει την εποχή μας.

Θα μπορούσε όμως κανένας ν' αμφισβητήσει την αντικειμενικότητα του Αριστοτέλη, όπως με τη μαρτυρία του για την ηθική στάθμη των γυναικών της Σπάρτης και του σπαρτιατικού συστήματος ανατροφής των νέων, ως προς τις σεξουαλικές σχέσεις, και τ' αποτελέσματά της. Θα μπορούσε ακόμα κανένας να φανταστεί ότι, μιλώντας για τον τυπικό έφηβο, είχε υπόψη του έναν κάθε άλλο παρά τυπικό μαθητή του, τον Μεγάλο Αλέξανδρο.

Ελληνιστική, Ρωμαϊκή και Πρώτη Βυζαντινή Εποχή

Η Ελληνιστική Εποχή έφερε μεγαλύτερη ελευθερία στη ζωή της γυναίκας, σα συνέπεια ίσως της επίδρασης των μακεδονικών ηθών, που είχαν διατηρήσει κάτι από την ομηρική απλότητα και σεβασμό προς τη γυναικεία φύση. Παράλληλα με τη βελτίωση της θέσης της γυναίκας στην ελληνιστική κοινωνία, υπάρχει μια αισθητή άνοδος στην παιδεία των κοριτσιών κατά την εφηβική ηλικία. Επιδίδονται σ' αθλητικές ασκήσεις και μαθαίνουν μουσική κι ανάγνωση, όπως γίνονταν πάντα με τους νέους. Νέες κοπέλες, και γυναίκες γενικά, λαβαίνουν μέρος στους Ολυμπιακούς Αγώνες. Κι εμφανίζονται αξιόλογες ποιήτριες, όπως η Ερίννα, που αποκτάει τη φήμη μιας δεύτερης Σαπφώς από τα εφηβικά της ακόμα χρόνια και, σ' αντίθεση με τις κοπέλες της κλασικής εποχής, παραμένει ανύπαντρη ως το θάνατό της (Paneroy, 1975)¹⁰.

Είναι γνωστό πως οι αιώνες, που ακολούθησαν το θάνατο του

10. Paneroy, S.B. *Goddesses, Whores, Wine and Slaves, Women in Classical Antiquity*, New York, Schoken, 1975.

Μεγάλου Αλεξάνδρου και ως την όριστική επιβολή της ρωμαϊκής κυριαρχίας, χαρακτηρίζονταν από μία διαρκή αναστάτωση των λαών, οικονομική ανασφάλεια και ηθική αναρχία, που βρήκε την έκφρασή στην οικουμενική παραδοχή της ομοφυλοφυλίας και ιδιαίτερα της παιδεραστίας. Τα ποιήματα του Καβάφη περιγράφουν μ' εκτεταμένη ευαισθησία την ψυχολογία, των εφήβων της εποχής εκείνης.

Τα χρόνια ζωής λιγοστεύουν, πέφτοντας στα 34 για τις γυναίκες και τα 40 για τους άνδρες. Ταυτόχρονα, παρατηρείται μια προοδευτική ελάττωση του αριθμού των νέων κοριτσιών. Καθώς η ύπαιθρος ερημώνεται και οι οικονομικά εξουθενωμένες αστικές κοινωνίες πάνουν να υποστηρίζουν ενεργά το θεσμό της οικογένειας, οι άνδρες προτιμούν να μην παντρεύονται, κι όταν δημιουργούν οικογένεια, προτιμούν τ' αγόρια, ανατρέφοντας ένα το πολύ κορίτσι, αφήνοντας τα υπόλοιπα να πεθάνουν ή να πέσουν στα χέρια τρίτων, που θα τα χρησιμοποιήσουν αργότερα σε οίκους ανοχής. Διάφορα φιλοσοφοκοινωνικά ρεύματα, όπως οι Στωικοί και οι Νεοπυθαγόρειοι και αργότερα ο Χριστιανισμός, που ασπάστηκε πολλές από τις αρχές των Στωικών, προσπάθησαν ν' αναχαιτίσουν την υλιστική και μηδενιστική ροπή των καιρών, προπαγανδίζοντας την επιστροφή στις παραδοσιακές αξίες, την οικογένεια και τη διαφορική μόρφωση και, γενικά, αντιμετώπιση των εφήβων, αγοριών και κοριτσιών. Το ίδιο έκαναν και οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες, αρχίζοντας από τον Αύγουστο, που έδωσε ιδιαίτερη σημασία στη συμπεριφορά των γυναικών.

Είναι ενδιαφέρον ότι, στη Ρώμη, οι γυναίκες άσκησαν μεγάλη επίδραση πάνω στους άνδρες. Ωστόσο, όταν πρόκειται για τις

γυναίκες, δεν υπάρχει σχεδόν εφηβεία, καθώς παντρεύονται από νωρίς, πολύ συχνά προτού φτάσουν ακόμα στην ηλικία της ήβης. Και αυτό εξακολουθεί ως αργά το Μεσαίωνα, σε σημείο που να λογαριάζεται μια γυναίκα ώριμη αμέσως μόλις τελειώσει να είναι παιδί (Aries, 1962)¹¹. Όσο για τ' αγόρια, η παιδευαστία πήρε μεγάλη έκταση και συνεχίστηκε στα βυζαντινά χρόνια, παρ' όλες τις προσπάθειες των Αυτοκρατόρων και των Πατέρων της Εκκλησίας, που αναφέρονται επανειλημμένα στο πρόβλημα, που υπήρχε τόσο στον κοσμικό, όσο και στον ιερατικό κόσμο της εποχής τους και προσπάθησαν να το περιορίσουν. Όπως μας λέει ο ιστορικός της βυζαντινής κοινωνίας, Φαίδων Κουκουλές (1948)¹², "παιδάρια εκδιδόμενα" μπορούσε να συναντήσει κανένας σε πορνεία, σε συμπόσια, σε καπηλειά, σ' εργαστήρια και σε υπαίθρια θέατρα. Ο Ιουλιανός κατηγορήσε τους Αντιοχείς γιατί μεταξύ τους υπήρχαν "παιδάρια περί κάλλους ομιλώμενα ταις γυναιξί". Στον 6ο αιώνα ονομάζονται "δηλίκια" (από το λατινικό *deliciae*) και προσλαμβάνονται στα σπίτια των πλουσίων ως δούλοι ή ως ευνούχοι να φυλούν τις γυναίκες. Απ' την άλλη, όπως στη Ρώμη του Αυγούστου, οι κοπέλες προσφέρονται σε γάμο από τα πρώτα εφηβικά τους χρόνια ή και νωρίτερα, ενώ αρκετές προσπαθούν ν' ασπαστούν το μοναχισμό.

11. Aries P., *Centuries of Childhood*, New York: Alfred A. Knopf, 1962.

12. Κουκουλές Φ., *Βυζαντινόν βίος και πολιτεία*. Αθήνα: Collection de L'Institut Francais d'Athens (10), 1948. Τόμος Α'.

Β. ΤΑ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΦΗΒΕΙΑΣ

Διευκρίνιση των όρων ήβη και εφηβεία.

Η ήβη αναφέρεται στη διάρκεια των 2-4 ετών περίπου βιολογικής ανάπτυξης στην οποία πραγματοποιούνται οι βιοσωματικές αλλαγές, που συσχετίζονται με την ωρίμανση της γενετήσιας λειτουργίας. Τα πρωτεύοντα γνωρίσματα της ήβης αναφέρονται σ' εξωτερικά - φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά.

Η εφηβεία αναφέρεται στην αναπτυξιακή περίοδο διάρκειας περίπου 7-8 ετών και περιλαμβάνει αλλαγές που συμβαίνουν και στους βασικούς τομείς της ανάπτυξης: το βιοσωματικό, το γνωστικό, το συναισθηματικό και του κοινωνικού τομέα. Η εφηβεία αναφέρεται σ' όλες τις αλλαγές, τόσο τις βιοσωματικές όσο και τις ψυχολογικές και ψυχοκοινωνικές, που επισυμβαίνουν το χρονικό διάστημα στην παιδική και ώριμη ηλικία.

Ορισμένοι μελετητές χωρίζουν την ήβη σε δύο φάσεις. Η πρώτη είναι η προεφηβεία, όπου αρχίζουν ν' αναπτύσσονται ορισμένα γνωρίσματα της ήβης, χωρίς όμως να παράγονται ώριμα σπερματικά κύτταρα, και στη δεύτερη φάση υπάρχει παραγωγή σπερματικών κυττάρων, αλλά δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί η διαμόρφωση όλων των δευτερευόντων γνωρισμάτων της ήβης, όπως ηβική κόμη, αλλαγή τόνου της φωνής κ.λπ.

Η χρονολογική οριοθέτηση της εφηβείας έχει αφετηρία την περίοδο, που το άτομο είναι ικανό γι' αναπαραγωγή μέχρι το σημείο, που το άτομο θεωρείται έτοιμο να αναλάβει το ρόλο του ενηλίκου.

Επειδή, όμως, η ωρίμανση των εσωτερικών οργάνων και

λειτουργιών δεν είναι πάντα σ' όλους ακριβής είναι, δύσκολο να καθορίσουμε πότε το άτομο θεωρείται έτοιμο γι' αναπαραγωγή (Ιωάννου Ν. Παρασκευόπουλου)¹

Όπως και τα εξωτερικά γεγονότα δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν σαν κριτήρια σεξουαλικής ωριμότητας, γιατί δεν βρίσκονται σε απόλυτη συνάφεια με τις εσωτερικές βιολογικές μεταβολές. "Από έρευνες που έγιναν, διαπιστώθηκε ότι μετά την 1η έμμηνη ρύση, τα κορίτσια, για 1 με 2 χρόνια, δεν παράγουν ώριμα - γονιμοποιήσιμα ωάρια· αυτή η φάση λέγεται εφηβική στειρότητα. Έχει ακόμα διαπιστωθεί πως η πρώτη έμμηνη ρύση αρχίζει στο 12ο ως το 13ο έτος, ενώ η 1η εκσπερμάτωση στο μέσο αγόρι συμβαίνει στο 13 1/2 ως 14 1/2 έτος. Παρουσιάζονται μεγάλες διαφορές στους εφήβους, δηλαδή ό,τι μπορεί να τύχει σ' έναν έφηβο στην ηλικία των 11-12 ετών μπορεί και στην ηλικία των 15-16". (ΔΒ Κολέσοφ, Αθήνα, 1982)²

Η ωριμότητα στην εφηβική ηλικία καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από το είδος της κοινωνίας στην οποία ζει το άτομο και είναι θέμα περισσότερο τόπου και χρόνου. Οι ρόλοι των ενηλίκων καθορίζονται σύμφωνα με την πολυπλοκότητα της κοινωνίας. Η βιολογική και νοητική ωρίμανση ολοκληρώνεται από το 16ο έτος μέχρι το 18ο. Ψυχοπνευματικά το άτομο είναι ώριμο στο 18ο έτος της ηλικίας του, αναφέρει το Τζων Κόνγκερ στο βιβλίο του "Η εφηβική ηλικία".

Η απόκτηση της ψυχοκοινωνικής ωριμότητας δημιουργεί την ασάφεια και τη σύγχυση γιατί συνάπτεται άμεσα προς τα εκάστοτε κοινωνικά δεδομένα.

Η ασάφεια και η σύγχυση ανάμεσα στην εφηβεία και στην ενηλικίωση φαίνεται καθαρά και στις ρυθμίσεις που προβλέπονται

1. Παρασκευόπουλος Ι., *Εξελικτική Ψυχολογία, τόμος Β, Αθήνα 1984, σελ. ...*

2. Κολέσοφ ΔΒ, *Η σεξουαλική ανάπτυξη, συμπεριφορά και διαπαιδαγώγηση του παιδιού και του εφήβου (μετάφρ., ομάδα μεταφραστών) εκδ. Μνήμα, Αθήνα 1982, σελ. 32*

στις νομοθεσίες για θέματα δικαιοπραξίας και αδικοπραξίας των νέων. Το 21ο έτος έχει ορισθεί σαν όριο ενηλικίωσής του εκλέγεσθαι για την εθνική αντιπροσώπευση, στο 18ο έτος το δικαίωμα του εκλέγειν, στο 17ο έτος το δικαίωμα για έγκληση, στο 18ο έτος το δικαίωμα κατοχής διπλώματος οδηγού αυτοκινήτου κτλ.

Η χρονική οριοθέτηση της εφηβικής ηλικίας είναι συνάρτηση όχι μόνο βιολογικών αλλά και ταυτόχρονα καθορισμένων κακών δεδομένων. Τα αναπτυξιακά φαινόμενα της εφηβείας πραγματοποιούνται σε 2 επιμέρους φάσεις. Πρώτο: Στη κυρίως εφηβεία από το 11ο - 16ο έτος, όπου εμφανίζονται και διαμορφώνονται όλες οι νέες βασικές βιοσωματικές αλλαγές της ήβης και οι νέες γνωστικές δομές, που μετασχηματίζουν το παιδί σε ενήλικο. Δεύτερο: Στην εφηβική νεότητα από το 16ο - 20ο, όπου το άτομο εκεί προσπαθεί να προσαρμοστεί στο νέο του βιοσωματικό και γνωστικό εαυτό και στη νέα κοινωνική και κοινωνική πραγματικότητα της εφηβικής ζωής και βαθμιαία να ενταχθεί στην κοινωνία των ενηλίκων. (Ιωάννου Παρασκευόπουλου)³

Σύμφωνα με τον Βίλχελμ Ράιχ και το βιβλίο του "Η σεξουαλική επανάσταση" και τον Παρασκευόπουλο με το βιβλίο του "Εξελικτική ψυχολογία, εφηβική ηλικία" θ' αναφέρουμε τ' αναπτυξιακά χαρακτηριστικά της εφηβείας.

Στο βιοσωματικό τομέα οι μεταλλαγές της ήβης είναι τόσο απότομες και καθολικές, που δίνουν την εντύπωση ότι η εφηβεία είναι όπως την αποκαλεί ο Rousseau "δεύτερη γέννηση". Αν και ο χαρακτηρισμός αυτός θεωρείται σήμερα υπερβολικός, εντούτοις είναι αναμφισβήτητο ότι η εφηβεία είναι το μεγαλύτερο γεγονός μετά τη

γέννηση. Στη φάση αυτή επισυμβαίνουν πολλές σωματικές αλλαγές στο ύψος, βάρος, λειτουργία οργάνων κτλ.

Ενα ενδιαφέρον γεγονός σχετικά με τις ανατομικές αλλαγές της ήβης είναι πως, είτε αρχίζουν πριν τα 10 είτε μετά τα 15 χρόνια πραγματοποιούνται με την ίδια σειρά. Στ' αγόρια οι ορατές αλλαγές που γίνονται με τη σειρά είναι: Το μέγεθος του οσχέου και των όρχεων μεγαλώνει, εμφάνιση απαλού ηβικού τριχώματος, επιμήκυνση του πέους, αύξηση της διαμέτρου του, βαθμιαία αλλαγή της φωνής, ικανότητα εκσπερμάτωσης (απόρροια της ανάπτυξης των εσωτερικών οργάνων - του προστάτη και της σπερματικής κύστης), ανάπτυξη σκληρού ηβικού τριχώματος, μέγιστη σωματική ανάπτυξη, αυξοσημείωτη αλλαγή φωνής και ανάπτυξη τριχώματος στο πρόσωπο και στις μασχάλες. Ολόκληρη αυτή η διαδικασία ανάπτυξης παίρνει περίπου 4 και 5 χρόνια.

Στα κορίτσια η αντίστοιχη διαδικασία αρχίζει 1½ και 2 χρόνια νωρίτερα και οι ορατές αλλαγές είναι: εμφάνιση στήθους, αύξηση του μεγέθους των θηλέων, εμφάνιση ηβικού τριχώματος, πρώτη εμμηνόρροια (ένδειξη ωρίμανσης της μήτρας και των ωοθηκών) και ανάπτυξη τριχώματος στις μασχάλες. Ολη η διαδικασία διαρκεί 3 με 4 χρόνια. Μετά την ολοκλήρωση αυτών των διαδικασιών οι έφηβοι είναι ικανοί για σεξουαλική επαφή και γονιμοποίηση.

Αυτές οι εφηβικές αλλαγές δεν συνδέονται άμεσα με αλλαγές στα σεξουαλικά αισθήματα. Οι σωματικές αλλαγές καθορίζονται από σεξουαλικές ορμόνες, κυρίως από τα οιστρογόνα των ωοθηκών και τα ανδρογόνα των ορχέων. Και τα δύο φύλλα παράγουν και τα δύο είδη ορμόνων και σε κάποια αναλογία. Οι άνθρωποι, συχνά, πιστεύουν ότι

οι σεξουαλικές ορμόνες είναι υπεύθυνες για τις σεξουαλικές ορμές ή για σεξουαλική ομαλότητα, αλλά πρόσφατες έρευνες σε ενήλικους δεν επιβεβαιώνουν αυτές τις απόψεις. Ιατρικές έρευνες έχουν δείξει ότι “άτομα με χαμηλό επίπεδο σεξουαλικών ορμονών έχουν μειωμένα σεξουαλικά ενδιαφέροντα μερικές φορές, αλλά όχι πάντοτε, και ότι άτομα με ασυνήθιστο επίπεδο σεξουαλικών ορμονών έχουν μερικές φορές, ασυνήθιστα σεξουαλικά ενδιαφέροντα, χωρίς αυτό βέβαια να συμβαίνει πάντοτε”.

Στο νοητικό τομέα ο έφηβος έχει μια άλλη προοπτική στην αντίληψη και κατανόηση του κόσμου λόγω της εμφάνισης των αφαιρετικών νοητικών πράξεων. Ο έφηβος έχει την ικανότητα να σκέφτεται ανοιχτά, η σκέψη του να κινείται στο χώρο και όχι να είναι περιορισμένη και συγκεντρωμένη, όπως στην παιδική ηλικία, αλλά να μπορεί να πιθανολογεί, να υποθέτει και να θεωρεί. Μπορεί να συλλαμβάνει και να επεξεργάζεται όχι μόνο ό,τι υπάρχει ή ό,τι έχει υπάρξει στην πραγματικότητα αλλά και ό,τι θα μπορούσε να υπάρξει στο μέλλον ή είναι ακόμη και αντίθετο προς την πραγματικότητα.

Με την αφαιρετική του σκέψη ο έφηβος μπορεί να συλλαμβάνει για κάθε θέμα εναλλακτικές λύσεις, μπορεί να θέτει και να προτείνει θεωρητικά πρότυπα για την επίλυση κακών και ατομικών προβλημάτων. Οι γνωστικές ικανότητες του εφήβου τροφοδοτούν την ανακαινιστική διάθεση και οδηγούν στην αμφισβήτηση και στην κρίση της εφηβικής πρωτοτυπίας όπως την αποκαλεί ο Debesse.

Διαφορές φύλου και νοημοσύνης.

Παρόλο που οι έφηβοι δεν παρουσίαζαν εντούτοις διαφορές,

υπάρχουν μερικές σε συγκεκριμένες ικανότητες.

Απ' την ηλικία των 10 ή 11 χρόνων τα κορίτσια τείνουν να βαθμολογούνται καλύτερα σε δοκιμασίες λεκτικής ικανότητας, ενώ τ' αγόρια σε χωρο-οπτικά θέματα (π.χ. να φανταστούν τη μορφή ενός αντικειμένου στο χώρο από διαφορετική οπτική γωνία, να καταλάβουν πώς δουλεύουν τα φρένα, να παρακολουθήσουν ένα λαβύρινθο). Απ' την ηλικία των 12 ή 13 χρόνων τ' αγόρια στη μαθηματική ικανότητα παίρνουν μεγαλύτερο βαθμό. Οι νέοι μπαίνουν στο στάδιο όπου ο ψυχολόγος Piaget τ' ονόμασε "στάδιο τυπικού λειτουργούν". Σ' αυτό το στάδιο ο έφηβος κερδίζει σημαντικές ικανότητες π.χ. μεταστροφή της σκέψης από το πραγματικό στο πιθανό, η ικανότητα να εξετάζει με συστηματικό και αντικειμενικό τρόπο πολλές πιθανότητες, ταυτόχρονα και η σκέψη με αφηρημένους όρους. Όλα αυτά βοηθούν τον έφηβο να αντιμετωπίζει αποτελεσματικά τον εαυτό του, και τους γύρω του.

Η νοητική εξέλιξη του εφήβου παίζει σημαντικό ρόλο στη δημιουργία μιας καλά καθορισμένης ταυτότητας, η ικανότητα να σκέφτεται, να συλλογίζεται, να προβλέπει το μέλλον, τον βοηθούν να καταπιαστεί με βασικά ερωτήματα: "Ποιός είμαι;", "Τί θέλω να γίνω;", "Ποιές είναι οι πιθανότητες να πετύχω;".

Ο έφηβος έχει την ικανότητα να διαλέγει ό,τι ανταποκρίνεται στις δυνατότητες, και ικανότητές του. Όλες αυτές οι διαδικασίες τον βοηθούν στην προώθηση της αίσθησης της ταυτότητάς του.

Στο συναισθηματικό τομέα το κύριο χαρακτηριστικό του είναι η μεγάλη ένταση και αστάθεια της ψυχικής διάθεσης. Ο διάσημος Αμερικανός ψυχολόγος Stanley Hall, ο ιδρυτής της ψυχολογίας του

εφήβου, περιγράφει την εφηβεία ως περίοδο “των καταιγίδων και των έντονων εσωτερικών συγκρούσεων”. Η συναισθηματική ζωή του εφήβου περνά από μεταπτώσεις, ταλαντεύσεις, μεταξύ αντιφατικών και συγκρουόμενων διαθέσεων όπως υπερδιέγερση - λήθαργος, πάθος - αδιαφορία, φιλία - εχθρότητα κτλ. Όλα αυτά θεωρούνται αποτελέσματα των βιολογικών αλλαγών της ήβης και κυρίως του ορμονικού συστήματος του εφήβου. Ο Freud έχει διευρύνει τη βιολογική αυτή ερμηνεία για να συμπεριλάβει στους αιτιολογικούς παράγοντες την αφύπνιση της σεξουαλικότητας και της σύγκρουσης, που δημιουργούνται από την αδιάκοπη πάλη ανάμεσα στις βιολογικές ενστικτώδεις απαντήσεις του Εκείνο και στους κακούς περιορισμούς του Υπερεγώ.

Άλλοι όμως ερευνητές όπως η ανθρωπολόγος Margaret Mead δε συμφωνούν στην άποψη ότι η εφηβεία είναι περίοδος έντονης ψυχικής αναστάτωσης, η οποία μάλιστα έχει βιολογική προέλευση. Ερευνές της σε διάφορες πρωτόγονες φυλές έδειξαν ότι “σ’ άλλες κοινωνίες η εφηβεία δεν είναι πάντοτε περίοδος κρίσης και ψυχικών εντάσεων, αλλά μια πειθαρχημένη και ομαλή ανταπτυξιακή πορεία, κατά την οποία εμφανίζονται, ωριμάζουν και διαμορφώνονται βαθμιαία τα νέα εφηβικά ενδιαφέροντα, λειτουργίες κι ενασχολήσεις”.

Όπως καταλαβαίνουμε, το κοινωνικό πλαίσιο παίζει καθοριστικό ρόλο στη μορφή και την εκτασή μέσα στην εφηβική ηλικία. Ο έφηβος σύμφωνα με τις ψυχικές εντάσεις που βιώνει μέσα και έξω από το περιβάλλον του εμφανίζει σημαντικές αλλαγές στη συμπεριφορά του, που γίνονται εμφανείς σ’ όλους.

Οι εκδηλώσεις αυτές εμφανίζονται κυρίως στα πρώτα χρόνια της εφηβικής ηλικίας και συμπίπτουν χρονικά με τις μεγάλες βιοσωματικές αλλαγές της ήβης. Σπουδαίο ρόλο επίσης παίζει και η στάση των ενηλίκων στο πόσο μεγάλη είναι η ένταση των αντιδράσεων του. Ανάλογα σε ποιο περιβάλλον ή σε ποια κοινωνία ζούνε οι έφηβοι η ασάφεια και η σύγχυση γύρω από το όριο ενηλικίωσης τους δημιουργεί άγχος και βιώνουν πολλές ισχυρές εντάσεις. Στις κοινωνίες που ζουν οι πρώτες ανησυχίες των εφήβων για τη “μεταμόρφωση” που υφίσταται το σώμα τους, και οι πρώτες συναισθηματικές διαφοροποιήσεις, που προκαλεί η αρμονική τους μεταλλαγή, περιπλέκονται με τα ψυχοκοινωνικά αυτά προβλήματα και δημιουργούν τον εσωτερικό αναβρασμό και τις έντονες και συχνά αντιφατικές αντιδράσεις των εφήβων.

Ο μεταβατικός χαρακτήρας της εφηβικής ηλικίας καθιστά τον έφηβο “οριακό πολίτη”, όπως τον αποκαλεί ο Kurt Lewin, με όλα τα επιβαρυντικά για την ψυχική ζωή στοιχεία: την ανασφάλεια, την αβεβαιότητα, και την έντονη πάλη για την απόκτηση ταυτότητας.

Στον κοινωνικό τομέα, ο έφηβος νιώθει έντονη την επιθυμία να κόψει το ψυχολογικό “ομφάλιο λώρο” και ν’ ανεξαρτητοποιηθεί από την οικογένεια. Συχνά παρουσιάζεται διακοπή της επικοινωνίας μεταξύ γονιών και εφήβων γιατί οι τελευταίοι έχουν την τάση γι’ αυτονομία και αυτοδιαχείριση. Παράλληλα η επιθυμία του εφήβου για κακή αποδοχή οδηγεί στη δουλική συμμόρφωση και υποταγή του στην ομάδα των συνομηλίκων. Οι εφηβικές ομάδες αποτελούν είδος “κλειστής κοινωνίας” με δικό τους κώδικα επικοινωνίας και με εξειδικευμένες μορφές συμπεριφοράς για τα μέλη τους. Ο έφηβος

λαμβάνει και υιοθετεί τα πρότυπα συμπεριφοράς, ακόμη και τις ιδιορρυθμίες και τις συμβατικότητες της ομάδας (ενδυμασία, αργοί, γλώσσα). Σημαντική διαφοροποίηση υφίστανται οι διαπροσωπικές σχέσεις του εφήβου όχι μόνο προς τους ενήλικους με κορυφαία εκδήλωση την ετερόφυλη σεξουαλική συμπεριφορά.

Οι αναπτυξιακοί στόχοι, κατά την άποψη του I. N. Παρασκευόπουλου στην εξελικτική ψυχολογία, τους οποίους πρέπει να επιδιώξει ο έφηβος και να κατακτήσει μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

- α) Ν' αποδεχθεί τη νέα μορφή που παίρνει τελικά το σώμα του και να χρησιμοποιεί τις νέες σωματικές και ψυχοκινητικές του δυνατότητες αποτελεσματικά.
- β) Να διαμορφώσει μια ώριμη ετερόφυλη σχέση και να αποδεχθεί τον κοινωνικό ρόλο του φύλου του.
- γ) Ν' εξασφαλίσει μια βέβαιη προοπτική για οικονομική ανεξαρτησία με την εκλογή επαγγέλματος και τη συστηματική προετοιμασία για την άσκηση του επαγγέλματος αυτού.
- δ) Ν' αποκτήσει συναισθηματική αυτονομία από τους γονείς και άλλους ενήλικους.
- ε) Να διαμορφώσει νέες σχέσεις αμοιβαιότητας με τους συνομιλήκους του και των δύο φύλων.
- στ) Ν' αποκτήσει τις γνωστικές δεξιότητες και τις έννοιες που είναι αναγκαίες για την ενεργό συμμετοχή του στην κοινωνική και πολιτική ζωή.
- ζ) Να διαμορφώσει ένα αξιολογικό σύστημα, μια φιλοσοφία της ζωής.
- η) Να δώσει ικανοποιητική απάντηση στα ερωτήματα: "Ποιός είμαι;"

“Από που έρχομαι;” “Που πηγαίνω;” να αποκτήσει δηλαδή αυτό που ο Erikson αποκαλεί ταυτότητα του Εγώ.

Η εφηβεία μπορεί να είναι ηλικία ασυγκράτητης χαράς και παράλληλα απαρηγόρητης θλίψης και απώλειας, συντροφικότητας και μοναξιάς, αλτρουισμού και εγωκεντρισμού, ακόρεστης περιέργειας και ανίας, εμπιστοσύνης και αμφιβολίας για τον εαυτό του. Πάνω απ’ όλα όμως, είναι μια εποχή ραγδαίας αλλαγής: οργανικές, σεξουαλικές και νοητικές εσωτερικές αλλαγές στον έφηβο και περιβαλλοντικές αλλαγές στη φύση των εξωτερικών απαιτήσεων, που έχει η κοινωνία από τ’ αναπτυσσόμενα μέλη της. Στα επόμενα χρόνια ο έφηβος δεν παρουσιάζει πολλές αλλαγές.

Οι αναπτυξιακές διεργασίες των εφήβων διαφέρουν ανάλογα στην κοινωνία που ζουν. Διαφορετική είναι η ανάπτυξη στις τριτοκοσμικές χώρες και διαφορετική είναι στις βιομηχανικές κοινωνίες. Οι απαιτήσεις είναι πολύ διαφορετικές γι’ αυτόν. Στην πορεία της αντιμετώπισης αυτών των απαιτήσεων ο έφηβος πρέπει παράλληλα ν’ αναπτύξει σταδιακά και μια “φιλοσοφία της ζωής”, μια άποψη του κόσμου και μια σειρά από κατευθυντήριες ηθικές αξίες και πρότυπα που όσο κι αν είναι απλά και βασικά είναι “μη διαπραγματεύσιμα”. Το νεαρό άτομο πρέπει να αναπτύξει τη δική του ταυτότητα.

Σύμφωνα με τον Erikson «η ανάπτυξη της αίσθησης της προσωπικής ταυτότητας είναι ένα αναπόσπαστο κομμάτι της εφηβείας. Πριν μπορέσει ο έφηβος να εγκαταλείψει μ’ επιτυχία την ασφάλεια της παιδικής εξάρτησης απ’ τους άλλους πρέπει να έχει κάποια ιδέα για το ποιος είναι, πού πάει, και ποιες είναι οι

δυνατότητές του να φτάσει».

Ο Γ.Χ. Χάντου έχει διαπιστώσει ότι ο όρος “κρίση της ταυτότητας της εφηβείας” έχει εισβάλει στην καθημερινή ζωή πριν 20 χρόνια περίπου, ρωτώντας έναν έφηβο τι είναι αυτό που τον ενοχλεί και απάντησε: «Νομίζω ότι περνάω κρίση ταυτότητας».

Η κατανόηση της έννοιας αυτής είναι βασική για την ανάπτυξη των εφήβων και είναι πολύ καλό να ξέρουν τι εννοούμε.

Ο έφηβός ή ο ενήλικος με μια δυνατή αίσθηση της ταυτότητας του βλέπει τον εαυτό του σαν ένα ξεχωριστό άτομο, είναι μια ανάγκη πολύ βασική όσο και αν μοιράζεται μαζί τους αξίες και ενδιαφέροντα. «Η ξεκάθαρη αίσθηση της ταυτότητας προϋποθέτει την υποκειμενική σταθερότητα του εαυτού μέσα στο χρόνο, δηλαδή την ανάγκη να βλέπουμε ότι ο άνθρωπος που είμαστε σήμερα είναι ίδιος -κι έχει συνεπείς δεσμούς- με του ανθρώπου που ήμασταν χθες και που θα είμαστε αύριο».

Πολλοί έφηβοι έχουν ποικίλα συναισθήματα. Βλέπουμε κάποιες φορές να εναλλάσσουν ρόλους ελπίζοντας να βρουν αυτόν που τους ταιριάζει.

Η διαμόρφωση της ταυτότητας δεν αρχίζει και δεν τελειώνει στην εφηβεία. Αρχίζει στη βρεφική ηλικία και συσχετίζεται με τις σχέσεις έξω και μέσα στην οικογένεια.

Όταν ένας έφηβος δεν μπορεί να σχηματίσει την ταυτότητά του - η οποία εξαρτάται από πολλούς παράγοντες- μπορεί ν' αναπτύξει μια πιο πλούσια και ενδιαφέρουσα ταυτότητα. Αλλά έτσι υπάρχουν και περισσότερες αποτυχίες περισσότερα θύματα αυτού που ο Erikson ονομάζει “σύγχυση ταυτότητας”.

Οι γονείς μπορούν να βοηθήσουν πολύ τα παιδιά εφόσον έχουν οι ίδιοι ξεκάθαρη ταυτότητα και μπορούν να χρησιμεύσουν σαν υγιή πρότυπα για τα παιδιά τους.

Ταυτότητα φύλου

Ενα σημαντικότερο μέρος της γενικότερης ταυτότητας του ατόμου είναι και η ταυτότητα του φύλου: συνηθειτοποίηση και παραδοχή της βασικής βιολογικής φύσης του άνδρα και της γυναίκας.

Οι συγκρούσεις της ταυτότητας του φύλου μπορούν να δημιουργήσουν σημαντικά προβλήματα στην ανάπτυξη μιας γενικότερης ταυτότητας που να δημιουργεί εμπιστοσύνη και ασφάλεια. Στην κοινωνία που ζούμε οι κοινωνικοί ρόλοι και οι ρόλοι του ανδρικού και γυναικείου φύλου αλλάζουν συνεχώς στις μέρες μας. Οι ευθύνες και τα προβλήματα που συνδέονται με την ανεξαρτησία μπορούν ν' αλλάξουν. Το είδος της ατομικής και κοινωνικής ταυτότητας που ταιριάζει και στο σήμερα και στο αύριο μπορεί ν' αλλάξει, κι όμως οι δεξιότητες παραμένουν ουσιαστικά οι ίδιες.

Η ευκολία που ο νέος πετυχαίνει αυτές τις δεξιότητες εξαρτάται από παράγοντες του παρελθόντος και παρόντος, επίδραση συνομηλίκων, οικογένειας, γενικό κλίμα κατοικίας.

Οι γονείς στο τέλος βοηθάνε ή παρεμποδίζουν τους εφήβους να κατασταλάξουν σε μια ικανοποιητική ταυτότητα.

Οι γονείς, οι δάσκαλοι, οι συνομήλικοι και η κοινωνία γενικότερα, θα παίξουν βασικό ρόλο στις σωματικές αλλαγές που θα

παρουσιάσει ο έφηβος. Μπορούν να βοηθήσουν ή να παρεμποδίσουν την προσαρμογή του, σ' αυτές τις αλλαγές και η επίδρασή τους μπορεί να τις κάνει πηγή περιφάνειας ή άγχους ή σύγχυσης.

Παρ' όλα αυτά αυτές οι αλλαγές θα συμβούν και με οποιοδήποτε τρόπο ο έφηβος θα πρέπει να τις αντιμετωπίσει.

Η ανάπτυξη της ταυτότητας απαιτεί συνέπεια και σταθερότητα του εαυτού όχι για μικρό διάστημα αλλά συνέχεια. «Ο κάθε άνθρωπος θέλει να αισθάνεται ότι ο άνθρωπος που είναι σήμερα είναι παρόμοιος ή καλύτερα το προϊόν ανάπτυξης του ανθρώπου που ήταν χθες» (Τζων Κόνγκερ)⁴

Αυτό το συναίσθημα της συνέπειας απειλείται απ' τις πολλές και γρήγορες εσωτερικές αλλαγές της εφηβείας. Γι' αυτό και σε πολλές περιπτώσεις οι έφηβοι υποφέρουν χωρίς λόγο, εξαιτίας των λανθασμένων μύθων, που επικρατούν γύρω απ' την κρίσιμη αυτή μετάβαση του νέου απ' την παιδική ηλικία στον κόσμο των ενηλίκων.

Το εφηβικό ξεπέταγμα αναφέρεται στον επιταχυνόμενο ρυθμό της αύξησης ύψους και βάρους που χαρακτηρίζει την ήβη. Ο όρος "ήβη" αναφέρεται στην πρώτη φάση της εφηβείας όπου γίνεται φανερή η σεξουαλική ωρίμανση. Η ηλικία που παρουσιάζεται το ξεπέταγμα διαφέρει πολύ ακόμα και ανάμεσα σ' απόλυτα φυσιολογικά παιδιά.

Στ' αγόρια μπορεί ν' αρχίζει απ' τα 10 1/2 μέχρι 16. Σε μερικά αγόρια η φυσική ανάπτυξη μπορεί να συμπληρωθεί όταν για άλλα, απόλυτα φυσιολογικά αγόρια δεν έχει ακόμη αρχίσει. Για τα περισσότερα αγόρια η γρήγορη ανάπτυξη αρχίζει περίπου στα 12 1/2 η επιτάχυνση της κορυφώνεται στα 14 και αμέσως αρχίζει να μειώνεται στο ρυθμό που είχε πριν απ' την ήβη. Στα κορίτσια η όλη

4. Conger J., *Η εφηβική ηλικία. Μια καταπιεσμένη γενιά (μετάφρ. Μαρία Σόλμαν)*, εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1973, σελ. 43

διεργασία αρχίζει κατά μέσο όρο 2 χρόνια νωρίτερα. (Τζων Κόνγκερ, η εφηβική ηλικία, Αθήνα, 1981)⁵

Διαφορές φύλου

Οι διαφορές των 2 φύλων στο σχήμα του σώματος γίνονται εντονότερες στην πρώιμη εφηβεία. Παρόλο που απ' την παιδική ηλικία τα κορίτσια έχουν φαρδύτερη λεκάνη απ' τ' αγόρια, η διαφορά γίνεται πιο έντονη απ' την αρχή της ήβης. Απ' την άλλη τ' αγόρια αναπτύσσουν πιο χοντρά και πιο μεγάλα κόκκαλα, πολλούς μυικούς ιστούς και φαρδύτερους ώμους. Ίσως γι' αυτό τ' αγόρια είναι και παραμένουν πολύ πιο δυνατά απ' τα κορίτσια, καθώς προχωράει η εφηβεία. Υπάρχουν όμως κι άλλοι λόγοι που τ' αγόρια είναι σχετικά δυνατότερα: ανάλογα με την κατασκευή τους, αναπτύσσουν μεγαλύτερη καρδιά και πνεύμονες, υψηλότερη συστολική πίεση του αίματος, περισσότερη κυκλοφορία οξυγόνου στο αίμα και λιγότερους καρδιακούς παλμούς όταν αναπαύονται. Έχουν ακόμα μεγαλύτερη χημική αντίσταση στον κάματο.

Διαιτητικές ανάγκες

Πολλοί αποκαρδιωμένοι γονείς βλέποντας ν' ανεβαίνει συνέχεια το κόστος των τροφίμων φοβούνται ότι τα παιδιά τους που μεγαλώνουν τόσο γρήγορα και ιδιαίτερα τ' αγόρια «θα μας φάνε και μας τους ίδιους». Όπως φαίνεται και από τον πίνακα κατά μέσο όρο τ' αγόρια χρειάζονται περισσότερες θερμίδες απ' τα κορίτσια σ' όλες τις ηλικίες.

5. Conger J., Η εφηβική ηλικία. Μια καταπιεσμένη γενιά (μετάφρ. Μαρία Σόλμαν), εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1973, σελ. 50

ΠΙΝΑΚΑΣ

Κατάλληλη καθημερινή διατροφή (θερμίδες)

	<u>Ηλικία</u>	<u>Βάρος-κιλά</u>	<u>Υψος</u>	<u>Θερμίδες</u>
Αγόρια	11-14	44	1,60	2.800
	15-18	60	1,75	3.000
	19-22	66	1,75	3.000
Κορίτσια	11-14	44	1,57	2.100
	15-18	54	1,65	2.100
	19-22	58	1,65	2.000

(Τζων Κόνγκερ, Η εφηβική ηλικία, Αθήνα, 1981)

Γ. ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΦΗΒΕΙΑ

Σεξουαλική ωρίμανση στην εφηβεία.

Πολλά απ' τα φυσιολογικά χαρακτηριστικά της σεξουαλικής ωρίμανσης μπορούν να προκαλέσουν αμηχανία ή άγχος στ' αγόρια. Το πέος μεγαλώνει. Η φώνη γίνεται πιο βαριά, ο λάρυγγας μεγαλώνει όπως και το μήκος των φυσικών χορδών διπλασιάζεται. Αρχίζουν να παρουσιάζονται τρίχες στις μασχάλες και στο πάνω χείλος. Αυξάνει η παραγωγή του σπέρματος και μπορεί να παρουσιαστεί ονείρωξη, το εφηβαίο σκουραίνει, ο προστάτης μεγαλώνει. Όλα αυτά μπορεί να κάνουν τους έφηβους αγόρια δυστυχημένα. Όταν υπάρχει η σωστή γνώση μπορεί να τους προσφέρει παρηγοριά.

Στα κορίτσια υπάρχουν φυσιολογικές διαφορές στην ακολουθία των γεγονότων της σεξουαλικής ωρίμανσης αλλά με μια τυπική διαδοχή. Υποτυπώδες φούσκωμα του στήθους και στρογγύλεμα των γοφών. Αρχική εμφάνιση άχρωμου χνουδιού στην ηθική χώρα. Η μήτρα, ο κόλπος τα χείλη, η κλειτορίδα μεγαλώνουν. Το εφηβαίο μεγαλώνει, παρουσιάζονται τρίχες στο υπόλοιπο σώμα. Παραπέρα ανάπτυξη του στήθους. Η θηλή χρωματίζεται. Αρχίζει η περίοδος. Ωρίμανση του στήθους και αύξηση της τριχοφυΐας του σώματος. Η περίοδος της "εφηβικής στειρώσεως" τελειώνει και το κορίτσι μπορεί να συλλάβει.

Η σεξουαλική ωριμότητα, προϋποθέτει όχι μόνο "οργανικές" διαδικασίες αλλά και έντονη ψυχική ωριμότητα. Έτσι λοιπόν η σεξουαλική ωριμότητα αρχίζει όταν ο οργανισμός με την ανάπτυξή

του φτάσει σε ορισμένες διαστάσεις κι ορισμένη μάζα κι αρχίζει αυτό που ονομάζεται "εφηβικό άλμα". Οι πιο χαρακτηριστικές εκδηλώσεις ωρίμανσης των γεννητικών οργάνων στην περίοδο της σεξουαλικής ωριμότητας είναι η ονειρώξη και η εμμηνόρροια. Η ονειρώξη στα αγόρια είναι η εκσπερμάτωση την ώρα του ύπνου. Η συχνότητά της είναι διάφορη, κατά μέσο όρο δεν παρουσιάζεται συχνότερα από μία φορά στις 10-15 μέρες. Ανάλογο χαρακτήρα έχουν οι ονειρώξεις και στα κορίτσια, αλλά στη θέση της στήσης και της εκσπερμάτωσης παρουσιάζεται σ' αυτά συστολή των τοιχωμάτων του κόλπου, έκκριση του βλενογόνου υμένα του τραχήλου της μήτρας.

Η σεξουαλική ανάπτυξη του παιδιού είναι ξεχωριστή από τη γενική του ανάπτυξη και προχωρεί αδιάκοπα, αρχίζοντας από τη στιγμή της γέννησης. Υπάρχει περίοδος που αυτή απότομα δυναμώνει και σε διάρκεια μικρής σχετικά χρονικής διάρκειας περιόδου εμφανίζεται η σεξουαλική ωρίμανση. Αυτή η περίοδος πήρε την ονομασία "σεξουαλική ωριμότητα". Αποτέλεσμα της είναι η ανάπτυξη της ωριμότητας του φύλου.

Βασικό στοιχείο της σεξουαλικής ανάπτυξης του παιδιού αποτελεί η γενετήσια ορμή η ιδιαίτερη δηλαδή τάση του ανθρώπου προς το άλλο φύλο, που προκαλείται από ορισμένες ειδικές γενετήσιες ιδιαιτερότητες. Την γενετήσια ορμή μπορούμε να τη διακρίνουμε όχι μόνο στους ενήλικες, αλλά και στα μικρά παιδιά. Ακόμα και το μικρό παιδί συμπεριφέρεται διαφορετικά προς τα παιδιά του αντίθετου φύλου. Αυτή η συμπεριφορά είναι η πρώτη παρουσία της γενετήσιας ορμής, η οποία κατευθύνεται πάντα στο άλλο φύλο. Στοιχειώδης όμως σεξουαλικής σημασίας αντιδράσεις μπορεί να παρουσιαστούν και

χωρίς την επαφή και χωρίς τη σχέση μ' αυτό. Η γενετήσια ορμή είναι πολυσύνθετο φαινόμενο είναι η ειδική βάση της ειδικής δραστηριότητας η οποία καθιερώνεται να ονομάζεται σεξουαλική συμπεριφορά.

Μια αποκαλυπτική αντίδραση που έχει σχέση με τη γενετήσια ορμή είναι η φιλαρέσκεια, η κοκκεταρία χαρακτηριστική ακόμα και σε μικρά κορίτσια. Στοιχεία κοκκεταρίας μπορούν να παρουσιαστούν και σε αγόρια, αλλά μόνο κατ' εξαίρεση. Η κοκκεταρία είναι σύνθετη, αυθόρμητη, αποκαλυπτική αντίδραση η οποία βάση της έχει το κίνητρο του εντυπωσιασμού. Αυτό το κίνητρο είναι μια από τις ιδιομορφίες του γυναικείου φύλου. «Για τη γυναίκα έχουν ουσιαστική σημασία οι στιγμές που την προσέχουν πράγματι σαν γυναίκα και όχι απλώς όταν έχει επιτυχία» (Δ.Β Κολεσόφ) πράγμα που ως ένα βαθμό αποτελεί πραγματοποίηση της τάσης προς "σεξουαλική ανταπόδοση". Για τους άνδρες μεγαλύτερη σημασία έχει η περιποίηση, η εκπλήρωση της τάσης έτσι είτε αλλιώς για "σεξουαλική πραγμάτωση". Για την ικανοποίηση της γενετήσιας ορμής είναι απαραίτητη η ίδια η δυνατότητα διέγερσης, η οποία είναι σεξουαλικά βασική. Ανάμεσα στους σεξολόγους επικρατεί ή όχι σωστή άποψη ότι η ικανοποίηση της γενετήσιας ορμής είναι δυνατή μόνο με την σεξουαλική επαφή.

Αυτοερωτισμός. Η άποψη ότι οι έφηβοι είναι υποχρεωμένοι να καταπιέζουν τη γενετήσια ορμή τους είναι βαθιά λαθεμένη, γιατί βασίζεται στη λαθεμένη άποψη ότι η πορεία ικανοποίησης της γενετήσιας ορμής σχετίζεται υποχρεωτικά με την αναπαραγωγή καθώς και με την μη κατανόηση του προβλήματος ότι η γενετήσια

ορμή είναι φυσικό και αναγκαίο γνώρισμα τάση του αναπτυγμένου ανθρώπου, ότι έξω από την σεξουαλική ιδιαιτερότητα μ' όλα τα κατηγορούμενά της δεν υπάρχει ολοκληρωμένη προσωπικότητα.

Κάπου εδώ έρχεται και η άποψη του Ν. Μελανίτου ο οποίος πιστεύει πως σε σχέση με τη γενετήσια λειτουργία ο έφηβος περνά ένα στάδιο στο οποίο θέλει να ικανοποιήσει την περιέργειά του, όπου παρατηρεί το σώμα του, τους άλλους του ιδίου φύλου, προσπαθεί να συγκρίνει, μελετά βιβλία, διάφορα φυλλάδια, που πιστεύει πως θα βρει ότι του προκαλεί περιέργεια, απόρεια όλων αυτών είναι ο αυτοερωτισμός. «Ο αυτοερωτισμός είναι έξις κακή διότι βλάπτει τον έφηβο, και κατ' εξοχήν οσάκις λαμβάνει χώραν συχνάκις, όχι μόνον από φυσιολογικής αλλά και από ψυχολογικής απόψεως, αν λάβωμεν υπ' όψιν ότι καθιστά το άτομον δειλόν, ακοινώνητον, υποκριτικόν». Υποστηρίζει πως με το πέρασμα του χρόνου επέρχεται η ερωτική ωριμότητα και η συχνότητα του αυτοερωτισμού μειώνεται. «Οι γονείς, οι θείοι, οι δάσκαλοι και τέλος πρόσωπα που αγαπά ο έφηβος θα πρέπει να του μιλήσουν, να τον διαφωτίσουν πάνω σ' αυτό το θέμα για να τον προφυλάξουν από αυτή την κακιά συνήθεια».

Αντίθετη άποψη έχει ο Ντήτριχ Χενς¹ ο οποίος -στο βιβλίο του καταπιεστική οικογένεια- υποστηρίζει πως η «σεξουαλική καταπίεση του παιδιού εκδηλώνεται κυρίως με την απαγόρευση του αυνανισμού δηλαδή της αυτοϊκανοποίησης και της αποκόμισης ηδονής με το παίξιμο του παιδιού με τα γεννητικά του όργανα και με την απαγόρευση σεξουαλικών παιχνιδιών μ' άλλα παιδιά. Σαν συνέπεια αυτών των απαγορεύσεων εμφανίζονται στο παιδί σημαντικές αλλαγές της ψυχικής δομής και η γενική κατάσταση του παιδιού

1. *Diedrich Hens, Η καταπιεστική οικογένεια, (μετάφρ. Γιώργος Βαμβαλής), εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1973*

αλλάζει τρομερά, όταν δεν του επιτρέπεται να ζήσει τη φυσική του σεξουαλικότητα. Γίνεται διστακτικό, φοβισμένο, ύπουλο, υποτακτικό στην εξουσία και αναπτύσσει αφύσικες σεξουαλικές ορμές όπως π.χ. σαδιστικές τάσεις. Στη θέση της ελεύθερης, άφοβης προσωπικότητας μπαίνουν η υποτακτικότητα και η ευκολία στον επηρεασμό.

Οι προλήψεις γύρω από το θέμα του αυνανισμού είναι πολλές και αρκετά παλιότερα πίστευαν ότι ο αυνανισμός είναι ένα σοβαρό πρόβλημα που μπορεί να οδηγήσει μέχρι και σε τρέλα. Σύμφωνα με το Ίδρυμα Ερευνών για το Παιδί από το βιβλίο "Εφηβεία Προσδοκίες και Αναζητήσεις" πιστεύει πως ο αυνανισμός είναι ένα φυσιολογικό στάδιο, της σεξουαλικής ωρίμανσης του εφήβου. Μερικοί ειδικοί πιστεύουν πως έχει ευεργητική επίδραση στο παιδί και το προετοιμάζει για την αντιμετώπιση του αντίθετου φύλου. «Ακόμα πως οι έφηβοι δεν θα πρέπει να νιώθουν ενοχές γιατί βρίσκονται κατά μέσο όρο των ατόμων, της ηλικίας τους, οι οποίοι στην περίοδο της εφηβείας κάνουν την ίδια πράξη. Τα παραπάνω δεν θα πρέπει να θεωρηθούν παρότρυνση στον αυνανισμό. Ο έφηβος μπορεί να εκφράσει τη σωματική του δραστηριότητα με τον αθλητισμό ή οτιδήποτε άλλο και όχι μόνο με τον σεξουαλικό τομέα.

Πάντως δεν υπάρχει καμιά ένδειξη ότι ο αυνανισμός αυξάνει τη δυσκολία της κατοπινής προσαρμογής στις ετερόφυλες σχέσεις.

Μερικοί υποστηρίζουν ότι ο αυνανισμός αν και είναι οργανικά αβλαβής μπορεί να οδηγήσει σε μια εμμονή για το σεξ. Οι εμμονές αυτές μπορούν να δημιουργηθούν στις προσπάθειες αποφυγής του αυνανισμού. Υπάρχουν περιπτώσεις που μπορεί να αντικατοπτρίζει προβλήματα προσαρμογής του εφήβου. Νέοι άνθρωποι χρησιμοποιούν

τον αυνανισμό όχι απλώς σαν αδιέξοδο όταν το πραγματικό σεξ είναι απρόσιτο, αλλά σαν υποκατάστατο άλλων δραστηριοτήτων γιατί αισθάνονται ανεπαρκείς. Δεν προσπαθούν να τον υποκαταστήσουν με το πραγματικό σεξ αλλά σαν πλήρη αντικατάσταση ή καταφυγή κάθε προσπάθειας να δημιουργήσουν ικανοποιητικές σχέσεις με τους συνομήλικους του άλλου φύλου.

Κοινά θέματα απασχολούν αγόρια και κορίτσια σχετικά με το σεξ. Θέλουν να ξέρουν τί είναι ο αυνανισμός, η σύλληψη, η εγκυμοσύνη, ο έλεγχος γεννήσεων. Θέλουν να ξέρουν πως θα μπορούν να έχουν επικοδομητικές σχέσεις με τους άλλους. Πολλές φορές οι έφηβοι έχουν λίγη βοήθεια η οποία μπορεί να συνοδεύεται από αντιφάσεις συγκρούσεις, υποκρισία. Οι σεξουαλικές στάσεις και η συμπεριφορά γύρω από το σεξ έχει αλλάξει πολύ μετά την “επανάσταση των νέων” του ’60. Υπάρχει μεγάλη και αυξανόμενη έμφαση για ελευθερία και ειλικρίνεια, όμως τούτο δεν σημαίνει και αυξανόμενη απασχόληση με το σεξ όπως νομίζουν οι ενήλικες. Πολλοί από τους έφηβους αποδεχόμενοι το σεξ σαν μέρος της ζωής τους ασχολούνται μ’ αυτό λιγότερο, απ’ ότι οι νέοι των πιο παλαιών χρόνων που τα πράγματα ήταν πιο “κρυφά” και υπήρχε μεγαλύτερη μυστικότητα.

Η σεξουαλική εγκράτεια κατά την εφηβεία.

Φυσιολογικά η σεξουαλική ορμή κατευθύνεται προς την ερωτική πράξη. Όταν η έφηβοι δεν εκδηλώνουν την επιθυμία για ερωτική πράξη, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν είναι έκφραση βιολογικής ανωριμότητας, αλλά συνέπεια της αγωγής που απωθεί την σκέψη για

μια τέτοια ενέργεια. Είναι πολύ σημαντικό να συνειδητοποιήσουμε αυτό, και όχι όπως η εκκλησία ή η αυταρχική κοινωνία επιθυμούν να τα βλέπουμε.

Μια προϋπόθεση της εγκράτειας είναι ακριβώς η απώθηση των σεξουαλικών παραστάσεων και ιδιαίτερα της παράστασης της σεξουαλικής πράξης. Αυτό που συμβαίνει συχνά είναι ότι ενώ η παράσταση της σεξουαλικής πράξης δεν έχει απωθηθεί να έχει ολότελα απογυμνωθεί από το ψυχικό ενδιαφέρον ή να έχει συσχετισθεί με παραστάσεις αηδίας και φόβου. Για να πραγματοποιηθεί η εγκράτεια χρειάζεται απώθηση του σεξουαλικού ερεθισμού. Μετά το 16ο ή το 17ο έτος υπάρχει μεγαλύτερη άρνηση της σεξουαλικότητας και συνεχίζοντας ο Βίλχεμ Ράιχ λέει πως στη «θέση της επιδίωξης της απολαύσεως μπαίνει τώρα το άγχος μπρος σ' αυτήν. Αυτό ονομάζεται άγχος της απολαύσεως». Ο έφηβος δεν μπορεί για πολύ καιρό να υποφέρει το σεξουαλικό ερεθισμό δίχως ικανοποίηση. Οι λύσεις που προτείνονται είναι 2, η απώθηση του σεξουαλικού ερεθισμού και οι κοινωνικές συγκρούσεις. Δηλαδή απ' ότι μπορούμε να καταλάβουμε η εγκράτεια είναι η επικίνδυνη και απόλυτα επιζήμια για την υγεία. Όταν απωθείται ο σεξουαλικός ερεθισμός εκδηλώνεται είτε με νευρωσική ανωμαλία, είτε πέφτει ο νέος σε σεξουαλικά ονειροπολήματα.

Ο Βίλχεμ Ράιχ συνεχίζει παραθέτοντας ένα εύλογο ερώτημα που θα μπορούσε να γίνει από κάποιους «είναι δυνατόν όλοι οι νέοι να προσβάλλονται αμέσως από νεύρωση που είναι εγκρατείς;». Ο ίδιος απαντάει σ' αυτό λέγοντας: «Σωστό, αλλά πως πρέπει τότε να δεχτούμε το γεγονός ότι η νεύρωση εμφανίζεται πολύ αργότερα στ'

άτομα όταν σε προχωρημένη ηλικία τους έχουν τεθεί οι απαιτήσεις της “νόμιμης” σεξουαλικής δράσης. Η σεξουαλοοικονομική κλινική εμπειρία διδάσκει ότι οι δυσχερέστερες περιπτώσεις είναι εκείνων που δεν είχαν ποτέ το θάρρος να αυνανιστούν».

Από πολλούς θεωρείται ότι ο αθλητισμός είναι ο καλύτερος τρόπος υποβιβασμού του σεξουαλικού ενστίκτου αλλά και ότι οι αθλητές που θέλουν να αποκεντρώσουν με τη δραστηριότητα τους τελείως το σεξουαλικό ένστικτο, πετυχαίνουν συχνά τόσο καλά το σκοπό τους, που αργότερα δεν διαθέτουν πια καμιά σεξουαλικότητα. Πάντα προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι υπάρχουν τόσοι πολλοί δυνατοί και αθλητικά γυμνασμένοι άνθρωποι που σεξουαλικά είναι “ελαττωματικοί”.

Οι έφηβοι σήμερα ενδιαφέρονται για την αντισύλληψη και αυτό φαίνεται από το μεγάλο ενδιαφέρον του κοριτσιού για οικογενειακό προγραμματισμό και για την αντισύλληψη και μικρότερο των αγοριών.

Το γεγονός ότι καθημερινά αυξάνονται τα κορίτσια που ενδιαφέρονται για αντισύλληψη σημαίνει ότι αυξάνεται η σεξουαλική δραστηριότητα στην εφηβεία.

Κατά την εφηβεία η σεξουαλική δραστηριότητα επιδιώκεται για μη σεξουαλικούς λόγους όπως είναι η επιθυμία να θεωρηθεί το άτομο ώριμο, ικανό, σπουδαίο και ελκυστικό από τους συνομήλικους, να αποδείξει την ικανότητα του σαν άνδρας ή σαν γυναίκα, να σταθεροποιήσει μια σχέση να “εκδικηθεί” τους γονείς του, να τον προσέξουν, να πείσει τους γονείς του πως είναι φυσιολογικός, δημοφιλής κ.λπ.

Η ικανότητα να χρησιμοποιεί την σεξουαλικότητα για μη σεξουαλικούς σκοπούς είναι μια σημαντική προσθήκη στη σεξουαλικότητα του εφήβου.

Το πώς να διαλέξει τα σεξουαλικά του πρότυπα είναι αρκετά δύσκολο γιατί το μεγάλο πρόβλημα είναι η κοινωνία.

Σε κάθε κοινωνία υπάρχουν διαφορετικές απόψεις όπως “όλα επιτρέπονται εκτός τη συνουσία” ή “όλα επιτρέπονται” ή “τ’ αγόρια μπορούν να έχουν την εμπειρία της συνουσίας τα κορίτσια όχι” κ.τ.λ.

Όλες αυτές οι προκλήσεις που αντιμετωπίζει ο έφηβος, τον κάνουν να νιώθει την επιθυμία να αισθανθεί σίγουρος για το σώμα του, για την ελκυστικότητά του, να επεκτείνει την πνευματική πλευρά του σεξ, και να αποκτήσει οικειότητα με τον φίλο του. Ο έφηβος μπορεί να αντιμετωπίσει αυτές τις προκλήσεις φτάνει να νιώθει δυνατός και με λιγότερες συγκρούσεις ανάμεσα στις επιλογές του.

Ο ρόλος που παίζει ένα άτομο στη διάρκεια του σεξ μπορεί να επιλέγει από μια σειρά πιθανοτήτων. Ένα πρόσωπο μπορεί να είναι αυτό που έχει πρωτοβουλία, ένα άλλο αυτό που κάνει την ερωτική πρόταση, ή ένα άτομο που το απασχολεί η εξωτερική εμφάνιση για να προσελκύσει κ.τ.λ. Συνήθως οι έφηβοι ξέρουν πως οι ρόλοι αυτοί καθορίζονται σε σχέση με το φύλο. Οι γυναίκες προσπαθούν να προσελκύσουν, να δελεάσουν, να διατηρήσουν το ενδιαφέρον, να προσφέρουν απόλαυση, να φροντίσουν για αντισύλληψη. Ο ρόλος του άνδρα είναι να δοκιμάσει μεγαλύτερη ερωτική διέγερση, να παίρνει πρωτοβουλίες να παροτρύνει τον πειραματισμό, να δίνει περισσότερο ενδιαφέρον στην τεχνική παρά το συναίσθημα.

Τι πρέπει όμως να ξέρει ο έφηβος(η) μετά την πρώτη σεξουαλική

επαφή.

Συνήθως στην 1η επαφή γίνεται η ρήξη του παρθενικού υμένα, κατά την είσοδο του πέους στον κόλπο. Ο παρθενικός υμένας έχει πολλά αγγεία και γι' αυτό το λόγο προκαλείται αιμορραγία. Η αιμορραγία είναι μικρή ή μεγάλη ανάλογα με το τι αγγείο θα σπάσει. Αν σπάσει η αρτηρία του παρθενικού υμένα το αίμα είναι κόκκινο και δεν σταματάει εύκολα. Αν σπάσει μικρότερο αγγείο τότε το αίμα είναι λιγότερο.

Υπάρχει περίπτωση ο παρθενικός υμένας να μην εμφανίσει αιμορραγία και αυτό γιατί είτε είναι ελαστικός, είτε έχει σπάσει σε περιοχή που δεν υπάρχουν αγγεία. Η αιμορραγία μπορεί να εμφανισθεί κατά την 2η ή την 3η μέρα.

Συνήθως στην πρώτη επαφή υπάρχει δυσκολία και αυτό γιατί τα αίτια είναι ψυχολογικά και συνδέονται με την άγνοια των εφήβων και την ανωριμότητα των γεννητικών οργάνων. Μπορεί όμως να οφείλεται στον ίδιο τον υμένα που μπορεί να μην έχει στόμιο.

Αν η αιμορραγία είναι μικρή, η περιοχή των γεννητικών οργάνων πλένεται με άφθονο νερό ή με κάποιο ήπιο αντισηπτικό ή χαμόμηλο. Ακολουθεί τοπική πίεση με μια αποστειρωμένη γάζα για λίγο χρονικό διάστημα και το αίμα σταματάει.

Αν η αιμορραγία είναι μεγάλη, τότε χρειάζεται άμεση αντιμετώπιση από το γιατρό. Στις περιπτώσεις αυτές μπορεί να χρειαστεί να τοποθετηθεί κάποιο ράμμα.

Και στ' αγόρι μπορεί να παρουσιαστεί μια ανάλογη αιμορραγία, η οποία προκαλείται από τη ρήξη του χαλινού του πέους. Η ρήξη του χαλινού δεν εμφανίζεται με την πρώτη επαφή, αλλά αργότερα. Ο

τοπικός καθαρισμός και η τοπική πίεση με μια γάζα είναι μέτρα αρκετά για να σταματήσει η αιμορραγία.

Ακόμα και με την πρώτη σεξουαλική επαφή μπορεί το κορίτσι να μείνει έγκυος, αν γίνει εκσπερμάτωση μέσα ή κοντά στον κόλπο και το κορίτσι βρίσκεται σε γόνιμες ημέρες.

Σε καμιά περίπτωση δεν δημιουργείται πρόβλημα στον έφηβο εάν δεν έχει ολοκληρωμένες σχέσεις. Ο έφηβος μπορεί να μην έχει επαφές μέχρι που να αποφασίσει να δημιουργήσει την οικογένειά του, χωρίς να παρουσιάσει κανένα πρόβλημα.

Από την πρώτη κιόλας επαφή τόσο το κορίτσι όσο και το αγόρι, πρέπει να πλένονται μ' άφθονο νερό και σαπούνι. Η είσοδος με δύναμη νερού μέσα στον κόλπο δεν συνιστάται. Το νερό πρέπει να είναι χλιαρό και μπορεί επιπλέον να χρησιμοποιείται κάποιο αντισηπτικό διάλυμα, σύμφωνα με τις υποδείξεις του γυναικολόγου. Το κορίτσι από την εποχή που θ' αρχίσει να έχει σεξουαλικές σχέσεις πρέπει να επισκέπτεται κάθε 6-12 μήνες τον γιατρό το ίδιο και η εξέταση ΠΑΠ.

Η συνεχή απειλή της εγκυμοσύνης, δείχνει ότι οι γυναίκες μαθαίνουν να ενδιαφέρονται περισσότερο για τη μακροβιότητα μιας σχέσης παρά για μια περαστική απόλαυση.

Δ. ΕΦΗΒΟΙ ΚΑΙ ΣΥΝΟΜΗΛΙΚΟΙ

Οι συνομήλικοι παίζουν καθοριστικό ρόλο στην ψυχολογική και κοινωνική ανάπτυξη των πιο πολλών εφήβων. Αυτό είναι εμφανές στις τεχνολογικές κοινωνίες, όπου τ' άτομα συγκεντρώνονται κατά ηλικίες και όπου η είσοδος στον ενήλικο κόσμο της δουλειάς και της οικογενειακής ευθύνης καθυστερεί όλο και πιο πολύ. Φυσικά οι επιδράσεις των συνομηλίκων αρχίζουν στην εφηβεία, αλλά τότε είναι πιο καθοριστικές. Οι σχέσεις με τους συνομηλίκους του ιδίου και του αντιθέτου φύλου στην εφηβεία χρησιμοποιούνται σαν πρότυπα για τις κατοπινές σχέσεις των ενηλίκων ατόμων.

Οι έφηβοι εξαρτώνται περισσότερο από τις σχέσεις με τους συνομηλίκους παρά από τους γονείς, γιατί οι δεσμοί με τους γονείς γίνονται πιο "χαλαροί", τα παιδιά θέλουν μεγαλύτερη ανεξαρτησία, ενώ οι γονείς θέλουν να έχουν εξάρτηση πάνω τους. Η εχθρότητα είναι ανάμικτη μ' αγάπη και δημιουργούνται συγκρούσεις ανάμεσα στις οικογενειακές αξίες, στις εξωτερικές πολιτιστικές αξίες και την κοινωνική συμπεριφορά. Πολλά πράγματα δεν μπορεί να μοιραστεί ο έφηβος με τους γονείς του.

Οι γονείς απ' τη μεριά τους, σύμφωνα με τις εμπειρίες της εφηβικής τους ηλικίας, αντιδρούν σύμφωνα με αυτές και δυσκολεύονται να καταλάβουν και να μοιραστούν τα προβλήματα των παιδιών τους όσο και να προσπαθούν.

Ετσι δημιουργείται το χάσμα μεταξύ των 2 γενεών που μπορεί να θεωρηθεί φράχτης και εμπόδιο όσο καλοπροαίρετα και αν είναι τα αισθήματα μεταξύ τους.

Η εφηβεία είναι η πιο δύσκολη περίοδος στη ζωή του ανθρώπου, υπάρχει έντονη επιθυμία να μοιράζονται με τους άλλους τα συναισθήματά τους, και έχουν έντονες αμφιβολίες για τα όνειρά τους. «Η εφηβεία είναι γενικά μια περίοδος έντονης κοινωνικότητας, αλλά συχνά και έντονης μοναξιάς. Το να είσαι απλώς με τους άλλους δεν λύνει το πρόβλημα. Πολύ συχνά οι νέοι αισθάνονται τη μεγαλύτερη μοναξιά όταν είναι μέσα στο πλήθος π.χ. σ' ένα πάρτυ ή σ' ένα χορό» (Mussen, P.H. Conger, J.J. and Kagan J. *Child and Personality*). Αυτό σημαίνει πως η ύπαρξη ενός ή δύο φίλων μπορεί να έχει τεράστια σημασία στη ζωή του εφήβου. Ο ρόλος της ομάδας των συνομηλίκων είναι ιδιαίτερα σημαντικός γιατί μπορεί να βοηθηθεί το άτομο στον καθορισμό της ταυτότητάς του.

Υποταγή στη συμβατικότητα των συνομηλίκων

Δεν είναι περίεργο η αυξανόμενη σημασία της ομάδας των συνομηλίκων να οδηγήσει σε πιο έντονες ανάγκες υποταγής στις αξίες της, τη συμπεριφορά, τις ιδιομορφίες της και τη μόδα της. Οι γονείς μπορεί να αναρωτιούνται γιατί τα παιδιά τους θεωρούν να φορούν ακριβά τζιν, ή κάποιας συγκεκριμένης μάρκας ή ακούν ορισμένα είδη μουσικής, να χτενίζονται περίεργα, να χορεύουν το ίδιο κ.λπ. Να έχουν τα δικά τους πρότυπα, τους δικούς τους ήρωες και παράλληλα τους δικούς τους κανόνες και νόμους. Τα δικά τους σύμβολα και αξίες τους δικούς τρόπους συμπεριφοράς, τη δική τους ταυτότητα. Στο γονιό αυτές οι παθιασμένες προτιμήσεις και οι γρήγορες αλλαγές προκαλούν μεγάλη απορία, γιατί του φαίνονται αυθαίρετες και ασήμαντες.

Η οικογένεια δεν είναι το παν πια γι' αυτόν. Η επίδρασή της δεν είναι απόλυτη και αρχίζει να περιορίζεται. Ο έφηβος διαπιστώνει πως δεν είναι πια παιδί. Θέλγεται απ' την ιδέα να γίνει "κάτι". Επιθυμεί να τον βλέπουν οι άλλοι κάτι το ξεχωριστό και όταν συμβεί αυτό αποκτά περισσότερες δυνάμεις από πριν. Και ύστερα το ένστικτο της ομαδικής ζωής γιγαντώνεται μέσα του. Μια κλίση για τη συντροφιά των άλλων τον κυριεύει. Ο έφηβος έχει αποδείξει ότι ανήκει κάπου και μια ασφάλεια γιά το μέλλον του. Ετσι αρχίζει να κινείται προς τον ευρύτερο κόσμο. Ζητεί και έξω από το σπίτι του πρότυπα και υποδείγματα. Μορφωτικές ασχολίες και ενασχολήσεις. Η απομόνωση γι' αυτόν ήταν αφόρητη. Ετσι ο "στενός χώρος" της οικογένειάς του, με τίποτα δεν μπορεί να χωρέσει πια στην αναπτυσσόμενη προσωπικότητά του. Η διέξοδος είναι ο κόσμος των συνομηλίκων μόνο. Ο κόσμος των συνομηλίκων στην εφηβεία, είναι αυστηρά προσδιορισμένος. Περιέχει αποκλειστικά και μόνο συνομήλικους. Ποτέ μικρότερους ή μεγαλύτερους. Θέλει να βρίσκεται μαζί τους, αν είναι δυνατόν όλη την ημέρα. Αφοσιώνεται στην επικοινωνία μαζί τους. Την οικογένεια την θέλει για την εκπλήρωση άλλων αναγκών, τροφή, στέγη, ενδυμασία, χαρτζιλίκι κ.τ.λ. Οι έφηβοι εξαρτώνται περισσότερο απ' τις σχέσεις με τους συνομήλικους απ' ότι τα μικρά παιδιά, επειδή οι δεσμοί με τους γονείς χαλαρώνουν όλο και πιο πολύ, καθώς ο έφηβος κερδίζει μεγαλύτερη ανεξαρτησία.

Ο κύκλος γνωριμιών του εφήβου είναι πολύ πιο πλατύς. Οι σχέσεις των συνομηλίκων κατατάσσονται σε τρεις κυρίως κατηγορίες: Την ευρύτερη "παρέα", την πιο μικρή και πιο στενή "κλίκα" και τις ιδιαίτερες φιλίες. Η παρέα χρησιμεύει σαν

προκαταθήκη για πιο πλατιές, πιο οργανωμένες κοινωνικές δραστηριότητες, ενώ η γεμάτη οικειότητα και συνεχή κλίκα είναι πηγή ασφάλειας και συντροφικότητας. Σ' αυτή την πιο μικρή ομάδα που βασίζεται στην αμοιβαία έλξη τα μέλη μπορούν ν' ανταλλάξουν πληροφορίες να συζητήσουν σχέδια για τις δραστηριότητες της παρέας και να μοιραστούν μερικά απ' τα όνειρα, τις ελπίδες και τις ανησυχίες τους, αλλά όχι στο επίπεδο των στενών φίλων. Οι "κλίκες" των κοριτσιών τείνουν να είναι σχετικά πιο μικρές και ν' ασχολούνται περισσότερο με τις διαπροσωπικές σχέσεις, ενώ οι "κλίκες" των αγοριών ή "συμμορίες" τείνουν να είναι κάπως πιο μεγάλες, λιγότερο στενές και ν' ασχολούνται περισσότερο με κοινές δραστηριότητες όπως τα σπορ και τα χόμπυ.

Γράφει ο Francois Naurias, μέλος της Γαλλικής Ακαδημίας: «*Τους βλέπετε να περιμένουν ο ένας τον άλλον, να φωνάζουν, να γεμίζουν τους πάγκους σαν σπουργίτια, να ορμάνε σε μπιραρίες. Δεν έχουν ακόμη ατομική ζωή. Ακόμη και για να ετοιμαστούν στις εξετάσεις, θέλουν να είναι πολλοί μαζί. Κι αν ήταν μόνο οι εξετάσεις! Πηγαίνουν πάντα συντροφιά ακολουθούν ο ένας τον άλλο, ξαναγυρίζουν πίσω, ξαναπηγαίνουν ωστόσο η κούραση τους αναγκάζει, επιτέλους, να κοιμηθούν».*

Η φιλία παίζει σπουδαίο ρόλο για τη ζωή του κάθε ανθρώπου για τη ζωή του εφήβου, ο ρόλος της είναι ξεχωριστός και καθοριστικός. Έρευνα που έγινε από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, για λογαριασμό του υπουργείου Νέας Γενιάς, έδειξε τούτο το καταπληκτικό. Πως οι έφηβοι και οι νέοι, απ' τα σπουδαιότερα στη ζωή θεωρούν την φιλία. Συγκεκριμένα οι ηλικίες 15-19 ετών, σε

ποσοστό 76,8% για τα κορίτσια και 63,2% για τα αγόρια πιστεύουν πως είναι πολύ σημαντικό γι' αυτούς η φιλία. Ακολουθούν, η επαγγελματική σταδιοδρομία, οι σπουδές, οι κοινωνικές σχέσεις, η δημιουργία οικογένειας κ.λπ. Ακόμα, οι φίλιες βοηθούν τους ανθρώπους να μάθουν ν' αντιμετωπίζουν τα προσωπικά πολύπλοκα συναισθήματα τους και τα συναισθήματα των άλλων. Μπορούν να χρησιμεύσουν σαν ένα είδος θεραπείας, επιτρέποντας την ελεύθερη έκφραση κατάπιεσμένων συναισθημάτων θυμού ή άγχους. Παρέχουν την ανεκτίμητη απόδειξη ότι οι εμπειρίες του κάθε εφήβου είναι μοναδικές.

Η σημασία της παρέας για τους έφηβους είναι μεγάλη. Πρώτα πρώτα τους βοηθάει να δημιουργήσουν τη δική τους ταυτότητα. Σε κάθε αναπτυξιακή φάση του ανθρώπου, υπάρχει κι ένας ψυχολογικός στόχος, που πρέπει οπωσδήποτε να επιτευχθεί προκειμένου το άτομο να προχωρήσει στο επόμενο στάδιο. Κατά τον Erikson που έχει μελετήσει την ανάπτυξη του ανθρώπου από την βρεφική ηλικία ως τα γεράματα, ο στόχος για την εφηβεία είναι τούτος: Να δημιουργήσει ο έφηβος την ταυτότητά του. Τη δική του προσωπικότητα. Ετσι μόνο θα προχωρήσει ομαλά στο επόμενο στάδιο, τη νεανική δηλαδή ηλικία και μάλιστα επιτυχημένα. Για όλα αυτά τ' αναπτυξιακά στάδια, υπάρχουν και κάποιοι θεσμοί που βοηθούν στην επίτευξη του στόχου. Στην βρεφική ηλικία παρέα και φίλους.

A. Οπότε για την εφηβεία, σημαντικός θεσμός είναι η παρέα, όπου ο έφηβος έλκεται σα μαγνήτης, και δημιουργεί τη δική του ταυτότητα που είναι το κύριο αναπτυξιακό έργο της εφηβείας.

Ο έφηβος έχει ν' αντιμετωπίσει προς την κατεύθυνση αυτή, βασικά προβλήματα. Στην αρχή οι βιοσωματικές αλλαγές που του συμβαίνουν, είναι ραγδαίες και καθολικές. Του διαταράσσουν τελείως την εικόνα που είχαν πριν για τον εαυτό τους.

Επειτα οι σκέψεις τους διευρύνονται. Μπορεί να σκέπτεται βαθύτερα και το σπουδαιότερο να προβληματίζεται τόσο για τον αλλαγμένο εαυτό του, όσο και για τους γύρω του.

Αργότερα, οι νέες συναισθηματικές εμπειρίες που καθορίζονται με τις αλλαγές στην ορμονική λειτουργία και την ερωτική ορμή.

Ο έφηβος πρέπει να αποκτήσει σαφή ιδέα για τον εαυτό του. Για το ποιος είναι, τι θέλει στη ζωή. Πρέπει τώρα σαν έφηβος να πάρει σημαντικές αποφάσεις. Αυτές δεν μπορούν ν' αναβαθμιστούν. Από τούτες εξαρτώνται όλες οι μελλοντικές εξελίξεις της ζωής του. Μπροστά του πλέον μπαίνουν αμείλικτα ερωτήματα, τόσο για το προσωπό του, όσο και για το ρόλο που θα διαδραματίσει στην κοινωνία. Να ιεραρχήσει αξίες και σκοπούς τς ζωής. Ν' αποσαφηνίσει σχέδια δράσης και να κάνει τις επιλογές του πάνω σε θέματα ουσιαστικά όπως: Σπουδές, εργασία, οικογένεια, ηθική, ερωτική συμπεριφορά, διαπροσωπικές σχέσεις κ.τ.λ.

Β. Οι παρέες τον βοηθούν να ανεξαρτητοποιηθεί. Τα παιδιά είναι στενά συνδεδεμένα με τους γονείς. Αυτό όμως δεν μπορεί να συμβαίνει πάντα. Το άτομο πρέπει να αποδεσμεύεται ώστε να μπορεί να ανεξαρτητοποιηθεί, ν' αποκτήσει την προσωπικότητά του, να δημιουργήσει αργότερα οικογένεια.

Αν παρατηρήσουμε τον άνθρωπο από την αρχή της σύλληψής του

ως το σημείο που γίνεται ώριμος μέχρι την ενηλικίωσή του, δε θα διαπιστώσουμε τίποτα αλλά παρά μια συνεχή προσπάθεια γι' ανεξαρτητοποίηση. Το πρώτο βήμα η γέννησή του -έξοδος από το σώμα- το δεύτερο όταν αρχίζει να βαδίζει και το τρίτο οι παρέες του.

Το στάδιο της εφηβείας είναι το τέλος της αποδέσμευσης από την οικογένεια. Σε κάθε όμως προσπάθειά του, υπάρχει δίπλα, ο γονιός που παρακολουθεί την εξέλιξή του. Γιατί το άτομο δεν έχει απαιτούμενες δυνάμεις. Τις αποκτά.

Γ. Οι συνομήλικοί τους περιέχουν την κοινωνική παραδοχή που ζητούν. Σίγουρα οι έφηβοι θέλουν να είναι καταξιωμένοι στο περιβάλλον τους και να τους παραδέχονται. Για πολλούς αυτή η κοινωνική παραδοχή είναι μια επείγουσα ανάγκη για τους πιο πολλούς νέους. Λίγοι έφηβοι, μένουν ανεπηρέαστοι από την επίδραση της αδιαφορίας και της απόρριψης. Λίγοι είναι οι "σκληροί" με τόση ατομικότητα, εμπιστοσύνη στους στόχους τα ενδιαφέροντά τους, και δυνατή αίσθηση της προσωπικότητας, που δεν έχουν ανάγκη την παραδοχή των συνομηλίκων τους. Οι περισσότεροι όμως νέοι μετράνε τη δική τους αξία κυρίως με τις αντιδράσεις των άλλων προς εκείνους και εξακολουθούν να εξαρτώνται απ' την παραδοχή και επικρότηση των συνομηλίκων τους.

Οι μη δημοφιλείς έφηβοι κινδυνεύουν να μπουν σ' ένα φαύλο κύκλο. Αν έχουν ήδη συναισθηματικά προβλήματα αν τους απασχολεί ο εαυτός τους, και δε νιώθουν σιγουριά γι' αυτόν είναι πολύ πιθανό να συναντήσουν αδιαφορία και απόρριψη που με τη σειρά τους μειώνει την εμπιστοσύνη στον εαυτό τους και αυξάνουν

την αίσθηση της κοινωνικής απομόνωσης. Όταν όλα τ' άλλα πάνε καλά η κοινωνική παραδοχή των συνομηλίκων είναι επιθυμητή.

Δ. Λύνονται πολλά σύγχρονα προβλήματα. Στη σημερινή εποχή γίνεται λόγος για αλλοτρίωση του ατόμου. Ως ύπαρξη ελεύθερη τείνει να κατεργηθεί. Η τεχνοκρατική κοινωνία αποξενώνει τον άνθρωπο απ' τους γύρω του, τον νεκρώνει συναισθηματικά, τον απομονώνει. Για παράδειγμα ο μεγάλος αριθμός των σύγχρονων μορφών διασκέδασης. Μπαράκια, ηλεκτρονικά, τηλεόραση κ.λπ. Μέσα σ' αυτά και οι έφηβοι, που είναι όλοι μαζί, αλλά ποτέ απομονωμένοι.

Ολες αυτές οι μορφές της σημερινής ψυχαγωγίας αποτελούν αρνητικό στοιχείο για την προσωπικότητα των εφήβων. Δεν μπορούμε να τους απαγορεύσουμε να αποφεύγει αυτές τις "απολαύσεις" και απ' την άλλη να αρνούμαστε τον ελεύθερο χρόνο τους, να μην έρχονται σ' επαφή με τους συνομηλίκους τους.

Ο Αρ. Ασπιώτης γράφει «ο έφηβος έχει ζωτική ανάγκη του εκουσίου αυτού συντροφικού δεσμού, που υπάρχει στην ομάδα. Συνήθως η εν μικρογραφία αυτή κοινότητα, έχει ένα κοινό σκοπό και αυτοκυβερνάται, απ' τους ίδιους τους έφηβους, είναι δε πάγκοινη στη νεολαία όλου του κόσμου. Η τάση προς οργάνωση ομάδας, αρχίζει απ' την προεφηβική ηλικία και συνεχίζεται μέχρι την εποχή, που ο μεγαλύτερος πλέον έφηβος αρχίζει και αναμιγνύεται με τους "πολλούς" οπότε εμφανίζεται μια άλλη περίοδος κοινωνικής προσαρμογής γι' αυτόν».

Η ομάδα τον βοηθάει να επιτύχει ίδιο σκοπό και η αξία της έγκειται ακριβώς στο να κατορθώσει να δώσει μια μορφή

κατευθύνσεως στη ζωή του εφήβου με την αξία και τα παραδείγματα.

Ούτε οι γονείς ούτε οι άλλοι κοινωνικοί παράγοντες πρέπει να εμποδίζουν τους νέους από τη συμμετοχή του σ' ομάδες, μ' ανώτερες πνευματικές επιδιώξεις και μ' αληθινά κοινωνικό περιεχόμενο. Διαφορετικά τραυματίζουν την ψυχή του νέου και αναστέλλουν την ψυχική του εξέλιξη, φαινόμενα τα οποία παρακολουθούν συχνά οι παιδαγωγοί και πολλές φορές και οι ψυχίατροι, όταν το εμπόδιο πλέον λαμβάνει και πιεστικό χαρακτήρα εκ μέρους των μεγαλύτερων με στέρξη της πρωτοβουλίας των νέων. Οι μεγαλύτεροι πρέπει να βοηθήσουν αυτή τη συμμετοχή, να τη στηρίξουν, να της δώσουν το κύρος της, πράγμα που θα ασκήσει ενεργητικότητα, επίδραση για την υπέρσχυση και την επικράτηση των καλών στοιχείων του νέου.

Απ' ότι καταλαβαίνουμε, οι νέοι πρέπει να βρίσκονται συνεχώς με τους φίλους τους. Δεν θα πρέπει να αποτρέπονται απ' αυτούς.

Η παρέα παίζει πολύ ισχυρό ρόλο στη διαμόρφωση του χαρακτήρα

1. Η παρέα έχει σαφείς κατευθύνσεις και προσανατολισμούς, και επιπλέον δικούς της στόχους, σκοπούς, και επιδιώξεις, συγκεκριμένες αξίες και πρότυπα. Τα πάντα είναι καθορισμένα. Ο έφηβος δημιουργεί πρότυπα, υιοθετεί ιδέες, αποδέχεται πρότυπα. Ολα αυτά μπορεί να είναι αντίθετα με τα κοινωνικά πρότυπα και να οδηγούν σε συγκρούσεις με την οικογένεια, το σχολείο, το κράτος, και τους κοινωνικούς θεσμούς.

2. Οι έφηβοι υπακούουν τυφλά στους κανόνες της παρέας. «Για την ένταξη κάποιου εφήβου στην ομάδα, είναι ανάγκη ν' αποδέχεται

τους κανόνες της και να υπακούει σ' αυτούς. Η αποδοχή των κανόνων της οικογένειας και του σχολείου».

Ο έφηβος αφιερώνεται τυφλά στην παρέα εφαρμόζει πιστά ό,τι αυτή αποφασίζει, ώστε πολλές φορές έρχεται σε σύγκρουση με το σχολείο, την οικογένεια. Αυτό όμως μειώνεται σιγά-σιγά στα τελευταία χρόνια της εφηβείας. Ο έφηβος θέλει καλούς και πιστούς φίλους. Η τυφλή υποταγή στην παρέα μειώνεται.

Οι έφηβοι υπακούουν στην παρέα για δύο λόγους: Ο πρώτος γιατί δέχονται την πίεση της ομάδας. Κάθε έφηβος ως μέλος μιας παρέας, δέχεται καθημερινά τη γνώμη των άλλων, και αυτό του ασκεί μεγάλη πίεση. Δεν παίρνει το κουράγιο να διαφωνήσει και ας μην συμφωνεί. Ο δεύτερος γιατί θέλουν να τους παραδέχονται.

Οι έφηβοι έχουν την ανάγκη -η οποία είναι πολύ αναπτυγμένη- να τους παραδέχονται και τους εκτιμούν. Αυτό γιατί κάνουν προσπάθεια για σταδιακή αποδέσμευση απ' την οικογένεια. Ακριβώς αυτή η ανάγκη και η επιθυμία τους, είναι επόμενο να μειώνει την αντίστασή τους στην πίεση της ομάδας όπου ανήκουν. Στον ενήλικα δεν συμβαίνει αυτό ή θεωρείται σπάνιο, γιατί είναι ανεξαρτητοποιημένος, έχει δημιουργήσει την οικογένειά του, έχει την επαγγελματική του αποκατάσταση και κατά συνέπεια μπορεί να υποχωρήσει στην πίεση της γνώμης της παρέας προκειμένου να τον παραδεχθούν ή να τον εκτιμήσουν τα μέλη της. Αν ανήκει σε κάποια ομάδα π.χ. αθλητικό σύλλογο, συνδικαλιστικό κ.λπ. ελεύθερα διατυπώνει τη θέση του και μάχεται να πείσει τους άλλους, μπορεί δε και να αποχωρήσει, αν είναι αδύνατη η προσέγγιση.

3. Επηρεάζονται από κάποιο ισχυρό πρόσωπο, ή αυθεντία της παρέας.

Είναι συνηθισμένο φαινόμενο να υπάρχουν παντού κάποια πρόσωπα που έλκουν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο την εκτίμηση των άλλων. Τα πρόσωπα αυτά λέγονται αυθεντίες και ασκούν επιρροή. Στην εφηβική παρέα αυτό θεωρείται κανόνας και δεδομένο. Για παράδειγμα, ένας έφηβος, μέλος μιας ομάδας μπορεί να δεχθεί μια άποψη λανθασμένη και να την υποστηρίξει γιατί διατυπώνεται από κάποιο πρόσωπο της παρέας το οποίο φαίνεται να είναι πιο καταρτισμένο, πιο ειδικό σε κάποια θέματα.

4. Θέλουν να μην αισθάνονται μειονεκτικά. Πολλοί έφηβοι φοβούνται ν' αρνηθούνε ή να διαφωνήσουνε π.χ. Τι θα πουνε για μένα εάν δεν πάω ντίσκο ή τι θα πούνε αν με δουν με τους γονείς μου έξω; Αυτά τα συναισθήματα τους κατευθύνουν την συμπεριφορά. Φοβούνται πως θα τους χαρακτηρίσουνε αναχρονιστικούς ή "παιδιά της μαμάς".

Ενα σοβαρό θέμα είναι η ποιότητα της παρέας. Αν ο έφηβος ενταχθεί σε μια πραγματικά σωστή παρέα, με σωστές θέσεις και αντιλήψεις, ακόμα και οι δικές του αν είναι λανθασμένες, συμφωνώντας αναγκαστικά μαζί της θα την ακολουθήσει κι όλοι θα είναι έτσι κερδισμένοι.

Αν η παρέα έχει λανθασμένες σκέψεις, αντιλήψεις, θέσεις, τότε είναι καταστρεπτική για όλους. Όλοι θ' ακολουθήσουνε το "ρεύμα" της παρέας.

Όπως αναφέρει στο βιβλίο της ψυχολογίας ο Χριστόδ. Χ.

Τομασίδης, "Εισαγωγή στην ψυχολογία" (σελ.473) «Η δομή της ηθικής συνείδησης που κυριαρχεί σ' ένα άτομο συμφωνεί, πολύ συχνά, με τη δομή της ηθικής συνείδησης που επικρατεί στην ομάδα, της οποίας το άτομο αποτελεί μέλος. Όταν η ομαδική ηθική συνείδηση επιτρέπει ή απαγορεύει μια πράξη, τότε και η ηθική συνείδηση του ατόμου την επιτρέπει ή την απαγορεύει.

Η παρέα αλλάζει ακόμα και τη συνείδηση των εφήβων. Όταν ο έφηβος υπακούει σ' αυτή νιώθει καλύτερα.

Η παρέα είναι ολοφάνερο πως επηρεάζει τους εφήβους. Είναι αδύνατο ο έφηβος ν' αντισταθεί στη θέλησή της. Πολύ καλό θα ήταν να ενταχθεί σε μια σωστή παρέα. Η επίδρασή της θα διαμορφώσει τη ζωή του».

Ποια παρέα όμως μπορεί να θεωρηθεί σωστή; Το πρόβλημα είναι, όχι αν οι έφηβοι πρέπει να έχουν παρέα αλλά ποια πρέπει να είναι η παρέα τους. Όταν η παρέα τους είναι σωστή και λειτουργεί με καλές βάσεις και αρχές τότε αυτό θα συνεισφέρει θετικά στους εφήβους και τότε έφηβοι και γονείς θα είναι ευτυχισμένοι. Μια καλή παρέα βοηθάει να εξυψώνει την προσωπικότητα. Πότε μια παρέα ενεργεί όπως πρέπει το ρόλο της; Εύκολα κανείς μπορεί να διαπιστώσει την αναζήτηση για κάτι βαθύτερο και ουσιαστικότερο. Πολλοί έτυχε να προδοθούν, να απογοητευθούν και μερικοί απ' αυτούς να οδηγηθούν σε μεγαλύτερη απομόνωση και μοναξιά. Αποκαρδιώθηκαν τελείως όταν διαπίστωσαν εκμετάλλευση, εγκατάλειψη από φίλους. Όταν είδαν πως η φιλία στηριζόταν σε συμφέρον, σε εγωισμούς και ιδιοτέλεια. Έτσι κλείστηκαν στον εαυτό τους.

Έτσι υπάρχει η αντίληψη πως οι έφηβοι ακόμα και οι ενήλικες θα

είναι καλύτερα χωρίς παρέες και πως θα μπορούν να τα βγάζουν πέρα μόνοι τους και να τα βρουν με την οικογένεια.

Αυτή η αντίληψη είναι λάθος μεγάλο γιατί οι αποτυχημένες παρέες βοηθούν στο ότι ο άλλος μπορεί να γίνει προσεκτικότερος. Γιατί οι πιο "εύκολες" φιλίες είναι δεμένες με το κακό και το συμφέρον.

Την πραγματική παρέα-φιλία, την διακρίνει η ανιδιοτέλεια. Το "πάρε" και το "δώσε". Ο αγώνας για την προκοπή του φίλου και όχι η προσπάθεια προκοπής μέσω των φίλων. Τη διακρίνει η αμοιβαιότητα. Είναι μοίρασμα ζωής, μοίρασμα χαράς, μοίρασμα πόνου.

Η γνήσια φιλία κρίνεται απ' τα ευχάριστα ή δυσάρεστα γεγονότα που συμβαίνουν στη ζωή των φίλων. Ο σοφός της αρχαιότητας Χίλων έλεγε: «Στα συμπόσια των φίλων σου να πηγαίνεις αραιά και δύσκολα. Στις δύσκολες στιγμές τους γρήγορα και εύκολα».

Η σωστή παρέα και φιλία έχει σαν σκοπό την πρόοδο, την αρετή, ό,τι πραγματικά σωστό και μεγάλο. Γι' αυτό επαινεί αλλά και ελέγχει. Παίζει βασικό και θεμελιακό ρόλο στη ζωή.

Ο ρόλος του εφήβου στην παρέα

Μια παρέα αποτελείται από κάποια μέλη. Το καθένα παίζει το δικό του ρόλο. Η μορφή της παρέας, οι στόχοι, οι επιδιώξεις της, έχουν άμεση εξάρτηση απ' την ιδιοσυγκρασία των μελών της. Αρα είναι λάθος να απαιτεί κανείς, να βρίσκεται σε μια σωστή παρέα, να θέλει να τον εκτιμούν και να του συμπαραστέκονται όταν αυτός δεν κάνει τίποτα γι' αυτούς.

Εδώ είναι ο ρόλος του κάθε εφήβου να μπορεί να προσφέρει στην

παρέα ό,τι επιθυμεί να του προσφέρουν και εκείνοι. Επιθυμεί ο έφηβος κατανόηση, αναγνώριση και συμπαράσταση; Για να τα πάρει αυτά πρέπει να τα προσφέρει πρώτος αυτός. Ζητά να είναι δίπλα του σε δύσκολες στιγμές, πρέπει να το κάνει και αυτός. Θέλει να κινείται ελεύθερα και άνετα στην παρέα, πρέπει να δημιουργήσει τέτοια ατμόσφαιρα.

Αυτά που πρέπει να προσέχει και να τηρεί ο έφηβος στην παρέα:

α. Να δείχνει ενδιαφέρον για τα προβλήματα των άλλων.

Ετσι θα μπορέσουν και οι άλλοι να ενδιαφέρονται για τα δικά του προβλήματα.

β. Να μην παρασύρεται απ' τις γνώμες ή τις θελήσεις τους.

Όταν η παρέα πάρει μια απόφαση και ο έφηβος τη θεωρήσει λάθος, θα πρέπει να φέρει αντίρρηση και να την στηρίξει με επιχειρήματα και αν δει πως οι άλλοι δεν πείθονται να μην τους ακολουθήσει. Μπορεί η παρέα στην αρχή να παρεξηγηθεί, να στεναχωρηθεί, να επιμένει, αλλά σίγουρα μετά θα το καταλάβουν πως είχε δίκιο και αν ο δεσμός τους είναι δυνατός την επόμενη φορά θα σκεφτούν πολύ να πάρουν μια παρόμοια απόφαση και έτσι θα μπορούν να αποφευχθούν λάθη.

Μπορεί μέσα στην παρέα να υπάρχουν άτομα που να μην έχουν το θάρρος να εκφράζουν την άποψή τους, να φέρουν αντίρρηση. Η σωστή διατύπωση της γνώμης κάπου θα δώσει θάρρος και θα εκφράσουν το αντίθετο. Η παρέα θα βοηθηθεί πολύ απ' αυτό και θα παίρνει σωστούς προβληματισμούς.

γ. Δεν πρέπει να μιλά πίσω απ' την πλάτη τους. Πρώτα απ' όλα προσβάλει τον φίλο του αφού μιλά κρυφά για αυτόν, μετά τον ίδιο γιατί δείχνει πως δεν πρέπει να τον εμπιστεύονται και ύστερα αυτόν

που απευθύνεται γιατί μπορεί να νιώσει προσβεβλημένος, γιατί μπορεί να αισθανθεί, πως ο άλλος σκέφτεται πως είναι άνθρωπος που του αρέσουν τα κουτσομπολιά.

δ. Να μην είναι κακοδιάθετος. Η φιλία όσο στενή και να είναι δεν μπορεί πάντα ο έφηβος να είναι κακοδιάθετος και ν' ακούει συνέχεια συμφορές και στεναχώριες. Οι άλλοι έχουν και αυτοί την ανάγκη της παρουσίας του φίλου. Δεν θα πρέπει ο έφηβος να γίνει βαρετός θά πρέπει να επιδιώκει να είναι ευχάριστος και "ξεκούραστος".

ε. Να μην καυχιέται συνεχώς. Επειδή οι φίλοι είναι και για την χαρά θα πρέπει να τη μοιράσει μαζί τους όπως ισχύει και γι' αυτούς το ίδιο.

Λάθος μεγάλο θεωρείται όταν καυχιέται ο έφηβος για τον εαυτό του. Όταν μιλάει κανείς για τον εαυτό του υπάρχει περίπτωση να γίνει βαρετός αλλά και αποκρουστικός. Τι γίνεται σε μια παρέα όταν ο ένας παινεύεται για τους βαθμούς του σ' έναν άλλο του οποίου είναι πολύ χαμηλοί; Δεν θα αισθανθεί άσχημα το άλλο παιδί; Δεν θα νιώσει ταπείνωση; Στο τέλος ο έφηβος αφού τον απορρίψουν θα αναρωτιέται "Μα γιατί δεν με κάνουν παρέα; Τι έχω;". Είναι λογικό πια όταν οι άλλοι τον δουν έτσι να τον αποφεύγουν και να τον διώξουν από την παρέα τους.

στ. Να μην είναι αυταρχικός. Επειδή οι έφηβοι δέχονται πολλές εντολές από τους μεγάλους δεν μπορούν να δεχθούν και μέσα στην παρέα αυτό το κλίμα. Γι' αυτό θα πρέπει ο έφηβος να δείξει κατανόηση, να κάνει διάλογο και η συμπεριφορά του να είναι προσφυλής σ' όλους.

η. Να χαίρεται με τη χαρά των άλλων. Σε κάποια επιτυχία των φίλων του, να χαρεί και αυτός και να μην δείξει πως ζήλεψε ή στεναχωρήθηκε. Θα πρέπει να τους πανηγυρίσει και να τους δείξει πως αναγνωρίζει τις αξίες τους, και τις ικανότητές τους.

θ. Να βάζει τον εαυτό του στη θέση των άλλων. Τους φίλους μας τους θέλουμε χωρίς σφάλματα, σωστούς να καταλαβαίνουν, να συμπονοούν και ν' αγαπούν.

Γι' αυτό ο έφηβος θα πρέπει να τα προσφέρει όσο μπορεί μέσα στην παρέα. Για τα υπόλοιπα πρέπει να μειώσει τις απαιτήσεις του. Πώς είναι δυνατόν να ζητά αγάπη ένας έφηβος και να ζηλεύει ή να μισεί;

Απ' όλα αυτά συμπεραίνουμε πως αυτό που περιμένει από τους φίλους του, το ίδιο περιμένουν και αυτοί από τον ίδιο. Αυτό κανένας έφηβος δεν θα πρέπει να το ξεχνά.

- Μπορεί μια φίλια να είναι αγνή μεταξύ αγοριών και κοριτσιών;

Μια παρέα μπορεί να είναι ετερόφυλη. Μπορούν τ' αγόρια και τα κορίτσια, μέλη της ίδιας παρέας, να είναι μόνο φίλοι.

Στην αρχή της παιδικής τους ηλικίας τα παιδιά μάλλον είναι αδιάφορα, για το αν παίζουν μ' άτομα του φύλου τους ή όχι. Με τον καιρό όμως τα πράγματα αλλάζουν. Ο χωρισμός των δύο φύλων δεσπόζει ολοένα και περισσότερο. Ολοκληρώνεται δε στο τέλος της παιδικής ηλικίας. Στην ηλικία 9-11 χρονών φαίνεται πως δεν υπάρχουν αγόρια στις παρέες των κοριτσιών, ούτε και κορίτσια στις παρέες των αγοριών.

Από την ηλικία 12-14 τα παιδιά αισθάνονται την ανάγκη να διαλέξουν φίλους και περισσότερο ομόφυλους γιατί πιστεύουν πως καλύτερα θα τους καταλάβουν και θα συνδεθούν περισσότερο μαζί τους.

Όσο όμως προχωρούν στην εφηβεία αρχίζει και αυξάνεται το ετερόφυλο ενδιαφέρον. Οι προτιμήσεις στρέφονται στ' αντίθετο φύλο. Συνήθως αρχίζει από 15-16 ετών.

Πολλοί υποστηρίζουν πως πρέπει τ' αγόρια να κάνουν παρέα με τα κορίτσια γιατί θα έχουν σκοπό την αλληλογνωριμία, τη γνώση της ψυχοσύνθεσης του άλλου φύλου και τις εμπειρίες της ζωής. Υπάρχει όμως και ο αντίθετος λόγος που υποστηρίζει πως «Ο έφηβος που περιορίζεται πολύ νωρίς σ' ένα μέλος του αντίθετου φύλου, θα χάσει εξαιρετικές εμπειρίες. Καταρχήν μπορεί ποτέ να μην απολαύσει τα προτερήματα της ομόφυλης φιλίας. Επιπλέον, αν οι νέοι δημιουργήσουν μια "σταθερή" σχέση, όταν και οι δύο είναι συναισθηματικά και κοινωνικά ανώριμοι, ο δεσμός τους θα υποφέρει απ' τα ίδια μειονεκτήματα. Μπορεί να διακυβεύεται η παραπέρα ανάπτυξή τους σε ώριμους και αυτόρκεις ανθρώπους. Μπορεί να χρησιμοποιήσουν τη σχέση τους σα μέσο για να αποφεύγουν άλλες σημαντικές αναπτυξιακές απαιτήσεις» (Τζων Κόνγκερ)¹.

- Πόσο αγνή μπορεί να είναι μια ετερόφυλη παρέα;

Συνήθως στην εφηβεία αρχίζει η γενετήσια λειτουργία στον έφηβο. Νιώθει πρωτόγνωρες εμπειρίες. Η αμοιβαία έλξη είναι ολοφάνερη και αυτή μπορεί να μετατραπεί σαν ερωτική.

Όλα αυτά αρχίζουν μέσω φλερτ. Τα κορίτσια κολακεύονται απ'

1. Conger J., Η εφηβική ηλικία. Μια καταπιεσμένη γενιά, (μετάφρ. Μαρία Σόλμαν), εκδ. Επίκουρος, Αθήνα 1973.

τα αγόρια και αρχίζει το λεγόμενο "αίσθημα". Ετσι όλη αυτή η σχέση παίρνει άλλη τροπή.

Η εκλογή της παρέας είναι ασφαλώς δικαίωμα των εφήβων. Ποιος κάνει παρέα μ' αυτούς που του εκλέγουν άλλοι; Ποιος δημιουργεί μια φίλια γιατί του το ζήτησαν τρίτοι και μάλιστα μ' άτομα που δεν συμπαθεί; Ποιος κάνει παρέα μ' άτομα που οι άλλοι τους θεωρούν ευγενικούς και καλούς αλλά οι ίδιοι οι έφηβοι τους βρίσκουν βαρετούς και δεν τους εκφράζουν;

Οι γονείς βέβαια πιστεύουν πως οι έφηβοι δεν είναι ενήλικες. Δεν πρέπει όμως να ξεχνάμε πως δεν είναι παιδιά. Πως έχουν προσωπικότητες και πως ακόμα τις διαμορφώνουν και αυτό πρέπει να το σεβαστούν και για τα δικά τους προβλήματα. Και αυτό θα πρέπει να το δείχνουν στα παιδιά, για να αισθάνονται πιο υπεύθυνα. Σαν ώριμοι. Ετσι οι έφηβοι θα ενεργούν σοβαρά και σωστά ακόμα και στο θέμα παρέας. Δεν είναι δυνατόν να του δείχνουν τέτοια συμπεριφορά και αυτός να δρα ανεξέλεγκτα, να εντάσσεται σ' όποια παρέα θέλει, και να του δημιουργήσει προβλήματα στον εαυτό του στην οικογένειά του και στην κοινωνία ευρύτερα.

Εάν ένας εφηβος συμπεριφέρεται έτσι τότε το παιδί είναι ακόμη ανώριμο. Γι' αυτό παραπλανάται και εξαπατάται.

Τότε οι γονείς έχουν το δικαίωμα να επέμβουν σε μια τέτοια κατάσταση ώστε να τον προφυλάξουν και να τον προστατέψουν.

Οι έφηβοι έχουν όλο το δικαίωμα να εκλέγουν τους φίλους τους μόνο όταν κινούνται σαν προσωπικότητες. Σ' άλλη περίπτωση η επέμβαση στη ζωή τους είναι πλέον δικαίωμα των γονέων και χρέος.

Όταν όμως οι γονείς επιμένουν τότε ο έφηβος πρέπει να δει αν έχει κάνει όντως λάθος στις παρέες του και αν αποδειχθεί πως έχει δίκιο τότε είναι λάθος των γονέων να το διορθώσουν.

E. ΕΦΗΒΟΙ ΚΑΙ ΓΟΝΕΙΣ

Γιατί οι γονείς δεν αφήνουν τα παιδιά τους να βγουν; Γιατί τους βλέπουμε αρνητικούς όσον αφορά το θέμα αυτό; Μπορούμε όμως να δικαιολογήσουμε την συμπεριφορά αυτή γιατί οι γονείς φοβούνται πως τα παιδιά τους έχουν άγνοια της ανάγκης να έχουν παρέα και φίλους. Ακόμα το ότι μπορεί να είναι υπερπροστατευτικοί. Επίσης το ιδιαίτερα επικίνδυνο κοινωνικό περιβάλλον για τον έφηβο. Φοβούνται για την ίδια την προσωπικότητα του παιδιού. Ακόμα όλα τα όνειρά τους που έχουν χτίσει πάνω σ' αυτά. Οι έφηβοι θέλουν να βγαίνουν είτε γιατί πρέπει να συναντήσουν την παρέα τους, είτε για να ψυχαγωγηθούν.

Πώς είναι δυνατόν να έχουν φίλους αλλά να μην μπορούν να τους βλέπουν; Υπάρχουν όμως και άλλοι λόγοι που μπορούν να στηρίξουν αυτό όπως: Να έχουν κάνει δεσμούς μ' άλλους φίλους που μπορεί να μην λειτουργούν με σωστές βάσεις, να διασκεδάζουν με λάθος τρόπο, ακόμα η τηλεόραση, τα περιοδικά, το περιβάλλον να τους έχουν δημιουργήσει τέτοια πρότυπα ώστε να τους ελκύουν και να θέλουν να μιμηθούν. Επίσης να θέλουν να μιμηθούν τους άλλους που βγαίνουν. Έτσι μεταξύ γονέων και παιδιών δημιουργείται μια κατάσταση τέτοια που όλο και μεγαλώνει και διαιωνίζεται. Βέβαια και οι μεν και οι δε έχουν δίκιο, παρ' όλα αυτά δεν μπορούν να καταλάβουν ότι ο υπερπροστατευτισμός και η στέρηση της ελευθερίας είναι μια λανθασμένη συμπεριφορά απ' τους γονείς προς τους εφήβους.

Οι γονείς απλώς σκεπάζουν τα προβλήματα των παιδιών τους και έτσι δημιουργείται μια πυρωμένη κατάσταση που κάποια στιγμή θα

ξεσπάσει και θα δημιουργηθούν περισσότερα προβλήματα. Αυτό θα λυθεί μόνο εάν συμβιβαστούν μεταξύ τους και σ' αυτή την περίπτωση οι έφηβοι είναι αυτοί που θα ταυτιστούν, αλλά τότε όταν θα λείψουν οι γονείς πώς θα μπορούν να σταθούν μόνοι τους οι έφηβοι -πλέον μεγάλοι- που έμαθαν να στηρίζονται από τους γονείς; Πώς θα αποκτήσουν τις δικές τους δυνάμεις;

Ο Π. Μελίτης σημειώνει πως «είναι κατά το ψεύτικο και έκφυλο η οικογένεια, όπου το χάρδι του μπαμπά ή της μαμάς είναι το παν, όπου το παιδί δεν έχει συνείδηση δική του, προσωπικότητα δική του, μ' όλο που η ηλικία είναι τέτοια ώστε η προσωπικότητα έπρεπε να εκδηλώνεται ολόκληρη και αβίαστη. Όπου το παιδί δεν εκτελεί το χρέος του απέναντι στο σύνολο, γιατί η μαμά θέλει το παιδάκι της πάντα στον ποδόγυρό της. Τέτοιες οικογένειες δεν είναι πια οικογένειες».

Ο Τζων Κόνγκερ αναφέρει «για ν' αντιμετωπίσουν μ' επιτυχία το σημερινό και τον αυριανό κόσμο οι έφηβοι χρειάζονται και ανεξαρτησία, αυτάρκεια, προσαρμοστικότητα και μια ισχυρή αίσθηση των δικών τους αξιών. Οι έρευνες έδειξαν ότι αυτά τα προτερήματα προωθούνται, καλύτερα από γονείς που σέβονται τα παιδιά τους, που τ' αφήνουν να παίρνουν μέρος στις οικογενειακές υποθέσεις και αποφάσεις και ενθαρρύνουν την κατάλληλη για την ηλικία του παιδιού, ανεξαρτησία, ενώ παράλληλα γεμάτοι εμπιστοσύνη, αναλαμβάνουν την τελική ευθύνη».

Οι έφηβοι σύμφωνα με την προσωπικότητά τους, μπορούν να παίξουν στάση καθοριστική στο πρόβλημα. Αν οι έφηβοι έχουν μια σωστή παρέα, αν έχουν δείξει μια ωριμότητα και υπευθυνότητα και

δείχνουν πως ξέρουν να προφυλάσσονται τότε γιατί οι γονείς αντιστέκονται ξανά; Ενώ τα παιδιά δείχνουν σ' όλα τους να είναι καλά γιατί δεν αφήνουν να βγαίνουν;

Οι έφηβοι πρέπει να κατανοούν τους κινδύνους. Η εποχή μας θεωρείται πολύ επικίνδυνη και δύσκολη για τους νέους και τους εφήβους. Υπάρχουν πολλές παγίδες που μπορεί να "πέσει" ο έφηβος και ό,τι μάθει ένας έφηβος ή νέος στην ηλικία αυτή καλό ή κακό θα το ακολουθεί πάντα. Βέβαια επειδή υπάρχουν πολλοί κίνδυνοι δεν σημαίνει πως οι έφηβοι θα πρέπει να μένουν κλεισμένοι στο σπίτι. Παρ' όλα αυτά όσοι κίνδυνοι και να υπάρχουν τα παιδιά θα πρέπει να προσέξουν περισσότερο, να βρουν σωστούς φίλους κ.τ.λ.

Οι γονείς πρέπει να εξηγούν τους λόγους που αρνούνται μια έξοδο στο παιδί τους. Θα πρέπει σίγουρα να γίνεται διάλογος μεταξύ τους.

Ο Τζων Κόνγκερ λέει: «Σ' αντίθεση με τον υπεύθυνο γονιό είναι ο αυταρχικός που λέει στο παιδί ή στον έφηβο τι να κάνει, χωρίς να αισθάνεται καμιά υποχρέωση να εξηγήσει τους λόγους. Αυτοί οι γονείς θεωρούν την υπακοή σαν απόλυτη αρετή και αντιμετωπίζουν κάθε προσπάθεια διαμαρτυρίας με επιβολή και τιμωρίες. Οποιαδήποτε ελεύθερη συζήτηση και αμφίδρομη συναλλαγή μεταξύ γονιών και παιδιού αποθαρρύνεται με την πεποίθηση ότι το νέο άτομο πρέπει να δέχεται αναντίρρητα το λόγο των γονιών του για το τι είναι σωστό. Μερικοί γονείς ίσως παίρνουν αυτή τη στάση από ένα αίσθημα εχθρότητας ή απλώς δε σκοτίζονται. Άλλοι όμως φέρονται έτσι γιατί πιστεύουν ότι έτσι θα δημιουργήσουν "σεβασμό στην εξουσία". Το λάθος που κάνουν είναι ότι ενώ καταπιέζουν τη διχόνοια δεν την εξαφανίζουν. Μπορεί μάλιστα να υποθάλλουν μνησικακίες. Πολλά

παιδιά αυταρχικών ή απολυταρχικών γονιών επειδή δεν τους δόθηκε ποτέ η ευκαιρία να δοκιμάσουν τις δικές τους ιδέες ή να πάρουν ανεξάρτητες ευθύνες και επειδή οι γνώμες τους αντιμετωπίζονται σαν ανάξιες λόγου βγαίνουν απ' την εφηβεία χωρίς αυτοπεποίθηση και αυτοεκτίμηση, ανίκανοι να είναι αυτόρκεις, να δράσουν ανεξάρτητα ή να σκεφτούν για τον εαυτό τους».

Οι έφηβοι δεν πρέπει να ζηλεύουν την συμπεριφορά των άλλων που μπορεί να είναι ασύδοτη. Γιατί αυτοί μπορεί να είναι από διαλυμένες οικογένειες. Από γονείς οι οποίοι δεν ασχολούνται με τα παιδιά τους, που δεν συζητούν μαζί τους, ή δεν τα προσέχουν ή στην οικογένεια υπάρχουν άλλα προβλήματα οπότε οι δεσμοί έχουν "σπάσει".

Χρειάζεται σωστή πληροφόρηση και στους γονείς αλλά και στα παιδιά. Οι γονείς ανησυχούν για την έξοδο των παιδιών τους για τα μέρη που πάνε, για τους φίλους τους.

Θα ήταν πολύ καλύτερα κάθε φορά να τους ενημερώνουν με ποιους θα βγουν, που θα πάνε, τι ώρα θα γυρίσουν. Θα ήταν ακόμα καλύτερο να τους γνωρίσουν και να τους δουν από κοντά. Έτσι θα μπορούν να κερδίσουν την εμπιστοσύνη τους και θα δείξουν πως να μαθαίνουν για όλα και θα πρέπει να μην εξογκώνουν κάθε φορά την κατάσταση και την συμπεριφορά τους.

Τέλος οι γονείς είναι απαραίτητο να εξηγούν τη θέση τους στα παιδιά τους. Θα πρέπει να εξηγούν στα παιδιά τους τα πλαίσια που θα πρέπει να κινούνται. Δεν θα πρέπει να αρνούνται αλλά θα πρέπει τα λόγια τους να έχουν θέση, π.χ. θα βγεις αλλά θα επιστρέψεις την τάδε ώρα. Από 'κει και πέρα είναι θέμα του εφήβου πώς θα αντιδράσει και

πώς θα πειθαρχήσει.

Οι γονείς πάντως όσο και να προσπαθήσουν δεν μπορούν να αντικαταστήσουν την παρέα των εφήβων. Πολλοί γονείς προσπαθούν να το καταφέρουν αυτό, να ντύνονται με το ίδιο στυλ, να συμπεριφέρονται το ίδιο, να βγαίνουν μαζί, να πηγαίνουν στα ίδια κέντρα ψυχαγωγίας. Βέβαια αυτή η συμπεριφορά είναι λανθασμένη, γιατί τα παιδιά μπορεί να θέλουν να έχουν καλές σχέσεις με τους γονείς αλλά θέλουν να μένουν στο ύψος τους. Ζητούν πρότυπα ενήλικης συμπεριφοράς και όχι παιδιού. Οι έφηβοι θέλουν φίλους συνομήλικους, που θ' αντιμετωπίσουν τα ίδια προβλήματα ή που σε κάποιο πρόβλημα θα συζητήσουν, θα το δουν από την ίδια σκοπιά. Θα χρειαστεί την επιβεβαίωση και την αποτυχία σε κάποιο τεστ που θα έχει περισσότερο να τον καταλάβουν οι φίλοι του παρά οι γονείς του.

Παρ' όλο αυτά η οικογένεια εξακολουθεί να παραμένει για τον έφηβο, σημαντικός παράγοντας αγωγής. Βασική εστία για τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του.

Το παιδί μέσα από την οικογένεια θ' αντλήσει τις κρίσεις της, τις αξίες της, τις αρχές της, θα μπορέσει ν' αναπτύξει την προσωπικότητα και να ανταπεξέλθει όταν θα μεγαλώσει και θα ζήσει μόνο του.

Οι έφηβοι που βέβαια δεν αναπτύσσονται στο κενό, μετέωροι, αλλά προσπαθούν να ανεξαρτητοποιηθούν σε σχέση με την υπάρχουσα δομή της οικογένειας έχουν ανάγκη από τα σταθερά όρια αυτής. Είναι απαραίτητο να βιώσουν το γεγονός ότι ανήκουν σε μια σταθερή ανεκτική δομή η οποία δεν θα καταρρεύσει από την επιθετικότητά τους ούτε θα αντεκδικηθεί για τις αντιπαραθέσεις που οι ίδιοι προκαλούν. Είναι απαραίτητο όμως επίσης να βιώσουν το

γεγονός ότι ανήκουν σε μια δομή η οποία βάζει όρια, ελέγχει και καθοδηγεί έχοντας μια εσωτερική λογική, η οποία είναι σαφής και σταθερή.

Είναι σημαντικό έτσι, οι γονείς σ' αυτή τη δύσκολη φάση της οικογενειακής ζωής όπου συνυπάρχουν προβλήματα ορίων μεταξύ των μελών, προβλήματα επικοινωνίας, συναισθηματικών ανταλλαγών, πειθαρχίας, οικογενειακής συνοχής και ανεξαρτησίας, να μην έχουν μεταξύ τους προβλήματα αλλά να έχουν μια βαθιά και αρμονική σχέση.

Αν επικρατεί δυσαρμονία και μάχη μεταξύ των γονέων τότε οι έφηβοι θα χρησιμοποιηθούν με τον ένα ή άλλο τρόπο σ' αυτή τη μάχη και στο τέλος θα παρουσιάσουν προβλήματα που θα οφείλονται όχι μόνο στις έντονες αναταραχές της εφηβείας, αλλά και το ότι προβάλλονται επάνω τους οι συζυγικές δυσκολίες των γονέων. Οι γονείς που έχουν παιδιά στη φάση της εφηβείας καλό θα ήταν να αναρωτηθούν για το κατά πόσο επιθυμούν πραγματικά την ανεξαρτητοποίηση των παιδιών τους και δεν προτιμούν έστω και ασυνείδητα να ελέγχουν τον έφηβο. Αν μοιράζονται εύκολα μ' άλλους την αγάπη και την εμπιστοσύνη του παιδιού τους ή έχουν δυσκολία σ' αυτό. Αν φοβούνται βαθιά μέσα τους ότι με την απομάκρυνση από την οικογένεια θα συμβεί κάτι κακό στον έφηβο. Αν έχουν την τάση να υποτιμούν την ικανότητα και τη δύναμη του εφήβου να λειτουργεί ανεξάρτητα απ' αυτούς.

Τα προβλήματα αυτά είναι συνήθως μεγαλύτερα για τη μητέρα, ιδίως όταν δεν εργάζεται και είναι στο σπίτι. Γιατί τότε η φυσιολογική της ανάγκη να είναι σημαντική και να έχει τον έλεγχο απειλείται

όταν το παιδί αρχίζει να γίνεται ανεξάρτητο. Η μητέρα μπορεί να συμφωνεί με την άποψη ότι οι έφηβοι πρέπει να μάθουν να αποφασίζουν για τους εαυτούς τους, αλλά μόλις δει ότι αληθινά αυτό γίνεται, πράγμα που σημαίνει, ότι η παρουσία της για τον έφηβο παύει να είναι σημαντική, μπορεί να καταφύγει σε πολλούς περιορισμούς και κυριαρχική συμπεριφορά. Φυσικά τα ίδια προβλήματα μπορεί να έχει και ο πατέρας.

Είναι απαραίτητη η ευελιξία, η σταθερότητα και η ικανότητα των γονέων ν' ανέχονται να αγνοούνται από τους εφήβους, χωρίς να εισπράττουν την αδιαφορία που τους δείχνουν σαν προσωπική τους αποτυχία, χωρίς δηλαδή να χρειάζονται έμπρακτη απόδειξη της ευγνωμοσύνης των εφήβων για να αισθανθούν ότι υπάρχουν σαν καλοί γονείς.

Δυστυχώς όμως πολλές φορές η οικογένεια δεν μπορεί ν' ανταποκριθεί στις προσδοκίες για ορθή κοινωνικοποίηση και αγωγή παιδιών. Το πόσο μια οικογένεια θα καταφέρει να διαπαιδαγωγήσει τα παιδιά της σωστά και να τα εντάξει ομαλά στην κοινωνία εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, όπως ο τόπος στον οποίο ζει η οικογένεια, η οικονομική της κατάσταση, το πνευματικό και μορφωτικό επίπεδο των γονέων, το κοινωνικό τους επίπεδο και ο χαρακτήρας τους.

Παρ' όλες τις αυξανόμενες δυσκολίες στην ανατροφή των παιδιών και εφήβων στον σημερινό κόσμο, οι περισσότεροι γονείς και οι νέοι τα καταφέρνουν όχι βέβαια χωρίς προβλήματα και ανησυχίες αλλά τουλάχιστον χωρίς άλυτες συγκρούσεις και σοβαρή αποξένωση.

Υπάρχει όπως θα περίμενε κανείς από ανθρώπους που βρίσκονται

σε διαφορετικά στάδια της ζωής τους ένα “χάσμα γενεών” αλλά δεν είναι ούτε τόσο μεγάλο ούτε τόσο καινούργιο όσο μας έκαναν να πιστεύουμε. Ακόμα και όταν το κίνημα των νέων βρισκόταν στη μεγαλύτερή του ανάπτυξη τη δεκαετία του '60, η μεγάλη πλειοψηφία γονιών και εφήβων στις Ηνωμένες Πολιτείες πίστευαν ότι ναι μεν υπήρχε αλλά του είχαν αποδώσει υπερβολικές διαστάσεις.

Το πρόβλημα στη σημερινή κοινωνία το τι να περιμένει απ' τους νέους και πώς να τους πείσει ν' ανταποκριθούν στις προσδοκίες της, είχε περιπλακεί από την ταχύτητα των κοινωνικών, ηθικών και πολιτικών αλλαγών στα τελευταία χρόνια. Τόσο μεγάλη είναι η αλλαγή στις τελευταίες δεκαετίες που οι σημερινοί έφηβοι, μεγαλώνουν σ' ένα κόσμο τελείως διαφορετικό από των γονιών τους έτσι που οι γονείς να μην μπορούν να επιστρατεύσουν τις δικές τους παιδικές και εφηβικές εμπειρίες για να κατανοήσουν τα προβλήματα και τους στόχους των παιδιών τους.

Βέβαια στο σημερινό πολιτισμικό χάος είναι δύσκολο για τους γονείς να προσφέρουν σταθερό πλαίσιο, σαφή όρια, καθοδήγηση και έλεγχο στα παιδιά τους. Ακόμη πιο πολύ οι γονείς που έχουν αποκοπεί από την παράδοση, αντιδρώντας μ' αυτόν τον τρόπο στην “καταπίεση” που δέχτηκαν οι ίδιοι όταν ήταν παιδιά, οι οποίοι προσπαθούν να δώσουν στα παιδιά τους αυτά που οι ίδιοι στερήθηκαν. Θέλοντας να τα διδάξουν να γίνουν ανεξάρτητα από πολύ μικρά, γίνονται υπερβολικά επιτρεπτικοί. Μ' αυτόν όμως τον τρόπο, πετυχαίνουν ακριβώς τ' αντίθετο. Τα παιδιά τους αποκτούν τελικά λιγότερη αυτονομία και περισσότερες αμφιβολίες για τον εαυτό τους. Και αυτό συμβαίνει επειδή το παιδί στερημένο απ' τον

έλεγχο, την σταθερή καθοδήγηση, τα ευδιάκριτα όρια, αφήνεται να επιχειρεί δραστηριότητες για τις οποίες δεν είναι ακόμα έτοιμο, με φυσική συνέπεια να αποτυγχάνει. Έτσι ανακαλύπτει ότι του έχουν αποδώσει δύναμη που δεν την έχει βιώσει τραυματικά στην πραγματικότητα, μειώνεται η αυτοεκτίμησή του και προσπαθεί να περισωθεί καταφεύγοντας σε φαντασιώσεις παντοδυναμίας.

Η οικογένεια παίζει μεγάλο ρόλο και είναι ένας από τους βασικότερους παράγοντες για τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των εφήβων. Το θέμα της σεξουαλικότητας των εφήβων σε σχέση με την οικογένεια απαιτεί μεγάλη προσοχή και σωστή αντιμετώπιση από την οικογένεια, γιατί η εφηβεία είναι η πιο δύσκολη ηλικία του ατόμου και για να αποκτήσει ο έφηβος συναισθηματική, κοινωνική και σεξουαλική ωριμότητα θα πρέπει σταδιακά να στρέψει προς τους συνομήλικους “καλύτερους φίλους”, φίλους ή φιλενάδες, ένα μέρος του στενού συναισθηματικού δεσμού που φύλαγε σχεδόν αποκλειστικά για τους γονείς του.

Ζ. Η ΣΤΑΣΗ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΤΗ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ ΤΟΥ ΕΦΗΒΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε μια κοινωνία όπως η ελληνική, «η οποία θεωρούσε μέχρι τώρα τη σεξουαλικότητα σαν ντροπή και τις εκφράσεις της σαν κυριολεκτικά επικίνδυνες και αντικοινωνικές», (*Comfort, 1973, II*)¹, η συμμετοχή του κοινού και η διαπαιδαγώγηση πρέπει να γίνει σταδιακά και όχι από τη μία στιγμή στην άλλη.

Η συμβολή των γονέων στη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους, ιδιαίτερα στην ενημέρωσή τους, στα δύσκολα χρόνια της εφηβείας, γενικά χωλαίνει. Σύμφωνα με άλλα στοιχεία της Παγκόσμιας Οργάνωσης Υγείας (*Consultation in Coutraception in Adolescence, Γενεύη 1975*), αυτό οφείλεται κυρίως στους εξής παράγοντες:

α) Την απροθυμία των παιδιών αυτής της ηλικίας ν' αφήσουν τους γονείς να καταλάβουν ότι είναι έτοιμα ν' αρχίσουν ή άρχισαν κιόλας να έχουν σεξουαλικές σχέσεις.

β) Την απροθυμία των γονέων να παραδεχτούν πως ωρίμασαν σεξουαλικά τα παιδιά τους και μπορεί να έχουν κιόλας σεξουαλικές εμπειρίες.

γ) Την άγνοια των ίδιων των γονέων για θέματα αναπαραγωγής και σεξουαλικότητας.

δ) Τις ηθικές αναστολές.

ε) Τη γνώμη, που έχουν, πως αν αργήσουν να ενημερώσουν τα παιδιά τους, τότε και αυτά θ' αργήσουν ν' απαιτήσουν σεξουαλικές

1. *Comfort A. Το σεξ στην κοινωνία. (μετάφρ. Γιώργος Βαμβαλής). Γ έκδοση, εκδ. Μοσκοσμάνη, Α έκδοση Αθήνα 1971, σελ. 11*

σχέσεις.

Οικογένεια: Φορέας σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης.

Το πέρασμα της οικογένειας από την εκτεταμένη της μορφή σ' εκείνη της πυρηνικής (το ζευγάρι και τα παιδιά τους) αποτελεί πλέον γεγονός. Εξαιτίας αυτής της αλλαγής, πολλοί από τους ρόλους της οικογένειας διαφοροποιήθηκαν και έπαψαν να έχουν την ισχύ, που είχαν, ενώ το κράτος, με την κοινωνική πολιτική, που εφαρμόζει, αρχίζει ν' ανάλαμβάνει μερικούς από τους ρόλους, που ανήκαν προηγουμένως στην οικογένεια.

Ωστόσο, παρά τους διαφοροποιημένους ρόλους της, η οικογένεια δεν παύει να είναι ο αρχικός "πυρήνας", που εκπαιδεύει και πρωτοενημερώνει τα μέλη της πάνω σε πολλά θέματα. Ενα από αυτά και ίσως το σημαντικότερο για τη σωστή αντιμετώπιση πολλών προβλημάτων είναι το θέμα το σχετικό με τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση.

Θα πρέπει να διευκρινίσουμε ότι η μορφή της οικογένειας, στην οποία πρόκειται ν' αναφερθούμε, είναι η πυρηνική οικογένεια, γιατί αυτή επικρατεί στον σημερινό ελληνικό χώρο. Δε θα θέλαμε να εξετάσουμε τις μορφές, που θα μπορούσε να πάρει η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, εννούμε την ενημέρωση και την αγωγή των παιδιών κυρίως, σχετικά με το σεξ, πιστεύουμε ότι θα μπορούσαμε να επεκτείνουμε τον όρο αυτό και στους ενήλικες. Γι' αυτό το λόγο, η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση μέσα στην οικογένεια χωρίζεται σε δύο τομείς: Ο πρώτος τομέας αφορά το ζευγάρι (πατέρα - μητέρα) και ο δεύτερος τομέας τα παιδιά τους (αν βέβαια υπάρχουν).

Ο πρώτος τομέας περιλαμβάνει τη σωστή ενημέρωση του ζεύγους,

που θα έχει σαν αποτέλεσμα την καλύτερη μεταξύ τους σχέση. Βέβαια, το ζευγάρι έχει ήδη κατασταλάξει όσον αφορά τις ιδέες του, καθώς και τον τρόπο συμπεριφοράς.

Γι' αυτό και «η εκπαίδευση των ενηλίκων -σε αντίθεση προς την εκπαίδευση των παιδιών- είναι μάλλον ένα είδος θεραπείας, αφού η στάση του ανθρώπου απέναντι στη σεξουαλικότητα, όπως και σε άλλες κοινωνικές δραστηριότητες κατασταλάζει ήδη κατά το 16ο ή 17ο έτος της ηλικίας, και πραγματικές ριζικές αλλαγές δεν μπορούν να γίνουν, παρά με μια κανονική θεραπεία στην πλατύτερη σημασία της λέξης» (Comfort 1973, 159)².

Η σωστή διευκρίνιση των “ρόλων“ του άνδρα και της γυναίκας μέσα στην οικογένεια αποτελεί το σημαντικότερο, ίσως, παράγοντα για την επικοινωνία των δύο φύλων. Ειδικότερα στο σημείο όπου η γυναίκα παύει να είναι πλέον ο παθητικός δέκτης. Η σωστή από τη μεριά της και από τη μεριά του συζύγου-άνδρα οριοθέτηση του ρόλου της γυναίκας, αποτελεί έναν από τους βασικότερους παράγοντες στη χωρίς προβλήματα σεξουαλική ζωή του ζεύγους.

Σοβαροί παράγοντες της σεξουαλικής ζωής τους ζεύγους, πιστεύουμε, είναι η σωστή ενημέρωση και ο σεβασμός της γνώμης του άλλου.

Με την έννοια σωστή ενημέρωση εννοούμε τη συνεχή επιμόρφωση του ζευγαριού πάνω σε θέματα της σεξουαλικής του ζωής, καθώς και σε θέματα, που αφορούν τον οικογενειακό του προγραμματισμό. Η ενημέρωση πρέπει, επίσης, να καλύπτει και ένα βασικό θέμα, που είναι οι τρόποι για την αποφυγή σύλληψης. Όλη αυτή η προσπάθεια δεν πρέπει να γίνεται βέβαια ανεύθυνα και

2. Comfort A. Το σεξ στην κοινωνία, (μετάφρ. Γιώργος Βαμβαλής), Γ έκδοση, εκδ. Μοσκοσμάνη, Α έκδοση Αθήνα 1971, σελ. 159

τυχαία. Η δημιουργία συμβουλευτικών σταθμών για το ζευγάρι σ' επίπεδο συνοικίας, είναι το βασικό αίτημα, που δε θα πρέπει να περάσει απαρατήρητο.

Στην αντιμετώπιση αυτών των θεμάτων διακρίνουμε τη διαφορά μεταξύ της αστικής και της αγροτικής οικογένειας. Στις αστικές περιοχές, οι διάφοροι σύλλογοι, που υπάρχουν είτε για τη γυναίκα είτε για την οικογένεια, προσπαθούν, ανάλογα με τους στόχους, που έχει ο καθένας, να ενημερώσουν το κοινό. (Βέβαια, το θέμα συμμετοχής ή όχι των διαφόρων κοινωνικών τάξεων σ' αυτές τις εκδηλώσεις είναι ένα βασικό πρόβλημα, που όμως, ξεπερνάει τα όρια του δικού μας θέματος).

Στις αγροτικές περιοχές η κατάσταση είναι διαφορετική. Δεν υπάρχει καν ενημέρωση. Από την άλλη πλευρά, στην περίπτωση, που θ' άρχιζαν τέτοια προγράμματα, θα έπρεπε να είναι πολύ σωστά τοποθετημένα, χωρίς να "θίγουν" ευαίσθητες χορδές των κατοίκων. Πράγματα που ίσως η ζωή στο "άστυ" τα έχει απλοποιήσει, είτε με το διαφορετικό τρόπο ζωής, είτε με την ανωνυμία, στις αγροτικές περιοχές, που χαρακτηρίζονται από "χαμηλά επίπεδα μοντερνισμού", εξακολουθούν να υπάρχουν.

Ομως, πέρα από τη σωστή ενημέρωση, χρειάζεται όπως ήδη αναφέραμε, και ο σεβασμός της γνώμης του άλλου. Όταν λέμε "σεβασμός της γνώμης του άλλου" εννοούμε την από κοινού λήψη αποφάσεων εκ μέρους του ζεύγους, σχετικά με τη γενετήσια συμπεριφορά του.

Εδώ θα πρέπει ν' αναφερθούμε αναλυτικότερα στα συμπεράσματα της έρευνας «Κοινωνιολογική ανάλυση του

φαινομένου της έκτρωσης στον ελληνικό χώρο» (Πρεσβέλου - Τεπέρογλου 1976)³.

Διαπιστώθηκε τότε, από τη μελέτη αυτή, η τέλεια έλλειψη οικογενειακού προγραμματισμού, ο οποίος, για να εφαρμοσθεί, προϋποθέτει συνεννόηση μεταξύ των συζύγων. Η “συνεννόηση“ αυτή, σχετικά με τη σεξουαλική ζωή του ζεύγους, εντάσσεται μέσα στο πλαίσιο της σεξουαλικής του διαπαιδαγώγησης.

Ερχόμαστε τώρα στο δεύτερο τομέα, που είναι η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των γονέων για τη σωστή αντιμετώπιση των σεξουαλικών προβλημάτων των παιδιών τους.

Πρόκειται, βέβαια, για τη σημαντικότερη αλλά και δυσκολότερη σχέση. Και γίνεται ακόμη πιο δύσκολη εάν αναλογιστούμε ότι πρώτοι οι ίδιοι οι γονείς θα πρέπει να είναι ενήμεροι και να έχουν ξεπεράσει ορισμένα ταμπού, ώστε να μπορέσουν να πλησιάσουν τα παιδιά τους και να τα ενημερώσουν. Η γενιά, όμως, των σημερινών γονιών είναι ίσως εντελώς απροετοίμαστη για μια τέτοια συζήτηση, αφού αυτή η ίδια ανδρώθηκε μέσα στις απαγορεύσεις. Από την άλλη πλευρά και τα ίδια τα παιδιά θεωρούν ότι οι γονείς δεν είναι σε θέση να πάρουν μέρος σε τέτοιες συζητήσεις.

Πάντως, έστω και αν η επικοινωνία στον τομέα αυτό είναι δύσκολη, η αρχή πρέπει να γίνει, ιδιαίτερα από τα νεαρά ζευγάρια, που βλέπουν αναγκαία πλέον τη σωστή ενημέρωση των παιδιών, τουλάχιστον στις μικρές ηλικίες.

Από την πλευρά των γονιών, η αρχική προσπάθεια θα πρέπει να είναι η διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους, με βάση την αντίληψη της ισότητας των φύλων και όχι τους διαφοροποιημένους ρόλους του

3. Πρεσβέλου Κ. - Τεπέρογλου Α. Κοινωνιολογική ανάλυση του φαινομένου της έκτρωσης στον ελληνικό χώρο. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τεύχος 28, Αθήνα 1976 σελ. 275-285

αγοριού και του κοριτσιού. Κάτι, επίσης, που θα πρέπει να λείπει από τη νοοτροπία των γονιών είναι η ονομαζόμενη “διπλή ηθική” (απαγορεύω στο κορίτσι, επιτρέπω στ’ αγόρι).

Μια πρόσθετη δυσκολία, που συναντούν οι γονείς, που θέλουν να ενημερώσουν σωστά τα παιδιά τους, είναι ότι τις περισσότερες φορές στο εξω-οικογενειακό περιβάλλον τα ίδια θέματα αποκρύπτονται ή διαστρεβλώνονται. Έτσι, ενώ πολλές φορές αρχίζει κάποιος διάλογος στην πρώτη ηλικία της ενημέρωσης, προσκρούει στις λανθασμένες πληροφορίες, που θα έχουν από τη δική τους πλευρά οι φίλοι των παιδιών. Επίσης, η στάση του δασκάλου γίνεται για το παιδί το σημείο αναφοράς και σύγκρισης για όλη αυτή την ενημέρωση.

Βέβαια, οι γονείς, από τη στιγμή, που θα θελήσουν ν’ αρχίσουν διάλογο με τα παιδιά τους, είναι σήμερα εντελώς αβοήθητοι, από κάθε άποψη. Δεν υπάρχει ούτε το κατάλληλο υλικό, ούτε η τηλεόραση προσφέρει κατάλληλα προγράμματα, που θα μπορούσαν να βοηθήσουν και τις δύο γενιές (γονείς - παιδιά). Αντίθετα, οι “εικόνες” που εντυπώνονται τα παιδιά από την τηλεόραση, εάν δεν ερμηνευθούν σωστά και τις αφήσουμε αχαλίνωτες στην παιδική φαντασία, θα έχουν οπωσδήποτε αρνητική επίδραση.

Ακόμη, όμως, και ένας τέτοιος τεράστιος σύγχρονος μηχανισμός, όπως είναι τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, τουλάχιστον στον ελληνικό χώρο, δεν κατόρθωσε ή δεν θέλησε ν’ ασχοληθεί σοβαρά με τις σύγχρονες τάσεις της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης.

Ο γονιός δεν θα πρέπει να μείνει μόνος στην προσπάθειά του αυτή. Ούτε, όμως, πρέπει να εγκαταλείψει κάθε προσπάθεια, επειδή δεν υπάρχει η κατάλληλη υποδομή για το σκοπό αυτό. Ο γονιός θα

πρέπει ν' αρχίσει ο ίδιος τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση του παιδιού του, γιατί το παιδί από την πλευρά του θα προσπαθήσει έτσι και αλλιώς να βρει απαντήσεις στα ερωτήματά του.

Γι' αυτό ο γονιός, μέσα στο πλαίσιο της οικογένειας, πρέπει να είναι φορέας σεξουαλικής ενημέρωσης για το παιδί και καταλήγουμε με τη φράση του Comfort ότι: «Αντί να επιβάλλονται στους νέους αυστηρές απαγορεύσεις, που δεν πρέπει να υπολογίζει κανείς στην τήρησή τους, θα συνιστούσαμε να τους διδάσκονται καλύτερα οι αρχές μιας κοινωνικής συμπεριφοράς» (Comfort, 1973, 7)⁴.

Στον τομέα αυτό διαπιστώνουμε, επίσης, διαφορές μεταξύ της αστικής και αγροτικής οικογένειας και του τρόπου διαπαιδαγώγησης. Οπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Μαλινόφσκι: «Στην αγροτική τάξη οι συνθήκες είναι διαφορετικές. Τα παιδιά διαπαιδαγωγούνται στα σεξουαλικά θέματα σε πρώιμη ηλικία. Εχουν να κάνουν με οικιακά ζώα, που ο πολλαπλασιασμός τους αποτελεί σοβαρό πρόβλημα για ολάκερο το νοικοκυριό και συζητιέται ελεύθερα και λεπτομερειακά» (Μαλινόφσκι, 1976, 81)⁵.

Σ' αυτόν το χώρο ο τρόπος ενημέρωσης αλλάζει. Χωρίς να παύει το βάρος να πέφτει και πάλι στο γονιό και στη δική του σωστή εκπαίδευση. Βέβαια, και στις αγροτικές περιοχές, τα τελευταία χρόνια, τα πρότυπα άλλαξαν. Η τηλεόραση φέρνει στις περιοχές αυτές τις "εικόνες" που ήδη αναφέραμε.

Εξακολουθούμε, όμως, να τονίζουμε τη σημασία της σωστής διαπαιδαγώγησης ακόμη και για τα παιδιά αυτά, που η φυσική ζωή τους αφήνει πολλά περιθώρια.

4. Comfort A. Το σεξ στην κοινωνία, (μετάφρ. Γιώργος Βαμβαλής), Γ έκδοση, εκδ. Μοσκοσμάνη, Α έκδοση Αθήνα 1971, σελ. 7

5. Malinofski M. Σεξουαλικότητα και καταπίεση στην πρωτόγονη κοινωνία, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1976, σελ. 81-85

ΕΦΗΒΟΙ, ΓΟΝΕΙΣ ΚΑΙ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ

Σ' αυτό το κομμάτι, θα προσπαθήσουμε να καλύψουμε μερικά από τα βασικότερα ερωτήματα των γονέων όσον αφορά τη σεξουαλική στάση και συμπεριφορά των παιδιών τους. Για να γίνουμε περισσότερο κατανοητοί θα χωρίσουμε την εφηβεία σε δύο στάδια: α) στην προεφηβεία και β) στην εφηβεία.

A. Προεφηβεία

Τα παιδιά της προεφηβικής ηλικίας παρουσιάζουν ένα ξαφνικό, έντονο ενδιαφέρον για το σεξ. Ενα δεκατριάχρονο παιδί, που μέχρι πρότινος απασχολούνταν μ' ευχαρίστηση με τα μαθήματά του, τους φίλους του, τα σύνεργα της ζωγραφικής του ή και την ομάδα του στους προσκόπους, μπορεί ξαφνικά να παρουσιάσει μια τρομακτική όρεξη για πονηρά και βρώμικα περιοδικά. Μπορεί ν' αρχίσει να μελετάει βιβλία των μεγάλων, για τα οποία έχει ακούσει πως είναι "σέξυ", να δείχνει περιέργεια για ταινίες που είναι "ακατάλληλες για ανηλίκους" και να διαβάζει με αφοσίωση τις ιστορίες περί σεξουαλικών εγκλημάτων στις εφημερίδες.

Αυτά τα ενδιαφέροντα εκπλήσσουν τους γονείς, κυρίως γιατί δείχνουν τόσο μεγάλη αλλαγή από τη μέχρι τώρα προφανή αδιαφορία του γύρω από θέματα, που είχαν σχέση με το σεξ. Αλλά το παιδί δεν είναι κατ' ουδένα τρόπο μη φυσιολογικό με αυτή τη συμπεριφορά.

Πιθανότατα, προσπαθεί να ικανοποιήσει την περιέργειά του γύρω από νέες πλευρές της ζωής.

Οι γονείς θα πρέπει να είναι σίγουροι για τον εαυτό τους και για την κατάσταση και να θεωρούν το παιδί τους ως ένα ολοκληρωμένο άτομο. Η σεξουαλική του περιέργεια δεν μπορεί να υπερσκελίσει καθετί άλλο στη ζωή του και αν φαίνεται να μη χάνει την επαφή του με τους φίλους του και με τις άλλες δραστηριότητές του, δεν υπάρχει λόγος ν' ανησυχούν. Καθώς μιλάει στους γονείς του για τις ανακαλύψεις του, θα βρουν την ευκαιρία να διευθετήσουν τις απόψεις του και να επεξεργασθούν αυτά, που θέλει να μάθει.

Το ενδιαφέρον του για το σεξ μπορεί να μη φαίνεται και πολύ υγιεινό, αλλά τα παιδιά της προεφηβικής ηλικίας δεν αρέσκονται σε γενικεύσεις γύρω από την ομορφιά και την ποιητικότητα της ζωής. Τα μυαλά τους είναι πολύ πιθανόν ν' αρπαχτούν από την αιματοβαμμένη λεπτομέρεια ή από το εντυπωσιακό και ασυνήθιστο. Ξέρουν πως υπάρχει η μοιχεία και ο βιασμός, ξέρουν ότι γεννιούνται εξώγαμα παιδιά. Φυσικά, το πόσα κατανοούν πραγματικά και για πόσα διαισθάνονται απλώς πως "κάτι δεν πάει καλά", αυτό εξαρτάται από το κάθε παιδί. Σε κάθε περιστατικό, οι γονείς μπορούν να επωφεληθούν από την περιέργειά του δίνοντάς του την πληροφορία, που χρειάζεται, όσον το δυνατόν λεπτομερέστερα. Δεν θα πρέπει να φοβούνται ν' αναφέρουν και την βίαιη και τραγική πλευρά της ζωής. Τις αλήθειες αυτές δεν μπορούν να τις κρύβουν από το παιδί για πάντα και ακούγοντας ή διαβάζοντας γύρω από αυτές, θα βοηθηθεί να επεξεργαστεί σε κάποιο βαθμό, στη φαντασία του, την επιθετικότητα και την ανταρσία, που νιώθει μέσα του. Οι γονείς σε τέτοιες περιστάσεις θα πρέπει να κρατάνε τις εξηγήσεις τους στα πλαίσια της αλήθειας και να χρησιμοποιήσουν την ευκαιρία να του

μεταδώσουν μια εξισορροπημένη άποψη, έτσι ώστε να μην του δημιουργηθεί η εντύπωση πως πρόκειται για γεγονότα, που αποτελούν τον κανόνα παρά την εξαίρεση.

Εάν η σεξουαλική περιέργεια συνεχιστεί και φαίνεται πολύ έντονη ή ανησυχητική, πρέπει οι γονείς να προσπαθήσουν να θυμηθούν μήπως υπάρχει κανένα πρόσφατο περιστατικό στη ζωή του παιδιού, το οποίο μπορεί να του προκαλέσει ανησυχίες. Πολύ συχνά, ακόμα και σ' αυτή την ηλικία, ένα καινούργιο μωρό στην οικογένεια μπορεί ν' αναταράξει τις παλιές ανησυχίες του παιδιού σχετικά με τη θέση του μέσα στη στοργή των γονέων ή σχετικά με το νόημα των σεξουαλικών σχέσεων. Μια δραστική αλλαγή στην οικογενειακή καθημερινότητα, ο θάνατος ή η απουσία ενός από τους γονείς, η μετακόμιση σε μια ξένη πόλη, ένα καινούργιο σχολείο ή οι οικονομικές δυσκολίες στην οικογένεια μπορούν να κάνουν γι' αυτό τη ζωή δύσκολη. Αναστατωμένο και ανασφαλές για τον εαυτό του, μπορεί να μην είναι σε θέση να χειρισθεί αυτό, που κανονικά θα ήταν μια φυσιολογική αύξηση των σεξουαλικών του ενδιαφερόντων. Θα καλοσωρίσει πιθανότατα κάθε προσπάθεια από την πλευρά των γονειών του, να το βοηθήσουν με τα προβλήματα, που το απασχολούν, και να το οδηγήσουν σ' άλλους τομείς δραστηριότητας.

Οι γονείς, θα ήταν σκόπιμο, οπότε μπορούν να δουν πίσω από την αινιγματική συμπεριφορά του, για να βρουν τα πιθανά αίτια και αν δεν μπορούν να μη διστάσουν να ζητήσουν τη συμβουλή ενός ειδικού.

Τα παιδιά της προεφηβικής ηλικίας κάνουν συνήθως τις ίδιες ερωτήσεις, που έκαναν και παλιά, με τη διαφορά ότι χρησιμοποιούν άλλες λέξεις. Έχουν, βέβαια, μια πιο ολοκληρωμένη ιδέα των

διαδικασιών της ζωής, αλλά ακόμα δεν είναι σίγουρα. Μερικές φορές μοιάζουν σαν να μην τους έχει πει ποτέ κανείς τίποτα, αλλά, ακόμα και έτσι, είναι έτοιμα για πιο ακριβείς γνώσεις. Θα έπρεπε να γνωρίζουν πιο επακριβώς σχετικά με τη συνουσία και την αναπαραγωγή. Οι γονείς μπορούν να τους πουν περισσότερα γύρω από τις σωματικές τους λειτουργίες, σαν μελλοντικούς πατέρες και μελλοντικές μητέρες. Σ' αυτή την ηλικία επίσης, τα παιδιά αρχίζουν να καταλαβαίνουν και την πλευρά της αγάπης, που συνοδεύει μια σεξουαλική σχέση.

Η μεγάλη ικανότητα του παιδιού της προεφηβικής ηλικίας να κατανοεί και να θυμάται πράγματα, κάνει την εποχή αυτή πολύ καλή για να μεταδωθούν οι ακριβείς λέξεις και οι όροι του σεξ. Ο,τι θα ειπωθεί πρόκειται ν' αποτελέσει συμπλήρωμα στις γνώσεις, που έχει συγκεντρώσει, οπότε οι γονείς απαλάσσονται από την αναγκαιότητα της εκπαίδευσης στην εφηβική ηλικία.

Υπάρχουν, όμως, παιδιά που δεν κάνουν ποτέ ερωτήσεις. Αντιμετωπίζουν δυσκολίες στο να σκεφτούν ή να μιλήσουν για το σεξ, ακόμα και αν οι γονείς είναι προετοιμασμένοι και πρόθυμοι να μιλήσουν γι' αυτό με ειλικρίνεια. Για λόγους που δεν είναι πάντα ξεκάθαροι, φαίνονται να φοβούνται την ίδια τους την περιέργεια, την οποία καταπνίγουν. Φυσικά, άλλα αντιδρούν κατά τον ίδιο τρόπο, γιατί έχουν ίσως διαπιστώσει, από παλιότερες εμπειρίες, πως οι μεγάλοι αισθάνονται αμηχανία, όταν μιλάνε για το σεξ, και προσπαθούν ν' αποφύγουν τις συζητήσεις. Τα παιδιά αυτά συνήθως συμβουλευόμαστε τους φίλους τους και στο σπίτι τηρούν σιγή γύρω από το θέμα.

Οι γονείς θα πρέπει να σκεφτούν πάνω στη δική τους στάση απέναντι στο σεξ και το πόσο έχουν μιλήσει μέχρι τώρα με τα παιδιά τους, γύρω από αυτό, καθώς και με ποιον τρόπο. Εάν μέχρι τώρα παρουσιάζονται όχι πλήρεις, ασαφείς και βαρετοί, πρέπει να το παραδεχτούν. Ετσι, θα βρουν τουλάχιστον ένα βασικό σημείο εκκινήσεως και την ευκαιρία να βρουν μια πιο ρεαλιστική πρόσβαση στο παιδί τους.

Αν η σιγή του παιδιού τους είναι ένα καινούργιο αινιγματικό στοιχείο στη μέχρι τώρα σχέση τους, ίσως χρειαστεί ν' ανοιχτούν για να του δώσουν πληροφορίες, που χρειάζεται, ή ν' αποβάλλουν τους φόβους, που το έχουν κάνει τόσο κλειστό.

Τόσο η συμπεριφορά όσο και οι ερωτήσεις αποτελούν ενδείξεις του κατά πόσο το παιδί έχει κρυμμένες μέσα του ανησυχίες, που το στενοχωρούν. Δεν θα πρέπει οι γονείς να περιμένουν από αυτό να τις βγάλει προς τα έξω. Ενας γάμος, μια εγκυμοσύνη, μια αποβολή ή μια γέννηση στην οικογένεια, ή στη γειτονιά, είναι όλα αρκετά φυσιολογικά περιστατικά, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιηθούν σαν αφετηρία για μια συζήτηση. Αν το παιδί ανταποκριθεί μπορεί να συνεχιστεί η συζήτηση όσο φαίνεται πως αυτή το βοηθάει. Αν το παιδί δεν αντιδρά με άνεση, το θέμα θα πρέπει ν' αφηθεί για μια άλλη φορά. Υπάρχουν πολλές στιγμές, στις οποίες οι γονείς μπορούν να κάνουν κάποιο σχόλιο σχετικό με το σεξ, όπως θα έκαναν και σχετικά με ο,τιδήποτε άλλο ενδιαφέρει το παιδί. Κι όταν αυτό δει πως οι γονείς του μπορούν να μιλούν ελεύθερα, παύει να είναι τόσο φοβισμένο και μπορεί να εξωτερικεύσει τις σκέψεις του.

Τα παιδιά πιθανότατα θα συζητήσουν με τους φίλους τους αυτά,

που ξέρουν. Οι συζητήσεις γύρω από το σεξ είναι το ίδιο πιθανές, όσο και κάθε άλλη συζήτηση μεταξύ παιδιών. Και δεν βλάπτει, εφόσον τα παιδιά δεν απαιτήσουν τη συνήθεια να ψάχνουν για πληροφορίες μόνο στους φίλους τους, αλλά νιώθουν ελεύθερα να στραφούν και προς τους γονείς τους. Είναι λάθος τακτική η απόκρυψη πληροφόρησης, από φόβο μήπως διαλαληθεί απερίσκεπτα στη γειτονιά. Οι γονείς θα πρέπει να είναι σίγουροι πως, ούτως ή άλλως, το παιδί στην προεφηβική ηλικία θα μάθει αρκετά γύρω από το σεξ. Και το παιδί, που θα έχει ανεπαρκώς μόνο διδαχθεί διάφορα πράγματα, θα είναι ανήμπορο ν' αμυνθεί απέναντι σε δυσάρεστες και ίσως εκφοβιστικές πληροφορίες.

Από κοινωνικής απόψεως πάντως, είναι πολύ σωστό οι γονείς να ωθούν τα παιδιά τους να μην κάνουν δημόσιες επιδείξεις γνώσεων. Οχι επειδή η γνώση καθ' αυτή είναι λάθος, αλλά επειδή ο γονιός προτιμάει να χειρίζεται το θέμα κατά το δικό του τρόπο με τα παιδιά του. Η ειλικρίνεια μέσα στην οικογένεια είναι άλλο θέμα. Όταν, όμως, αυτή έχει σχέση με το σεξ, τότε ταξιδεύει γρήγορα, στις περισσότερες κοινωνικές ομάδες. Είναι, απλώς, θέμα συνήθειας, το οποίο τα παιδιά θα 'πρεπε να μάθουν σύντομα να το κατανοούν.

Τα βιβλία, που εξηγούν το σεξ. Τα βιβλία είναι καλά για να συμπληρώνουν τις αλήθειες, που οι γονείς λένε στο παιδί τους για το σεξ, αλλά δεν πρέπει να είναι ο πρώτος ή ο μόνος οδηγός τους. Τα βιβλία ίσως μεταδίδουν τα θέματά τους πληρέστερα και με μεγαλύτερη ακρίβεια από τους γονείς. Πολλά απ' αυτά βοηθούν, επίσης, πολύ στη μετάδοση μιας φυσιολογικής, χαρούμενης εικόνας γύρω από τη συναισθηματική πλευρά του σεξ.

Ένα βιβλίο, όμως, δεν μπορεί ν' απαντήσει πάντα σ' αυτό, που τυχαίνει να έχει το παιδί στο μυαλό του, κατά ένα ιδιαίτερο τρόπο και σε μια ιδιαίτερη στιγμή. Και φυσικά, είναι σιωπηλό και απρόσωπο. Δεν μπορεί ποτέ να δώσει τη στοργή, που μεταδίδεται μεταξύ γονιού και παιδιού σε μια ήρεμη και φιλική συζήτηση.

Εάν κάπου οι γονείς δεν είναι σίγουροι για μερικά πράγματα, είναι καλό να προμηθευτούν ένα δύο βιβλία οπωσδήποτε. Κι αν φαίνονται καλά για να μπει κανείς στο θέμα, καλό είναι να τα διαβάσουν μαζί με τα παιδιά τους.

B. Εφηβεία

Στην εφηβεία, πρώτα απ' όλα το παιδί θα πρέπει να καταλάβει και να δεχτεί με άνεση τις αλλαγές του κορμιού του.

Η σημασία του ανδρισμού και της θυληκότητας. Σίγουρα οι γονείς θα θέλουν αυτός (ή αυτή) να νιώθει περιφάνεια, γιατί είναι άνδρας (ή γυναίκα) και να είναι ικανός/ή να θεωρεί το φύλο του σα μια φυσιολογική έκφραση της ζωής, στην οποία θα ζήσει σαν ενήλικος.

Ενώ πολλές από τις συνήθειες, ήδη και εμπειρίες της παιδικής ηλικίας σημαδεύουν τις βασικές διαφορές μεταξύ των δύο φύλων, πρέπει να έρθει η εφηβεία για να παγιωθούν οι διαφορές αυτές σε πρότυπα προσωπικότητας για ολόκληρη τη ζωή.

Αυτά τα πρότυπα δεν είναι μόνο διαφορές στη δομή του σώματος ή στο ντύσιμο, αλλά έχουν σχέση με το να αισθάνεται κανείς σαν γυναίκα ή σαν άνδρας. Ένα κορίτσι δεν μπορεί να το μάθει αυτό από άλλες γυναίκες ή ένα αγόρι από άλλους άνδρες. Για να είναι και να

νιώθει θηλυκιά μια κοπέλα χρειάζεται να έχει τον θαυμασμό και την εκτίμηση των ανδρών. Κατά τον ίδιο τρόπο ο ανδρισμός ενός αγοριού εξαρτάται από το αν δέχεται γυναικεία αγάπη και εκτίμηση.

Δεν πρόκειται απλώς για σωματική έλξη και ορμές για ζευγάρι. Πρόκειται για σεξουαλικό ενδιαφέρον με την πλήρη έννοια. Είναι το συναίσθημα πως κάθε φύλο έχει ένα δικό του, μοναδικό ρόλο στη ζωή, μια άποψη γι' αυτή, η οποία, όταν ενώνεται και μοιράζεται με αυτήν του άλλου, δίνει στον κάθε σύντροφο ένα συναίσθημα αξίας και πληρότητας.

Ισως ν' ακούγεται πολύπλοκο αυτό. Είναι αλλά εξελίσσεται καθημερινά. Ερχεται μέσα από τα παιχνίδια και τη συνεργασία του ενός φύλου με το άλλο. Ερχονται καθώς τ' αγόρια και τα κορίτσια μαθαίνουν τις ομοιότητες και τις διαφορές τους και βρίσκουν μέσα σ' αυτές χαρά και ικανοποίηση.

Η σεξουαλική ανάπτυξη του εφήβου. Οι σωματικές αλλαγές, οι οποίες επιφέρουν τη φυσική ωριμότητα, συνοδεύονται από έντονα σεξουαλικά συναισθήματα και ορμές. Και ενώ αυτό είναι απόλυτα φυσιολογικό, δεν παύει ν' απασχολεί το νέο. Το πόση σεξουαλική διαπαιδαγώγηση είχε μέχρι τώρα το αγόρι ή το κορίτσι, θα παίξει κάποιο ρόλο στο πόσο άγχος και ανησυχία θα νιώθει, δεν είναι όμως, η πλήρης ή μοναδική απάντηση.

Απ' όσο ξέρουμε, διάφορα πράγματα συμβαίνουν μέσα στον έφηβο, που τον απασχολούν αυτό τον καιρό. Πρώτα πρώτα οι σωματικές του μεταβολές, που είναι εντυπωσιακές και οφθαλμοφανείς, και επειδή δεν μπορεί να γίνει τίποτα κι αυτές απλώς συμβαίνουν, κάνουν το νέο να αισθάνεται συχνά πολύ περίεργα. Τ'

αγόρια και τα κορίτσια έχουν επίσης, πλήρη συνείδηση του αν είναι ή όχι σαν τους φίλους τους. Αν αναπτύσσονται πιο αργά ή πιο γρήγορα από τους συνομηλίκους τους, δυσανασχετούν. Η μόνη ανακούφιση, που μπορούν να δώσουν εδώ οι γονείς, είναι να τους πουν πως ο καθένας μεγαλώνει και αλλάζει με το δικό του ρυθμό. Και να γενικεύσουν λέγοντας πως αυτός είναι ο “σωστός“, ο “φυσιολογικός“ ρυθμός γι’ αυτά.

Μια ακόμη ανησυχία είναι το γεγονός πως τώρα έχουν καινούργιες, ώριμες σεξουαλικές ικανότητες. Οι έφηβοι αναρωτιούνται πώς και πότε να τις χρησιμοποιήσουν. Κάνουν άγαρμπα και νευρικά αστεία σχετικά με αυτές. Νοιώθουν τον πειρασμό ν’ ανταλλάξουν ερωτικά χάδια, να ερωτευθούν, νοιώθουν τον πειρασμό της συνουσίας και μερικοί υποκύπτουν σ’ αυτόν, γιατί αυτά είναι τα καινούργια, συναρπαστικά προνόμια του σωματικού μεγαλώματος. Όμως, συνειδητοποιούν ότι πολλές από αυτές τις δραστηριότητες -και τ’ αποτελέσματά τους- απαγορεύονται ή δεν εγκρίνονται από τους γονείς ή τον περίγυρό τους.

Η νέα ανάπτυξη του σωματικού εξοπλισμού τους, η οποία ήρθε χωρίς να τους ρωτήσει, τους ανοίγει μια ολόκληρη καινούργια εποχή δραστηριοτήτων και σχέσεων, που όλες απαιτούν δύσκολες επιλογές και αποφάσεις.

Ένα αγόρι αισθάνεται πως θα ήθελε να κοιμηθεί μ’ ένα κορίτσι. Καταλαβαίνει πως είναι αρκετά ώριμο για να το κάνει και όμως ξέρει πως δε θα ’πρεπε. Πρέπει να περιμένει μέχρι να παντρευτεί, αλλά αυτό απέχει ακόμα αρκετά χρόνια. Ίσως θα ’πρεπε να περιοριστεί στα χάδια. Αλλά πόσο; Θα μπορέσει να σταματήσει έγκαιρα; Και ξέρει,

έτσι κι αλλιώς, αν θα τον αφήσει κάποιο κορίτσι. Και τι θα πουν τ' άλλα αγόρια αν το κάνει; Ή αν δεν το κάνει; Κι όταν έχει πια πράγματι την ευκαιρία ν' αποδείξει πως είναι άνδρας, θα είναι "εντάξει"; Η έλλειψη ξεκάθαρων απαντήσεων σ' αυτά τα ενοχλητικά ερωτήματα δημιουργεί άγχος.

Τα κορίτσια αντιμετωπίζουν παρόμοια προβλήματα. Γενικά, ωριμάζουν ένα δύο χρόνια νωρίτερα από τ' αγόρια και πρέπει να περιμένουν άνυπόμονα για νέα αγόρια, που θ' ανταποκριθούν στη θηλυκότητά τους. Ή ανακαλύπτουν πως είναι ελκυστικά γι' αγόρια, που είναι μεγαλύτερα, πιο έμπειρα, και κάτι παραπάνω από πρόθυμα να τους ανταποκριθούν. Αυτό μπορεί να φοβίζει ένα κορίτσι και να του είναι δύσκολο να χειρισθεί την κατάσταση. Τα κορίτσια, επίσης, αναρωτιούνται πόσο θα 'πρεπε να προχωρούν στα χάρδια και αν θα 'πρεπε να κοιμηθούν μ' ένα αγόρι - και τι θα συνέβαινε αν έμειναν έγκυοι. Εχουν πολλά να σκεφτούν.

Βέβαια, οι περισσότεροι νέοι βρίσκουν έγκαιρα κάποια λύση σ' αυτά τα προβλήματα. Ίσως να μην πρόκειται για ιδανικές απαντήσεις και πώς θα ήταν άλλωστε; Αλλά μέσα από τη δοκιμασία και τα πειράματα, κάνοντας λάθη και μαθαίνοντας από αυτά, κάνοντας συγκρίσεις με φίλους, απαιτούν ένα νέο μέτρο εμπειρίας και σύνεσης, που τους μεταφέρει στην ωριμότητα του ενηλίκου.

Τι θα πρέπει να ξέρει ο έφηβος για το σεξουαλικό σύστημα του άνδρα και της γυναίκας. Σε κάθε έφηβο θα πρέπει να έχουν μιλήσει για τη σεξουαλική κατασκευή του άνδρα και της γυναίκας, αν δεν την ξέρει ήδη. Είναι απίθανο ο οποιοσδήποτε νέος σήμερα να φτάσει στην εφηβεία δίχως να το έχει μάθει κάπου κατά τη διάρκεια της

διαδρομής. Αλλά, οι γονείς, οι οποίοι για τον ένα ή άλλο λόγο δεν έχουν κάνει τη σεξουαλική πληροφόρηση μέρος της ανάπτυξης του παιδιού τους, θα 'πρεπε παρ' όλα αυτά να προσπαθήσουν να το κάνουν να κατανοήσει ξεκάθαρα αυτές τις αλήθειες για να το βοηθήσουν με τα προβλήματα της εφηβείας.

Η ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ ΤΟΥ ΣΕΞ

Στα χρόνια της εφηβείας, οι νέοι είναι αρκετά ικανοί να καταλάβουν τα συναισθήματα, τα οποία συνοδεύουν τη σωματική πλευρά του σεξ. Η φύση έχει φροντίσει ώστε ο άνδρας και η γυναίκα να νιώθουν μια έλξη μεταξύ τους, για ν' αναπαράγονται. Η κοινωνία μας επιμένει πως αυτό δεν πρέπει να είναι θέμα σύμπτωσης, ή ευκολίας, αλλά πως ο άνδρας και η γυναίκα θα πρέπει να διαλέξουν ο ένας τον άλλο με προσοχή και να ενωθούν πιθανώς για όλη τους τη ζωή, με το γάμο. Αυτό προσθέτει και τα στοιχεία του συναισθήματος και της αγάπης. Ο άνδρας και η γυναίκα νιώθουν αμοιβαία έλξη ως άτομα. Βρίσκουν αξία ο ένας στον άλλον. Θέλουν να προσφέρουν ευτυχία και να μοιραστούν τη δυστυχία του άλλου. Και θέλουν παιδιά, στα οποία θα μπορέσουν να μεταδώσουν τις μεγαλύτερες ελπίδες και τα ωραιότερα συναισθήματα, που έχουν μέσα τους.

Η συνουσία είναι ταυτόχρονα το απόγειο και το σύμβολο αυτού του είδους της ολοκληρωτικής ένωσης. Και είναι πολύ σημαντικό. Πολλοί γονείς εξακολουθούν να υπαινίσσονται πως οι πλευρές της ζωής και της αγάπης, που έχουν πραγματικό νόημα, είναι η διανοητική και η πνευματική και πως η σωματική πλευρά είναι μια σκέψη, που έπεται, απαραίτητη ίσως, αλλά όχι οπωσδήποτε. Αυτό

απλά δεν είναι σωστό. Όλα τα μέρη της φύσης μας και της ύπαρξής μας έχουν την ανάγκη να εκφραστούν και να ενωθούν αρμονικά για να δημιουργήσουν την πληρότητα ενός πράγματι ευτυχισμένου γάμου.

Ο έφηβος θ' ακούσει με χαρά κάτι τέτοιο. Η ηλικία αυτή είναι ρομαντική, είναι μια ηλικία, που αναζητά την έκφρασή της με πολλούς τρόπους. Δε θα βλάψει το αγόρι ή το κορίτσι να αισθάνεται πως ο πλούτος των συναισθημάτων μόνον καλός μπορεί να είναι.

Οι γονείς πρέπει να είναι όσο πιο ειλικρινείς και ρεαλιστές μπορούν σχετικά με αυτά τα συναισθήματα. Πολλοί γονείς έχουν την τάση να φτάνουν στα άκρα. Ή δίνουν μια απίθανα ιδεαλιστική εικόνα της αγνής αγάπης ενός άνδρα για μια καλή γυναίκα, ή τους ευχαριστεί να προειδοποιούν τους μικρούς πως η αγάπη είναι γεμάτη μπελάδες. Τίποτα από τα δύο δεν είναι απόλυτα αληθές και κανένας δεν το ξέρει αυτό καλύτερα από τα παιδιά. Έχουν δει πως η συμπεριφορά των γονιών τους συχνά δεν ήταν και ιδιαίτερα ευγενική και ξέρουν πως με όλα αυτά τα σκαμπανευάσματα στη ζωή τους, τα πράγματα θα μπορούσαν να είναι και χειρότερα.

Σαν παράδειγμα για το τι εννούμε λέγοντας ανταλλαγή συναισθημάτων του νέου - την επιθυμία του να κάνει θαυμάσια πράγματα γι' αυτόν που αγαπάει, να είναι αληθής, αβρός, ευγενής, συνετός, χαρούμενος και γεμάτος χιούμορ. Και να προσθέσουμε από τις δικές μας οικογενειακές εμπειρίες παραδείγματα δυσκολιών, που αντιμετωπίστηκαν από κοινού και που δυνάμωσαν τα συναισθήματα οικειότητας και στοργής. Όλα αυτά τα παραδείγματα, έτσι καθώς άπτονται των εμπειριών του νέου, θα του δώσουν μια εικόνα της

πραγματικότητας των συναισθημάτων των ενηλίκων.

Η σύγκριση ενός εφήβου, ο οποίος μεγάλωσε σ' ένα σπίτι όπου γίνονταν διακρίσεις σε βάρος των σεξουαλικών προτύπων, είναι συνήθως ένα σημάδι έλλειψης ισορροπίας και αυτό θ' αυτοβεβαιώνεται, είτε οι γονείς είναι αυστηροί είτε επιεικείς. Όσο πλατύτερες είναι πάντως οι γνώσεις του νέου γύρω από το σεξ, τόσο λιγότερες είναι οι πιθανότητες να συμπεριφερθεί ανόητα και χαλαρά και τόσο περισσότερες να μάθει πως να ζει με αυτό το στοιχείο.

Ο μπερδεμένος νέος δεν είναι ευτυχισμένο άτομο. Ψάχνει μέσα από το σεξ το θαυμασμό και την έγκριση, που δεν μπορεί να βρεθεί μέσα στο σπίτι του ή στον εαυτό του. Είναι, βέβαια, μια προσπάθεια, που νικάει τον ίδιο της τον εαυτό. Διότι, με το να είναι κανείς σεξουαλικά ελκυστικός, ενώ ίσως τραβάει την προσοχή, δεν αντανακλά την πλήρη προσωπικότητά του, η οποία είναι η βάση πάνω στην οποία φτιάχνουν συνήθως οι άνθρωποι σχέσεις, που διαρκούν.

Η σύγχυση σ' έναν έφηβο είναι αρκετά σοβαρό πρόβλημα σ' ό,τι αφορά την προσαρμογή του. Οι γονείς θα έκαναν καλά, εάν βοηθούσαν τα παιδιά τους να πάρουν οδηγίες από έναν ειδικό.

Οι γονείς, αυτό που θέλουν περισσότερο να δώσουν στα παιδιά τους, είναι η ικανότητα ν' αγαπούν. Αυτό το κάνουν πρώτα αγαπώντας τα και ανταποκρινόμενοι στην αγάπη τους προς εκείνους, καθώς αυτή παίρνει σιγά σιγά μορφή. Αργότερα, πρέπει να είναι έτοιμοι να σταθούν στην άκρη, όταν αρχίζουν να στρέφουν την αγάπη τους προς άλλους, έξω από τον οικογενειακό κύκλο, και τελικά στον άνδρα ή τη γυναίκα, που διαλέγουν να παντρευτούν.

Το πιο σημαντικό πράγμα, που μπορούν να κάνουν για τα παιδιά τους είναι να δώσουν ένα καλό παράδειγμα με τις ίδιες τους τις ζωές. Με τον τρόπο που ζουν την οικογενειακή τους ζωή, τα παιδιά τους μαθαίνουν πως η αγάπη βασίζεται στο σεβασμό για μια άλλη ανθρώπινη ύπαρξη - ένα σεβασμό, που μπορούμε να νιώσουμε μόνο αφού τον νιώθουμε πρώτα για τον εαυτό μας.

Από το σεβασμό αυτό, το σεξ αποτελεί ένα βασικό και σημαντικό μέρος. Γνωρίζοντας την αλήθεια γύρω από κάθε στάδιο της ανάπτυξης και κατανόησης, αποκτούμε ένα συναίσθημα ικανοποίησης γι' αυτό, που είμαστε, ένα συναίσθημα καλοσύνης απέναντι σ' άλλα άτομα. Ίσως κανείς μας να μη φτάνει στο ιδανικό. Όλοι μας κάνουμε λάθη στη διάρκεια της πορείας μας, που μας κάνουν να φοβόμαστε και να είμαστε λιγότερο απ' αυτό, που είμαστε πραγματικά. Κι όμως η αγάπη είναι οσιόδοξη. Η αγάπη είναι γεμάτη ελπίδα. Και η ευκαιρία να την απαιτήσουμε είναι πάντα μαζί μας. Αυτή είναι η αλήθεια, που μπορούμε να μεταδώσουμε στους νέους μας.

Η. ΗΒΗ - ΤΙ ΘΑ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΞΕΡΟΥΝ ΟΙ ΓΟΝΕΙΣ ΓΙ' ΑΥΤΗ

Οι γονείς θα πρέπει να γνωρίζουν τι είναι ήβη, γιατί είναι το πρώτο "σημάδι" της αρχής της εφηβείας των παιδιών τους.

Τι είναι ήβη;

Η ήβη είναι μια χρονική περίοδος της ζωής στην οποία συμβαίνει ένα σύνολο μεταβολών στη φυσική κατάσταση και το χαρακτήρα του παιδιού. Συγχρόνως οι γονάδες (όρχεις και ωοθήκες) αρχίζουν την κανονική τους λειτουργία, το παιδί ωριμάζει, ενηλικιώνεται και αποκτά το τελικό του ύψος.

«Παρά το ότι μέχρι σήμερα έχουν γίνει πολλές έρευνες, η αιτιολογία της ήβης δεν έχει ξεκαθαριστεί. Είναι πάντως γνωστό ότι οι ωοθήκες του μικρού κοριτσιού είναι έτοιμες να λειτουργήσουν, οποτεδήποτε δεχθούν τα απαραίτητα γι' αυτό ερεθίσματα». (Κρεατσάς Γεώργιος, 1989)¹

Στο κορίτσι η έναρξη της ήβης χαρακτηρίζεται από την ανάπτυξη των μαστών, την έναρξη της τρίχωσης του εφηβαίου και των μασχαλών και την ολοκλήρωση της ανάπτυξης του σκελετού. Μετά απ' όλα αυτά εμφανίζεται η περίοδος μεταξύ 11-15 ετών. Στ' αγόρια η ήβη χαρακτηρίζεται από την τρίχωση στο εφηβαίο και στις μασχάλες, καθώς και την ανάπτυξη του σκελετού.

Σ' όρισμένες περιπτώσεις είναι δυνατόν η ήβη να παρουσιαστεί νωρίτερα από το κανονικό. Ενα μικρό κορίτσι π.χ. είναι πιθανό, λόγω κάποιας παθολογικής αιτίας, να παρουσιάσει ανάπτυξη του στήθους του, τρίχωση στο εφηβαίο ή ακόμα και περίοδο.

Ανάλογη κατάσταση μπορεί να παρατηρηθεί και σ' ένα μικρό αγόρι, στο οποίο μπορεί να παρουσιαστεί πρόωμη τρίχωση στο εφηβαίο ή ανάπτυξη των εξωγεννητικών οργάνων.

Η κατάσταση αυτή και για τα δύο φύλα χαρακτηρίζεται σαν πρόωμη ήβη και οφείλεται σε παθολογικά αίτια, που μπορεί να εντοπίζονται στον εγκέφαλο ή τις γονάδες. Το αντίθετο είναι επίσης δυνατόν να παρατηρηθεί και στα δύο φύλα, καθυστέρηση δηλαδή της ανάπτυξης της τρίχωσης του εφηβαίου ή της έναρξης της περιόδου. Η κατάσταση αυτή χαρακτηρίζεται σαν καθυστερημένη ήβη. Οι διαταραχές αυτές επηρεάζουν και το ύψος του παιδιού, το οποίο μπορεί τελικά να μείνει κοντότερο από τα αντίστοιχα παιδιά της ηλικίας του.

Ποια συμπτώματα θ' ανησυχήσουν;

Το παιδί πρέπει να πάει στον γιατρό αν παρατηρηθούν συμπτώματα σαν τα παρακάτω:

1. Σε κορίτσια μέχρι 8-9 ετών. Πρόωμη εμφάνιση τρίχωσης στο εφηβαίο, πρόωμη ανάπτυξη μαστών, αίμα από τον κόλπο, ύψος μεγαλύτερο των συνομηλίκων του.

2. Σε κορίτσια άνω των 14-15 ετών: Ατελής ανάπτυξη των έξω γεννητικών οργάνων, έλλειψη τρίχωσης εφηβαίου, μικρό στήθος, απουσία περιόδου και χαμηλό ανάστημα.

3. Στ' αγόρια στην παιδική ηλικία: Πρόωμη εμφάνιση τρίχωσης στο εφηβαίο, πρόωμη ανάπτυξη μεγέθους έξω γεννητικών οργάνων, μεγάλο ανάστημα.

4. Σ' αγόρια στην εφηβική ηλικία: Καθυστέρηση στην

ανάπτυξη τρίχωσης εφηβαίου, ατελώς αναπτυγμένα έξω γεννητικά όργανα, διάγνωση στην βουβωνική περιοχή, χαμηλό ανάστημα.

(Κρεάτσας Γεώργιος, 1989)²

Θ. ΓΙΑ ΠΟΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΠΡΕΠΕΙ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΕΝΗΜΕΡΑ ΑΠΟ ΓΟΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥΣ

Τι είναι περίοδος;

Περίοδος είναι η περιοδική ανά μήνα περίπου αιμόρροια απ' την κοιλότητα της μήτρας, η οποία αρχίζει μεταξύ 11ου και 15ου έτους της ηλικίας της γυναίκας (εμμηναρχή) και παύει μεταξύ 45ου και 55ου έτους (εμμηνόπαυση). Η εμμηνόπαυση δεν συμβαίνει απότομα, αλλά μεσολαβεί ένα χρονικό διάστημα μηνών συνήθως, κατά το οποίο η περίοδος είναι μάλλον ακατάστατη. Το χρονικό διάστημα αυτό χαρακτηρίζεται κλιμακτήριος. Το διάστημα από την εμμηναρχή ως την εμμηνόπαυση αντιπροσωπεύει την αναπαραγωγική ηλικία της γυναίκας.

Όταν ένα κορίτσι εμφανίζει πολύ νωρίς περίοδο σημαίνει ότι έχει μια πρώιμη σεξουαλική ανάπτυξη. Όχι όμως σπάνια, η πρώιμη αυτή περίοδος είναι ένδειξη κάποιας παθολογικής κατάστασης, γι' αυτό ο έλεγχος απ' το γιατρό είναι απαραίτητος. Μπορεί να συμβαίνει και το αντίθετο. Ένα κορίτσι να έχει πάει στα 16 χρόνια του και να έχει καθυστερήσει η έναρξη της περιόδου, και αυτό μπορεί να συμβαίνει για ιδιοσυστατικούς λόγους όπως συναισθηματικά προβλήματα, άγχος κ.τλ. Και πάλι όμως είναι απαραίτητος ο έλεγχος του γιατρού.

Η φυσιολογική συχνότητα περιόδου ή ο ιδανικός κύκλος είναι 28 ημέρες χωρίς βέβαια αυτό να ισχύει για όλες τις γυναίκες.

Η διάρκεια των ημερών μιας περιόδου είναι και πάλι ανάλογα από γυναίκα σε γυναίκα.

Βέβαια η περίοδος μπορεί να παρουσιάσει και κάποιες διαταραχές όπως:

1. Αμηνόρροια: Έτσι ονομάζεται η απουσία της έμμηνης ρύσης στη διάρκεια της γεννητικής εποχής της γυναίκας. Διακρίνεται σε δύο φάσεις: Σε πρωτοπαθή αμηνόρροια όταν δεν έχει παρουσιαστεί ποτέ η έμμηνη ρύση και σε δευτεροπαθή όταν η περίοδος σταματήσει μετά από ένα χρονικό διάστημα ομαλής ή ανώμαλης εμφάνισής της.

Η πρώτη φάση οφείλεται στο ότι δεν υπάρχουν ωοθήκες και η δεύτερη οφείλεται σε ενδοκρινικά αίτια ή ψυχολογικές διαταραχές, απότομες αλλαγές στον τρόπο ζωής, κατοικίας ή διαμονής.

Πάντως και στις δύο περιπτώσεις είναι απαραίτητη η διάγνωση του γιατρού.

2. Αραιομηνόρροια όπου υπάρχει μεγάλο διάστημα μεταξύ 1ης και 2ης περιόδου.

3. Συχνομηνόρροια, χαρακτηρίζεται από εμφάνιση της περιόδου κάθε 14-25 ημέρες.

4. Μηνορραγία, αύξηση της ποσότητας της περιόδου ή παράτασής της.

5. Μητρορραγία, πρόκειται για εμφάνιση αίματος από τη μήτρα σε χρόνο εκτός περιόδου.

6. Δυσμηνόρροια: Είναι η έμμηνη ρυση που συνοδεύεται από δυνατό πόνο στο κάτω μέρος της κοιλιάς και την μέση. Αρκετά συχνά μαζί με τον πόνο, εμφανίζεται τάση για εμετό, διάρροια, ναυτία, πονοκέφαλο και συμπτώματα απ' άλλα συστήματα. Ο πόνος αρχίζει λίγο πριν ή μετά την έναρξη της περιόδου και διαρκεί από ώρες μέχρι και ημέρες. Η δυσμηνόρροια είναι ένα από τα πιο συχνά

γυναικολογικά προβλήματα των κοριτσιών.

Το πρόβλημα αυτό αντιμετωπίζεται με διάφορους τρόπους και πολλά φαρμακευτικά σκευάσματα. Αποφυγή ορισμένων τροφών, εφαρμογή ειδικών γυμναστικών ασκήσεων, η χρήση αναλγητικών, καταπραϋντικών χαπιών κ.λπ.

7. Σύνδρομο προεμμηνορυσιακής τάσης. Αυτό το σύνδρομο χαρακτηρίζεται από μειωμένη διάθεση και δραστηριότητα καθώς και αλλαγή στη συμπεριφορά. Τα συμπτώματα αρχίζουν από δύο με τρεις ημέρες πριν την περίοδο. Ο γυναικολόγος μπορεί να βοηθήσει δίνοντας διάφορα φάρμακα, αλλά μπορεί να χρειάζεται και βοήθεια ψυχιάτρου.

Τι είναι κλιμακτήριος;

Κλιμακτήριος χαρακτηρίζεται το χρονικό διάστημα, κατά το οποίο η γυναίκα προοδευτικά περνάει από την γενετησιακή ζωή στην περίοδο της εμμηνόπαυσης (σταμάτημα περιόδου). Η κλιμακτηριακή εποχή συνοδεύεται από ποικιλία φαινομένων, ένα από τα οποία μπορεί να είναι οι διαταραχές του κύκλου. Στις περισσότερες περιπτώσεις παρουσιάζεται μια μορφή αραιομηνόρροιας, που καταλήγει στο σταμάτημα της περιόδου.

Είναι όμως πιθανό να εκδηλωθεί και μ' άλλες διαταραχές του κύκλου, όπως η συχνομηνόρροια και η μηνορραγία. Παράλληλα, μπορεί να εμφανιστούν συμπτώματα όπως: Πονοκέφαλος, εκνευρισμός, πόνος στο στήθος, εξάψεις, εφιδρώσεις, ιλίγγους, αϋπνία, υπέρταση, υπερτρίχωση, ψυχικές διαταραχές.

Τι είναι εμμηνόπαυση;

Εμμηνόπαυση είναι η χρονική περίοδος, που ακολουθεί την κλιμακτήριο και κατά την οποία σταματάει πια η περίοδος.

Η επίσκεψη στο γιατρό τώρα πρέπει να γίνεται συχνότερα με σκοπό την τακτική εξέταση.

Βέβαια οι επισκέψεις στο γιατρό δεν θα πρέπει να γίνονται μόνο στην φάση αυτή, αλλά και πιο μπροστά, όταν το κορίτσι μπει στην εφηβεία και ακόμη πιο πολύ όταν οι σχέσεις γίνουν ολοκληρωμένες.

Γυναικολογική εξέταση

Σαν γυναικολογική εξέταση χαρακτηρίζεται το σύνολο των ενεργειών που κάνει ο γιατρός για να εξετάσει το γεννητικό σύστημα της γυναίκας. Η γυναικολογική εξέταση γίνεται χωρίς νάρκωση, εκτός αν υπάρξει ιδιαίτερος λόγος. Ο τρόπος της εξέτασης διαφέρει ανάλογα με την ηλικία.

Η λήψη του ιστορικού και η γυναικολογική εξέταση στην εφηβική ηλικία χρειάζονται ιδιαίτερη προσοχή και κατάλληλη συμπεριφορά προς το κορίτσι και τους γονείς. Τις περισσότερες φορές ο έφηβος συνοδεύεται από τη μητέρα του, στην οποία γίνεται πρώτα μια ενημέρωση, με σκοπό την συλλογή όσο το δυνατόν ακριβέστερων πληροφοριών από το ιστορικό, αλλά και για την σκοπιμότητα της γυναικολογικής εξέτασης.

Οι μαίες, κοινωνικοί λειτουργοί, ψυχολόγοι και νοσοκόμες πρόθυμα πάντοτε βοηθούν στις εξηγήσεις που δίνονται στην οικογένεια και στην εξέταση του κοριτσιού.

Το περιβάλλον του ιατρείου, στο οποίο γίνεται η εξέταση της

εφήβου, είναι φιλικό και θυμίζει μάλλον ένα κοινό δωμάτιο, παρά ιατρείο. Έτσι το κορίτσι προσαρμόζεται σιγά σιγά στην ιδέα της εξέτασης και δεν φοβάται. Αποφεύγεται η επίδειξη οποιουδήποτε εργαλείου ή μηχανήματος και δεν γίνονται άσκοπες ιατρικές συζητήσεις μπροστά στην έφηβο.

Κατά την ώρα της εξέτασης η προσοχή του κοριτσιού αποσπάται από μια βοηθό με συζητήσεις γύρω από το σχολείο, τα σπορ, την οικογένεια κ.τ.λ.

Η εξέταση γίνεται προσεκτικά, είναι σύντομη και αρχίζει από τα πιο ανώδυνα σημεία. Η παρουσία της μητέρας μερικές φορές είναι απαραίτητη κι επιβεβλημένη. Καλό είναι πάντως η μητέρα να μην μιλάει κατά την ώρα της εξέτασης παρηγορώντας το παιδί, γιατί τότε μπορεί να αρχίσουν οι αντιδράσεις από μέρος του.

«Η γυναικολογική εξέταση στο κορίτσι γίνεται σε 4 στάδια. Στο πρώτο επισκοπούνται και ψηλαφώνται τα επιμέρους τμήματα του αιδoίου, στο δεύτερο γίνεται η αμφίχειρη γυναικολογική εξέταση για τον έλεγχο των εσωγεννητικών οργάνων, στο τρίτο εξετάζονται οι μαστοί, η τρίχωση του εφηβαίου και της μασχάλης, καθώς και το δέρμα και στο τέταρτο, αν χρειασθεί ελέγχεται ο κόλπος και ο τράχηλος». (Κρεατσάς Γεώργιος, 1989)¹

Για τις κοπέλες που δεν έχουν ολοκληρώσει σχέσεις, η εξέταση από το γιατρό γίνεται μ' ένα ειδικό όργανο το οποίο ονομάζεται παρθενοσκόπιο, κι αφήνει ανέπαφο τον παρθενικό υμένα.

Η εξέταση Παπανικολάου πρόκειται για την μελέτη των κυττάρων του κόλπου και του τραχήλου, η οποία βοηθάει κυρίως στην έγκαιρη διάγνωση του καρκίνου.

Η εξέταση Παπανικολάου πρέπει να γίνεται από τότε που η γυναίκα αρχίζει σεξουαλικές σχέσεις και να επαναλαμβάνεται κάθε χρόνο, ενώ σε μεγαλύτερες ηλικίες να γίνεται κάθε έξι μήνες.

Τι είναι γονιμοποίηση;

Μετά την εκσπερμάτωση το σπέρμα συγκεντρώνεται στον οπίσθιο κοιλικό θόλο. Εκεί ρευστοποιείται, τα σπερματοζώαρια ενεργοποιούνται, διεισδύουν στην τραχηλική βλέννα, η οποία ενεργά συμβάλλει στην μεταφορά τους μέσα στη μήτρα και στη συνέχεια στο ληκυθικό τμήμα της σάλπιγγας, όπου συναντιώνται με το ωάριο, όπου είναι ώριμο, για γονιμοποίηση.

Το ωάριο ζει μόνο 24 ώρες μετά την ωοθυλακιορρηξία, ενώ το σπερματοζώαριο γύρω στις 48 ώρες από την εκσπερμάτωση.

Ορισμένα σπερματοζώαρια κατά τη διαδρομή τους προς την σάλπιγγα γίνονται ακόμα πιο ενεργά, ενώ τα υπόλοιπα καταστρέφονται. Στην ενεργοποίηση αυτή συντελούν διάφορες χημικές ουσίες και ενζυμικές από τη μήτρα και τη σάλπιγγα. Οσα απ' αυτά φθάσουν στο ωάριο το περιβάλλουν έχοντας τη κεφαλή τους κάθετα πάνω σ' αυτό. Το πιο ισχυρό απ' αυτά κατορθώνει και μπαίνει ολόκληρο μέσα στο ωάριο οπότε γίνεται η γονιμοποίηση.

«Οι κυριότερες προϋποθέσεις γονιμότητας ενός ζευγαριού είναι:

1. Φυσιολογικό σπέρμα
2. Ανοικτές σπερματικές οδοί
3. Ωοθυλακιορρηξία
4. Συνουσία της ημέρας της ωοθυλακιορρηξίας
5. Φυσιολογική τραχηλική βλέννα

6. Φυσιολογική γεννητική οδός στην γυναίκα (κόλπος, μήτρα, σάλπιγγα)». (Κρεάτσας Γεώργιος, 1989)²

Τι είναι υπογονιμότητα;

Πρόκειται για την αδυναμία ενός ζευγαριού, να πετύχει εγκυμοσύνη, μέσα σ' ένα τουλάχιστον χρόνο. Διακρίνεται σε πρωτοπαθή και δευτεροπαθή.

Στην πρώτη δεν υπάρχει καθόλου εγκυμοσύνη στο παρελθόν, ενώ στη δεύτερη η αδυναμία παρουσιάζεται αφού έχουν προηγηθεί μία ή περισσότερες κυήσεις.

Τι είναι στείρωση;

Η οριστική αδυναμία του ζευγαριού να πετύχει εγκυμοσύνη.

Τι είναι το παιδί του σωλήνα;

Ο όρος "παιδί του σωλήνα" αφορά τη γονιμοποίηση του ωαρίου απ' το σπερματοζώαριο, που γίνεται σε δοκιμαστικό σωλήνα, και όχι στη σάλπιγγα (εξωσωματική γονιμοποίηση). Τα υπόλοιπα στάδια της εμβρυικής ανάπτυξης εξελίσσονται στη μήτρα.

Τα ωάρια συλλέγονται απ' την ωοθήκη της γυναίκας, μόλις ωριμάσουν τα ωοθυλάκια και λίγο πριν γίνει η ωοθυλακιορρηξία. Στη συνέχεια γίνονται διάφορες εξετάσεις στο εργαστήριο. Αφού γίνουν όλες οι κατάλληλες διεργασίες, λαμβάνεται σπέρμα απ' το σύζυγο με αυνανισμό. Το σπέρμα εξετάζεται και μετά από κάποιες διεργασίες το αναμιγνύουν μέσα στο ωάριο. Αυτό γίνεται 4-8 ώρες μετά τη λήψη του ωαρίου. Τα ωάρια και το σπέρμα φυλάγονται σε ειδικό μέρος και μετά

από 12-14 ώρες ελέγχεται μικροσκοπικά αν έγινε γονιμοποίηση.

Το έμβρυο στο δοκιμαστικό σωλήνα παραμένει 36-48 ώρες.

Οι πιθανότητες δεν είναι μεγάλες γιατί χρειάζεται πολλές και λεπτές διαδικασίες.

I. ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

Με την αγωγή, που παίρνει ο έφηβος, αντιλαμβάνεται τη βασική ανάγκη ν' ανήκει σε κάποιον, ν' αγαπάει και να αγαπιέται, ενώ παράλληλα μαθαίνει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του και συγχρόνως σέβεται τα δικαιώματα των άλλων. Έχοντας την κατάλληλη αγωγή, κυρίως από το σπίτι τους, οι έφηβοι σέβονται τον εαυτό τους και τους άλλους, γίνονται υπεύθυνα άτομα στην κοινωνία και αποφεύγουν οξύτητες, που βλάπτουν τους ίδιους και τους συνανθρώπους τους.

Στην ξεχωριστή αντίληψη, που έχει ο έφηβος γύρω από το σεξ, συντελεί σε μεγάλο βαθμό η οικογένεια και αυτό γιατί οι γονείς κατά κανόνα θέλουν τα παιδιά τους να μεγαλώσουν σύμφωνα με τα δικά τους πρότυπα. Για να υπάρχει, επομένως ομοιομορφία και σωστή αντίληψη γύρω από τα θέματα της γενετήσιας αγωγής, η εκπαίδευση πρέπει ν' αρχίζει από τους μεγαλύτερους, οι οποίοι στη συνέχεια θα είναι σε θέση να διδάξουν σωστά τους νέους. Παράλληλα, το μάθημα της σεξουαλικής αγωγής, όπως αναφέρεται και στη συνέχεια, πρέπει να ξεκινάει με τις βασικές γνώσεις και με την πάροδο της ηλικίας να επεκτείνεται σε πιο ειδικά θέματα.

Γονείς, παιδαγωγοί, γιατροί, ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί και σπουδαστές, εκπαιδεύονται με ειδικά προγράμματα, έτσι ώστε να μπορούν να διδάξουν στους νέους το μάθημα της γενετήσιας αγωγής.

Τί είναι γενετήσια αγωγή ή σεξουαλική διαπαιδαγώγηση;

Η γενετήσια αγωγή αναφέρεται στις αρχές, σύμφωνα με τις οποίες

γίνεται η ενημέρωση του παιδιού ή του εφήβου πάνω στα θέματα των γεννητικών λειτουργιών και η διαφώτισή τους ως προς τη στάση, που πρέπει να τηρείται πάνω στις παρορμήσεις του γεννητικού ενστίκτου.

Η γενετήσια αγωγή αναφέρεται, επίσης, και σαν σεξουαλική διαπαιδαγώγηση. Η λέξη σεξουαλισμός είναι λατινική (sexualismus), διεθνώς, όμως, ο όρος έχει επικρατήσει, έτσι ώστε στις περισσότερες γλώσσες η λέξη "sex" και τα παράγωγά της να καλύπτουν θέματα, που αναφέρονται στις γενετήσιες σχέσεις.

Το θέμα γύρω από τη γενετήσια αγωγή παρουσιάζεται σήμερα με πολλές αντιθέσεις και αρκετή σύγχυση. Η ευαισθησία γονέων και παιδιών και μερικές φορές οι αντίθετες απόψεις μεταξύ κράτους, κοινωνίας και θρησκείας προκαλούν την μεγαλύτερη δυσκολία στην επιμόρφωση της νεολαίας σε θέματα γενετήσιας αγωγής.

Η ανάγκη για επιμόρφωση ή τουλάχιστον ενημέρωση των εφήβων πάνω σε θέματα γενετήσιας αγωγής είναι επιβεβλημένη και υποχρέωση του κράτους και της οικογένειας. Οι έφηβοι από την πλευρά τους δείχνουν μεγάλη επιθυμία να λύσουν έγκαιρα τις απορίες τους πάνω σε θέματα "επαφών" με το άλλο φύλο.

Τί είναι σεξ;

Η στενή ερμηνεία της λέξης στην αγγλοσαξονική ιατρική ορολογία περιορίζεται στο "φύλο του ατόμου". Με τον όρο σεξ ο κόσμος σήμερα αναφέρεται στο ευρύ φάσμα των γενετησιακών σχέσεων. Έτσι, η λέξη αυτή χρησιμοποιείται πολύ συχνά και έχει επικρατήσει διεθνώς. Ο κόσμος, για παράδειγμα, συζητάει για το πόσες φορές έχει σεξ, για τ' ότι ένα άτομο είναι σεξουαλικό ή όχι, για

την σεξουαλική επαφή, για τη σεξουαλική ενημέρωση κ.ά.

Πότε για πρώτη φορά ο άνθρωπος μαθαίνει για το σεξ;

Από μελέτες, που έγιναν στην Αγγλία βρέθηκε ότι μεταξύ της ηλικίας 6ου - 7ου έτους το παιδί αρχίζει ν' αποκτά τις πρώτες εντυπώσεις γύρω από την ύπαρξη και τις διαφορές των γεννητικών οργάνων μεταξύ των δύο φύλων. Οι εντυπώσεις αυτές σχηματίζονται νωρίτερα σε παιδιά, που έχουν αδέρφια αντιθέτου φύλου. Αργότερα, μερικά παιδιά έχουν την τύχη να ενημερώνονται από τους γονείς τους ή να επιμορφώνονται σε θέματα αναπαραγωγής στο σχολείο.

Μια άλλη μελέτη, πάλι από την Αγγλία, δείχνει ότι σε 1.500 παιδιά ηλικίας 15-19 ετών και των δύο φύλων είχαν μάθει για θέματα αναπαραγωγής, τα μεν αγόρια γύρω στα 10,3 τα δε κορίτσια στα 10 χρόνια. Από την ίδια μελέτη φαίνεται ότι η εκπαίδευση στο σχολείο σχετικά με την αντισύλληψη άρχιζε κατά μέσο όρο στα 14 και 14,4 χρόνια για τ' αγόρια και τα κορίτσια αντίστοιχα. (Πιν. 1.1 και 1.2). (Κρεατσάς Γεώργιος, 1989)¹.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.1

Το μάθημα της σεξουαλικής αγωγής σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες

(Ταξινόμηση με βάση την αποδοχή της και τη νομική της κάλυψη).

<u>Σεξουαλική αγωγή</u>	<u>Χώρες</u>
I Υποχρεωτική σ' όλα τα σχολεία	Δανία, Σουηδία, Δ. Γερμανία, Ανατ. Γερμανία, Τσεχοσλοβακία.
II. Αποδεκτή και καλυμμένη νομοθετικά	Πολωνία, Γιουγκοσλαβία, Γαλλία, Ελβετία, Ιταλία, Βουλγαρία.
III. Επίσημα αποδεκτή, αλλά χωρίς ειδικούς νόμους	Μ. Βρετανία, ΕΣΣΔ, Κάτω Χώρες.
IV. Οχι απαγορευμένη, αλλά πρακτικά δε γίνεται	Ελλάδα, Τουρκία

ΠΙΝΑΚΑΣ 1.2

Πότε αρχίζει το μάθημα της σεξουαλικής αγωγής σε
διάφορες ευρωπαϊκές χώρες

Σχολική βαθμίδα

Χώρες

Νηπιαγωγεία

Δανία, Γερμανία (Ανατ. και Δυτ.),
Σουηδία, Μ. Βρετανία

Δημοτικό Σχολείο

Δανία, Γερμανία, Σουηδία,
Μ. Βρετανία

Γυμνάσιο

Γαλλία, Ιταλία, Βουλγαρία,
Πολωνία.

(Γεώργιος Κρεατσάς, 1989)²

Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στην Ελλάδα

Επίσημη, οργανωμένη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση δε γίνεται στη χώρα μας. Αν και δεν απογορεύεται, δε γίνεται ούτε καν υπεύθυνη σεξουαλική διαφώτιση και οι περισσότεροι Έλληνες ακόμα και σήμερα ενημερώνονται και διαμορφώνουν τη στάση τους, τις απόψεις τους για τη σεξουαλική ζωή ανεπίσημα περίπου, όπως και όποτε τύχει και -με λίγες εξαιρέσεις- από πρόσωπα που δεν είναι υπεύθυνα ούτε αρμόδια. Τα παιδιά αργά ή γρήγορα αντλούν τις όποιες γνώσεις τους και διαμορφώνουν τη στάση τους απέναντι στη σεξουαλική ζωή:

- από τ' άλλα παιδιά, της ίδιας ή μεγαλύτερης ηλικίας, που και αυτά συνήθως με τον ίδιο ή παρόμοιο τρόπο και από παρόμοιες πηγές απόκτησαν τις γνώσεις τους,

- από τους γονείς, που συχνά οι προσπάθειές τους είναι άτεχνες και άκαρπες, γιατί πολλές φορές όχι μόνο δεν ξέρουν οι ίδιοι αρκετά αλλά ούτε πώς ή πότε πρέπει να πουν όσα ξέρουν,

- από βιβλία ή άλλα έντυπα, που δεν περιέχουν κατ' ανάγκη υπεύθυνες πληροφορίες,

- κι ακόμα από την παρακολούθηση της σεξουαλικής ζωής των ζώων στην ύπαιθρο και από τ' άπειρα, άμεσα ή έμμεσα, λεκτικά ή άλλα μηνύματα, που εκπέμπει ο γύρω κόσμος.

Σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στα σχολεία.

Δεν υπάρχει καμία νομική ή άλλη κάλυψη για τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των μαθητών και είναι κοινό μυστικό ότι δεν υπάρχει στα ελληνικά σχολεία της στοιχειώδους και της μέσης εκπαίδευσης σχετικό πρόγραμμα μαθημάτων, είτε ειδικών, είτε ενσωματωμένων σ' άλλα μαθήματα.

Οι μαθητές του δημοτικού σχολείου βέβαια μαθαίνουν για την αναπαραγωγή των φυτών και των ζώων, συνήθως των κατωτέρων, αλλά σπάνια συσχετίζονται όσα μαθαίνουν με την αναπαραγωγή του ανθρώπου, άρα δεν χρησιμεύουν για τη λύση των αποριών που έχουν οι μαθητές για τη σεξουαλική ζωή του ανθρώπου. Ο μέσος δάσκαλος δεν είναι σε θέση ν' απαντά σωστά, φυσικά και αβίαστα στα ερωτήματα έστω και των πρώτων τάξεων, παρ' όλο που τα ερωτήματά τους σ' αυτή την ηλικία είναι απλά και χωρίς τη "φόρτιση", που έχουν

σε μεγαλύτερη ηλικία. Ακόμα και σε μοντέρνα, υψηλής στάθμης ιδιωτικά σχολεία, υπάρχει συνήθως σαφής απροθυμία του διδακτικού προσωπικού ν' αναλάβει έστω και σποραδική σεξουαλική ενημέρωση των μαθητών, ακόμα και σε περίπτωση, που το ζητούν οι γονείς.

Ούτε στη μέση εκπαίδευση υπάρχει πρόγραμμα σεξουαλικής ενημέρωσης ή διαπαιδαγώγησης. Στα βιβλία της Ανθρωπολογίας, το αναπαραγωγικό σύστημα περιγράφεται σ' ένα από τα τελευταία κεφάλαια και ο καθηγητής σπάνια προφταίνει να το διδάξει. Τα βιβλία της Υγιεινής ελάχιστα αναφέρονται, αν αναφέρονται, σε θέματα σχετικά με τη σεξουαλική ζωή. Το σημερινό, γενικά ωραίο, βιβλίο της Βιολογίας των τελειοφοίτων του Λυκείου περιγράφει με σαφήνεια την κυτταρική διαίρεση, το μόριο του DNA, τους νόμους της κληρονομικότητας, αλλά δεν περιέχει τίποτα για την αναπαραγωγή εκτός από τη γονιμοποίηση του ωαρίου από το σπερματοζωάριο.

Είναι αλήθεια ότι στο μάθημα της Χριστιανικής Ηθικής των τελειοφοίτων του Λυκείου γίνεται ανάλυση του χριστιανικού γάμου, της σημασίας της οικογένειας, της συμβολής των δυο γονέων και των οικογενειακών υποχρεώσεων των παιδιών. Γίνεται και λόγος για τη κρίση της σύγχρονης οικογένειας. Ούτε, όμως, σ' αυτή την τελευταία τάξη της μέσης εκπαίδευσης καταβάλλεται καμιά προσπάθεια να μην εγκαταλείψουν οι νέοι τα θρανία χωρίς να έχουν ακούσει τίποτα υπεύθυνο για καυτά προβλήματα της εποχής μας, που πηγάζουν από τη σεξουαλική ζωή: τα προβλήματα της άγαμης μητέρας και τους εξώγαμου παιδιού, το θεσμό της υιοθεσίας και της ανάδοχης οικογένειας, τη ρύθμιση της γονιμότητας κ.ά.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η έλλειψη συστηματικής σεξουαλικής

διαφώτισης ή διαπαιδαγώγησης των μαθητών συνδέεται και με την έλλειψη σχετικής προετοιμασίας του διδακτικού προσωπικού στο πανεπιστήμιο. Ο συνδυασμός των ανεπαρκών σχετικών γνώσεων του διδακτικού προσωπικού και της έλλειψης συστηματικής σεξουαλικής διαφώτισης στα σχολεία καμιά φορά οδηγεί σ' οξύμωρες καταστάσεις, π.χ. στη σποραδική οργάνωση μαθημάτων για τη σεξουαλική ζωή για τους μαθητές των τελευταίων τάξεων του δημοτικού και στην παράλληλη αποδοκιμασία μαθητή άλλης τάξης, π.χ. του λυκείου, γιατί διάλεξε για την έκθεση ιδεών θέμα όπως «Τα σεξουαλικά προβλήματα των νέων» και την επίσης παράλληλη διαβεβαίωση άλλης μαθητικής ομάδας ότι ο αυνανισμός είναι αιτία ψυχικών νόσων και διανοητικής έκπτωσης.

Πώς πρέπει να γίνεται η εκπαίδευση;

Η εκπαίδευση στο μάθημα της σεξουαλικής αγωγής πρέπει να είναι σταδιακή και προοδευτικά να επεκτείνεται από τα βασικά θέματα σε περισσότερες λεπτομέρειες, που ενδιαφέρουν τους έφηβους.

Το παιδί παίρνει τα πρώτα μηνύματα από την οικογένεια. Στη συνέχεια, στο Δημοτικό Σχολείο, αρχίζει να μαθαίνει την αδρή ανατομική φυσιολογία και λειτουργία των γεννητικών οργάνων του άνδρα και της γυναίκας. Κατόπιν διδάσκονται στοιχεία από την αναπαραγωγή του ανθρώπου και παρέχονται βασικές γνώσεις για την περίοδο της εγκυμοσύνης και τους τοκετού. Ιδιαίτερα τονίζεται το κεφάλαιο της υγιεινής των γεννητικών οργάνων.

Στις πρώτες τάξεις του Γυμνασίου το μάθημα της γενετησιακής αγωγής επεκτείνεται στην αντισύλληψη και στον οικογενειακό

προγραμματισμό, στις διαταραχές της περιόδου και στην πρόληψη άλλων παθολογικών καταστάσεων από το γεννητικό σύστημα.

Με τον τρόπο αυτό, τελειώνοντας το Γυμνάσιο, ο έφηβος έχει ξεκαθαρίσει στο μυαλό του τα βασικά θέματα σεξουαλικής αγωγής και είναι έτοιμος ν' αντιδράσει σωστά σε κάποια σχέση με το άλλο φύλο.

Στο Λύκειο, τα μαθήματα θα πρέπει να συνεχίζονται με μεγαλύτερη λεπτομέρεια πάνω σ' ορισμένες παθολογικές καταστάσεις των γεννητικών οργάνων και την αντιμετώπισή τους, επεκτείνοντας σε θέματα ψυχικής υγιεινής και κοινωνιολογίας πάντα σε σχέση με τη σεξουαλική σχέση και την επαφή με το αντίθετο φύλο.

Τα μαθήματα πρέπει να γίνονται υπό μορφή συζήτησης και να έχουν πάντα διαλογικό χαρακτήρα. Μερικές φορές οι έφηβοι θα μπορούν να διατυπώνουν γραπτά και ανώνυμα τις ερωτήσεις τους και δέχονται τις σχετικές απαντήσεις, ενώ ακολουθεί συζήτηση. Ο μισός χρόνος του μαθήματος να διατίθεται σ' ερωτήσεις - απαντήσεις, έτσι ώστε να ικανοποιούνται όλες οι απορίες της ηλικίας αυτής. Καλό θα ήταν να υπάρχουν εικόνες, σχήματα, διαφάνειες, ώστε να μπορούν να βοηθηθούν στην κατανόηση του μαθήματος. Αν υπάρχει δυνατότητα επίδειξης κάποιας κινηματογραφικής ταινίας ή ταινίας "video" το μάθημα γίνεται πιο επαγωγικό.

Τί περιλαμβάνει το μάθημα της γενετήσιας αγωγής;

Το περιεχόμενο και το επίπεδο του μαθήματος καθορίζεται από την ηλικία και το μορφωτικό επίπεδο των ατόμων, στα οποία απευθύνεται.

Το μάθημα γενικά αρχίζει με την ανατομία και τη φυσιολογία των γεννητικών οργάνων του άνδρα και της γυναίκας. Στη συνέχεια αναφέρονται οι τρόποι εξέτασης του γεννητικού συστήματος, συζητιούνται στοιχεία για την ήβη και την κλιμακτήριο, την περίοδο και τις διαταραχές της, τη σεξουαλική δραστηριότητα των εφήβων, την πρώτη σεξουαλική επαφή, τη γονιμοποίηση, τη διαφοροποίηση του φύλου, την κύηση, τον τοκετό και την λοχεία, τ' αφροδίσια νοσήματα και την πρόληψή τους, την αντισύλληψη, την έκτρωση και τις επιπλοκές της, τη στέρωση, τα ψυχολογικά και κοινωνικά προβλήματα των νέων και τέλος αναφέρονται ορισμένα συμπτώματα, που πρέπει ν' ανησυχούν τον έφηβο και βάσει των οποίων αυτός πρέπει ν' απευθυνθεί στο γιατρό.

ΠΙΝΑΚΑΣ

Περιεχόμενο σεξουαλικής αγωγής

A. Περιορισμένα προγράμματα (συνηθέστερα)

1. Ανατομία και φυσιολογία του αναπαραγωγικού συστήματος - υγιεινή της περιόδου.
2. Προφύλαξη από τ' αφροδίσια νοσήματα - περιγραφή του τοκετού.

B. Ευρύτερα προγράμματα (σπανιότερα)

Τα προηγούμενα και κοινωνικές, ψυχολογικές και ηθικές προεκτάσεις των σεξουαλικών σχέσεων, προετοιμασία για υπεύθυνη σεξουαλική και αναπαραγωγική ζωή.

Γ. Ευρύτατα προγράμματα (μόνο στη Σουηδία, τη Δανία, τη Γιουγκοσλαβία)

Τα προηγούμενα και ενημέρωση για τις ανώμαλες σεξουαλικές σχέσεις (π.χ. ομοφυλοφιλία) και τ' αντισυλληπτικά.

(Κρεάτσας Γεώργιος, 1989)³

Που πρέπει να διδάσκεται;

Η εκπαίδευση ξεκινάει από το σπίτι. Οι γονείς πρέπει να είναι πρώτα αυτοί ενημερωμένοι και προοδευτικά να ενημερώνουν το παιδί, χρησιμοποιώντας διάφορα παραδείγματα. Το σχολείο αποτελεί τον αμέσως επόμενο τόπο διδασκαλίας, η οποία αργότερα μπορεί να συνεχιστεί σ' ειδικά κέντρα, σχολές ή πανεπιστήμια αν κάποιος το επιθυμεί.

Τελευταία, διάφορες επιστημονικές εταιρίες, οργανώσεις, κρατικοί φορείς, δήμοι, κοινότητες και λαϊκά πανεπιστήμια οργανώνουν δωρεάν μαθήματα γενετικής αγωγής μπροστά στην ανάγκη επιμόρφωσης των νέων.

Ποιοι διδάσκουν το μάθημα;

Η διδασκαλία γίνεται συλλογικά και δεν είναι δουλειά ενός μόνο ατόμου. Ο γιατρός καλύπτει τα ιατρικά θέματα (ανατομία - φυσιολογία - λειτουργία γεννητικών οργάνων - παθολογικές καταστάσεις κ.ά.). Μια ειδικά εκπαιδευμένη ψυχολόγος διδάσκει τα ψυχολογικά προβλήματα του εφήβου, που συσχετίζονται με τη γενετησιακή του δραστηριότητα και τις διαταραχές της σεξουαλικής συμπεριφοράς. Επιπλέον, κοινωνιολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί, μαίες και εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούνται για τη διδασκαλία του μαθήματος μετά από σχετική εκπαίδευση.

ΠΙΝΑΚΑΣ

Ποιοι οι δάσκαλοι και τα μέσα ενημέρωσης

<u>Ατομα:</u>	Παιδαγωγοί, γιατροί, ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί.
<u>Οργανώσεις:</u> Συμβούλια υγιεινής διαπαιδαγώγησης	ΕΣΣΔ, Μεγ. Βρετανία, Γερμανία (Ανατ. και Δυτ.), Πολωνία, Γαλλία, Σουηδία ...
<u>Εταιρίες</u> οικογενειακού προγραμματισμού	Κάτω Χώρες, Γιουγκοσλαβία, Ανατ. Γερμανία, Ιταλία, Πολωνία.
<u>Μέσα ενημέρωσης:</u> Ραδιόφωνο, τηλεόραση, κατατοπιστικά φυλλάδια, άρθρα σε περιοδικά	Μεγ. Βρετανία, Γιουγκοσλαβία, Σουηδία, Δανία κ.ά.
<u>Άλλα:</u> Ελεύθερες συζητήσεις Συμπόσια Συμβουλευτική.	

(Κρεατσάς Γεώργιος, 1989)⁴

Στην πραγματικότητα, η συγκέντρωση ενός τέτοιου επιτελείου

για τη διδασκαλία του μαθήματος δεν είναι εύκολη. Γι' αυτό, συνήθως, ένας από τους παραπάνω ειδικούς ασχολείται με το θέμα και αναλαμβάνει όλο το φάσμα της εκπαίδευσης.

Ποια είναι τα μέσα διδασκαλίας και ενημέρωσης για το μάθημα της σεξουαλικής αγωγής;

Το βιβλίο είναι απαραίτητη πηγή, από την οποία ο έφηβος θα πάρει τα στοιχεία, που χρειάζεται. Στο βιβλίο αναφέρονται κατ' αρχήν ορισμένες βασικές γνώσεις και περιγράφονται με λεπτομέρεια άλλα στοιχεία, όπως αυτά αναφέρθηκαν προηγούμενα. Η παρουσίαση του κειμένου με τη μορφή ερωτήσεων και απαντήσεων διεγείρει το ενδιαφέρον του εφήβου. Οι εικόνες, τέλος, και τα σχήματα βοηθούν στην κατανόηση των αναφερόμενων λειτουργιών.

Το περιοδικό τις περισσότερες φορές δεν ωφελεί τη διδασκαλία. Η ενημέρωση μέσα από ένα άρθρο περιοδικού ή εφημερίδας μπορεί να μπλέξει τον έφηβο, αν αυτός δεν έχει πάρει προηγούμενα τις απαραίτητες βασικές γνώσεις.

Η τηλεόραση και ο κινηματογράφος βοηθούν θετικά, γιατί κεντρίζουν το ενδιαφέρον για αναζήτηση πληροφοριών. Ορισμένες φορές, όμως, όταν οι ταινίες δεν είναι σωστά μελετημένες δημιουργούν ερωτηματικά, τα οποία προβληματίζουν τα παιδιά. Σαν καλή μέθοδος διδασκαλίας του μαθήματος θεωρείται η επίδειξη μιας καλής κινηματογραφικής ταινίας ή ταινίας "video" και ν' ακολουθήσει συζήτηση του θέματος. Προϋπόθεση, βέβαια, γι' αυτό είναι η ολοκλήρωση της προηγούμενης σειράς μαθημάτων στα βασικά θέματα, έτσι ώστε να μη δημιουργούνται παρανοήσεις.

ΠΙΝΑΚΑΣ

Βοηθήματα

A. Βιβλία

Ειδικό υποχρεωτικό εγχειρίδιο	Γαλλία, Ανατολική Γερμανία, Τσεχοσλοβακία.
Διάφορα ειδικά εγχειρίδια	Δανία, Δυτική Γερμανία, Σουηδία, Μεγάλη Βρετανία.
Πολλά βιβλιογραφικά στοιχεία	Πολωνία, Ελβετία, Ιταλία, Κάτω Χώρες.
Τίποτε κατάλληλο	Ελλάδα, Τουρκία

B. Οπτικοακουστικά μέσα

Επαρκή	Δανία
Ανεπαρκή	Σουηδία, Μεγ. Βρετανία, Γαλλία
Ανύπαρκτα ή αδύνατη η προμήθεια	Ελλάδα, Ιταλία, Τουρκία

(Κρεατσάς Γεώργιος, 1989)⁵

Ποιο είναι το όφελος από τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση;

Όταν το παιδί είναι ενημερωμένο πάνω στα θέματα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, αποφεύγονται δυσάρεστα προβλήματα, όπως οι φλεγμονές των γεννητικών οργάνων, οι ανεπιθύμητες εγκυμοσύνες και εκτρώσεις, οι ψυχικές διαταραχές κ.ά.

Παράλληλα το παιδί μαθαίνει το σώμα του, τον τρόπο επαφής με το άλλο φύλο, ξέρει ν' αντιμετωπίζει ορισμένες παθολογικές καταστάσεις και συμβουλευεται έγκαιρα και χωρίς φόβο τους γονείς του και το γιατρό.

Ποιος είναι ο ρόλος της μητέρας;

Από την παιδική ακόμα ηλικία η μητέρα πρέπει να μαθαίνει στο παιδί της την καθαριότητα του σώματος και την υγιεινή των γεννητικών οργάνων, έτσι ώστε το παιδί από μικρό να συνηθίσει από μόνο του να ζητάει να πλένεται καθημερινά και να μη φοβάται το νερό και το σαπούνι.

Αργότερα, γύρω στα δέκα χρόνια, η μητέρα εξηγεί στο κορίτσι τον ρόλο των γεννητικών οργάνων και του μιλάει για την εμφάνιση της περιόδου. Δυστυχώς, και σήμερα δεν είναι σπάνιο ένα κορίτσι να γυρίζει τρομαγμένο από το σχολείο, γιατί είδε αίμα να βγαίνει από τα γεννητικά του όργανα και αιφνιδιάστηκε (πρώτη περίοδος). Παράλληλα με το θέμα της περιόδου, το κορίτσι μένει κοντά στη μητέρα του, την εμπιστεύεται και εύκολα μπορεί να της μιλήσει αν κάτι του συμβεί.

Το αγόρι;

Ορισμένοι νομίζουν ότι το αγόρι δεν είναι ανάγκη να ενημερώνεται από μικρό πάνω στα θέματα της γενετησιακής αγωγής. Σ' αυτό συντελεί η αμέλεια ορισμένων γονέων και η έλλειψη κινήτρων για ενημέρωση, όπως είναι η περίοδος στο κορίτσι.

Η παραπάνω τακτική είναι λάθος. Το αγόρι πρέπει να

ενημερώνεται και αυτό έγκαιρα πάνω σ' όλα τα θέματα, ακόμα και για αυτά, που αφορούν το άλλο φύλο.

Ποια είναι η κατάσταση στη χώρα μας;

Στην έρευνα, που έγινε με τη συμπλήρωση ανώνυμου ερωτηματολογίου και έλαβαν μέρος 1.000 γονείς (400 άνδρες και 600 γυναίκες, ηλικίας 30-45 χρονών, όλοι απόφοιτοι γυμνασίου) και 1.000 έφηβοι (456 αγόρια και 544 κορίτσια ηλικίας 11-17 χρονών, όλοι μαθητές της αντίστοιχης σχολικής βαθμίδας), βρέθηκαν τα εξής:

Από τις απαντήσεις των γονέων στην ερώτηση: Από ποιον ενημερώθηκαν σε ό,τι αφορά το σεξουαλικό θέμα, βρέθηκε ότι οι περισσότεροι ενημερώθηκαν από κάποιο συνομήλικο ή φίλο "γνωστό" ή από βιβλία. Ως τρίτη πηγή πληροφόρησης αναφέρονται οι γονείς τους και τελευταία ο δάσκαλος στο σχολείο.

Οι περισσότεροι γονείς (ποσοστό 70%) έκριναν ότι η ενημέρωσή τους ήταν ελλιπής και ότι θα ήθελαν να είχαν περισσότερες πληροφορίες γύρω από το θέμα. Περισσότεροι από 80% ανέφεραν τη δυσκολία, που είχαν σαν γονείς να ενημερώσουν τα παιδιά τους σχετικά με το σεξουαλικό θέμα, λέγοντας χαρακτηριστικά:

«Το παιδί ζητούσε να μάθει περισσότερα, αλλά δεν ήμουν σε θέση να του εξηγήσω...». «Της μίλησα πολύ λίγο, γιατί νόμιζα ότι ήταν πολύ δύσκολο να της τα πω όλα». «Δίσταζα να του μιλήσω, γιατί φοβόμουν ότι έτσι θα έχανα το σεβασμό του παιδιού μου... Εκείνο με τη σειρά του δίσταζε να με ρωτήσει, γιατί φοβόταν ότι έτσι θα έχανε την αγάπη μου».

Το μεγαλύτερο ποσοστό των γονέων (90%) πιστεύει ότι η

εφαρμογή του μαθήματος της σεξουαλικής αγωγής στα σχολεία θα είχε επιτυχία. Μάλιστα, πολλοί γονείς (ποσοστό 51%) πιστεύουν ότι ένα παρόμοιο πρόγραμμα σαν εκπαιδευτικό μάθημα πρέπει ν' αρχίζει στο νηπιαγωγείο ή (ποσοστό 19%) στο γυμνάσιο.

Τα προτερήματα ενός προγράμματος σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, όπως αναφέρονται από τους γονείς είναι:

- σωστή ενημέρωση
- συνειδητοποίηση και εξοικείωση του παιδιού με το σώμα του
- ωρίμανση της προσωπικότητας του παιδιού
- ξεκάθαρος ρόλος άνδρα - γυναίκας
- ευκολότερη επικοινωνία μεταξύ των δύο φύλων.

Οι συγκεκριμένες προτάσεις των γονέων σχετικά με την εφαρμογή ενός προγράμματος σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης τονίζουν δύο κύρια σημεία:

1. Οι γονείς επισημαίνουν την ανάγκη ότι η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση πρέπει να γίνεται από άτομα ειδικούς στο θέμα, άριστη επαγγελματική κατάρτιση, αγάπη και ευαισθησία για τα παιδιά. Και αυτό γιατί, όπως κάποιος γονιός είπε: «Πάνω απ' όλα ό,τι αφορά σχέσεις αγάπης, πρέπει να γίνεται μέσα σε κλίμα αγάπης».

Προτείνουν ότι ένα πρόγραμμα σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης πρέπει να περιλαμβάνει τα εξής θέματα: Ανατομία των δύο φύλων, βιολογική αναπαραγωγή, αντισύλληψη, πατρότητα-μητρότητα με ιδιαίτερη έμφαση στο συναισθηματικό-ψυχολογικό κόσμο του ατόμου.

2. Τονίζουν ότι η ευαισθητοποίηση, σχετικά με το θέμα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, πρέπει ν' απευθυνθεί αρχικά στους

ιδίους τους γονείς, οι οποίοι έπειτα με τη σειρά τους πρέπει να ευαισθητοποιήσουν και να ενημερώσουν τα παιδιά τους σχετικά με το θέμα αυτό.

Συγκεκριμένα, όταν οι γονείς ερωτήθηκαν για το ποιος θεωρείται ο καταλληλότερος για την κατατόπιση των παιδιών τους στο σεξουαλικό θέμα, απάντησαν στην πλειοψηφία τους ότι θεωρούν τη συνεργασία του σχολείου και των ιδίων σαν τον καλύτερο τρόπο για την προσέγγιση αυτού του θέματος.

Ορισμένες απόψεις των γονέων, όπως ακριβώς εκφράστηκαν στο θέμα αυτό, είναι:

- «πρέπει να γίνεται συμβουλευτική γονέων από ειδικούς»
- «συντονισμός γονέων - σχολείου στην αντιμετώπιση παιδιών»
- «χρειάζεται από κοινού (γονείς - σχολείο) χάραξη πορείας»
- «σωστή σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των παιδιών σημαίνει πρώτα σεξουαλική ωριμότητα των γονέων τους»
- «το σημαντικότερο είναι να μπορέσουν οι γονείς να μιλήσουν σωστά και ελεύθερα στα παιδιά τους»
- «η ενημέρωση πρέπει πρώτα να γίνει στους γονείς, που δυστυχώς πολλές φορές οι ίδιοι δεν γνωρίζουν το σώμα τους και τα συναισθήματά τους»
- «για να κατορθωθεί η σωστή σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των παιδιών πρέπει προηγουμένα να εξασφαλισθεί η σεξουαλική και συναισθηματική ωριμότητα των γονέων και των ειδικών, που θα κάνουν το μάθημα σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης»
- «όχι απλές συζητήσεις, αλλά ουσιαστική συνεργασία γονέων - σχολείου για τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση».

Οι έφηβοι αναφέρουν σαν πηγές πληροφόρησης γύρω από το σεξ τα βιβλία και τα μέσα ενημέρωσης, (ποσοστό 53%), τους γονείς (ποσοστό 20%), φίλους ή γνωστούς (ποσοστό 17%) και το σχολείο (ποσοστό 10%).

Εντυπωσιάζει το γεγονός ότι όλοι σχεδόν οι έφηβοι (ποσοστό 97%) πιστεύουν ότι πρέπει να γίνεται σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στο σχολείο και προτείνουν (σε ποσοστό 50%) η διαπαιδαγώγηση ν' αρχίζει από το Δημοτικό, σε 30% το Νηπιαγωγείο, σε 12% από το Γυμνάσιο και σε 5% από το Λύκειο.

Οι έφηβοι προτείνουν: «*Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση πρέπει να γίνεται μόνο από άτομα με ειδικές γνώσεις και εκφράζουν την επιθυμία να γίνονται ομιλίες και ομαδικές συζητήσεις μέσα στην τάξη με θέμα ό,τι αφορά τις σχέσεις των δύο φύλων στο βιολογικό, ψυχολογικό και κοινωνικό επίπεδο*».

Στο σημείο αυτό αξίζει ν' αναφερθούν οι διάφορες προτάσεις των ίδιων των εφήβων για τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση:

- πρέπει να γίνεται πλήρης ενημέρωση από μικρή ηλικία και από ειδικούς
- η ενημέρωση και η διαφώτιση ποτέ και σε κανένα θέμα δε βλάπτουν
- να γίνεται από μικρή ηλικία και από υπεύθυνα άτομα, έτσι ώστε να εκλείψει η άγνοια και οι λαθεμένες γνώσεις
- να ενημερώνονται τα παιδιά, για να γίνει πρόληψη γεννήσεων παιδιών με κάποιο πρόβλημα
- να εδραιωθεί η εμπιστοσύνη σχολείου - γονέων - παιδιών
- να συνδέεται η ενημέρωση με το συναισθηματισμό του

ατόμου

- να γίνεται η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση από ανθρώπους χωρίς "ταμπού" και που έχουν ξεπεράσει τα δικά τους προβλήματα

- όταν κάποιος ρωτάει, να μαθαίνει την αλήθεια ακόμα και στη νηπιακή ηλικία

- επιτέλους, ας διδαχθεί η σεξουαλική αγωγή στα σχολεία, για να έχουμε λιγότερους βιασμούς, κακοποιήσεις παιδιών, αιμομειξίες, ψυχρότητες κ.ά.

- να μη θεωρείται κρυφό θέμα να αναλάβουν οι γονείς και ύστερα στα παιδιά τους με τον ίδιο τρόπο, όπως και για όλα τ' άλλα θέματα.

- συνεργασία ειδικών και γονέων και έπειτα ανοικτές συζητήσεις με τα παιδιά

- η διαπαιδαγώγηση να γίνεται πρώτα στους γονείς και ύστερα στα παιδιά

- ν' αρχίσει το συντομότερο και να προετοιμασθούν οι γονείς να τη δεχθούν αυτοί πρώτοι, για να περάσουν τα μηνύματα πιο εύκολα και πιο συνειδητά στα παιδιά

- να γίνονται ομιλίες με τους γονείς των παιδιών

- να γίνει αυστηρή επιλογή των ανθρώπων, που θα αναλάβουν τη διαφώτιση.

Από τις απαντήσεις - προτάσεις των παιδιών για την εφαρμογή σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στο πλαίσιο του σχολείου, φαίνεται ότι οι έφηβοι στη χώρα μας αξιολογούν (σε μεγάλο ποσοστό 80%) απαραίτητη τη συμμετοχή των γονέων στο θέμα αυτό. Επίσης, όταν

ρωτήθηκαν αν έχουν άνεση να συζητήσουν σχετικά θέματα με τους γονείς τους, ένα ποσοστό 58% απάντησαν καταφατικά, ενώ οι υπόλοιποι έδωσαν αρνητική απάντηση. Τέλος, κάτι, που ζητούν όλοι οι έφηβοι είναι να λείψει από την νοοτροπία των γονέων τους η “διπλή ηθική”: *Επιτρέπω στο αγόρι, απαγορεύω στο κορίτσι.*

Είναι πάντως κοινή διαπίστωση ότι η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των εφήβων στη χώρα μας υπολείπεται σημαντικά.

Η παρατήρηση αυτή σε συνδυασμό με την μεγάλη επιθυμία των εφήβων για πληροφόρηση, αυξάνει τις υποχρεώσεις των μεγαλύτερων - γονεών και δασκάλων - για πληρέστερη ενημέρωση των παιδιών. Παράλληλα, πρέπει να τονίζεται στους νέους ότι η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση δεν εντοπίζεται μόνο στις γενετήσιες σχέσεις, αλλά σ’ όλο το φάσμα των βασικών γνώσεων, με αποτέλεσμα να μη δημιουργούνται ερωτηματικά κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας σ’ ειδικότερα θέματα.

Βάσω Παναγοπούλου - Γκόλτσιου

Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση του Γεώργ. Κρεατσά, Β έκδοση, εκδόσεις Δωρικός, Αθήνα, 1989.

Κ. ΑΝΤΙΣΥΛΛΗΨΗ

Το Δημογραφικό Πρόβλημα (Γεώργιος Κρεατσάς, 1989)

Υπολογίζεται ότι το 1985 γεννιόντουσαν στον κόσμο 44 περίπου παιδιά κάθε 10 δευτερόλεπτα, ενώ στο ίδιο χρονικό διάστημα πέθαιναν 17 συνάνθρωποι μας. Έτσι, 27 νέες υπάρξεις στα 10 δευτερόλεπτα έρχονται να προστεθούν στον πληθυσμό της γης. Απ' αυτό γίνεται φανερό πως ο πλανήτης μας αντιμετωπίζει προβλήματα υπερπληθυσμού. Το πρόβλημα θα γίνει ολοένα και σοβαρότερο, αφού ο σημερινός ρυθμός αύξησης είναι ο υψηλότερος στην ιστορία.

Η αύξηση των γεννήσεων, που αφορά κύρια τις χώρες του τρίτου κόσμου (Ασία, Αφρική), όπου ζει και το 70% του παγκόσμιου πληθυσμού, δε συνοδεύεται αντίστοιχα από αύξηση των καταναλωτικών αγαθών. Έτσι, έχουμε σαν αποτέλεσμα μείωση του κατά κεφαλήν εισοδήματος, χειροτέρευση των συνθηκών διατροφής, λιγότερες δυνατότητες γι' απόκτηση κατοικίας, παροχής υπηρεσιών υγείας και εκπαίδευσης. Παράλληλα, η καλλιεργήσιμη γη μειώνεται, τα δάση εξαφανίζονται και το φυτικό και ζωικό περιβάλλον καταστρέφονται. Οι νέοι άνθρωποι αναγκάζονται να παίρνουν το δρόμο προς τις πόλεις ή να μεταναστεύουν. Στις περισσότερες περιπτώσεις υποαπασχολούνται ή εκλιπαρούν στις βιομηχανικά αναπτυγμένες χώρες για μια θέση δουλειάς, αποτελώντας "τα φθηνά εργατικά χέρια" και δημιουργώντας στο πλαίσιο κάποιας μεγαλούπολης υποανάπτυκτες ζώνες (γκέτο), με άθλιες συνθήκες διαβίωσης.

Παρά το ότι η βοήθεια, που μπορεί να δώσουν οι αναπτυγμένες

στις αναπτυσσόμενες χώρες, μπορεί να αυξηθεί με τη μείωση περιττών δαπανών και την καλύτερη αξιοποίηση των πλουτοπαραγωγικών πηγών, το πρόβλημα θα γίνεται προοδευτικά εντονότερο, αν δεν μειωθεί ο ρυθμός των γεννήσεων.

Αυτό μπορεί να επιτευχθεί, αν οι άνθρωποι ενημερωθούν περισσότερο στις βασικές αρχές, που χαρακτηρίζουν την αναπαραγωγή, καθώς και στις δυνατότητες, που μπορεί να έχουν, ώστε να ξεχωρίζουν τη σεξουαλική ευχαρίστηση από την αναπαραγωγική λειτουργία πέρα από θρησκευτικές ή εθνικιστικές παρορμήσεις.

Σύμφωνα με τη Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, οι γονείς πρέπει να έχουν το δικαίωμα ν' αποφασίζουν για τον αριθμό των παιδιών και το μέγεθος της οικογένειας, που επιθυμούν. Με βάση αυτή τη Διακήρυξη έχουν δημιουργηθεί στις περισσότερες χώρες Υπηρεσίες Οικογενειακού Προγραμματισμού, με σκοπό την ενημέρωση του πληθυσμού σε θέματα αντισύλληψης και ελέγχου των γεννήσεων. Με την εφαρμογή τέτοιων εκτεταμένων προγραμμάτων, που σ' ορισμένες χώρες (Κίνα) συνοδεύονται από κρατική επιδότηση των ολιγομελών οικογενειών, ελπίζεται ότι ο αριθμός των γεννήσεων θα ελαττωθεί. Θα υπάρξει έτσι μείωση της παιδικής θνησιμότητας, βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης, διατροφής και υγείας, περισσότερες ευκαιρίες για εκπαίδευση και απασχόληση, λιγότερη αστυφιλία και μετανάστευση, βελτίωση της κοινωνικής θέσης της γυναίκας.

Είναι γνωστό ότι η χώρα μας αντιμετωπίζει έντονο δημογραφικό πρόβλημα υπογεννητικότητας. Ο ρυθμός αύξησης του πληθυσμού

είναι πολύ χαμηλός και τελευταία τείνει να γίνει μηδενικός.

Ετσι, η σύσταση Υπηρεσιών Οικογενειακού Προγραμματισμού, καθώς και κάθε προσπάθεια ενημέρωσης σε θέματα αντισύλληψης, δεν έχει στη χώρα μας το νόημα μιας συστηματικής εκστρατείας για τον περιορισμό των γεννήσεων. Υλοποιεί, όμως, το δικαίωμα που έχει κάθε ζευγάρι στην επιλογή του κατάλληλου χρόνου για την απόκτηση παιδιών και το σχεδιασμό του μεγέθους της οικογένειάς του. Με τον τρόπο αυτό είναι δυνατόν μακροπρόθεσμα να ελαττωθεί ο αριθμός των εκτρώσεων, που όχι σπάνια οδηγούν σε προβλήματα υπογονιμότητας, λόγω των επιπλοκών τους. Στόχος τέλος μιας τέτοιας ενημέρωσης μπορεί να είναι η μείωση των εκτός γάμου ανεπιθύμητων κυήσεων, καθώς και εκείνων που μπορεί να οδηγήσουν στη γέννηση προβληματικών παιδιών.

Η αντισύλληψη γενικά

Από τους παλαιότερους χρόνους, το ζευγάρι προσπαθούσε να ελέγχει τη δική του γονιμότητα, χωρίς να παραιτείται από την ευχαρίστηση και την ανάγκη των σεξουαλικών σχέσεων, αλλά τα μέσα, που χρησιμοποιούνταν μέχρι πριν μερικές δεκαετίες, αποκαλύφθηκαν πολύ πρόχειρα. Μόλις πρόσφατα, το παλιό όνειρο της υπεύθυνης αναπαραγωγής πραγματοποιήθηκε με μεθόδους τόσο εύκολα εφαρμόσιμες όσο και αποτελεσματικές.

Οι αντισυλληπτικές μέθοδοι είναι όλες εκείνες, που επιτρέπουν στα ζευγάρια να έχουν σεξουαλικές επαφές δίχως το φόβο μιας ανεπιθύμητης εγκυμοσύνης, επιτρέποντάς τους ταυτόχρονα τη δυνατότητα να πραγματοποιήσουν τη γονιμότητά τους μόλις το θελήσουν. Άλλες μέθοδοι, όπως η έκτρωση και η οριστική στείρωση, δεν μπορούν να λέγονται σωστά "αντισυλληπτικές μέθοδοι", γιατί η πρώτη εφαρμόζεται όταν ήδη έχει γίνει σύλληψη και η δεύτερη δεν την επιτρέπει οριστικά, έστω και αν είναι επιθυμητή. Ούτε η απόλυτη αποχή μπορεί να θεωρηθεί σαν αντισυλληπτική μέθοδος, γιατί έτσι αφαιρεί τη δυνατότητα των ολοκληρωμένων σχέσεων.

Οι μέθοδοι αντισύλληψης, που εφαρμόζονται συχνά, μπορούν να διαιρεθούν σε διάφορες ομάδες, σύμφωνα με τα μέσα, που χρησιμοποιούνται ή με το μηχανισμό ενέργειάς τους. Έτσι, έχουμε χονδρικά τρεις ομάδες (*Εγκυκλοπαίδεια Υγεία*, σελ. 421-422):

α) Αυτές που εμποδίζουν το "φώλιασμα" του ωαρίου στην επιφάνεια του ενδομητρίου: το σπιράλ, χάπι "της επ' αύριον".

β) Αυτές, που εμποδίζουν το σπερματοζώαριο να φτάσει το

ωάριο: Ogino-Knaus και σωματική θερμοκρασία, διακοπτόμενη συνουσία, διάφραγμα και προφυλακτικό, κρέμες και κοπλικά χάπια, μικροχάπια.

γ) Αυτές, που αποκλείουν την ωρίμανση του ωαρίου: συνδυασμός χαπιού και γόνιμων ημερών, ένεση.

Μια άλλη υποδιαίρεση των αντισυλληπτικών μεθόδων μπορεί να είναι η ακόλουθη:

α) Παραλλαγές στη συχνότητα της σεξουαλικής πράξης: Περιοδική αποχή ή μέθοδο του Ogino-Knaus, έλεγχος της ωορρηξίας με τη σωματική θερμοκρασία.

β) Τροποποίηση στον τρόπο της συνουσίας: Διακοπή της συνουσίας, δηλαδή τράβηγμα του πέους από τον κόλπο πριν από την εκσπερμάτωση.

γ) Χρήση χημικών προϊόντων: κολπικές πλύσεις, κρέμες, χάπια και ταμπλέτες σπερματοκτόνες.

δ) Χρήση εξωμήτριων μηχανικών μέσων: κολπικά διαφράγματα, αυχενική κουκούλα, προφυλακτικά.

ε) Χρήση εσωμητρίων μηχανικών μέσων: E.M.M (εσωμήτριος μηχανισμός ή στεριχέτ).

στ) Χορήγηση ορμονών: χάπια, ενέσεις, μικροχάπια.

Το ποσοστό ασφάλειας των αντισυλληπτικών δεν είναι το ίδιο για όλα, όπως δε γίνονται ανεκτά ψυχολογικά απ' όσους τα χρησιμοποιούν. Αλλά παρουσιάζουν αντενδείξεις σ' ορισμένες περιπτώσεις. Έχει επιβεβαιωθεί, όμως, ότι αρκετά συχνά οι αντιδράσεις εξαρτιούνται από ψυχολογικά προβλήματα πολύ

περίπλοκα, βαθιά και δύσκολα να ξεπεραστούν, ιδιαίτερα από τη γυναίκα. Η βάση αυτής της λύσης πρέπει να είναι μια κατάλληλη σεξουαλική αγωγή και μια ήρεμη αποδοχή του σεξ. Βέβαια, είναι πάντα προτιμότερη η υπόδειξη του γιατρού, που δεν θα δυσκολευτεί να βρει για κάθε οργανισμό το κατάλληλο αντισυλληπτικό ή να προτείνει νέα αν απορριφθούν τ' άλλα. Επομένως, έξω από κάθε συζήτηση, η επιλογή του μέσου πρέπει να μελετηθεί και να εγκριθεί από το ίδιο το ζευγάρι και με την απόλυτη συμφωνία των δύο μερών.

Στη συνέχεια, παραθέτουμε τις βασικότερες αντισυλληπτικές μεθόδους καθώς και τον δείκτη αναποτελεσματικότητάς τους (Προληπτική Ιατρική, 1986):

<u>Μέθοδος</u>	<u>Αναποτελεσματικότητα (%)</u>
Στεροποίηση (άνδρα ή γυναίκας)	Μικρότερη του 0,2
Αντισυλληπτικά δισκία	Μικρότερη του 0,3
Ενδομήτριο έλασμα	3
Ανδρικό ελαστικό προφυλακτικό	10
Πλαστικό διάφραγμα	15
Ρυθμός (αποχή στις γόνιμες μέρες)	25
Διακοπή συνουσίας	25
Σπερματοκτόνες ουσίες	25
Κολπικές πλύσεις	35
Προκλητή έκτρωση (απόξεση, εισρόφηση)	0
Προκλητή έκτρωση (φαρμακολογικά)	Δεν έχει διαδοθεί.

Τί προϋποθέσεις πρέπει να εκπληρώνει μια αντισυλληπτική μέθοδος (Γεώργιος Κρεατσάς, 1989)¹:

Οι σπουδαιότερες προϋποθέσεις για κάθε μέθοδο αντισύλληψης είναι η αποτελεσματικότητά της (για την αποφυγή της εγκυμοσύνης), η ελαχιστοποίηση των παρενεργειών, η ευκολία στην εφαρμογή και τέλος η ανατρεψιμότητά της.

Υπάρχει τέλεια αντισυλληπτική μέθοδος;

Ολες οι αντισυλληπτικές μέθοδοι μπορεί ν' αποτύχουν, είτε γιατί η αποτελεσματικότητά τους δε φτάνει το 100%, είτε γιατί δε χρησιμοποιούνται σωστά. Επειτα, οι πιο αποτελεσματικές μέθοδοι μπορεί να έχουν περισσότερες και σοβαρότερες παρενέργειες.

Πώς αξιολογείται η αποτελεσματικότητα μιας αντισυλληπτικής μεθόδου;

Η αποτελεσματικότητα μιας μεθόδου χαρακτηρίζεται από την ικανότητά της να προλάβει ανεπιθύμητες εγκυμοσύνες. Συνήθως, εκφράζεται σε συχνότητα αποτυχίας σ' 100 γυναίκες, που χρησιμοποιούν τη μέθοδο μέσα σ' ένα χρόνο. Σύμφωνα με τον κανόνα του Pearl αντιστοιχεί με τον αριθμό των ανεπιθύμητων κυήσεων X 1.200/συνολικού αριθμού κύκλων μ' ελεύθερες επαφές.

Με βάση τον κανόνα αυτό, το ποσοστό των κυήσεων, που θα συνέβαιναν σε μια ομάδα γόνιμων γυναικών, χωρίς χρησιμοποίηση κάποιας αντισυλληπτικής μεθόδου, υπολογίζεται γύρω στο 80%.

Πότε μια μέθοδος θεωρείται αποτελεσματική;

Όταν το ποσοστό των ανεπιθύμητων κυήσεων είναι μικρότερο από 2% σε 100 γυναίκες, που χρησιμοποιούν τη μέθοδο για ένα χρόνο, από μέτρια αποτελεσματική είναι όταν το ποσοστό είναι μέχρι 10% και λίγο αποτελεσματική, όταν το ποσοστό ανεπιθύμητων κυήσεων είναι πάνω από 10%.

Η αντισύλληψη στην εφηβική ηλικία

Η αντισύλληψη στην εφηβεία έχει γίνει σε πολλές χώρες αντικείμενο αυξημένου ενδιαφέροντος μεταξύ γονέων, εκπαιδευτικών, γιατρών και του κοινού γενικά. Η επιδημική αύξηση των κυήσεων και των εκτρώσεων στην εφηβεία και η αύξηση των επιπλοκών τους θεωρείται αποτέλεσμα της έλλειψης ή ανεπάρκειας στην εφαρμόγής ή της μη αποδοχής μιας συστηματικής ενημέρωσης πάνω σε θέματα γενετησιακής αγωγής.

Τα προβλήματα και οι ιδιαιτερότητες, που αντιμετωπίζει ο έφηβος κατά την περίοδο της σεξουαλικής και ψυχολογικής του μετάπλασης προς την ωριμότητα και η δυσκολία πολλές φορές της επικοινωνίας με τους γονείς, κάνουν επιτακτική την ανάγκη της ξεχωριστής προσέγγισης και ενημέρωσής του στα θέματα της αντισύλληψης τόσο από το σχολείο, όσο και από το γιατρό.

Η μέση ηλικία της εμμηναρχής έχει μειωθεί στις αναπτυγμένες χώρες και οι νέοι εμφανίζουν σεξουαλική δραστηριότητα σε μικρότερες ηλικίες. Σ' αυτό συντελεί η αλλαγή ορισμένων βιολογικών παραγόντων (υγεία, διατροφή) και ενδεχόμενα η πρόωμη έκθεση των νέων στα σεξουαλικά θέματα. Για την τελευταία, όχι σπάνια, ευθύνεται η δυσαρμονία στην οικογένεια, η ρήξη των σχέσεων ανάμεσα στους γονείς και τα παιδιά, η έλλειψη αγωγής από το σπίτι και την πολιτεία, καθώς και τα μέσα ενημέρωσης.

Αποτέλεσμα της πρόωμης αυτής σεξουαλικής δραστηριότητας είναι η αύξηση των σεξουαλικά μεταδιδόμενων νοσημάτων στους εφήβους και η αύξηση των κυήσεων ή των εκτρώσεων. Παρά τη

γενική μείωση του ποσοστού γεννήσεων στις ΗΠΑ η συχνότητα αυξάνει για τις ηλικίες 14-17. Στατιστικές, που αφορούν 20-22 εκατομμύρια εφήβους στην ίδια χώρα (ηλικίας 15-19), δείχνουν ότι το 1/2 ή 11.000.000 έχουν ήδη δραστηριοποιηθεί σεξουαλικά. Από τις στατιστικές αυτές προκύπτουν επίσης τα επόμενα στοιχεία:

1. Από τις 11.000.000 σεξουαλικά ενεργούς εφήβους, 1.000.000 μένουν έγκυες κάθε χρόνο και πάνω από 600.000 φτάνουν στον τοκετό.
2. Το 1/5 όλων των τοκετών αφορούν εφήβους.
3. Το 1/3 των παιδιών, που γεννιούνται, είναι εξώγαμα.
4. Τα 2/3 των κυήσεων των κοριτσιών κάτω απ' τα 20 είναι ανεπιθύμητες. Ένας από τους σημαντικότερους ρόλους, που οδηγούν στην αύξηση των κυήσεων είναι και η έλλειψη σεξουαλικής αγωγής σε νέους ηλικίας 15-19 ετών.

Το 1/3 των κοριτσιών δεν επιθυμούν έλεγχο των γεννήσεων, ενώ το 1/2 δεν είναι ενημερωμένες για τις διαθέσιμες μεθόδους. Ένα σημαντικό ποσοστό των νέων αποφεύγουν να επισκεφτούν το γυναικολόγο επειδή φοβούνται ότι δεν υπάρχει εχεμύθεια ή για οικονομικούς λόγους. (Κρεατσάς Γεώργιος, 1989, σελ. 141).

Η ανυπαρξία σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στα σχολεία είναι αναμφισβήτητα ένας σημαντικός παράγοντας για την έλλειψη πληροφόρησης. Ασφαλώς δεν είναι εύκολο να επιτευχθεί πρόοδος στη μείωση της επιδημίας κυήσεων και εκτρώσεων στην εφηβεία αν δεν υπάρξει σωστή σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των νέων.

Πώς γίνεται η αντισύλληψη στην εφηβεία;

Τα παραπάνω κάνουν επιτακτική την ανάγκη ενημέρωσης των

νέων στα θέματα αντισύλληψης και οικογενειακού προγραμματισμού. Η ενημέρωση αυτή θα μπορούσε να έχει μαζικό χαρακτήρα και να γίνεται από διάφορους φορείς, όπως το σχολείο, τα κέντρα οικογενειακού προγραμματισμού ή τα μέσα ενημέρωσης, αλλά θα πρέπει να είναι και προσωπική. Το τελευταίο γίνεται πιο σαφές αν ληφθεί υπόψη ότι κάθε νέα ή νέος, που ενδιαφέρεται γι' αντισύλληψη, αποτελεί και μια ιδιαίτερη περίπτωση. Μια αντισυλληπτική μέθοδος κατάλληλη για τη συγκεκριμένη νέα μπορεί να είναι επικίνδυνη ή χωρίς αποτέλεσμα για τη φίλη της, για λόγους που σχετίζονται με τις ιδιαιτερότητες του οργανισμού, το χαρακτήρα ή το σεξουαλικό σύντροφο.

Υστερα από τις γενικές αυτές παρατηρήσεις, θ' αναφερθούν παρακάτω οι διαθέσιμες αντισυλληπτικές μέθοδοι καθώς και η εμπειρία, τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματά τους στην εφηβική ηλικία.

Σπερματοκτόνες ουσίες

Η αποτελεσματικότητά τους είναι μικρή όταν χρησιμοποιούνται μόνες τους. Σε συνδυασμό, όμως, με το προφυλακτικό προσφέρουν υψηλού βαθμού προστασία και η χρήση τους είναι πιο απλή απ' ότι των διαφραγμάτων.

Κολπικό διάφραγμα

Η εφαρμογή κολπικών διαφραγμάτων δεν είναι δημοφιλής στη χώρα μας. Σε συνδυασμό με χρήση σπερματοκτόνων ουσιών θα μπορούσε ν' αποτελέσει εναλλακτική μέθοδο αντισύλληψης σε

περιπτώσεις, που δεν ενδείκνυται η χρησιμοποίηση των αντισυλληπτικών χαπιών ή των ενδομήτριων σπειραμάτων. Το μεγαλύτερο πρόβλημα, που δημιουργεί, είναι η κακή εφαρμογή που θα μπορούσε, όμως, να ελαττωθεί με τη σωστή εκπαίδευση απ' το γιατρό. Πάντως, το κοιλικό διάφραγμα δύσκολα θα μπορούσε να γίνει μέθοδος ευρύτερης αποδοχής.

Διακεκόμενη συνουσία

Είναι μια παραδοσιακή μέθοδος αντισύλληψης που χρησιμοποιείται ίσως πιο πολύ από κάθε άλλη ακόμα και σήμερα. Η αποτελεσματικότητά της είναι περιορισμένη, αφού το σπέρμα μπορεί να έχει εναποτεθεί στον κόλπο με τις πρώτες κιόλας εκκρίσεις του πέους, πριν την εκσπερμάτωση, ενώ μειώνει την ικανοποίηση και των δύο συντρόφων. Βέβαια, είναι προτιμότερη από τη μη εφαρμογή κάποιας άλλης μεθόδου, μια και δεν κοστίζει και τίποτα και αυτό είναι που παρασύρει τους νέους.

Ανδρικό προφυλακτικό

Αρκετοί νέοι δεν το βρίσκουν σαν ελκυστική μέθοδο αντισύλληψης με τις κατηγορίες ότι: «σπάζει εύκολα και μειώνει την ευαισθησία». Παρ' όλα αυτά εξακολουθεί να χρησιμοποιείται από μεγάλο ποσοστό εφήβων, γιατί είναι φθηνό και εύκολο στη χρήση του. Γενικά, είναι μια καλή και απλή μέθοδος αντισύλληψης, χωρίς παρενέργειες, συνδυαζόμενη μάλιστα με σπερματοκτόνες ουσίες, προσφέρει τόση αποτελεσματικότητα όση σχεδόν τ' αντισυλληπτικά χάπια.

Επιπλέον, προφυλάσσει σε ικανοποιητικό βαθμό από τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα, όπως η βλενόρροια, η σύφιλη, ο έρπητας των γεννητικών οργάνων κ.ά.

Η μείωση του αυθορμητισμού στη σεξουαλική επαφή και ο προηγούμενος προγραμματισμός, που αποτελούν και τα μειονεκτήματα του προφυλακτικού, θα μπορούσαν ενδεχόμενα να ξεπεραστούν αν μάθει να το εφαρμόζει στο πέος η γυναίκα.

Ενδομήτριο σπείραμα

Το ενδομήτριο σπείραμα, ενώ χρησιμοποιήθηκε πολύ στη δεκαετία του '70, σήμερα αρχίζει να παρακμάζει σχετικά σαν αντισυλληπτικό μέσο μεταξύ των νέων, επειδή κοστίζει και έχει ορισμένες παρενέργειες. Σύμφωνα μ' ορισμένες μελέτες, βρέθηκε αυξημένη συχνότητα πυελικής φλεγμονής, η οποία στα νέα κορίτσια μεγαλώνει ακόμα περισσότερο, με αποτέλεσμα να εμφανίζονται πολλές φορές συμφύσεις στις σάλπιγγες. Η αναιμία, λόγω της αυξημένης απώλειας αίματος στη διάρκεια της περιόδου, είναι ένας ακόμη λόγος μη αποδοχής του σπειράματος.

Συμπερασματικά, το ενδομήτριο σπείραμα συγκαταλέγεται ανάμεσα στις λιγότερο αποδεκτές μεθόδους αντισύλληψης σ' εφήβους, αποτελεί, όμως, εναλλακτική λύση γι' αυτούς, που δεν μπορούν ν' ακολουθήσουν την αντισύλληψη με το χάπι και έχουν συχνές επαφές.

Αντισυλληπτικό χάπι

Το χάπι είναι το δημοφιλέστερο μέσο αντισύλληψης μεταξύ των

εφήβων. Η προτίμησή του μεταξύ των άλλων αντισυλληπτικών μεθόδων οφείλεται περισσότερο στην αποτελεσματικότητά του και στο ότι η λήψη του είναι ανεξάρτητη από τη σεξουαλική επαφή. Σε πολλές μάλιστα περιπτώσεις, η έννοια της αντισύλληψης είναι ταυτόσημη με το χάπι.

Το χάπι είναι η ενδεδειγμένη αντισυλληπτική μέθοδος σε νέους με συχνές και μη προγραμματισμένες σεξουαλικές επαφές. Με την προϋπόθεση ότι παίρνεται ανελλιπώς, εξασφαλίζει αποτελεσματικότητα, σχεδόν 100%, ενώ ταυτόχρονα αφαιρεί από τη σεξουαλική πράξη το άγχος της “πιθανής σύλληψης” επιτρέποντας τη μεγαλύτερη δυνατή απόλαυσή της.

Η αρνητική δημοσιότητα, που συχνά ακολουθεί τ’ αντισυλληπτικά, ιδιαίτερα σ’ ορισμένες χώρες, όπως η Ελλάδα, επηρεάζει τους νέους, των οποίων συνήθως σύμβουλοι είναι οι φίλοι και τα μέσα ενημέρωσης. Οι γιατροί και τα Κέντρα Οικογενειακού Προγραμματισμού, προσπαθούν να διαλύσουν τους μύθους γύρω από τ’ αντισυλληπτικά χάπια και δίνουν στους νέους τις πραγματικές διαστάσεις για τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματά τους.

Οι νέες γυναίκες αντιμετωπίζουν πολύ μικρότερο κίνδυνο επιπλοκών απ’ ότι οι ενήλικες.

Τ’ απειλητικά για τη ζωή καρδιαγγειακά επεισόδια είναι μάλλον ασυνήθη στην εφηβική ηλικία. Οι κίνδυνοι, όμως, εξακολουθούν να είναι μεγάλοι για τις βαριές καπνίστριες και για τα κορίτσια με ιστορικό αγγειακών ανωμαλιών. Η βιβλιογραφία πάντως δεν

περιλαμβάνει ούτε μία περίπτωση θανάτου από έμφραγμα, θρόμβωση ή πνευμονική εμβολή εφήβου, που έκανε συστηματική χρήση αντισυλληπτικών χαπιών.

Ποιες επιπλοκές μπορεί να εμφανισθούν σε κορίτσια, που παίρνουν το χάπι.

Οι σοβαρές επιπλοκές, όπως αναφέρθηκε παραπάνω είναι σπάνιες. Συνηθέστερα μπορεί να παρουσιασθούν:

- α) Αίμα στο μέσο του κύκλου (μεσοκυκλική αιμόρροια) ή καθυστέρηση στην περίοδο (αμηνόρροια),
- β) ναυτία ή έμετοι,
- γ) υγρά από τον κόλπο,
- δ) αύξηση του βάρους,
- ε) οίδημα,
- στ) ακμή,
- ζ) διόγκωση των μαστών.

Οι περισσότερες από τις παραπάνω παρενέργειες συνήθως εξαφανίζονται με το σταμάτημα του χαπιού ή με την αλλαγή του είδους του. Σπανιότερα και σε άτομα μ' επιβαρημένο ιστορικό μπορεί να παρατηρηθούν:

- α) Υπέρταση,
- β) επιδείνωση ήδη υπάρχουσας διαταραχής της πήκτικότητας του αίματος (θρομβοεμβολικά επεισόδια),
- γ) επιδείνωση υπάρχοντος διαβήτη,
- δ) παρόξυνση ημικρανιών και
- ε) χολιλιθίαση ή χολοκυστίτιδα.

Για την αποφυγή των επιπλοκών αυτών, πριν από τη χορήγηση

του χάπιού δεν πρέπει να γίνεται πλήρης εξέταση όλων των συστημάτων του οργανισμού, γυναικολογική εξέταση, εξέταση κατά Παπανικολάου και αιματολογικός έλεγχος.

Η πιθανότητα αμηνόρροιας ή αμηνορρηξίας, μετά τη διακοπή των αντισυλληπτικών έχει μάλλον θεωρητικό χαρακτήρα και αφορά περισσότερο κορίτσια με προϋπάρχουσες διαταραχές στην περίοδο ή μακροχρόνια λήψη αντισυλληπτικών.

Μπορεί ένα κορίτσι να πάρει το χάπι, που βρήκε ικανοποιητικό μια φίλη της;

Οχι βέβαια. Στην εκλογή του κατάλληλου αντισυλληπτικού χάπιού, λαμβάνονται υπόψη τα στοιχεία από το ιστορικό, τον τύπο και την ιδιοσυγκρασία του κοριτσιού, την κλινική εξέταση και τον εργαστηριακό έλεγχο.

Ανάλογα, λοιπόν, με τα παραπάνω συστήνεται το χάπι, που περιέχει την κατάλληλη για το συγκεκριμένο άτομο σύσταση ορμονών.

Μια νέα γυναίκα, που σκέπτεται να χρησιμοποιήσει ορμονικά αντισυλληπτικά, είναι απαραίτητο να συμβουλευθεί το γυναικολόγο της.

(Κρεατσάς Γ. Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση, Β' έκδοση, εκδ. Δωρικός, Αθήνα, 1989, σελ. 145)

Εγκυμοσύνη και αντισύλληψη στην εφηβεία

(John Conger, κεφ. 5)

Πολλές κοπέλες εκφράζουν τη γνώμη ότι, αφού υπάρχει “το χάπι” δεν χρειάζεται πια ν’ ανησυχούν μήπως μήνουν έγκυοι: «Πρέπει μόνον ν’ αποφασίσουμε τι είναι σωστό». Οσο και αν είναι ευγενικό αυτό το αίσθημα, η αλήθεια είναι ότι λιγότερο από το ένα τρίτο των κοριτσιών, που έχουν σεξουαλικές σχέσεις, χρησιμοποιούν το αντισυλληπτικό χάπι για να εμποδίσουν την εγκυμοσύνη. Ενα ανησυχητικά μεγάλο ποσοστό -μεταξύ 55 και 75 στις εκατό- δεν χρησιμοποίησαν κανένα αντισυλληπτικό μέτρο, τουλάχιστον στην πρώτη τους εμπειρία. Και μετά από αυτή, μόνο ένα μικρό ποσοστό χρησιμοποιεί συστηματικά αντισύλληψη. Ακόμα και από τις κοπέλες, που έχουν σταθερό δεσμό, μόνο τα δύο τρίτα αναφέρουν ότι πάντα χρησιμοποιούν αντισύλληψη.

Αυτή η διαδεδομένη αμέλεια των αντισυλληπτικών προφυλάξεων, σε συνδυασμό με τις συνεχώς αυξανόμενες προγαμιαίες σχέσεις των εφήβων, έχει σαν αποτέλεσμα περισσότερες από ένα εκατομμύριο κοπέλες, από 15 έως 19 χρόνων μόνο στις Ηνωμένες Πολιτείες (το 10% όλων των νέων αυτής της ηλικίας), να συλλαμβάνουν κάθε χρόνο. Οι δύο στις τρεις από αυτές τις εγκυμοσύνες αρχίζουν πριν από το γάμο. Ακόμα, περίπου 30.000 κορίτσια, κάτω των 15 χρονών, συλλαμβάνουν, κάθε χρόνο.

Οι συνέπειες αυτής της “επιδημίας” της εγκυμοσύνης των εφήβων είναι αρκετά σοβαρές. Περισσότερες από το ένα τέταρτο διακόπτονται μ’ εκτρωση.

Οι δέκα στις εκατό καταλήγουν στο γάμο και πάνω από 50 στις εκατό σ' εξώγαμες γεννήσεις. Οι δεκατέσσερις στις εκατό είναι αποβολές. Ακόμα και στο 27 τοις εκατό των εφηβικών κυήσεων, που αρχίζουν μετά το γάμο, τα προβλήματα είναι πιο συχνά απ' ότι στις μεγαλύτερες γυναίκες. Εκτός από τις αυξανόμενες ψυχολογικές και κοινωνικές δυσκολίες της εφηβικής μητρότητας, η εγκυμοσύνη στην εφηβεία βάζει σε κίνδυνο τη φυσική υγεία και της μητέρας και του παιδιού.

Σε πρόσφατες μελέτες, οι κυριότερες αιτίες, που οι έφηβοι δε χρησιμοποιούν αντισυλληπτικά, είναι γιατί πιστεύουν (λανθασμένα) ότι δε θα συλλάβουν λόγω της ημέρας του κύκλου, της ηλικίας και της μη συχνής επαφής ή γιατί τ' αντισυλληπτικά δεν είναι διαθέσιμα τη στιγμή που τα χρειάζονται. Οπως επισημαίνει η Αμερικανική Ομοσπονδία Προγραμματισμού Γεννήσεων: «Οι πρώτες αιτίες μπορούν ν' αντιμετωπισθούν με καλύτερη εκπαίδευση και η δεύτερη με πιο αποτελεσματικά προγράμματα εξυπηρέτησης». Και όμως, μόνο στο ένα τρίτο των σχολείων μέσης εκπαίδευσης διδάσκονται μέθοδοι για τον έλεγχο των γεννήσεων, παρ' όλο που 8 στους 10 Αμερικανούς (που είναι αρκετά μεγάλοι ώστε να είναι γονείς εφήβων) είναι υπέρ αυτής της εκπαίδευσης.

Σε πολλές χώρες έχουν γίνει ψυχολογικές μελέτες για να συγκρίνουν κοπέλες, που (έχοντας σεξουαλικές σχέσεις) χρησιμοποιούν αντισυλληπτικά, με αυτές, που δεν παίρνουν καθόλου (ή πολύ σπάνια) προφυλάξεις. Βρέθηκε ότι οι κοπέλες, που δεν χρησιμοποιούν αντισυλληπτικά, τείνουν να έχουν μοιρολατρική στάση, αισθάνονται αδυναμία να ελέγξουν τα γεγονότα της ζωής

τους, έχουν χαμηλή εκτίμηση των ικανοτήτων τους και παρουσιάζουν μια παθητική και εξαρτημένη στάση απέναντι στις ετερόφυλες σχέσεις. Είναι γενικά προετοιμασμένες να διακινδυνεύουν και ν' ανταπεξέρχονται στο άγχος τους με το ν' αρνούνται τους πιθανούς κινδύνους, παρά να τους αντιμετωπίζουν. Μερικοί έφηβοι αποφεύγουν τ' αντισυλληπτικά γιατί φοβούνται ότι θα επηρεάσουν τον "αυθορμητισμό" της σχέσης τους ή ότι η λήψη τους μπορεί να θεωρηθεί σαν πρόσκληση για συνουσία. Αυτός ο τελευταίος λόγος βασίζεται φανερά στην ντροπή. Ενα άλλη εύρημα αυτών των ερευνών είναι ότι οι κοπέλες, που παραδέχονται το σεξουαλισμό τους με ειλικρίνεια, χρησιμοποιούν αντισυλληπτικά με μεγαλύτερη ευκολία από εκείνες, που τον αρνούνται - είτε στον εαυτό τους είτε στους άλλους.

Μόνο μία στις δεκαπέντε έγκυους εφήβους δήλωσε ότι δε χρησιμοποίησε αντισύλληψη επίτηδες, γιατί ήθελε να κάνει παιδί. Μόνο μία στις έντεκα είπε ότι δε θα την πείραζε να μείνει έγκυος. Παρ' όλα αυτά, ανάμεσα στις νέες, που είτε αποζητούσαν είτε δεν είχαν αντίρρηση στην εγκυμοσύνη, το κοινό θέμα ήταν η συναισθηματική αποστέρηση. Μια δεκαπεντάχρονη έγκυος είπε: «Για μια φορά στη ζωή μου ήθελα ν' αποκτήσω κάτι, που θα ήταν όλο δικό μου, που θ' αγαπούσα και θα μ' αγαπούσε». Αλλά σχετικά κίνητρα μπορεί να περιλαμβάνουν: "Να θεωρείσαι πια ενήλικος", να "εκδικηθούν τους γονείς", να "κρατήσουν ένα φίλο", να "κερδίσουν την προσοχή των συνομηλίκων τους", να "αποφύγουν το σχολείο", ή να "αλλάξουν την ανιαρή ζωή τους".

Είναι απίθανο να παρατηρηθεί μια αντιστροφή στην τάση προς

τις προγαμιαίες σχέσεις σαν παραδεχτή δραστηριότητα και προς το σταθερό δεσμό σαν τον πιο συχνό και κοινωνικά παραδεκτό τρόπο σχέσεων ανάμεσα στους σεξουαλικά έμπειρους εφήβους. Για να μπορέσουν να μειωθούν στο ελάχιστο τ' αναπόφευκτα τραύματα της "σεξουαλικής επανάστασης", το μόνο, που μπορεί να γίνει είναι να βοηθηθούν οι έφηβοι ώστε, όταν δημιουργούν σεξουαλικές σχέσεις, να είναι αρκετά ώριμοι, πληροφορημένοι, υπεύθυνοι, σίγουροι για την ταυτότητά τους και το σύστημα αξιών τους και με αρκετή ευαισθησία και ενδιαφέρον για τους άλλους.

Ο,τι και αν έκαναν οι γονείς στη δική τους εφηβεία (και η σεξουαλική εμπειρία ανάμεσα στους νέους δεν είναι καινούργιο φαινόμενο), όπως και αν αντιμετώπιζαν αυτές τις σχέσεις στη δική τους "προ-επαναστατική" νιότη, είναι ζωτικό, και για τη δική τους ηρεμία και για τις υγιείς σχέσεις τους με τα παιδιά τους, να δεχτούν ότι, αργά ή γρήγορα, ο γιος ή η κόρη τους θ' αποκτήσει σεξουαλικές σχέσεις. Έτσι, μπορούν ν' αποφύγουν τους "τραυματισμούς", να προφυλάξουν τα παιδιά από τη βασανιστική ενοχή και το άγχος (πολύ συχνά στο παρελθόν) και να ενθαρρύνουν παρά να εμποδίσουν την ανάπτυξη της ωριμότητας και της συναισθηματικής ολοκλήρωσης.

Λ. ΑΦΡΟΔΙΣΙΑ ΝΟΣΗΜΑΤΑ

Μικρό ιστορικό των αφροδίσιων νοσημάτων (Εγκυκλοπαίδεια Υγεία)¹

Η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας, σε μια αναφορά του 1963, ανέφερε ότι σε 53 χώρες από τις 111, που ήταν επιλεγμένες σαν πρότυπα, παρουσιάζονταν μια σταθερή και προοδευτική αύξηση των αφροδίσιων νοσημάτων. Μερικά χρόνια μετά, το 1970, αναφέρονταν σ' όλο τον κόσμο 150.000.000 περιπτώσεις βλενόρροιας και 40.000.000 περίπου συφιλιδικές προσβολές. Οι ελπίδες, που ανέτειλαν το 1929 με την ανακάλυψη της πενικιλίνης άρχισαν να δύνουν.

Οι πρώτες αναφορές ανάγονται στη Βίβλο, αλλά για να βρεθεί το πρώτο νομοθετικό μέτρο, πρέπει ν' ανατρέξουμε στο 1610, όταν ένα διάταγμα, που εκδόθηκε στο Λονδίνο, εξόριζε από την πόλη όλες τις μολυσμένες πόρνες. Προς το τέλος του 15ου αιώνα η σύφιλη διαδόθηκε σ' όλη την Ευρώπη. Στην εμφάνισή της, που είχε μορφή επιδημίας, δόθηκαν διάφορα ονόματα: "γαλλική νόσος" στην Ιταλία, "ιταλική νόσος" στη Γαλλία, "γαλλική ευλογία" στην Αγγλία. Η διαφορετική ονοματολογία της δικαιολογείται από την υποτιθέμενη γεωγραφική προέλευση της ασθένειας. Το μοναδικό σχήμα θεραπείας, που αναγνωρίζονταν τότε, ήταν η απομόνωση και η πίστη στη θεία προστασία. Ο προστάτης του Παρισιού Άγιος Διονύσιος, θεωρήθηκε σαν προστάτης των συφιλιδικών.

Στις αρχές του 1700 ο γιατρός Hunter, που ασχολούνταν με τη βλενόρροια, πίστευε πως η διαφορά, που συναντούσε στα συμπτώματα, εξαρτιόταν από το σημείο του σώματος, διαμέσου του

οποίου μεταδίδονταν η λοίμωξη. Για ν' αποδείξει την ισχύ της διαίσθησής, μόλυνε τον εαυτό του με το πύο ενός μολυσμένου ασθενή. Αλλά ο άνθρωπος έπασχε από σύφιλη, γι' αυτό το πείραμα είχε τραγικό αποτέλεσμα. Ο γιατρός πράγματι κόλλησε τη λοίμωξη και σε μικρό χρονικό διάστημα πέθανε. Μόνο το 1793 μπόρεσαν ν' αποδείξουν την ύπαρξη και των δύο ασθενειών ξεχωρίζοντάς τες.

Πρώτος ο Benjamin Bell μελέτησε τη διαφορετική επώαση. Μετά από λίγα χρόνια, το 1879 εξακριβώθηκε ότι ο γονόκοκκος προκαλεί τη βλενόρροια. Το 1905 οι Γερμανοί Schandinn και Hoffman ανακάλυψαν το αίτιο της σύφιλης, την ωχρά σπειροχαίτη. Το 1906 ο Van Wassermann, με μια καινούργια τεχνική εξέταση του αίματος, έδωσε στην ιατρική επιστημή τη δυνατότητα να διαγνώσει τη σύφιλη με μια ορισμένη σιγουριά. Ήταν δυνατόν έτσι ν' αρχίζουν να καταπολεμούνται με πολλές ελπίδες επιτυχίας οι αφροδίσιες λοιμώξεις και ταυτόχρονα ν' αναχαιτίζονται οι τόσες προκαταλήψεις, που συνδέονταν με αυτή την ασθένεια. Πράγματι, το 1800 στη σύφιλη και στη βλενόρροια δίνονταν μια θρησκευτοθητική σημασία. Το 1864 ο αγγλικός νόμος επέβαλλε στις γυναίκες, που ήταν ύποπτες ότι μπορούσαν να μεταδώσουν την ασθένεια, να φορούν ειδικά ενδύματα κίτρινου χρώματος και να παραμένουν απομονωμένες σ' ειδικούς χώρους, που γρήγορα βαπτίσθηκαν και έγιναν γνωστά με τ' όνομα "περίπτερα των καναρινιών".

Υπευθυμίζονται πολλές ιστορικές προσωπικότητες, που υπέφεραν από βλενόρροια και σύφιλη. Μεταξύ αυτών ο Λουδοβίκος, ο ποιητής Μποντλαίρ, ο Μολιέρος και πιθανόν και ο Ναπολέοντας. Ίσως ακόμα και η κώφωση του Μπετόβεν να οφείλονταν σε συγγενή σύφιλη. Στην

εκκλησία, πληγμένοι από αφροδίσια νοσήματα υπήρξαν οι καρδινάλιοι Ρισελιέ και Wolsey. Ενας πρόδρομος της μοντέρνας ζωγραφικής, ο Γκογκέν, πέθανε στην Ταϊτή, από συφιλιδική φρενοβλάβεια.

Η ανακάλυψη ότι η σύφιλη μπορούσε να προκαλέσει τρέλα, παράλυση και τύφλωση, έκανε πιο έντονη την ιατρική έρευνα, αλλά μόνο στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στα στρατιωτικά νοσοκομεία, οι γιατροί δοκίμασαν να χρησιμοποιήσουν πενικιλίνη κατά των πάρα πολύ διαδεδομένων αφροδισίων νοσημάτων και τ' αποτελέσματα υπήρξαν εκπληκτικά.

Τ' αφροδίσια νοσήματα γενικά (Προληπτική Ιατρική, 1986)

Αρχικά, στ' αφροδίσια περιλαμβάνονταν πέντε μόνο νοσήματα, τα οποία σήμερα αποτελούν την ομάδα των "κλασικών αφροδισίων νοσημάτων". Τελευταία, στην ομάδα των αφροδισίων, έχουν περιληφθεί άλλα νοσήματα, που μεταδίδονται επίσης συχνά με τη σεξουαλική επαφή και αποτελούν τα "νέα αφροδίσια νοσήματα"

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΚΛΑΣΙΚΑ ΑΦΡΟΔΙΣΙΑ ΝΟΣΗΜΑΤΑ

- α) Συφιλίδα
- β) Βλενόρροια ή γονοκοκκική ουρηθρίτιδα
- γ) Μαλακό έλκος
- δ) Αφροδίσιο λεμφοκοκκίωμα
- ε) Βουβωνικό κοκκίωμα

ΝΕΑ ΑΦΡΟΔΙΣΙΑ ΝΟΣΗΜΑΤΑ

- α) Τριχομονάδωση
- β) Καντινίαση των γεννητικών οργάνων
- γ) Μη γονοκοκκική ουρηθρίτιδα
- δ) Ψώρα
- ε) Φθειρίαση του εφηβαίου
- στ) Οξυτενή κονδυλώματα
- ζ) Ερπης των γεννητικών οργάνων
- η) Μολυσματική τέρμινθος
- θ) Ηπατίτιδα Β
- ι) Σύνδρομο επίκτητης ανοσιολογικής ανεπάρκειας

Τα τελευταία συγκεντρώνουν σήμερα το μεγαλύτερο ενδιαφέρον λόγω της συνεχώς αυξανόμενης συχνότητας με την οποία απαντώνται.

Τ' αφροδίσια νοσήματα αποτελούν σημαντικό πρόβλημα δημόσιας υγείας σ' όλο τον κόσμο, παρά τη μεγάλη πρόοδο της ιατρικής στον τομέα της πρόληψης και θεραπείας των λοιμωδών νοσημάτων. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας αναφέρει ότι κάθε χρόνο δηλώνονται σ' όλον τον κόσμο 200.000.000 νέες περιπτώσεις γονοκοκκικής ουρηθρίτιδας και 40.000.000 νέες περιπτώσεις συφιλίδας. Οι πραγματικές περιπτώσεις είναι, φυσικά, περισσότερες, γιατί η δήλωση των αφροδισίων νοσημάτων δεν είναι παντού υποχρεωτική.

Η αποτυχία ελέγχου των αφροδισίων νοσημάτων οφείλεται στην ιδιομορφία των παραγόντων, που είναι υπεύθυνοι για τη διασπορά τους

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Παράγοντες που συμβάλλουν στη διασπορά και στη δυσχέρεια ελέγχου των αφροδίσιων νοσημάτων

- α) Μακρύτερη ατομική σεξουαλική δραστηριότητα
- β) Ελευθεριότητα των ερωτικών σχέσεων λόγω μεταβολής των εθίμων, αλλαγής του κώδικα συμπεριφοράς, εξασθενίσεων των ανασταλτικών επιδράσεων θρησκείας και παραδόσεως.
- γ) Διακίνηση πληθυσμού (τουρισμός - αστυφιλία - μετανάστευση)
- δ) Μείωση του φόβου συλλήψεως ή νοσήσεως από αφροδίσια
- ε) Αντικατάσταση του ελαστικού προφυλακτικού από τ' αντισυλληπτικά δισκία
- στ) Επέκταση της συνεκπαιδεύσεως και κοινής εργασίας ανδρών - γυναικών
- ζ) Διάδοση της ομοφυλοφιλίας
- η) Διάδοση των ψυχοφαρμάκων
- θ) Θεραπευτικές αποτυχίες
- ι) Ειδικά για τη βλενόρροια: Απουσία ανοσίας, ασυμπτωματικές περιπτώσεις και ανάπτυξη ανθεκτικών στελεχών γονοκόκκου.

Τί είναι το AIDS; (Κρεατσάς Γεώργιος, 1989)

Ο όρος AIDS, που αναλυτικά γράφεται «Acquired Immune Deficiency Syndrome» και στα ελληνικά μεταφράζεται «Σύνδρομο Επίκτητης Ανοσολογικής Ανεπάρκειας», είναι μια ασθένεια που οφείλεται στον ιό LAV/HTLV III. Η προσβολή του οργανισμού από τον ιό αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την παράλυση (καταστολή) του ανοσολογικού συστήματος, λόγω βλάβης των λεμφοκυττάρων.

Σαν αποτέλεσμα έχουμε αδυναμία του οργανισμού να καταπολεμήσει τις διάφορες λοιμώξεις ή να εμποδίσει την ανάπτυξη νεοπλασμάτων, με τελική έκβαση το θάνατο του ατόμου, που πάσχει.

Πόσο συχνή είναι η νόσος αυτή;

Απ' το 1981, οπότε η νόσος αναγνωρίστηκε για πρώτη φορά, παρουσιάστηκε μια μεγάλη εξάπλωση ιδιαίτερα μεταξύ ομοφυλοφίλων, με αποτέλεσμα μέχρι σήμερα να έχουν καταγραφεί γύρω στις 18.000 περιπτώσεις σ' όλο τον κόσμο. Στην Ελλάδα το σύνδρομο πρωτοεμφανίστηκε το 1984 με αρκετά μέχρι σήμερα κρούσματα.

Η μόλυνση από τον ιό του AIDS είναι πιο πιθανή σ' αυτούς, που έχουν σεξουαλικές σχέσεις με άτομα, που ανήκουν στις ομάδες υψηλού κινδύνου (ομοφυλόφιλοι, τοξικομανείς και πολυμεταγγιζόμενα άτομα).

Πώς μεταδίδεται ο ιός;

Ο ιός υπάρχει στα λεμφοκύτταρα, στον ορό του αίματος και σε

κάθε βιολογικό έκκριμα, που περιέχει τα παραπάνω συστατικά. Η μόλυνση μπορεί να γίνει:

α) *Παρεντερικά*: Με μετάγγιση αίματος με τη χρήση βελονών ή άλλων εργαλείων, που δεν αποστειρώνονται. Ο τρόπος αυτός είναι συνήθης στους τοξικομανείς, τους αιμοφιλικούς, καθώς και τους ασθενείς που μεταγγίζουν συχνά.

β) *Με τη σεξουαλική επαφή*, που σχεδόν πάντα δημιουργεί μικροτραυματισμούς, αμυχές και λύσεις της συνέχειας του δέρματος και των βλεννογόνων.

γ) *Με άμεση επαφή*: Η είσοδος μικρής ποσότητας αίματος ή άλλων υγρών και εκκριμάτων από τις αμυχές του δέρματος ή των βλεννογόνων, μπορεί να προκαλέσει μόλυνση, αν και από ορισμένους αμφισβητείται.

δ) *Με άλλους τρόπους*: Έχουν αναφερθεί αρκετές περιπτώσεις AIDS σε βρέφη, οι γονείς των οποίων ανήκουν σ' ομάδες υψηλού κινδύνου (τοξικομανείς, ομοφυλόφιλοι, πολυμεταγγιζόμενα άτομα). Πιστεύεται ότι η μετάδοση γίνεται περιγεννητικά, απ' τη μητέρα στο παιδί.

Πώς εκδηλώνεται η μόλυνση απ' τον ιό AIDS;

Ο ιός είναι δυνατόν να μολύνει τον οργανισμό χωρίς να προκαλέσει λοίμωξη. Είναι, όμως, δυνατόν να πολλαπλασιασθεί, οπότε εμφανίζονται τα συμπτώματα συνήθως μετά από λίγους μήνες. Στις περισσότερες φορές εκδηλώνεται με πυρετό και διόγκωση των λεμφαδένων. Στις πιο πολλές περιπτώσεις τα συμπτώματα υποχωρούν τελείως, αλλά παραμένουν τ' αντισώματα και ο ιός. Τ' άτομα αυτά

γίνονται επομένως ασυμπτωματικά φορείς και μπορεί να μεταδώσουν την αρρώστεια σε άλλα άτομα. Σ' άλλες περιπτώσεις είναι δυνατόν μια διόγκωση των λεμφαδένων να παραμείνει για μακρό χρονικό διάστημα ή και να εξελιχθεί σε AIDS ύστερα από 1-5 χρόνια. Συγκεκριμένα, η πιθανότητα να εξελιχθεί η λοίμωξη στο σύνδρομο είναι περίπου 10% για τους ομοφυλόφιλους, ενώ για τους πολυμεταγγιζόμενους και το γενικό πληθυσμό 1-2%.

Τα συμπτώματα του συνδρόμου AIDS εξαρτώνται από το είδος της λοίμωξης, που προσβάλλει τον άνθρωπο και την εντόπισή της. Τα πιο συχνά είναι: αδυναμία, προοδευτική απώλεια βάρους, πυρετός, νυκτερινοί ιδρώτες, διάρροια, επίμονος βήχας ή δύσπνοια, αλλοιώσεις στο δέρμα, στο στόμα, τη μύτη και τα βλέφαρα.

Ποια είναι η πρόγνωση για τ' άτομα, που προσβλήθηκαν από τον ιό του AIDS;

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, το 75% των ατόμων, στα οποία ανιχνεύονται αντισώματα AIDS, παραμένουν απόλυτα υγιή. Το 15% περίπου παρουσιάζει το λεμφαδενικό σύνδρομο, που μπορεί να συνεχιστεί για πολλά χρόνια ή να χειροτερέψει. Τέλος, λιγότερο από 10% των προσβληθέντων από τον ιό εκδηλώνουν το σύνδρομο AIDS. Το 80% των ατόμων αυτών πεθαίνουν μέσα σε δύο το πολύ χρόνια.

Πώς γίνεται η διάγνωση της λοίμωξης;

Η διάγνωση μπορεί να γίνει με την ανίχνευση αντισωμάτων έναντι του ιού, που είναι όμως δύσκολη και επιπλέον μπορεί να δώσει θετικά αποτελέσματα και σε περιπτώσεις, που δεν υπάρχει λοίμωξη

από AIDS (ψευδώς θετικό αποτέλεσμα). Γι' αυτό τα εργαστηριακά ευρήματα αξιολογούνται πάντοτε σε συνδυασμό με τα υπόλοιπα κλινικά στοιχεία.

Τί μέτρα μπορούμε να πάρουμε για να προφυλαχθούμε από το AIDS;

Θα πρέπει ν' αποφεύγονται οι σεξουαλικές επαφές με πάσχοντες ή υπόπτους για AIDS. Τα άτομα, που ανήκουν στις ομάδες υψηλού κινδύνου πρέπει να γνωρίζουν ότι οι πολλοί ερωτικοί σύντροφοι αυξάνουν την πιθανότητα προσβολής.

Η χρησιμοποίηση του ελαστικού προφυλακτικού είναι σήμερα επιβεβλημένη, ιδιαίτερα όταν το παρελθόν του ερωτικού συντρόφου είναι άγνωστο.

Το προφυλακτικό πρέπει να εφαρμόζεται από την αρχή της σεξουαλικής πράξης. Στην προκειμένη περίπτωση δε χρησιμοποιείται σαν αντισυλληπτικό μέσο, αλλά και για την προστασία από τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα. Επομένως, έστω και αν χρησιμοποιείται κάποια άλλη αντισυλληπτική μέθοδος, το προφυλακτικό εξακολουθεί να είναι απαραίτητο.

Επειδή η σεξουαλική δραστηριότητα στην εφηβεία έχει αυξηθεί, οι νέοι πρέπει να γνωρίζουν ότι το προφυλακτικό είναι μια απλή, εύχρηστη και οικονομική μέθοδος προστασίας από το AIDS και τ' άλλα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα.

Οι κακώσεις κατά τη διάρκεια της ερωτικής πράξης πρέπει ν' αποφεύγονται. Επίσης, πρέπει ν' αποφεύγεται η χρησιμοποίηση προσωπικών αντικειμένων (οδοντόβουρτσες, ξυραφάκια, βελόνες

κ.λπ.) όταν αυτά ήδη έχουν χρησιμοποιηθεί από άλλους.

Η καλύτερη προστασία είναι η ενημέρωση. Για τ' άτομα, που έχουν σεξουαλικές σχέσεις, είναι ανάγκη να γνωρίσουν τον ερωτικό τους σύντροφο, συζητώντας μαζί του για το παρελθόν και τους πιθανούς κινδύνους, που δημιουργούνται όταν δεν υπάρχει ειλικρίνεια στη σχέση.

Το AIDS δε μεταδίδεται:

1. Με το απλό φιλί και τη χειραψία
2. Από την τουαλέτα ή άλλες κοινόχρηστες συσκευές
3. Από τις μεταγγίσεις αίματος (το αίμα ελέγχεται)
4. Από τις σύριγγες μιας χρήσης
5. Κατά την επίσκεψη στο γιατρό και τον οδοντίατρο (τα εργαλεία αποστειρώνονται) και
6. Από κοινόχρηστους χώρους (πισίνα, θάλασσα, σάουνα κ.λπ.).

Μέτρα για τον έλεγχο των αφροδίσιων νοσημάτων (Προληπτική Ιατρική, 1986).

Οι προσπάθειες για τον έλεγχο των αφροδίσιων νοσημάτων θα πρέπει να στραφούν στο επίπεδο τόσο της κοινωνικής όσο και της ατομικής υγιεινής, ενώ ουσιαστικά ευθύνη έχει και ο θεράπων γιατρός.

α) Οσον αφορά το επίπεδο της κοινωνικής υγιεινής: Απαραίτητες είναι οι παροχές ελεύθερης και εμπιστευτικής θεραπείας, η διαφώτιση, η θεραπεία μόνο από καλά ενημερωμένους γιατρούς και τα προγράμματα συλλογικού διαγνωστικού ελέγχου (ιδίως εγκύων,

αιμοδοτών, ναυτικών κ.λπ.).

β) Όσον αφορά το επίπεδο της ατομικής υγιεινής: Αναγκαία είναι η χρήση προφυλακτικού για επαφές υψηλού κινδύνου, η χημειοπροφύλαξη (υπό ιατρική καθοδήγηση), η αποφυγή πολλών ακραίων σεξουαλικών εκτροπών και η ούρηση και πλύση με σαπούνι μετά τη συνουσία.

γ) Τέλος, όσον αφορά τα μέτρα, που πρέπει να λαμβάνονται από το γιατρό είναι: Η αποτελεσματική θεραπεία και η ανίχνευση των επαφών.

Η ΥΓΙΕΙΝΗ ΤΟΥ ΓΕΝΝΗΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

(Εγκυκλοπαίδεια Υγεία)².

Δεν είναι, όμως, μόνο τ' αφροδίσια νοσήματα για τα οποία θα πρέπει να ενημερώνονται οι έφηβοι, αλλά γενικότερα για την υγιεινή των γεννητικών του οργάνων, που είναι ένα σημαντικότατο συστατικό της γενικής υγιεινής. Συχνά, όμως, και σε περιβάλλοντα μειωμένου πνευματικού επιπέδου μια κακή διαπαιδαγώγηση ή μια εσφαλμένη έννοια της αιδώς, γίνονται αφορμή να παραμελούνται και οι πιο στοιχειώδεις κανόνες υγιεινής. Πράγματι δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις γονέων, που απαγορεύουν στα παιδιά τους ν' αγγίζουν τα γεννητικά τους όργανα όταν κάνουν μπάνιο, ενώ ένα καλό πλύσιμο μια φορά την ημέρα είναι αναγκαίο. Ακόμα καλύτερα βέβαια αν αυτό μπορεί να γίνει περισσότερες φορές.

Σκοπός της υγιεινής του γεννητικού συστήματος είναι η πρόληψη των σεξουαλικά μεταδιδόμενων νοσημάτων. Τα μέτρα υγιεινής και καθαριότητας του γεννητικού συστήματος εφαρμόζονται ευκολότερα στον άνδρα παρά στη γυναίκα. Το πέος και γενικά όλη η περιοχή του ανδρικού γεννητικού συστήματος είναι πιο προσιτή στον τοπικό καθαρισμό, σε σχέση με τον κόλπο της γυναίκας, ο οποίος παρουσιάζει κοιλότητες (θόλοι, κ.λπ.).

Πώς γίνεται ο τοπικός καθαρισμός των ανδρικών έξω γεννητικών οργάνων;

Κατ' αρχήν τραβιέται η πόσθη του πέους προς τα κάτω έτσι, ώστε ν' αποκαλυφθεί ολόκληρη η βάλανος. Στη συνέχεια γίνεται πλύσιμο

με άφθονο νερό (ντουζ) και σαπούνι.

Τι γίνεται αν παρουσιασθεί κοκκινίλα στο πέος ή υγρό από την ουρήθρα του άνδρα.

Ο τοπικός καθαρισμός με άφθονο νερό και σαπούνι είναι τα καλύτερα μέτρα, που μπορεί να πάρει κάποιος για προληπτικούς λόγους. Αν παρουσιασθεί ερεθισμός, μπορεί να γίνει τοπικός καθαρισμός με άφθονο χαμόμηλο. Αν ο ερεθισμός επιμένει, ιδίως αν βγαίνει υγρό από την ουρήθρα, τότε η εξέταση από γιατρό (ανδρολόγο, ουρολόγο ή μικροβιολόγο) είναι απαραίτητη. Ο γιατρός παίρνει από την ουρήθρα υγρό για καλλιέργεια με σκοπό την εντόπιση του παθογόνου μικροοργανισμού, που προκαλεί τη φλεγμονή, και στη συνέχεια δίνει το κατάλληλο αντιβιοτικό. Η θεραπεία μερικές φορές συμπληρώνεται με τη χρησιμοποίηση κάποιου αντισηπτικού διαλύματος ή αλοιφής για τοπική χρήση.

Πώς γίνεται η περιποίηση του αιδοίου και του κόλπου;

Και στη γυναίκα το πλύσιμο με νερό βοηθάει πολύ την τοπική καθαριότητα. Κάθε μέρα και οπωσδήποτε μετά από κάθε επαφή, ακόμα και στην περίοδο, πρέπει να γίνεται τοπικός καθαρισμός της αιδοϊκής και πρωκτικής χώρας με άφθονο νερό και σαπούνι. Μπορεί, επίσης, να χρησιμοποιηθεί και χαμόμηλο. Μετά την επαφή, πρέπει να γίνεται κολπική πλύση με άφθονο νερό. Το νερό δεν πρέπει να ρίχνεται με πίεση μέσα στον κόλπο, γιατί παρασύρει μικρόβια προς τον τράχηλο και τη μήτρα. Με τις οδηγίες του γιατρού, μπορεί να χρησιμοποιηθεί και κάποιο ήπιο αντισηπτικό διάλυμα. Καθημερινές κολπικές πλύσεις, χωρίς να υπάρχει ιδιαίτερος λόγος, δεν πρέπει να

γίνονται, γιατί καταστρέφουν την οξύτητα και τους μικροοργανισμούς του κόλπου (χλωρίδα του κόλπου).

Προσοχή στα σαπούνια και στ' αντισηπτικά διαλύματα!
Ορισμένα σαπούνια και αντισηπτικά διαλύματα αντί να ωφελούν προκαλούν τοπικές αλλεργίες ή είναι βαριά για το δέρμα (δερματίτιδα). Αν μετά τη χρησιμοποίηση μιας τέτοιας ουσίας διαπιστωθεί έρεθισμός, πρέπει να γίνει άμεση διακοπή και πλύσιμο με άφθονο νερό και χαμόμηλο. Αν η κατάσταση επιμένει, γίνεται εξέταση από το γιατρό.

Μπορεί η γυναίκα να χρησιμοποιήσει κολλικό φάρμακο, που παίρνει μόνη της από το φαρμακείο;

Όχι! Δεν επιτρέπεται η χρησιμοποίηση οποιασδήποτε αλοιφής, υποθέτου ή αντισηπτικού διαλύματος χωρίς προηγούμενα να υπάρχει η ανάλογη συμβουλή από το γιατρό. Μερικές γυναίκες παίρνουν οδηγίες από φίλες για την περιποίηση των γεννητικών οργάνων ή και για την αντιμετώπιση κάποιου ερεθισμού. Κάτι τέτοιο στη σημερινή εποχή είναι απαράδεκτο. Η γυναίκα πρέπει να επισκέπτεται το γυναικολόγο της τακτικά και να παίρνει απ' αυτόν τις σωστές οδηγίες.

Η εξέταση από το γυναικολόγο πρέπει να γίνεται κάθε 6 μήνες - 1 χρόνο το αργότερο, άσχετα απ' το αν υπάρχει κάποιο σύμπτωμα ή όχι. Κατά την επίσκεψη στο γιατρό γίνεται και η εξέταση κατά Παπανικολάου.

Πώς γίνεται η κολπική πλύση;

Οι περισσότερες γυναίκες έχουν το δικό τους τρόπο. Σήμερα, υπάρχουν ειδικές συσκευές για κολπική πλύση, οι οποίες προωθούν μ' ευκολία το αντισηπτικό διάλυμα μέσα στον κόλπο. Η γυναίκα κάθεται στη λεκάνη της τουαλέτας ή την μπανιέρα και στη συνέχεια χρησιμοποιεί την συσκευή. Το αντισηπτικό κολπικό διάλυμα δε χρησιμοποιείται όπως είναι. Τις περισσότερες φορές διαλύεται (αραιώνεται) σε νερό σύμφωνα με τις οδηγίες.

Τί είναι το κολπικό υπόθετο και η κολπική κρέμα;

Πρόκειται για φάρμακα, που τοποθετούνται μέσα στον κόλπο για την αντιμετώπιση συνήθως της κολπίτιδας και της τραχηλίτιδας, οι οποίες οφείλονται σε μικρόβια, όπως οι τριχομονάδες, οι μύκητες κ.ά.

Το υπόθετο, που το τοποθετεί η γυναίκα χρησιμοποιώντας ένα γάντι μιας χρήσης, πρέπει να μπαίνει βαθιά μέσα στον κόλπο: Μερικές φορές, όμως, δε λιώνει και είναι πιθανό να βγει το άλλο πρωί. Αυτό δε σημαίνει ότι η θεραπεία θα σταματήσει. Η γυναίκα πρέπει να χρησιμοποιήσει το επόμενο υπόθετο.

Η κολπική κρέμα τοποθετείται μέσα στον κόλπο με ειδικό ρύγχος. Τις περισσότερες φορές ο γιατρός συνιστά να γίνεται κολπική πλύση πριν γίνει η τοποθέτηση του υπόθετου ή της αλοιφής.

Ποια είναι η υγιεινή τις ημέρες της περιόδου;

Τα μέτρα υγιεινής, που πρέπει ν' ακολουθεί κάθε γυναίκα κατά τις ημέρες της περιόδου, δεν πρέπει να διαφέρουν απ' αυτά που ισχύουν κατά τις υπόλοιπες ημέρες του κύκλου. Η καθαριότητα του

σώματος και ειδικά των έξω γεννητικών οργάνων είναι επιβεβλημένη. Τα “ντους” κατά τη διάρκεια της έμμηνης ρύσης, προτιμούνται από το μπάνιο. Αποφεύγεται έτσι η είσοδος νερού στον κόλπο ή και τη μήτρα μέσω του τραχήλου, που τις ημέρες της περιόδου είναι ανοιχτός. Οπως και στις υπόλοιπες ημέρες, πρέπει ν’ αποφεύγεται η χρήση ερεθιστικών σαπουνιών και άλλων χημικών ουσιών, που αρκετές φορές προκαλούν δερματίτιδα στην περιοχή του αιδοίου. Συνιστάται, επίσης, η αποφυγή σεξουαλικών επαφών, ενώ τα εσώρουχα πρέπει ν’ αλλάζονται καθημερινά.

Κολπικά ταμπόν

Διαφόρων ειδών “σερβιέττες” ή “ταμπόν” κυκλοφορούν σήμερα και συχνά οι γυναίκες και ιδιαίτερα τα νέα κορίτσια προβληματίζονται για το τι είναι πιο υγιεινό να χρησιμοποιούν.

Ο φόβος, που δημιουργήθηκε κάποτε στην αρχή της δεκαετίας για τα “ταμπόν”, δε φαίνεται να ευσταθεί σήμερα. Μετά τη βελτίωση των υλικών κατασκευής των “ταμπόν” και την απομάκρυνση από την αγορά των συγκεκριμένων “ταμπόν”, που προκαλούσαν το “τοξικό shock”, η χρησιμοποίησή τους άρχισε να γίνεται πιο συχνή.

Το “τοξικό shock” ήταν μια παθολογική κατάσταση, που παρουσιαζόταν με υψηλό πυρετό, εξελκώσεις στον κόλπο και άλλα τοξικά φαινόμενα, οφειλόμενα κυρίως σ’ ένα μικρόβιο, που ονομάζεται σταφυλόκκοκος.

Οδηγίες για τη συχνότητα αλλαγής και τον τρόπο χρήσης των “ταμπόν” δίνονται από την μητέρα της εφήβου, το γιατρό, αλλά και την κατασκευάστρια εταιρία μ’ εσώκλειστες οδηγίες. Αυτά βέβαια

διαφοροποιούνται σε κάθε περίπτωση μια και κάθε γυναίκα εμφανίζει δικό της τύπο περιόδου.

Γυμναστική

Οι γυμναστικές ασκήσεις δεν αντεδείκνυνται κατά τη διάρκεια της περιόδου. Δε συμφωνούμε με τη τακτική ν' απαλάσσεται το κορίτσι από τη γυμναστική, όταν έχει περίοδο, έστω και αν αυτή δεν είναι εντελώς φυσιολογική. Αντιθέτως, τα θαλασσινά μπάνια και ιδίως τα μπάνια στην πισίνα καλό είναι ν' αποφεύγονται.

Μ. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Αν και η σεξουαλική ορμή είναι έμφυτη, οι ποικίλοι τρόποι, με τους οποίους την εκδηλώνουμε και την ικανοποιούμε, με περισσότερη ή λιγότερη επιτυχία, μαθαίνονται. Απαραίτητη προϋπόθεση της μάθησης αυτής είναι και κάποιες τυχαίες ή σκόπιμες περιβαλλοντικές επιδράσεις. Γι' αυτό το λόγο δεν μπορούμε ν' αμφισβητήσουμε την ανάγκη για κάποιες παιδαγωγικά χρήσιμες επιδράσεις, στον τομέα αυτό της ζωής μας, δηλαδή για κάποια μορφή σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης. Οι δυνατότητες, όμως, που υπάρχουν, καθώς και οι τρόποι, με τους οποίους θα μπορούσε να γίνει μια τέτοια αγωγή, παρουσιάζουν προβλήματα τόσο Α) στη θεωρία της σεξουαλικής αγωγής, όσο και Β) στην παιδαγωγική πράξη.

Α. Θεωρία της σεξουαλικής αγωγής

Σύμφωνα με τον Μ. Κυνηγό¹, «κάθε τέτοια θεωρία πρέπει να στηριχθεί σε δύο κατηγορίες δεδομένων: από τη μία μεριά σε γνώση για τις αντικειμενικές πραγματικότητες, που θα χρειαστεί να ληφθούν υπόψη και από την άλλη στην αποσαφήνιση των στόχων και των ιδανικών, στα οποία θ' αποβλέπει η παιδαγωγική πράξη».

1. Οι κληρονομημένες βιολογικές ιδιότητες του ανθρώπου, η στιγμή και το περιβάλλον στο οποίο θα γεννηθεί, οι γενικοί βιολογικοί και ψυχολογικοί νόμοι, που "ορίζουν" την ομαλή εξέλιξη της ζωής και τις παρεκκλήσεις από αυτήν, είναι μερικές

πραγματικότητες, που αναγκαστικά προσδιορίζουν, ως ένα σημείο, τον τρόπο ζωής και τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του και για τις οποίες οι μόνες αρμόδιες για να μας δώσουν στοιχεία είναι οι επιστήμες. Οι επιστήμες, με τη σειρά τους, έχουν ρίξει αρκετό φως, ως τώρα, σε διάφορα θέματα, έτσι ώστε να είμαστε σε θέση ν' αναγνωρίζουμε ότι υπάρχουν πολλά, που δεν γνωρίζουμε. Ετσι, όσον αφορά τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, πάρα πολλά προβλήματα προκύπτουν από την άγνοιά μας.

Ο Μ. Κυνηγός τεκμηριώνει τις απόψεις αυτές αναφέροντας μερικά παραδείγματα:

α) Γεννιόμαστε με το βιολογικό μας φύλο δεδομένο. Δεν μπορούμε, όμως, να ξέρουμε από την αρχή πως και αν η ίδια η φύση θα καθορίσει τον ρόλο, που θα παίξουμε στη ζωή και με ποιο τρόπο θα διαμορφωθεί η προσωπικότητά μας. Το γυναικείο φύλο προσδιορίζεται κυρίως από την κύηση και το θυλασμό. Θα πρέπει, όμως, ν' αναρωτηθούμε αν τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά έχουν προσδιοριστεί βιολογικά ή είναι αποτέλεσμα των κοινωνικών καταστάσεων και του παραδοσιακού τρόπου ζωής. Αν, επιπλέον, υποθέσουμε ότι κάποια στοιχεία της ιδιοσυγκρασίας του κάθε φύλου αγνοούνται ή παραβιάζονται από τον σύγχρονο τρόπο ζωής, τότε θα πρέπει ν' αναζητήσουμε και τις συνέπειες, που μπορεί να υπάρξουν για την ψυχοσωματική μας υγεία.

β) Στην προβληματική της σεξουαλικής αγωγής, δε φαίνεται να παίζει μεγάλο ρόλο, στην εποχή μας, το φυσικό περιβάλλον, στο οποίο μεγαλώνει το παιδί. Μακροχρόνια και σε φυλές, που ζουν κοντά στη φύση, το περιβάλλον ασφαλώς θα έχει παίξει σημαντικό ρόλο. Είναι

λογικό π.χ. να περιμένει καιείς στα θερμά κλίματα, όπου οι άνθρωποι ωριμάζουν βιολογικά νωρίτερα, διαφορετική σεξουαλική συμπεριφορά απ' ό,τι στα ψυχρά. Αλλά στην εποχή μας και ιδιαίτερα στις "αναπτυγμένες" χώρες το φυσικό περιβάλλον έχει αντικατασταθεί, ολοκληρωτικά σχεδόν, από ένα περιβάλλον τεχνητό, «που εκφράζει κοινωνικές δομές και λειτουργίες, γιατί είναι δημιούργημα κοινωνικών αναγκών και καθρεφτίζει κοινωνικές αξίες».

γ) Το κοινωνικό και το πολιτιστικό περιβάλλον μέσα στο οποίο θα βρεθεί από τη γέννησή του το παιδί, παίζει ασφαλώς πολύ σημαντικό ρόλο στην προβληματική για τη σεξουαλική του διαπαιδαγώγηση. Τα γενικά χαρακτηριστικά της σημερινής κοινωνίας, σε σχέση με τη σεξουαλική ζωή, φαίνονται πολύ αντιφατικά και, σε σύγκριση με παλιότερες εποχές, κυριαρχεί περισσότερη ελευθερία αλλά και σύγχυση, (με την περιγραφική έννοια των όρων). Ο γάμος και η οικογένεια υποστηρίζονται από την εκκλησία και το νόμο, αλλά πληθαίνουν τα διαζύγια, αυξάνεται ο αριθμός των ζευγαριών, που δεν επιθυμούν να παντρευτούν, καθώς και οι κοινοβιακές συμβιώσεις. Οι προγαμιαίες σχέσεις, αν και αποδοκιμάζονται από πολλούς, ασκούνται όλο και από περισσότερους. Οι ομοφυλόφιλοι, παρόλο που αντιμετωπίζονται με χλευασμό και αποδοκιμασία, διεκδικούν και πετυχαίνουν τυπική αναγνώριση δικαιωμάτων. Η έννοια της σεξουαλικής διαστροφής είναι πλέον σχεδόν υποκειμενική και η γενετήσια πράξη σπάνια σχετίζεται με την αναπαραγωγή. Παρά, όμως, την πολυμορφία και τη σχετική ελευθερία της σεξουαλικής συμπεριφοράς, παραμένει έντονο

το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης για την ηθική και οι απόψεις για το καλό και το κακό, το υγιές και το αρρωστημένο σχεδόν φανατικές.

Σ' αυτό το σημείο και με αφορμή τα παραπάνω, θα μπορούσαμε ν' αναρωτηθούμε πώς ένας παιδαγωγός θα είχε τα κατάλληλα εφόδια, για να σχεδιάσει ένα πρόγραμμα αγωγής προσαρμοσμένο στις απαιτήσεις του κάθε ανθρώπου, που θέλει να ζήσει τον τομέα αυτό της ζωής του με τον δικό του τρόπο. Κι επιπλέον, πώς θα είναι σίγουρος ο παιδαγωγός ότι άνθρωποι, που ανήκουν στο ίδιο φύλο, στην ίδια θρησκεία, κοινωνική τάξη, οικογενειακό περιβάλλον, πολιτισμική παράδοση, θα έχουν την ίδια σεξουαλική συμπεριφορά, ώστε να καλύπτουν τις ανάγκες τους από τα προγράμματα σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, που θα τους παρέχονται και θα είναι κοινά για όλους.

δ) Η επιτάχυνση των κοινωνικών αλλαγών, που παρουσιάζεται στην εποχή μας, δεν μας επιτρέπει να προβλέψουμε ποιος θα είναι ο τρόπος ζωής, οι κοινωνικές ανάγκες και καταστάσεις, που θα υπάρχουν μετά από 20 χρόνια. Αυτό σημαίνει ότι η σεξουαλική αγωγή, που πρέπει να προγραμματιστεί από την αρχή της ζωής του παιδιού, πρέπει να προετοιμάσει τα παιδιά για να ζήσουν, ως ενήλικες, σε μια κοινωνία σχεδόν άγνωστη και απρόβλεπτη.

«Θα μπορούσε, λοιπόν, να υποστηριχθεί ότι ο θεωρητικός της αγωγής δε βρίσκει στη σύγχρονη επιστήμη όλες τις γνώσεις, που θα του επέτρεπαν να στηρίξει κάποια μέθοδο σεξουαλικής αγωγής σ' επιστημονικά δεδομένα, δε βρίσκει δηλαδή μια εικόνα συνθετική και λειτουργική για το εύπλαστο και δυναμικό ανθρώπινο ον, με τις ανάγκες και την ιδιοσυγκρασία του, και για τον τρόπο με τον οποίο

αγωνίζεται και ικανοποιεί τις ανάγκες αυτές, μέσα σ' ένα περίπλοκο, μεταβαλλόμενο και συχνά αντιφατικό περιβάλλον. Φυσικά, αυτό δεν είναι επιχείρημα γι' απραξία. Όσα γνωρίζουμε σήμερα είναι περισσότερα απ' όσα γνωρίζαμε χθες - και η αγωγή δεν μπορεί να περιμένει».

2. Η δεύτερη κατηγορία των δεδομένων, που θα πρέπει να λάβει υπόψη του ο θεωρητικός της αγωγής, για να διαμορφώσει μια μέθοδο σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, είναι πολύ πιο προβληματική. Αυτό συμβαίνει γιατί οι ίδιοι οι φιλόσοφοι και οι εργάτες της αγωγής δεν είναι όλοι σύμφωνοι ως προς τους στόχους: άλλος επιθυμεί σαν στόχο την πληρέστερη ανάπτυξη των χαρακτηριστικών, με τα οποία έχει προικίσει η φύση τον άνθρωπο, άλλος την αρμονική ένταξη μέσα στην κοινωνία, ενώ άλλος την επικράτηση ή διαιώνιση κάποιων ιδανικών ή αξιών ή κάποιας ιδεολογίας. Κάθε μία και ίσως πολλές άλλες θεωρίες της αγωγής, θα έδινε στη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση διαφορετική θέση, στόχο και μέθοδο.

Ομως, αν και οι θεωρητικοί της αγωγής μπορούν να δημιουργήσουν με τη σοφία τους και την αγάπη τους, ένα ιδανικό πρόγραμμα σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, οι λειτουργοί της εκπαίδευσης, που έρχονται σ' επαφή με ζωντανά παιδιά, που ζουν σ' ένα ζωντανό κοινωνικό περιβάλλον, πρέπει ν' αντιμετωπίζουν τις πραγματικότητες της σύγχρονης ζωής. Πριν από διακόσια χρόνια, ο κώδικας για το καλό και το κακό ήταν δεδομένος, άσχετα αν υπήρχαν παρεκκλήσεις από αυτόν τον κώδικα. Το μόνο, που ήταν υποχρεώμενος να κάνει ο εκπαιδευτικός, ήταν να μεταδώσει τον

κώδικα αυτόν στα παιδιά.

Σήμερα, τέτοιος κώδικας γενικά παραδεκτός δεν υπάρχει. Οι επίσημες απόψεις, όταν δεν αγνοούν το θέμα, συχνά καταφεύγουν σε δογματικούς αφορισμούς και ανεδαιφικές συνταγές, άσχετες με την πραγματικότητα. Η κοινή γνώμη βρίσκεται συχνά σε σύγχυση, καθώς παραβιάζονται νόμοι ηθικής της προηγούμενης γενιάς από ένα πλήθος πρακτικές, που η κάθεμία τους διεκδικεί και ηθική δικαίωση.

Στην περίπτωση αυτή, ο παιδαγωγός κινδυνεύει να χάσει την επαφή του με την πραγματικότητα -κι επομένως την ευκαιρία ν' ασκήσει πραγματική αγωγή- αν οχυρωθεί αδιάλλακτα πίσω από τις επίσημες απόψεις ή αν προσεταιριστεί μια από τις υπάρχουσες "ηθικές", οπότε δεν ασκεί πραγματική αγωγή, αλλά προπαγάνδα και προσηλυτισμό.

Ίσως, μια λύση στο παραπάνω πρόβλημα θα ήταν να περιοριστεί η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση σε μια έντιμη και αμέτοχη πληροφόρηση, τόσο για τη σεξουαλική συμπεριφορά στο παρελθόν και στις μέρες μας, όσο και για τις σχετικές θεωρίες και απόψεις. Αλλά και μέσα απ' αυτή τη σκέψη προκύπτουν τα εξής προβλήματα:

α) αυτό προϋποθέτει ευρύτατες επιστημονικές έρευνες με όλα τα επακόλουθά τους,

β) θα δημιουργούσε φοβερές αντιδράσεις απ' όσους πιστεύουν ότι κάποια πράγματα δε θα πρέπει να γίνονται γνωστά και

γ) έρχεται σ' αντίθεση με τη σημερινή πραγματικότητα, γιατί σήμερα τα παιδιά δεν έχουν ανάγκη από τη συλλογή πληροφοριών, αλλά από το να κρίνουν σωστά και ν' αξιολογήσουν τις πληροφορίες, που τα βομβαρδίζουν. Αυτή τη στιγμή, η βιομηχανία, το εμπόριο, η

διαφήμιση και τα μέσα ενημέρωσης και ψυχαγωγίας, για λόγους κυρίως εμπορικούς, διαμορφώνουν σεξουαλικές αξίες και ρόλους, που αντιβαίνουν στην παραδοσιακή ηθική, στα ιδεολογικά ρεύματα της εποχής μας και στην πραγματική σεξουαλική συμπεριφορά των περισσότερων ανθρώπων. Είναι, λοιπόν, αυτονόητο, ότι η δύναμη του παιδαγωγού, που θα έχει σαν εφόδιο μόνο στατιστικά στοιχεία, θα εκμηδενιστεί απέναντι σ' αυτή την πλύση εγκεφάλου.

3. Καταλήγοντας, μπορούμε να πούμε ότι θεωρητικά το πρόβλημα της σεξουαλικής αγωγής παρουσιάζεται κάπως έτσι:

α) Αν γνωρίζουμε τα βιολογικά και ψυχολογικά γεγονότα, που συνδέονται με τη σεξουαλική ζωή του ανθρώπου, σε κάθε ηλικία, καθώς και τις συνέπειές τους για τη συγκρότηση της προσωπικότητάς του.

β) Αν γνωρίζουμε τι πραγματικά συμβαίνει στον τομέα της σεξουαλικής ζωής και των απόψεων γι' αυτή στη σημερινή κοινωνία μας, ποιες επιπτώσεις έχουν αυτά που συμβαίνουν στην ψυχική μας ισορροπία και αν μπορούμε να προβλέψουμε κάπως ποιες θα είναι οι συνθήκες ζωής μετά από μία ή δύο δεκαετίες.

γ) Αν υπήρχε συμφωνία ή έστω ανοχή για κάποιον γενικό κώδικα σεξουαλικής συμπεριφοράς.

δ) Αν υπήρχε συμφωνία ή τουλάχιστον ανοχή για τους γενικότερους στόχους της αγωγής, οπότε θα μπορούσαμε να μελετήσουμε μια μέθοδο σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης υπεύθυνα και ν' αντιμετωπίσουμε συστηματικά ειδικότερα προβλήματα, όπως: ποιο περιεχόμενο και στόχο θα έχει, από ποιους θα γίνει, πότε, με

ποιον τρόπο κ.λπ.

B. Παιδαγωγική πράξη

Στην πράξη, όμως, η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση δεν επιδέχεται αναβολές. Τα παιδιά μεγαλώνουν και οι επιδράσεις, που δέχονται από ανεύθυνους φορείς, αυξάνουν τα προβλήματα. Υπάρχουν μερικά πιο πρακτικά προβλήματα σεξουαλικής αγωγής:

1) Ένα παιδί συνειδητοποιεί αρχικά το σεξουαλικό του ρόλο μέσα στην οικογένειά του. Η γενική συμπεριφορά, στην αρχή της μητέρας, καθώς και η προσωπικότητά της, προσδιορίζει σε πρώτο στάδιο το "εγώ" του παιδιού και διαμορφώνει μια γενικότερη στάση απέναντι στη ζωή και τους άλλους ανθρώπους. Ταυτόχρονα, έστω και σε δεύτερη μοίρα, τις βάσεις για τις σχέσεις του με τους άλλους ανθρώπους θα τις θέσει το παιδί μέσα από τις σχέσεις του με τους γονείς και τ' άλλα μέλη της οικογένειας.

Αυτό σημαίνει ότι τα θεμέλια, για τη μελλοντική εξέλιξη κάθε ανθρώπου και ειδικότερα στον τομέα της σεξουαλικής αγωγής, μπαίνουν από την ίδια την οικογένεια, τις σχέσεις μέσα σ' αυτήν και όχι από κάποια οργανωμένη και συστηματική σεξουαλική διαπαιδαγώγηση. Η αποτελεσματικότερη, επομένως, προσπάθεια για μια σωστή σεξουαλική αγωγή φαίνεται ότι πρέπει να είναι έμμεση: ν' αποβλέπει στη δημιουργία σωστών ανθρωπίνων σχέσεων, με την ελπίδα ότι οι σχέσεις αυτές θα θεμελιώσουν ένα καλό ξεκίνημα στη δεύτερη γενιά, στα παιδιά των ανθρώπων, που δέχονται την παιδαγωγική προσπάθεια.

2) Η δεύτερη σε σημασία και δύναμη επίδραση, που δέχεται το

σημερινό παιδί προέρχεται από την ευρύτερη κοινωνία. Στις παλιότερες εποχές, ο νέος άνθρωπος αργούσε να έρθει σε επαφή με τον κοινωνικό περίγυρο και γι' αυτό το λόγο ο ρόλος της οικογένειας και του σχολείου ήταν σημαντικότερος. Σήμερα, η κοινωνική και πολιτιστική στάθμη και οι στάσεις απέναντι στη ζωή και στις ανθρώπινες σχέσεις εισβάλλουν στα σπίτια με την τηλεόραση, το ραδιόφωνο, τον τύπο. Ειδικότερα, η επίδραση της τηλεόρασης, όσον αφορά τα μικρότερα παιδιά, δεν έχει εκτιμηθεί όσο θα έπρεπε. Το πρόβλημα, όμως, δεν είναι ποιες εκπομπές είναι κατάλληλες και ποιες ακατάλληλες για τα παιδιά, αλλά πώς παρουσιάζεται η ζωή και οι ανθρώπινες σχέσεις από το σύνολο των εκπομπών, ακόμα και των διαφημίσεων.

3) Η επίδραση της παρέας, των συμμαθητών, γενικά των ομάδων, που το παιδί αισθάνεται ότι είναι μέλος τους, είναι ισχυρότερη από την επίδραση κάθε "ξένου" ενηλίκου. Έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι ο ενήλικας πρέπει ν' απαντήσει με απόλυτη ειλικρίνεια σε κάθε ερώτηση του παιδιού, που έχει σχέση με τη σεξουαλική ζωή. Η άποψη αυτή είναι ασφαλώς η σωστή θέση απέναντι στην τάση των ενηλίκων ν' αποφεύγουν κάθε απάντηση ή ν' αποκρύπτουν στα παιδιά την αλήθεια για σχετικά θέματα. Στην εποχή μας, όμως, τα ερωτήματα για τη σεξουαλική ζωή σπάνια γεννιούνται στο νου των παιδιών σαν απορίες σχετικές με κάποιες βιολογικές λειτουργίες ή με τη γέννηση. Στις περισσότερες περιπτώσεις γεννιούνται σαν εξωτερικά ερεθίσματα, που κάνουν εντύπωση στο παιδί, επειδή συνδέουν κάθε σχετική σκέψη με κάποια άγνωστη, μυστηριακή και πονηρή απαγορευμένη ηδονή. Στις περιπτώσεις αυτές, η αντικειμενική

πληροφορήση για τα γεγονότα της σεξουαλικής ζωής δεν ικανοποιεί το παιδί. Θα προτιμήσει τα υπονοούμενα και τ' αλατισμένα ανέκδοτα των φίλων του, που ίσως δεν αποκαλύπτουν, αλλά πάντως μισοφωτίζουν την απαγορευμένη αυτή περιοχή, που είναι φανερό πως νέμεται και κρύβει ζηλότυπα η κλειστή κοινωνία των μεγάλων.

4) Αν, λοιπόν, δεχτούμε ότι οι επιδράσεις, που ασκούνται σ' ένα σημερινό νέο είναι, με τη σειρά σημασίας τους, οι παραπάνω (δηλαδή α. η σχέση με τη μητέρα και η οικογενειακή ζωή, β. τα κοινωνικά πρότυπα, όπως αυτά προβάλλονται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και ψυχαγωγίας και γ. οι ομάδες των συνομηλίκων), τότε ο ρόλος του σχολείου ή άλλων γνήσιων παιδαγωγικών φορέων φαίνεται να είναι σχεδόν ασήμαντος, στην εποχή μας. Όταν το θέμα της αγωγής είναι η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, γίνεται ασθενέστερος για τους εξής λόγους:

α) Το περιεχόμενο κάθε τέτοιας διδασκαλίας θ' αντιμετώπιζε ισχυρότατη κριτική και αντιδράσεις από διάφορες κοινωνικές ομάδες. Μπορεί ο κινηματογράφος, η τηλεόραση, ο τύπος και οι διαφημίσεις να προβάλλουν, άμεσα ή έμμεσα, κάθε άποψη για τη σεξουαλική ζωή, αλλά ένα σχολικό βιβλίο ή μια διδασκαλία θα πρέπει να εξασφαλίζει την επιδοκιμασία όχι μόνο των αρχών, αλλά και της κοινής γνώμης, γεγονός σχεδόν αδύνατον για μια άνιση και ανομοιόμορφη κοινωνία, όπως η σύγχρονη.

β) Το σχολείο προετοιμάζει τα παιδιά για τις επιστήμες και, κατά δεύτερο λόγο, για κάποια τέχνη. Καλλιεργεί τις γνώσεις, αλλά όχι τις ανθρώπινες σχέσεις. Προσφέρει πληροφορίες και άσκηση, κυρίως του πνεύματος, αλλά δεν ενδιαφέρεται αρκετά για το συναίσθημα και δεν

προωθεί τη συνεργασία, τις κοινές προσπάθειες για την αρμονική συμβίωση. Ένα μάθημα σεξουαλικής αγωγής, στο σημερινό εκπαιδευτικό σύστημα, θα κατέληγε πιθανόν σ' απομνημόνευση όρων, κανόνων και πληροφοριών. Αυτό είναι πολύ δύσκολο να επηρεάσει την προσωπικότητα των μαθητών, γιατί τα παιδιά μπορεί να το αποδεχτούν και να το μελετήσουν σα θεωρία, αλλά πολύ δύσκολα θα το συσχετίσουν με την πραγματική τους ζωή, τις ανθρώπινες σχέσεις τους, τωρινές και μελλοντικές.

γ) Αξίζει σ' αυτό το σημείο ν' αναφερθεί η παρατήρηση του John Wilson, ότι η γλώσσα μας (η παρατήρηση αναφέρεται στην αγγλική, αλλά σίγουρα το ίδιο ισχύει και για την ελληνική γλώσσα) δεν επιτρέπει γνήσια και αυθόρμητη ανταλλαγή απόψεων για τα θέματα, που αφορούν τη σεξουαλική συμπεριφορά. Αυτό συμβαίνει γιατί υπάρχουν μια σειρά από ιατρικούς όρους για να εκφράσουν τη δομή και τη λειτουργία του ανθρώπινου σώματος και της σεξουαλικής συμπεριφοράς και που, αυτόματα, απομακρύνουν το νου από τις ζωντανές εμπειρίες και την πραγματική ζωή. Από την άλλη πλευρά υπάρχουν οι "βρώμικες" λέξεις, οι οποίες καταδικάζουν κάθε κουβέντα να καταλήξει είτε σ' αισχρολογία είτε, στην καλύτερη περίπτωση σ' ανεκδοτολογία γεμάτη χυδαία υπονοούμενα. Και οι δύο αυτές εκφραστικές δυνατότητες είναι ακατάλληλες για τη διδασκαλία της σεξουαλικής αγωγής και δείχνουν πως η κοινωνία μας δεν είναι ακόμη έτοιμη να συζητήσει αυτό το θέμα απλά και σοβαρά.

5) Το σχολείο, όμως, θα μπορούσε να προσφέρει πολλά: το νηπιαγωγείο και οι πρώτες τάξεις του δημοτικού αποτελούν την πρώτη οργανωμένη κοινωνία του παιδιού, μετά την οικογένεια. Στην

κοινωνία αυτή χρειάζεται ν' αναπτύξει σχέσεις συνεργασίας και συναγωνισμού με τ' άλλα παιδιά, χωρίς να είναι το "κέντρο" της, όπως συχνά γίνεται στην οικογένεια. Οι εμπειρίες και οι γνώσεις της σχολικής ζωής έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα γιατί φέρουν το κύρος της αυθεντίας και της σοβαρότητας και γιατί η σχολική του ζωή είναι το κύριο έργο του. Το σχολείο θα μπορούσε ν' αναπτύξει ηθικές και αισθητικές αξίες, που ν' αποτελούσαν την καλύτερη άμυνα στην πλύση εγκεφάλου, που μας κάνουν να μέσα ενημέρωσης και ψυχαγωγίας. Τέλος, το σχολείο θα μπορούσε να βοηθήσει στην ανάπτυξη ολοκληρωμένης προσωπικότητας και ανθρωπίνων σχέσεων βασισμένων στον αμοιβαίο σεβασμό και έτσι να γίνει φυτώριο για σωστές οικογένειες, που τα παιδιά τους θ' αρχίσουν τη ζωή τους με πολύ καλύτερες προϋποθέσεις.

Γ. Τα πιο καίρια προβλήματα

Ίσως θεωρηθεί ότι τα στοιχεία προβληματικής, που θίγονται παραπάνω, αποπροσανατολίζουν, με τη γενικότητά τους, την προσπάθεια για κάποιες συγκεκριμένες λύσεις και για μια άμεση παιδαγωγική πράξη, που θα επιθυμούσε ν' ανταποκριθεί σε μια ζωντανή και έντονη ανάγκη. Στο νου μας έχουμε παιδιά ζωντανά με αληθινά προβλήματα και πραγματική άγνοια, που η πληροφόρηση και η καθοδήγησή τους γίνεται από πρόσωπα αναρμόδια και φορείς άσχετους με την αγωγή, η οποία είναι λειψή και παραπλανητική. Σίγουρα, κάτι πρέπει να κάνουμε γι' αυτό και πρέπει ο προβληματισμός μας είναι είναι προσανατολισμένος προς κάποιες πρακτικές και αποτελεσματικές λύσεις.

Η γενική στάση, που επικρατεί σήμερα, δεν προσφέρει πολλά. Το πρόβλημα, στην εποχή μας, δεν θα πρέπει να περιορίζεται στην πληροφόρηση των παιδιών για τη γενετήσια πράξη ή τον τοκετό, ούτε στη “χαλιναγώγηση” και “υγιή διοχέτευση” της σεξουαλικής ορμής. Οι σεξουαλικές ανάγκες κάθε ανθρώπου δεν είναι ανεξάρτητες, αντίθετα, είναι μέρος αναπόσπαστο της προσωπικότητάς του και της ιστορίας του. Και, σ’ αντίθεση με ό,τι συμβαίνει με κάποιες άλλες ορμές, η εκδήλωση, το αντικείμενο και η ικανοποίησή τους είναι προβλήματα ηθικά, γιατί είναι προβλήματα ανθρωπίνων σχέσεων.

Για τους λόγους αυτούς, ως κεντρικά και ουσιαστικά προβλήματα για μια υπεύθυνη προσπάθεια σχεδιασμού, θα προτείναμε τα παρακάτω δυο:

α) Σε ποιο βαθμό, από ποιους και με ποιον τρόπο είναι δυνατό να επιχειρηθεί, μ’ ελπίδες επιτυχίας, κάποια σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, αν συμφωνούμε στη διαπίστωση ότι το ευρύτερο εκπαιδευτικό σύστημα δεν έχει κεντρικό στόχο και επιδίωξή του τις άλλες ανθρωπίνες αξίες, εκτός από τη γνώση, ούτε την καλλιέργεια σωστών ανθρωπίνων σχέσεων.

β) Σε ποιο βαθμό, από ποιους και με ποιο τρόπο είναι δυνατό να επιχειρηθεί και να πετύχει μια τέτοια διαπαιδαγώγηση, αν δεχόμαστε ότι αυτό θα πρέπει να γίνει ανεξάρτητα όχι μόνο από το εκπαιδευτικό σύστημα, αλλά και από τις άλλες κοινωνικές διαδικασίες, τη γενική ωριμότητα και τις ηθικές αξίες μιας κοινωνίας και μιας εποχής.

Ν. ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΕΣ ΠΑΡΕΚΚΛΙΣΕΙΣ Ή ΠΑΡΑΦΙΛΙΕΣ

Όσον αφορά τις σεξουαλικές παρεκκλίσεις, κρίνουμε σκόπιμο, να τις διακρίνουμε αρχικά από τις σεξουαλικές δυσλειτουργίες, γιατί πολλοί από μας ερμηνεύουν αυτούς τους δύο όρους με την ίδια σημασία, συνήθως των σεξουαλικών δυσλειτουργιών.

Οι σεξουαλικές δυσλειτουργίες (N. Μάνος, 1988), λοιπόν, χαρακτηρίζονται από διαταραχή στη σεξουαλική λειτουργία. Στις σεξουαλικές παρεκκλίσεις (ή παραφιλίες) υπάρχει μια διαταραχή του σεξουαλικού σκοπού ή στόχου. Η διαφορά, επομένως, συνίσταται στ' ότι ενώ στις παρεκκλίσεις υπάρχει καλή και ευχάριστη σεξουαλική λειτουργικότητα, στις δυσλειτουργίες η λειτουργικότητα είναι διαταραγμένη.

Όσον αφορά τις σεξουαλικές παρεκκλίσεις, παλιότερα ονομάζονταν σεξουαλικές διαστροφές. Στο DSM-III και DSMIII-R (N. Μάνος, 1988), ονομάζονται "παραφιλίες" (paraphilias - κατά παράφραση των ελληνικών λέξεων para και philia, όπου para σημαίνει παρέκκλιση και philia αυτό στο οποίο το άτομο έλκεται). Πρόκειται για καταστάσεις, που χαρακτηρίζονται από τα εξής:

Για μια περίοδο τουλάχιστον έξι μηνών, υπάρχουν επανειλημμένες έντονες σεξουαλικές παρορμήσεις και σεξουαλικά διεγερτικές φαντασιώσεις, που γενικά αφορούν:

α) Μη ανθρώπινα αντικείμενα

β) Καταστάσεις στις οποίες το άτομο υποφέρει ή κάνει το σύντροφό του να υποφέρει, ταπεινώνεται ή ταπεινώνει (όχι απλώς με προσποίηση)

γ) Παιδιά ή άλλα μη συναινούντα άτομα.

Η διάγνωση μπαίνει όταν το άτομο έχει προβεί σε πράξεις σύμφωνα με αυτές τις παρορμήσεις ή ενοχλείται έντονα από αυτές (N. Μάνος, 1988).

Υπαρχουν 3 διαβαθμίσεις βαρύτητας στις παραφιλίες και είναι οι εξής:

Ηπια: Το άτομο ενοχλείται έντονα από τις επανειλημμένες παραφιλικές παρορμήσεις, αλλά δεν έχει ποτέ προβεί σε πράξεις σύμφωνα με αυτές.

Μέτρια: Το άτομο περιστασιακά έχει προβεί σε πράξεις σύμφωνα με την παραφιλική παρόρμηση.

Σοβαρή: Το άτομο επανειλημμένα έχει προβεί σε πράξεις σύμφωνα με την παραφιλική παρόρμηση.

Σύντομη περιγραφή των σεξουαλικών παρεκκλίσεων (N. Μάνος, 1988)¹

1) Επιδειξιμανία: Η επίδειξη των γεννητικών οργάνων έχει σα σκοπό να "σοκάρει" τη γυναίκα και όχι να της κάνει κακό. Ο επιδειξίας μπορεί ν' αντανιστεί μπροστά στο θύμα, που μπορεί να είναι κοριτσάκι ή γυναίκα.

2) Φετιχισμός: Το άτομο έχει επανειλημμένες έντονες σεξουαλικές παρορμήσεις και σεξουαλικά διεγερτικές φαντασιώσεις, που αφορούν τη χρήση άψυχων αντικειμένων αυτών καθ' αυτών (π.χ. γυναικεία εσώρουχα).

3) Εφραπιομανία: Δημιουργούνται στο άτομο επανειλημμένες έντονες σεξουαλικές παρορμήσεις και σεξουαλικά διεγερτικές

φαντασιώσεις, που αφορούν το άγγιγμα και το τρίψιμο πάνω σ' ένα άτομο, που δε συναινεί. Είναι το άγγιγμα και όχι η εξαναγκαστική (προς το θύμα) φύση της πράξης, που διεγείρει σεξουαλικά.

4) Παιδεραστία ή παιδοφιλία: Οι σεξουαλικές παρορμήσεις και φαντασιώσεις αφορούν σεξουαλική δραστηριότητα μ' ένα παιδί ή παιδιά (γενικά ηλικίας 13 χρονών ή μικρότερα).

Το άτομο είναι τουλάχιστον 16 ετών ή έστω 5 χρόνια μεγαλύτερο από την ηλικία, που προαναφέραμε.

5) Σεξουαλικός μαζοχισμός: Το άτομο προτιμά να διεγείρεται ή διεγείρεται μόνο με το να δένεται, να δέρνεται, να ταπεινώνεται, να βασανίζεται. Τόσο ομοφυλόφιλα όσο και ετεροφυλόφιλα άτομα, άνδρες και γυναίκες, μπορούν ν' αναπτύξουν σεξουαλικό μαζοχισμό. Η διαταραχή μπορεί ν' αρχίσει οποτεδήποτε, αλλά συνήθως εμφανίζεται στην αρχή της ενήλικης ζωής.

6) Σεξουαλικός σαδισμός: Ο σεξουαλικός σαδισμός είναι η πρόκληση σωματικού ή ψυχολογικού πόνου σ' ένα άλλο άτομο με σκοπό τη σεξουαλική διέγερση του παραφιλικού ατόμου.

7) Παρενδυσιακός ή τρανσβεστικός φετιχισμός: Η ένδυση με ρούχα του αντίθετου φύλου.

8) Ηδονοβλεψία: Οι έντονες παρορμήσεις και οι σεξουαλικές φαντασιώσεις αφορούν την πράξη της παρατήρησης ενός ανυποψίαστου ατόμου, που είναι γυμνό, ξεντώνεται ή βρίσκεται σε σεξουαλική δραστηριότητα.

9) Νυμφομανία: Ο όρος αυτός εννοεί μια, εκτός κάθε ελέγχου, κατάσταση ανικανοποίητης διέγερσης της γυναίκας.

Υπάρχουν, όμως, και άλλες παραφίλιες, που δεν πληρούν τα

κριτήρια για καμία από τις συγκεκριμένες κατηγορίες. Δεν είναι τόσο διαδεδομένες και γι' αυτό θ' αναφερθούμε μόνο ονομαστικά σ' αυτές:

α) Τηλεφωνική σκατολογία (αισχρολογία)

β) Νεκροφιλία (πτώματα)

γ) "Μεροφιλία" (Partialism - αποκλειστικός εστιασμός σε μέρος του σώματος)

δ) Ζωοφιλία ή κτηνοβασία (ζώα)

ε) Κοπροφιλία (κόπρανα)

στ) Κλισμοφιλία (υποκλισμοί)

ζ) Ουροφιλία (ούρα)

Η ΟΜΟΦΥΛΟΦΙΛΙΑ

(Εγκυκλοπαίδεια Υγεία)²

Φυσικά, δε θα μπορούσαμε ποτέ ν' αγνοήσουμε την ομοφυλοφιλία, που από τ' αρχαία χρόνια είναι η πιο διαδεδομένη σεξουαλική παρέκκλιση. Για το λόγο αυτό και για τη σημασία και την επέκταση, που έχει πάρει στις μέρες μας, κρίνουμε σκόπιμο ν' αφιερώσουμε κάποιο ξεχωριστό κομμάτι.

Η ομοφυλοφιλία δεν μπορεί να ταξινομηθεί σε καμία από τις προηγούμενες κατηγορίες. Σε σπάνιες περιπτώσεις η κατηγορία αυτή μπορεί να χρησιμοποιηθεί ταυτόχρονα με κάποιες από τις συγκεκριμένες διαγνώσεις, όταν είναι απαραίτητες και οι δύο για να εξηγήσουν ή να περιγράψουν την κλινική φύση της διαταραχής.

Παραδείγματα:

α) Εντονα αισθήματα ανεπάρκειας, που αφορούν το σώμα, το μέγεθος και το σχήμα των γεννητικών οργάνων, τη σεξουαλική απόδοση ή άλλα χαρακτηριστικά, που σχετίζονται με αυτοεπιβαλλόμενες σταθερές ανδροπρέπειας ή θηλυπρέπειας.

β) Ενόχληση του ατόμου για έναν τύπο επαναλαμβανόμενων σεξουαλικών κατακτήσεων ή άλλων μορφών μη παραφιλικού σεξουαλικού εθισμού, που αφορά διαδοχή (το ένα μετά το άλλο) ατόμων, που υπάρχουν μόνο σαν αντικείμενα για χρήση.

γ) Επίμονη και έντονη ενόχληση του ατόμου για τον σεξουαλικό του προσανατολισμό.

Η ομοφυλοφιλία γενικά

Ομοφυλοφιλία είναι η σεξουαλική έλξη προς άτομα του ίδιου φύλου, δηλαδή άνδρας προς άνδρα και γυναίκα προς γυναίκα. Σ' αρχαιότερους πολιτισμούς αυτός ο τύπος σχέσεων δεν καταδικάζονταν και επομένως ήταν ανεκτός. Στη συνέχεια, όμως, η ηθική του δυτικό κόσμου καλλιέργησε την ιδέα ότι ήταν κάτι το αφύσικο και συνεπώς "παρά φύση". Σήμερα οι ψυχαναλυτές και οι σεξολόγοι δέχονται ότι λίγο-πολύ η ομοφυλοφιλία υπάρχει στον καθένα, τουλάχιστον στα πρώτα παιδικά και εφηβικά στάδια και ότι πολλοί περνάνε από τη μεταβατική αυτή περίοδο, ώσπου ν' αναγνωρίσουν και να σταθεροποιήσουν τη δική τους σεξουαλική ταυτότητα. Πολλά άτομα, που θεωρούνται ομοφυλόφιλα, στη συνέχεια γίνονται αμφισεξουαλικά, επειδή ένιωθαν μια έλξη και για τα δύο φύλα. Η ομοφυλοφιλία που ασκείται αποκλειστικά και

συνεχώς, είναι αρκετά πιο σπάνια.

Η ομοφυλοφιλία στον άνδρα

Η ομοφυλοφιλία στον άνδρα λέγεται και ομοερωτισμός ή παιδεραστία. Η ερωτική ένταση, η διέγερση και ο οργασμός έχουν τις ίδιες εκδηλώσεις μ' εκείνες του ετεροφυλοφίλου, μόνο που αντί να προτιμάει μια γυναικεία συντροφιά, ο ομοφυλόφιλος έλκεται από την ανδρική. Οσο για τις σχέσεις αυτές δε γίνονται με τους συνηθισμένους τρόπους, αν και συχνά μοιάζουν προσποιούμενες την πρωκτική επαφή ή εκείνη της ορογεννητικής. Δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις που οι ομοφυλόφιλοι έχουν έντονες ψυχικές και πνευματικές σχέσεις με το ταίρι τους και έτσι ζουν ήρεμα. Σ' αυτές τις περιπτώσεις δε δημιουργούν σκάνδαλα και κρατούν μια απόλυτη επιφύλαξη γύρω από τη σχέση τους. Σε μερικά κράτη, όπως π.χ. στη Βρετανία, η ομοφυλοφιλία αναγνωρίζεται επίσημα για τους ενήλικες κι εφόσον δεν επιβάλλεται υποχρεωτικά στο ταίρι.

Η ομοφυλοφιλία στη γυναίκα

Η ομοφυλοφιλία των γυναικών ονομάζεται "λεσβιασμός" ή "λεσβιακός έρωτας" από τ' όνομα του νησιού Λέσβος, όπου ζούσε η ποιήτρια της αρχαιότητας Σαπφώ, μαζί με τις μαθήτριάς της. Ανάλογα με ό,τι συμβαίνει στους άνδρες, το ίδιο και στις γυναίκες είναι πολύ συχνή η αμφισεξουαλικότητα, που αντιμετωπίζεται, παρά μια αποκλειστική ομοφυλοφιλία.

Στις γυναίκες, η σχέση δεν εννοεί πάντα την αμοιβαία επαφή των οργάνων και οι δύο φίλες μπορούν να ικανοποιηθούν απόλυτα ακόμα

και μόνο με φιλιά και χάρδια. Επομένως, ο οργασμός προκαλείται με τον οργασμό ή με την αιδοιολειτουργία.

Η γυναικεία ομοφυλοφιλία θεωρούνταν μέχρι πριν λίγα χρόνια σπάνια. Πρόσφατες, όμως, μελέτες, εμφάνισαν τη συχνότητά της, να βρίσκεται στα ίδια περίπου επίπεδα με των ανδρών. Οι στατιστικές, όμως πάνω σ' αυτό το θέμα δε δίνουν συγκεκριμένα στοιχεία, επειδή πολλές λεσβίες είναι και ετεροφυλόφιλες, έχουν οικογένεια, καθώς και παιδιά, το ίδιο όπως συμβαίνει και με τους άνδρες.

Η συχνότητα της ομοφυλοφιλίας (N. Μάνος, 1988)

Όσον αφορά τη συχνότητα της ομοφυλοφιλίας, ίσως τα πιο έγκυρα στοιχεία ακόμη και σήμερα, είναι αυτά του Kinsey και των συνεργατών του, οι οποίοι στις εργασίες τους, το 1948 και το 1953, για τη σεξουαλική συμπεριφορά ανδρών και γυναικών στις ΗΠΑ, πήραν συνεντεύξεις από περισσότερους από 11.000 άνδρες και περίπου 8.000 γυναίκες. Ο Kinsey βρήκε ότι το 4% των ανδρών ήταν αποκλειστικά ομοφυλόφιλοι καθ' όλη τη διάρκεια της ενήλικής τους ζωής, ενώ άλλοι 10% ήταν κατ' εξοχήν ομοφυλόφιλοι τουλάχιστον 3 χρόνια μεταξύ 16 και 55 χρονών. Η έκπληξη για τους Αμερικανούς ήταν η αποκάλυψη ότι το 37% των ανδρών, σύμφωνα με τα στοιχεία του Kinsey, είπαν ότι είχαν άλλη μια τουλάχιστον εμπειρία με κάποιον άλλον άνδρα, που έφτασε ή όχι σ' οργασμό, μετά την έναρξη της εφηβείας τους (50% ανέφεραν κάποια ομοφυλοφιλική εμπειρία ή διέγερση). Τα στοιχεία του Kinsey έδειξαν ότι η συχνότητα της ομοφυλοφιλίας μεταξύ των γυναικών ήταν μικρότερη απ' ότι των ανδρών. Γύρω στο 28% των γυναικών από το δείγμα ανέφεραν κάποια

ομοφυλοφιλική εμπειρία ή διέγερση σε κάποια φάση της ζωής τους, ενώ 13% είχαν οργασμό. Υπολογίστηκε ότι η συχνότητα της αποκλειστικής ομοφυλοφιλίας στις γυναίκες του δείγματος ήταν ανάμεσα στο μισό και το ένα τρίτο της συχνότητας των ανδρών. Γενικά πάντως μπορούμε να πούμε ότι η συχνότητα της αποκλειστικής ή κατ' εξοχήν ομοφυλοφιλίας στους άνδρες είναι περίπου 4-6% και στις γυναίκες περίπου 2%.

Τα αίτια της ομοφυλοφιλίας

Όσον αφορά τα αίτια της ομοφυλοφιλίας, η εγκυκλοπαίδεια "Υγεία" αναφέρει: «Οι αιτίες της παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία: από μια πρώτη τραυματισμένη ετερόφυλη εμπειρία μέχρι μια πρώτη ομοφυλόφιλη σχέση ιδιαίτερα ικανοποιητική, από μια πολύ αποκλειστική σχέση του αγοριού με τη μητέρα του ή της κόρης με τον πατέρα της, μέχρι μία λανθασμένη και καταπιεστική διαπαιδαγώγηση».

Αναλυτικότερα, ο Ν. Μάνος στο βιβλίο "Βασικά στοιχεία κλινικής ψυχιατρικής" υποστηρίζει ότι δεν υπάρχουν ξεκάθαρες απαντήσεις και στην προσπάθεια να διευκρινίσουν τις αιτίες της ομοφυλοφιλίας, οι ερευνητές έχουν διερευνήσει ποικίλες ψυχολογικές και βιολογικές υποθέσεις.

Η κλασική ψυχαναλυτική θεωρία βλέπει την ομοφυλοφιλία σαν μια καθήλωση της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης. Για τους άνδρες πιστεύεται ότι το πρόβλημα είναι αποτέλεσμα εμπειριών της παιδικής ηλικίας με μια πολύ κοντινή, δεσμευτική και σαγηνευτική μητέρα και έναν παθητικό, εχθρικό ή απουσιάζοντα πατέρα.

Για τις γυναίκες, οι παραδοσιακές θεωρίες πιστεύουν ότι η ομοφυλοφιλία μεταξύ των γυναικών είναι αποτέλεσμα άλυτων αναπτυξιακών δυσκολιών. Αυτή η έρευνα, όμως, μειονεκτεί, γιατί το μεγαλύτερο μέρος της έγινε με ομοφυλόφιλους, που επισκέφτηκαν ψυχιάτρους για ψυχολογικά προβλήματα και επομένως επηρέασαν το δείγμα προς την κατεύθυνση της ύπαρξης ψυχικών διαταραχών.

Οι γενετικές θεωρίες ασχολήθηκαν μ' έρευνες σε διδύμους και έδειξαν ότι υπάρχει υψηλότερου βαθμού συμφωνία ταυτόχρονης ομοφυλοφιλίας σε μονοζυγώτες διδύμους απ' ότι σε διζυγώτες. Υπάρχουν, όμως, και περιπτώσεις όπου ομοφυλοφιλία δεν παρατηρείται και στους δύο μονοζυγώτες διδύμους, ενώ έρευνες, που συγκρίνουν διδύμους, που μεγάλωσαν στο ίδιο περιβάλλον με διδύμους, που μεγάλωσαν σε διαφορετικό περιβάλλον, δεν έχουν γίνει ακόμα.

Μέχρι τώρα δεν έχει αποδειχτεί ούτε αποκλειστεί το αν ο γενετικός παράγοντας παίζει ρόλο στον ομοφυλοφιλικό προσανατολισμό.

Νευροενδοκρινικές μελέτες: Έρευνες των επιπέδων τεστοστερόνης στο αίμα δεν έδειξαν συστηματικά και σταθερά διαφορές μεταξύ ομοφυλόφιλων και ετεροφυλόφιλων ατόμων. Πιο πρόσφατες έρευνες έχουν εστιασθεί στην υπόθεση ότι διαφορετικά επίπεδα εμβρυικών ανδρογόνων στην ενδομήτρια περίοδο του ατόμου, πιθανόν να προγραμματίζουν την ανάπτυξη του εμβρύου προς την ομοφυλόφιλη ή την ετεροφυλόφιλη κατεύθυνση. Μέχρι σήμερα, δεν υπάρχουν σαφή συμπεράσματα απ' αυτές τις έρευνες.

Συμπερασματικά, λοιπόν, θα μπορούσε κανείς να πει ότι οι

Συμπερασματικά, λοιπόν, θα μπορούσε κανείς να πει ότι οι διάφορες θεωρίες, ψυχολογικές και βιολογικές, που προτάθηκαν για την εξήγηση των αιτιών της ομοφυλοφιλίας, δεν έχουν αποδειχτεί ακόμη. Είναι πιθανόν ότι τόσο περιβαλλοντικοί, όσο και βιολογικοί παράγοντες παίζουν ρόλο στη γένεση της ομοφυλοφιλίας, όπως βέβαια συντελούν και στη γένεση της ετεροφυλίας.

Η ομοφυλόφιλη συμπεριφορά των εφηβών (John Conger)³

Πολλοί έφηβοι ανησυχούν, κατά καιρούς, μήπως είναι ομοφυλόφιλοι. Επειδή είχαν μοιραστεί σεξουαλικές εμπειρίες -ή απλώς σκέφτηκαν- με άλλους του ίδιου φύλου κατά την προεφηβική ηλικία ή την εφηβεία, πιστεύουν ότι θα πρέπει να είναι "ανώμαλοι".

Η αλήθεια είναι ότι τουλάχιστον ένα στα δύο αγόρια και ένα στα τρία κορίτσια έχουν παίξει κάποιου είδους σεξουαλικά παιχνίδια με μέλη του ίδιου φύλου στα προεφηβικά τους χρόνια. Οι περισσότεροι απ' αυτούς τους νέους προχωρούν σ' ετερόφυλες σχέσεις χωρίς περιπλοκές. Μερικοί κριτικοί της κοινωνίας υποστηρίζουν ότι η μεγαλύτερη ελευθερία συζήτησης για την ομοφυλοφιλία και η μεγαλύτερη ανοχή προς τους ομοφυλόφιλους οδηγούν σε μεγαλύτερο αριθμό νέων, που στρέφονται κυρίως προς την ομοφυλοφιλία. Στην πραγματικότητα, όμως, οι αριθμοί δεν έχουν αλλάξει σχεδόν καθόλου τα τελευταία 30 χρόνια.

Η καθημερινή επαφή με τους άλλους, μαζί με τη γνώση ότι και εκείνοι έχουν παρόμοια συναισθήματα και εμπειρίες μπορεί να οδηγήσουν σε συζητήσεις για το σεξ με φίλους του ίδιου φύλου, συζητήσεις που, με τη σειρά τους, μπορεί να οδηγήσουν σε

οργάνων, ο αυνανισμός μπροστά στον άλλο ή ο αμοιβαίος αυνανισμός. Καμιά φορά η συζήτηση για το πώς πρέπει να είναι το σεξ μ' ένα μέλος του αντίθετου φύλου, μπορεί να οδηγήσει σε προσπάθειες μίμησης, παρόλη την έλλειψη του κατάλληλου γενετησιακού εξοπλισμού. Τέτοιες "ομοφυλοφιλικές" εμπειρίες αντιπροσωπεύουν περισσότερο την προσπάθεια να συμφιλιωθεί κανείς και να καταλάβει καλύτερα τη σεξουαλική του ομαλότητα, παρά μια έντονη και αποκλειστική ομοφυλοφιλική έλξη.

Μια συνηθισμένη εμπειρία στις έφηβες κοπέλες είναι μια ιδιαίτερη ζεστή και τρυφερή σχέση με μια εξαιρετική φίλη. Οι δύο κοπέλες μπορεί να περνούν μαζί ώρες ατέλειωτες, να μοιράζονται τα όνειρα, τις ελπίδες και τις ανησυχίες τους και να προγραμματίζουν λεπτομερειακά μελλοντικές δραστηριότητες. Εν μέρει, επειδή οι εκδηλώσεις τρυφερότητας ανάμεσα στα κορίτσια είναι πιο παραδεχτές απ' ότι στα αγόρια και εν μέρει γιατί οι κοπέλες γενικά δημιουργούν πιο εύκολα στενές συναισθηματικές σχέσεις, μπορεί συχνά ν' αγκαλιάζονται, να φιλιούνται, να κρατιούνται απ' το χέρι και να προβαίνουν σε άλλες παρόμοιες εκδηλώσεις, που μπορεί να μην έχουν ίχνος σεξουαλισμού. Δεδομένης, όμως, της καινούργιας ικανότητας του κοριτσιού για σεξουαλική ανταπόκριση, μπορεί να μεταβληθούν καμιά φορά σ' ευχάριστο σεξουαλικό ερεθισμό, προς μεγάλη αρχική κατάπληξη των ίδιων των κοριτσιών.

Είναι ακόμα σημαντικό να παραδεχτεί κανείς ότι, παρ' όλο που η κοινή γνώμη υποστηρίζει το αντίθετο, η ετεροφυλοφιλία και η ομοφυλοφιλία δεν αποκλείουν απαραίτητα η μία την άλλη. Ο πιο σημαντικός παράγοντας για να προβλέψει κανείς αν ένας έφηβος θα

γίνει κυρίως ή αποκλειστικά ομοφυλόφιλος, δεν είναι η ικανότητά του να διεγερθεί σεξουαλικά από τους ομοφυλόφιλους του αλλά η, για οποιοδήποτε λόγο, ανικανότητα να νιώσει έλξη για τα μέλη του αντίθετου φύλου.

Πειράζοντας τ' αγόρια για τις πρώτες, καμιά φορά αδέξιες, προσπάθειές τους να δημιουργήσουν σχέσεις με τα κορίτσια, δίνοντας στα κορίτσια την εντύπωση ότι πρέπει να φοβούνται τις σχέσεις με τ' αγόρια και υπονοώντας -σ' αγόρια και κορίτσια- ότι το σεξ είναι κάτι βρώμικο, που γίνεται κρυφά και που καλύτερα να μη μιλάει κανείς γι' αυτό, οι γονείς μπορεί ν' αυξήσουν τις πιθανότητες ομοφυλόφιλων σχέσεων.

Η "πραγματική" ομοφυλοφιλία

Αν και οι περισσότεροι έφηβοι, που είχαν ομοφυλόφιλες εμπειρίες, υιοθετούν τελικά μια ετερόφυλη σεξουαλική ζωή, μερικοί εξακολουθούν να έχουν ομοφυλόφιλες σχέσεις. Ακόμα δεν γνωρίζουμε το γιατί. Σε μερικές περιπτώσεις φαίνεται ότι οι διαταραχές στις σχέσεις γονιών - παιδιών παίζουν κάποιο ρόλο. Η ομοφυλοφιλία είναι πιο συχνή στ' αγόρια με πειστικές και δεσποτικές μητέρες και αδιάφορους ή απορριπτικούς πατέρες.

Ανάμεσα στις κοπέλες, πολλοί παράγοντες μπορεί να συμβάλουν στην ομοφυλοφιλία: μια σεξουαλική διαπαιδαγώγηση που οδηγεί τα κορίτσια να θεωρούν τους άνδρες επικίνδυνους, απειλητικούς και βρώμικους ή, αντίθετα, αδύναμους και ανεπαρκείς ή ένας πατέρας, που ενώ είναι φανερά σεμνότυφος, προσπαθεί κατά βάθος να σαηγεύσει την κόρη του, ενθαρρύνοντας μια ιδιαίτερη στενή σχέση

μαζί του, αλλά αποθαρρύνοντας σχέσεις με αγόρια της ηλικίας της. (Αντίστοιχα η μητέρα δημιουργεί μια πολύ στενή και δεσμευτική σχέση με το γιο της).

Παρ' όλα αυτά υπάρχουν ετεροφυλόφιλοι άνδρες και γυναίκες, που φαίνεται ότι ξεπέρασαν τέτοιες παθολογικές σχέσεις με τους γονείς τους, και ομοφυλόφιλοι, που είχαν ουσιαστικά φυσιολογικές συναλλαγές με τους γονείς τους. Οι προσπάθειες να βρεθεί μια βιολογική βάση για την ομοφυλοφιλία ήταν άκαρπες, αν και υπάρχουν ενδείξεις ότι μπορεί να συνοδεύεται από χρωμοσωματικές ή ορμονικές ανωμαλίες ή άλλες βιολογικές συνθήκες.

Οι γονείς, που έχουν ένα πραγματικό ομοφυλόφιλο αγόρι ή κορίτσι, θα πρέπει πάνω απ' όλα να σκεφτούν το μέλλον του. Αναντίρρητα, στην κοινωνία μας οι ομοφυλόφιλοι συναντούν μεγαλύτερες δυσκολίες στη ζωή τους, απ' ότι οι ετεροφυλόφιλοι. Παρ' όλες τις σύγχρονες τάσεις για μεγαλύτερη ανοχή, θα συναντήσουν περισσότερες διακρίσεις εναντίον τους, περισσότερη εχθρότητα, περισσότερες δυσκολίες να δημιουργήσουν ικανοποιητικές διαπροσωπικές και σεξουαλικές σχέσεις, λιγότερες πιθανότητες ν' αποκτήσουν παιδιά, και πιο περιορισμένες ευκαιρίες για δουλειά σε πολλά επαγγέλματα (παρ' όλο που σε μερικά άλλα έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες επιτυχίας). Επομένως, αυτοί οι νέοι θα χρειαστούν περισσότερη κατανόηση και υποστήριξη από τους δικούς τους και όχι λιγότερη.

Τέλος, η "ποιότητα" της σχέσης -αν είναι γεμάτη ζεστασιά, φροντίδα και ενδιαφέρον, παρά ψυχρότητα, αδιαφορία ή εκμετάλλευση- είναι σίγουρα πολύ πιο σημαντική απ' το αν η

σεξουαλική έλξη είναι για το ίδιο ή το αντίθετο φύλο.

Ξ. ΛΟΓΟΚΡΙΣΙΑ, ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ, ΠΟΡΝΟΓΡΑΦΙΑ

Α. ΛΟΓΟΚΡΙΣΙΑ (Alex Comfort, 1971)¹.

Η λογοτεχνία δείχνει σε ποιο βαθμό σεξουαλικής ελευθερίας έχει φτάσει μια κοινωνία. Δεν υπάρχει, όμως καμία ένδειξη ότι η κοινωνική δύναμη είχε παραιτηθεί ποτέ εντελώς από τη λογοκρισία. Η αγγλική λογοτεχνία των χρόνων από το 1850 ως το 1900 δεν περιέχει καμία φυσική άποψη της σεξουαλικότητας και δίνει με αυτό μια πιστή εικόνα της τότε πνευματικής στάσης. Η λογοκρισία της σεξουαλικότητας έχει ίσως τις ρίζες της στον πρωτόγονο φόβο, ότι ιερές και γεμάτες δύναμη λέξεις θα μπορούσαν μ' επιπόλαια χρησιμοποίηση να φέρουν δυστυχία στην κοινότητα ή στην επιστροφή οιδιπόδειων φόβων σε κακώς προσαρμοσμένα μέλη της ομάδας. Στις οργανωμένες κοινωνίες, όμως, η σεξουαλική λογοκρισία έχει την ίδια τάση με τη σεξουαλική νομοθεσία. Μέχρι τη σημερινή ημέρα, δεν έχει γίνει δυνατό να τυπωθεί η κοινή γλώσσα πλατιών στρώμάτων του πληθυσμού.

Η νεώτερη ιστορία γνωρίζει διάφορες λογοκρισίες. Στην αρχή πρέπει να προστατευθεί η ηθική της κοινωνίας, αργότερα, αυτή η προστασία επεκτείνεται σ' εκείνα τα πρόσωπα, που διαμορφώνουν τους κοινωνικούς κανόνες. Η κριτική στην εξουσία και στην κοινωνική τάξη, η κριτική στη θρησκεία και στη δημόσια συζήτηση των σεξουαλικών πραγμάτων λογοκρίνεται. Τα δύο πρώτα είδη του περιορισμού είναι συνηθισμένα στην πολιτική των περισσότερων κοινωνιών. Στη νεώτερη εποχή το πρώτο είδος έχει αντικαταστήσει το

δεύτερο σε μεγάλο βαθμό όπου το τρίτο υπάρχει ακόμη στην πολιτική του μορφή, φαίνεται πως προέρχεται εν μέρει από τη μισοσυνειδητή πεποίθηση των κυρίαρχων, ότι η ελευθερία της σεξουαλικότητας και η πολιτική ελευθερία συνδέονται κατά κάποιον τρόπο, κι εν μέρει, από το ζήλο των κυρίαρχων τάξεων να υπερασπίσουν την ανωτερότητα της δικής τους ηθικής.

Τέτοιες ομάδες έτειναν, με λίγες εξαιρέσεις, να παραιτούνται από την αυστηρότητα της σεξουαλικής τους ηθικής στην ιδιωτική ζωή. Η αναπτυσσόμενη μεσαία τάξη της βιομηχανικής εποχής, όμως, δεν κράτησε μόνο τα πρότυπα της σεξουαλικής συμπεριφοράς, που περιέχονταν στη λογοκρισία, αλλά έπραττε και σύμφωνα με αυτά. Στις ακοινωνικές κοινωνίες, μετά από κύματα γενικού φόβου, ακολουθούν κύματα ηθικής αγανάκτησης και εκκλήσεις για την καταπίεση της σεξουαλικής λογοτεχνίας. Αυτό έχει τις ρίζες του εν μέρει σε πρωτόγονα αισθήματα, εν μέρει σε μια δυσπιστία ενάντια στους σεξουαλικούς μεταρρυθμιστές, σαν αυτή, που θα είχε μια πρωτόγονη φυλή ενάντια στους εχθρούς των μαγικών ιδεών της. Φαίνεται, επίσης, πως προέρχεται και από πολιτικούς υπολογισμούς. Ενώ η σεμνοτυφία συμμάχησε κατά την πρώτη αγγλική επανάσταση με τη μεταρρύθμιση και έγινε έτσι κανόνας συμπεριφοράς της νέας κυρίαρχης τάξης, οι σεξουαλικές μεταρρυθμίσεις ταυτίστηκαν, μετά το 1870 με το μαρξισμό και το ριζοσπαστισμό, δηλαδή μ' επαναστασιακά κινήματα, που καταπολεμούσαν αυτή τη νέα τάξη. Άλλοι ενστερνίστηκαν τις ιδέες του ορθολογισμού και της ελευθερίας της σκέψης, επειδή δε συμφωνούσαν πια με τον ηθικό κώδικα της κοινωνίας. Αυτά τα γεγονότα εξηγούν την πατριαρχική τάση της

λογοκρισίας να κηδεμονεύει το κοινό. Στην περίφημη ποινική υπόθεση R.V. Charles (1935) κατασχέθηκε ένα επιστημονικό δημοσίευμα, επειδή υπήρχε κίνδυνος να διαβαστεί σε μια φτηνή έκδοση από μέλη της εργατικής τάξης. Η απόφαση ότι ένα δημοσίευμα πρέπει να θεωρείται άσεμνο, όταν απ' αυτό μπορούν ν' αποπλανηθούν και να διαφθαρούν εύκολα επηρεαζόμενα άτομα, «βγήκε μερικούς μήνες πιο νωρίς από την υποχρεωτική παιδεία» (A. Graig: *"The banned books of England"*, τ' απαγορευμένα βιβλία στην Αγγλία). Η νίκη του μαρξισμού στη Ρωσία οδήγησε σε μια αλλαγή των ρόλων ανάμεσα στους μεταρρυθμιστές και τους συντηρητικούς και η αυξανόμενη θεσμοποίηση συμβαδίζει με την επιστροφή της κριτικής σε πολιτικά ανεπιθύμητα άσεμνα δημοσιεύματα. Στο φασισμό, γίνεται αισθητό ότι αυτός καταπιέζει την "ανηθικότητα" με τον ίδιο ζήλο, όπως η βικτωριανή κοινωνία, προάγει όμως, τη συχνή αλλαγή των σεξουαλικών συντρόφων σαν ένδειξη φυλετικής υγείας. Αποτελέσματα, σεξουαλικών ερευνών, που προέρχονταν από εχθρούς του λαού, π.χ. από Εβραίους, καταπιέστηκαν αυστηρά. Το 1933 κάηκαν 1.200 τόμοι από τη βιβλιοθήκη Hirtchteld. Ατομα με ομοφυλοφιλικές τάσεις στάλθηκαν στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως, αν και η ομοφυλοφιλία κέρδιζε όλο και πιο πολλούς οπαδούς ανάμεσα στους αξιωματικούς ένα τυπικό φαινόμενο των στρατιωτικών κοινωνιών.

Όταν μια φυσιολογική σεξουαλική λογοτεχνία καταπιέζεται, εμφανίζεται στη θέση της μια άλλη εκφραστική μορφή: η πορνογραφία. Η γνήσια πορνογραφία είναι απέναντι στην ερωτική λογοτεχνία ισορροπημένων πολιτισμών όπως η πορνεία απέναντι στο

γάμο: χρησιμεύει σας υποκατάστατο της ικανοποίησης και μεταθέτει τη σεξουαλικότητα σ' έναν άλλο τομέα. Οι κοινωνικοί πολιτισμοί παράγουν λίγη πορνογραφία. Στους ακοινωνικούς πολιτισμούς η παραγωγή παίρνει μεγάλη έκταση και γι' αυτό γίνεται καθημερινή. Αν παρατηρήσουμε την πορνογραφία σαν υποκατάστατο, πρέπει να συμπεράνουμε ότι όλα σχεδόν τα μοντέρνα φιλμ, καθώς και οι τόσο αγαπητές βιαιότητες στη λογοτεχνία μας είναι πορνογραφικής φύσης. Η ιστορία της πορνογραφίας στους ακοινωνικούς πολιτισμούς δείχνει ότι ο έρωτας και η ερωτική ικανοποίηση εκτιμούνται όλο και πιο λίγο και αντί γι' αυτό αναζητούνται σ' αυξανόμενο βαθμό ανώμαλες μορφές, που δεν έχουν σχέση με την σεξουαλικότητα των γεννητικών οργάνων.

Στις ακοινωνικές κοινωνίες, τα θέματα της τέχνης και της διασκέδασης έχουν μεγαλύτερη σχέση με το μίσος και την επιθετικότητα παρά με την αγάπη. Σαν περιεχόμενο έχουν εκείνο το είδος της πορνογραφίας, που προάγεται με ζήλο από τη λογοκρισία. Αντίθετα, η παράνομη πορνογραφική τέχνη -αν μπορούμε να την ονομάσουμε έτσι- προσθέτει στις νόμιμες ανωμαλίες το στοιχείο των φυσιολογικών σεξουαλικών σχέσεων και με αυτό γίνεται ενδιαφέρουσα για φυσιολογικούς ανθρώπους.

Το γεγονός ότι στα σχολεία μας διδάσκονται ακόμη οι αρχαίες γλώσσες, είχε σα συνέπεια να μην αποκοπούμε εντελώς από μια λογοτεχνία, στην οποία η σωματική σεξουαλικότητα έπαιζε ένα τόσο μεγάλο ρόλο. Ευκολότερο ήταν, όμως, να διατηρήσουμε την άγνοιά μας στον τομέα της εικαστικής τέχνης. Τα παραδοσιακά κύρια θέματα της εικονογραφίας μας, στέρηση και πόνος, φαίνονταν πως

είχαν γενική ισχύ. Μετά από το τέλος της αγγλικής αποικιοκρατίας στις Ινδίες, οι επαφές ανάμεσα στους ανατολικούς και τους δυτικούς πολιτισμούς έγιναν στενότερες. Αυτό μας έφερε σ' επαφή με την γλυπτική των μεσαιωνικών Ινδιών. Την επίδραση σοκ αυτών των ερωτικών παραστάσεων, στην ευρωπαϊκή ψυχή μας, δε θα μπορούσαν να τη φανταστούν ποτέ οι δημιουργοί τους, όπως εμείς δεν μπορούμε να φανταστούμε τη φρίκη ενός Ασιάτη μπροστά στα σαδιστικά έργα της χριστιανικής εικονογραφίας. Οι παραστάσεις της συνουσίας στους ναούς των Ινδιών προκαλούν τα ίδια αισθήματα, όπως οι δικές μας σκηνές της σταύρωσης, σ' αντίστροφη κατεύθυνση: Αυτοί εξιδανικεύουν τη σεξουαλική απόλαυση, για μας υψηλότερο ιδανικό έχει γίνει ο θάνατος και η στειρότητα. Το ευρωπαϊκό γούστο αναθεμάτισε ολοκληρωτικά τη σεξουαλικότητα των γεννητικών οργάνων και τώρα καταλαβαίνει πόσο απαραίτητο είναι ν' αφήσει ν' αναπτυχθούν πάλι όργανα, που ακρωτηρίασε το ίδιο.

Β. ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ (Ελληνική Εταιρεία
Ευγονικής και Γενετικής του Ανθρώπου, 1971 και 1981)

Οι μοναδικές άμεσες πληροφορίες, που έχουμε σχετικά με το θέμα, προέρχονται από δημοσιογραφικές πηγές. Κι εδώ ακριβώς πρέπει να επισημάνουμε ότι η επίδραση των εφημερίδων και περιοδικών στη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση μπορεί να είναι τόσο θετική όσο και αρνητική. Θετική είναι η σωστή πληροφόρηση (π.χ. αθηναϊκή εφημερίδα καθιέρωσε τη δημοσίευση μιας σειράς ιατρικών θεμάτων σε σκίτσα, που προκαλούν ενδιαφέρον). Αρνητικά είναι όλα τα σχετικά "ρεπορτάζ" ή "έρευνες", που παρουσιάζονται για να κεντρίσουν μόνο στιγμιαία το ενδιαφέρον του κοινού και που, με τις διάφορες "περιγραφές" τους, δημιουργούν πολλά ερωτηματικά.

Σε μια γενική προσπάθεια σωστής σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης, το έντυπο υλικό μπορεί να ενημερώσει σωστά και ν' απομυθοποιήσει πολλά ταμπού. Υλικό από τις αγγλοσαξωνικές χώρες, που έχει βασικό στόχο την ενημέρωση των παιδιών, όταν αρχίσουν να προβληματίζονται, είναι πιστεύουμε παράδειγμα για μίμηση. Δυστυχώς, υλικό τέτοιου επιπέδου δεν υπάρχει στη χώρα μας.

Επίσημα, πρότυπα βιβλία, άλλα έντυπα ή βοηθήματα (διαφάνειες, ταινίες, κ.λπ.), για την σεξουαλική ενημέρωση, φυσικά δεν υπάρχουν ακόμα. Τα τελευταία, όμως χρόνια, κυκλοφορούν, τουλάχιστον στην Αθήνα, αρκετά βιβλία και για μικρά και για μεγάλα παιδιά και για ενηλίκους. Τα περισσότερα είναι μεταφράσεις ξένων βιβλίων και δεν έχουμε τη δυνατότητα να εκτιμήσουμε ούτε πόση κυκλοφορία έχουν ούτε πόση απήχηση. Μερικά βιβλία για μικρά παιδιά μοιάζει να είναι

πιο χρήσιμα ως βοηθήματα των γονέων ή των παιδαγωγών.

Στον ημερήσιο και τον περιοδικό τύπο έχουν δημοσιευθεί επανειλημμένα τα τελευταία χρόνια άρθρα, κυρίως για την ανάγκη της σεξουαλικής διαφώτισης. Συνήθως είναι μεταφράσεις άρθρων του ξενου τύπου και δεν είναι πάντα υπεύθυνα.

Στο ραδιόφωνο και την τηλεόραση δεν έχει γίνει ως τώρα σχεδόν ποτέ λόγος για σεξουαλική ενημέρωση ή διαπαιδαγώγηση. Εχουν μάλιστα απορριφθεί επανειλημμένες προτάσεις παιδιάτρων για λιγότερες ραδιοφωνικές συνεντεύξεις με θέμα είτε τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση είτε τον οικογενειακό προγραμματισμό. Δεν είναι βέβαιο αν αντικατοπτρίζει αυτή η ενέργεια πάγια επίσημη πολιτική της ελληνικής ραδιοφωνίας, ή την προσωπική απροθυμία ορισμένων δημοσιογράφων ν' αναλάβουν την ευθύνη της προβολής θεμάτων, που φοβούνται μήπως θεωρηθούν ακατάλληλα. Η τηλεόραση έχει ασχοληθεί πολλές φορές με τον οικογενειακό προγραμματισμό, αλλά η σεξουαλική διαφώτιση δεν έχει φτάσει ως την τηλεοπτική οθόνη, παρ' όλο που ανήκει στις δραστηριότητες του οικογενειακού προγραμματισμού.

Γ. ΠΟΡΝΟΓΡΑΦΙΑ (Εγκυκλοπαίδεια Υγεία)².

Με την πορνογραφία εκφράζεται κάθετι το άσεμνο. Βέβαια, ο ορισμός της πορνογραφίας ποικίλλει από λεξικό σε λεξικό, γιατί, ας μη ξεχνάμε, η έννοια της αισχροτήτας ποικίλλει ανάλογα με τα γεωγραφικά πλάτη και μήκη και τις πολιτιστικές παραδόσεις των λαών, ενώ αυτό, που σήμερα θεωρείται αισχρό, αύριο μπορεί ν' αλλάξει.

Ας θυμηθούμε το βιβλίο του Λόρενς "Ο εραστής της λαίδης Τσάτερλυ", που είχε καταδικαστεί από τ' αγγλικά δικαστήρια σαν πορνογραφικό έργο, ενώ σήμερα αναγνωρίζεται απ' όλους σα λογοτεχνικό αριστούργημα.

Η κοινή γνώμη πολλών δυτικών χωρών και οι ίδιοι οι νόμοι τους θεωρούν την πορνογραφία σα σκόπιμη προσπάθεια σεξουαλικής διέγερσης. Τα μέσα, που χρησιμοποιούνται μπορούν να είναι διάφορα: περιοδικά και εικονογραφημένα βιβλία, φωτογραφίες, κινήματογραφικές ταινίες, δίσκοι μουσικής και έργα γλυπτικής. Δύσκολα, όμως, ο νόμος προσδιορίζει τα όρια αυτού του τομέα και μεγάλο ρόλο παίζει η υποκειμενική ερμηνεία του κάθε νόμου. Στην Αγγλία και σε πολλές πολιτείες των ΗΠΑ, η κρίση σ' αυτό τον τομέα βασίζεται σε μια απόφαση, που πήρε το 1868 ο σερ Αλεξάντερ Κοκμπέρν: «Θεωρείται άσεμνο κάθετι, που τείνει να διαβρώσει εκείνους, που τείνουν να επηρεαστούν από τέτοιες ανήθικες επιρροές». Σε τελική, όμως, ανάλυση ο προσδιορισμός του "άσεμνου" αφήνεται στην ερμηνεία και την κρίση του κάθε δικαστηρίου.

Όσον αφορά την πορνογραφία, αυτή ασχολείται με τέτοια

άσεμνα θέματα, χωρίς καλλιτεχνικές, επιστημονικές ή εθιμικές τάσεις.

Οι νόμοι πολλών χωρών τιμωρούν το συγγραφέα, τον εκδότη, τον παραγωγό και το διανομέα τέτοιου υλικού, αλλά το βασικό εμπόδιο βρίσκεται ακριβώς στον προσδιορισμό του "άσεμνου" έστω κι αν τέτοιο υλικό θα ήταν αρκετό για να προκαλέσει απλά την "προσβολή της δημόσιας αιδούς" και της "κοινής λογικής".

Υπολογίζεται ότι στις ΗΠΑ η πορνογραφία έχει έναν ετήσιο τζίρο από 100 μέχρι 300 εκατομμύρια δολάρια. Αυτή η πορνογραφία είναι οργανωμένη πάνω σ' αποτελεσματικότερες εμπορικές βάσεις, σε σημείο που να προσφέρει στον πελάτη, εκτός από τα έντυπα, που του ζητάει, ειδικούς καταλόγους διεθνούς χαρακτήρα, που απεικονίζουν τα πιο ετερόκλητα και αλλοπρόσαλλα αντικείμενα για την ικανοποίηση κάθε είδους σεξουαλικής διαστροφής.

Οι γνώμες, για την επιρροή του πορνογραφικού υλικού πάνω στους ενήλικες και τους έφηβους και γενικά την εγκληματικότητα, δίστανται.

Σύμφωνα με το πόρισμα μιας ειδικής διεθνούς επιτροπής του 1953, η άσεμνη λογοτεχνία είναι μια από τις αιτίες της αύξησης των σεξουαλικών εγκλημάτων. Οι Αμερικανοί Σέλντον και Ελέανορ Γκλουκ, στην πραγματεία τους για τη νεανική εγκληματικότητα, βεβαιώνουν απεναντίας πως οι νεαροί εγκληματίες γενικά διαβάζουν λιγότερο από τους άλλους νέους και ότι γι' αυτό η πορνογραφία είναι από τα στοιχεία, που λιγότερο επηρεάζουν και προδιαθέτουν για το έγκλημα. Ο Νόρμπερ Μύλεν υποστηρίζει με τη σειρά του πως η άσεμνη λογοτεχνία διαβάζεται περισσότερο από τους ενήλικες παρά

από τους νέους, οι οποίοι καταφεύγουν σ' άλλες πηγές για να ικανοποιήσουν τη σεξουαλική τους περιέργεια. Ο δικαστής Φρανκφούρτερ, του ανώτατου δικαστηρίου των ΗΠΑ, δήλωσε: «Είμαι σίγουρος πως τα ένστικτα περιπέτειας και βίας εφήβων και ενηλίκων ασθενούς χαρακτήρα ερεθίζονται από τις φωτογραφίες και τα έντυπα εγκληματικού περιεχομένου, και γι' αυτό τα λάθη των νεαρών εγκληματιών οφείλονται, τουλάχιστον εν μέρει, σ' αυτά τα έντυπα». Με τα παραπάνω συμφωνεί και ο Φρέντερικ Ουέρθαμ, που έγραψε το 1955 ότι η επιρροή ορισμένων εντύπων άσεμνου ή βίαιου περιεχομένου δηλητηριάζει τη σεξουαλική ανάπτυξη των νεαρών.

Όλοι συμφωνούν, λοιπόν, σήμερα πως η πορνογραφία είναι μια απλή και χυδαία κερδοσκοπία σε βάρος των νεαρών και των σεξουαλικά ανώριμων ενηλίκων, οι οποίοι, μαζί με τους διεστραμμένους και τους ψυχοπαθείς είναι οι μεγαλύτεροι καταναλωτές της. Είναι βέβαια δύσκολο να προσδιορίσουμε το αν μια μεγαλύτερη σεξουαλική ελευθερία θα περιόριζε το εμπόριο της πορνογραφίας. Ο Λόρενς ήταν βέβαιος πως αν οι σεξουαλικές εκδηλώσεις δε φυλάγονταν τόσο μυστικές δεν θα υπήρχε πορνογραφία.

Τα πορνογραφικά έντυπα, σε πολλές χώρες του κόσμου, κυκλοφορούν ελεύθερα ή υποβάλλονται σε κάποιο είδος ελέγχου σε τρόπο, που ν' απαγορεύεται αυστηρά η πώλησή τους σ' ανηλίκους και η διακριτική διάθεσή τους στους ενήλικες.

Ο. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΣΤΗ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ

Εισαγωγή

Μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η εκκλησία με τους λειτουργούς της, τα όργανά της και τις διαδικασίες της, άσκησε και ασκεί σεξουαλική διαπαιδαγώγηση σ' ατομική ή ομαδική βάση, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η διαπαιδαγώγηση αυτή εντάσσεται σ' ένα συγκεκριμένο τύπο, περιεχόμενο και μορφή. Την απασχολεί πάντως η διαπαιδαγώγηση της γενετήσιας ορμής και η προετοιμασία των νέων για το γάμο και την οικογενειακή ζωή.

Χώροι, όπου γίνεται κάτι τέτοιο, είναι μεταξύ άλλων τα κατηχητικά σχολεία, οι χριστιανικές νεανικές κινήσεις, το μυστήριο της ιεράς εξομολόγησης και, γενικά, αυτό που καλούμε "εξωσχολική θρησκευτική αγωγή". Για τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, που ασκείται στα πλαίσια αυτά, παραπέμπουμε σε στοιχεία από σχετική έρευνα (διδακτορική διατριβή) του Αρχιμ. Θεοχάρη Χρόνη. Η ανάλυσή του βοηθάει να προσεγγίσουμε το θέμα αυτής της αγωγής. Θα ήταν, όμως, παράλειψη αν δεν αναφέραμε και την περίπτωση ιεράρχου (του αποβιώσαντος Μητροπολίτου Περιστερίου Αλεξάνδρου) που ο ίδιος μίλησε στα σχολεία για τη σεξουαλική αγωγή και τον ελεύθερο έρωτα.

**Η ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΣΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΤΗΣ ΕΞΩΣΧΟΛΙΚΗΣ
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ**

Του *Αρχιμ. Θεοχάρη Χρόνη*

«Η θρησκευτική αγωγή οφείλει ν' απευθύνεται εις ολόκληρον την προσωπικότητα και ν' αντιμετωπίζει ολόκληρον το πρόβλημα της ζωής». Αυτή η θέση, που εκφράζει ο Α. Ασπιώτης, ήταν πάνω-κάτω, και θέση της Εξωσχολικής Θρησκευτικής Αγωγής (Ε.Θ.Α.).

Στην πράξη, η ΕΘΑ έχει “μεταφράσει” αυτή τη θεωρητική θέση σε προσπάθειες, που αποβλέπουν να δώσουν στους μαθητές, μαζί με τις βασικές “θρησκευτικές” αρχές, και μια πιο συγκεκριμένη αγωγή για τα διάφορα προβλήματα της ανθρώπινης ζωής.

Θα ρίξουμε, λοιπόν, μια ματιά στον τρόπο, με τον οποίο αντιμετωπίστηκαν μερικά απ' αυτά τα προβλήματα.

α) Σεξουαλική αγωγή

Κάτω από την επίδραση του γενικού κλίματος, που κυριαρχούσε στην Ελλάδα, η ΕΘΑ, για πολύ καιρό, πήρε μέρος στη “συνωμοσία σιωπής” απέναντι στα θέματα, που σχετίζονται με τη σεξουαλικότητα.

Αλλά αυτό που, στην ΕΘΑ, ήταν ακόμα χειρότερο είναι ότι κάθε φορά, που ήταν υποχρεωμένοι να πουν κάτι, το έλεγαν με μισόλογα, μέσα σε μια ατμόσφαιρα μυστικότητας και “συμπλεγματικής” αποσιωπήσεως, που κινδύνευε να δημιουργήσει (και το έκανε πολύ συχνά) τραγικές παραξηγήσεις, να κατατάσσει, δηλαδή, (στο μυαλό των παιδιών) καθετί που είχε σχέση με την ύπαρξη (κατά το θέλημα του Θεού!) των δύο φύλων, και κυρίως καθετί, που είχε σχέση με την

ιερή ένωση του γάμου, στην κατηγορία των “αμαρτημάτων”!

Πόσα ψυχικά τραύματα στοίχησε ένας τέτοιος τρόπος αντιμετώπισεως, μονάχα ο Θεός το ξέρει! Αλλωστε, η παραμόρφωση της εικόνας της πραγματικότητας, όπως ο Θεός τη δημιούργησε, είναι προσβολή στο θέλημά Του, επομένως, αυτή είναι μεγάλο αμάρτημα.

Αλλά, με τον καιρό, κάνουν συνεχή και σημαντική πρόοδο και αυτό με μια διπλή έννοια: από τη μια μεριά η ΕΘΑ τολμάει όλο και πιο πολύ να κοιτάξει στο ίδιο το πρόβλημα και να μιλήσει σχετικά, πιο ανοιχτά, και από την άλλη μεριά καλυτερεύει αισθητά τις θέσεις της πάνω σ’ αυτό το θέμα. Νομίζουμε ότι αυτό αποτελεί απόδειξη ότι, στο βάθος, η επιθυμία και η έγνοια να κατανοήσουν σωστά τ’ ανθρώπινα προβλήματα και ν’ αναζητήσουν άξιες λύσεις, δεν έλειψαν από πολλούς από τους υπεύθυνους της ΕΘΑ.

Εντούτοις, νομίζουμε ότι σ’ αυτόν τον πρωταρχικό χώρο της σεξουαλικής αγωγής, η ΕΘΑ είναι ακόμα πολύ μακριά από μια ικανοποιητική στάση. Πάρα πολύ συχνά ακόμα, η θέση της απέναντι στα θέματα του σεξ διαμορφώνεται με κριτήρια μονόπλευρα και ανεπαρκή, σαν νομικιστική ηθική ή ηθική που επιβάλλει η κοινωνία. Αυτό, που της λείπει αισθητά είναι μια ανθρωπολογική και υπαρξιακή ηθική. Στο σύνολό της, πράγματι, η ΕΘΑ μοιάζει να υποτιμάει το μεγαλείο του αληθινού έρωτα, που πραγματοποιείται μέσα στο χριστιανικό γάμο, για ν’ αποτελέσει, μεταμορφώνοντας τον σιγά-σιγά (μ’ επίμονη συνεχή προσπάθεια των δύο συζύγων) σε χριστιανική αγάπη, πηγή πολύπλευρης δημιουργίας (ολοκλήρωση των δύο συντρόφων μέσα από την αφιέρωση τους σε μεγάλους κοινούς σκοπούς, που τους ξεπερνούν και τους δύο, και που πρώτος είναι η

γέννηση παιδιών και η διαπαιδαγώγησή τους). Μ' αυτόν τον τρόπο φαίνεται πως η ΕΘΑ υποτιμά το θαυμαστό ρόλο που, μέσα στο νόημα αυτής της αγάπης, ο Θεός έδωσε στη σεξουαλικότητα, και η οποία έτσι, βρίσκει την απόλυτη δικαίωσή της και την απόλυτη αξία της.

Αλλά αν, από το άλλο μέρος, είναι αλήθεια -όπως γνωρίζουμε- ότι, σε μια πλατιά έννοια, «η καλύτερη σεξουαλική αγωγή είναι αυτή, που δεν είναι απ' ευθείας σεξουαλική», πρέπει ν' αναγνωρίσουμε, δίχως επιφύλαξη, ότι σ' αυτό το σημείο, η ΕΘΑ έκανε μίαν ανεκτίμητη προσφορά. Πραγματικά, έδωσε ιδεώδη, σκοπούς, δραστηριότητες και προσωπικά παραδείγματα, στοιχεία με τα οποία δημιούργησε μια "περιοχή μετριοπάθειας" ("zone temperee"), όπου μπορεί κανείς, πιο εύκολα και αποτελεσματικά, να εξετάσει και να λύσει τα προβλήματα που αφορούν τη σεξουαλικότητα.

β) Αγωγή του γάμου

Είχε σημαντική θέση στην ΕΘΑ. Απέβλεπε στην προετοιμασία των νέων για τη μελλοντική τους οικογένεια. Κι εδώ, η πιο σημαντική προετοιμασία για την οικογενειακή ζωή ήταν αυτή που δεν ήταν απ' ευθείας οικογενειακή αγωγή: Ήταν η διαμόρφωση ενός χριστιανικού χαρακτήρα και, ειδικότερα, η ανάπτυξη ορισμένων αρετών, όπως η αγάπη για τον πλησίον, η αυτοκυριαρχία στον εγωισμό, η πιστότητα, το πνεύμα οικονομίας κ.λπ.

Σ' ό,τι έχει σχέση με την άμεση αγωγή, θα μπορούσαμε να παρατηρήσουμε (μαζί με τον Γ. Τσανανά) ότι, συνήθως, δεν άγγιζε τα βαθύτερα στρώματα "προσωπικά - υπαρξιακά", αλλά έμενε στο "ηθικό-κοινωνικό" επίπεδο: ήταν, άλλωστε, σχεδόν μοιραίο για μια αγωγή που κατευθυνόταν, σχεδόν αποκλειστικά, από άγαμους.

Ακόμα, με βάση ένα γενικό σχεδιάγραμμα, θα ήταν απαραίτητο να εκσυγχρονίσουμε την προβληματική και τα επιχειρήματα που, πολύ συχνά, καθρεφτίζουν αρκετά αρχαϊκές αντιλήψεις σχετικά με το γάμο.

Το θέμα του γάμου είναι στενά συνδεδεμένο με το θέμα της σεξουαλικότητας, για το οποίο μιλήσαμε. Γι' αυτό θα θέλαμε να επιμείνουμε ιδιαίτερα στην παρακάτω παρατήρηση: Κατά τη γνώμη μας, η σωστή θέση είναι να εμφανίζει κανείς το γάμο σ' όλη του την μεγαλοσύνη (στην οποία πιστεύουμε βαθιά) και, ξεκινώντας απ' αυτό, να δώσει στη σεξουαλικότητα την ψηλή θέση που της αρμόζει, σαν όργανο στην υπηρεσία του γάμου. Έτσι, και τα δύο, γάμος και σεξουαλικότητα, θ' ανυψωθούν στη θέση, που τους αρμόζει, και το "πρόβλημα της σεξουαλικότητας" θα βρει τη σωστή του λύση. Σ' ό,τι αφορά την ΕΘΑ, μας φαίνεται ότι η προσπάθειά της ήταν αντίστροφη: Εβλεπε τη σεξουαλικότητα (κυρίως με αρνητικό τρόπο) σαν ξεχωριστό, μεμονωμένο πρόβλημα, και το γάμο σαν... «την καλύτερη (!) λύση του προβλήματος της σεξουαλικότητας»: Θέση κατά τη γνώμη μας, λαθεμένη και ταπεινωτική τόσο για τον γάμο όσο και για τη σεξουαλικότητα.

Σημειώσεις

(Η αρίθμηση των σημειώσεων στο πρωτότυπο είναι αντίστοιχα 338-344)

1. Το παιδί και η θρησκευτική διαπαιδαγώγησις, Αθήναι 1962, σημ. 24, σ. 64.

2. Είναι, πραγματικά, το γενικό κλίμα: Μια "επίσημη" αποσιώπηση για καθετί, που έχει σχέση με τη σεξουαλικότητα. Αυτό είναι ιδιαίτερα παράδοξο όταν το συναντάς σε παιδαγωγικούς κύκλους που θεωρούνται πολύ προοδευτικοί.

Επιπλέον, για ό,τι έχει σχέση με γονείς (τους πιο κατάλληλους, κατά τη γνώμη μας, για να δώσουν στα παιδιά τους, μέσα στο οικογενειακό κλίμα αγάπης και εμπιστοσύνης, προοδευτικά, και με τελείως φυσιολογικό τρόπο, τις εξηγήσεις που περιμένουν για το θέμα των φύλων), πρέπει να πούμε ότι στην Ελλάδα, δυστυχώς, πολύ σπάνια είναι ικανοί και πρόθυμοι να ολοκληρώσουν αυτό το παιδαγωγικό τους χρέος.

Ισως, εδώ, θα έπρεπε να προσθέσουμε ότι, όταν μιλάμε για την ανάγκη να ενημερώσουμε τους νέους για τα σεξουαλικά θέματα, δεν εννοούμε (οπωσδήποτε όχι!) ότι πρέπει να κάνουμε αυτό που γίνεται στις μέρες μας κατά κόρον σε πολλές χώρες της Δυτικής Ευρώπης: Να γυρίσουμε δηλαδή όλους τους προβολείς στη βιολογική πλευρά αυτών των θεμάτων, σαν να μην υπήρχε παρά μόνον αυτή, λες και τα θέματα του σεξ δεν αναφέρονταν, με υπέροχο τρόπο (θα έλεγα μάλιστα προνομιούχο), στο σύνολο του ανθρώπου, σ' όλες του τις πλευρές:

σωματική, ψυχική, πνευματική. Τ' αξιοθρήνητα αποτελέσματα ενός τέτοιου αποσυνθετικού διαχωρισμού, τα ζούμε κάθε μέρα!...

3. Πρβλ. σημ. 183. Το κείμενο που ακολουθεί είναι ένα απόσπασμα από ένα κατηχητικό έργο που αναφέραμε συχνά (*Π.Ν. Τρεμπέλα, Κατηχητική ή Ιστορία και θεωρία της κατηχήσεως, Αθήναι 1931, σ. 295*). Πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι δεν έχει σχέση με το θέμα των φύλων γενικά, αλλά με «τα αμαρτήματα που μνημονεύονται στην έβδομη και τη δέκατη εντολή». Αλλά, πρέπει να προσθέσουμε ότι, σχετικά με το μεγάλο και καυτό πρόβλημα των φύλων, οι νέοι δεν άκουγαν να μιλούν παρά γι' αμαρτίες (και τίποτ' άλλο), και αυτό στην ατμόσφαιρα που περιγράψαμε παραπάνω.

«Εξάλλου τα αμαρτήματα ταύτα άγοντες πρέπει επιμελώς να προσέχωμεν, ίνα μη ποτέ παρασυρθώμεν εις λεπτομερείας. Τούτο θα ήτο ασύνετον. Πολύ δ' ολιγώτερον επικίνδυνον είνε να είπη τις άγαν ολίγα περί των παραβάσεων τούτων ή να είπη περί αυτών εις τους παίδας άγαν πολλά. Εντονός τις λόγος ή παρατήρησις, μορφασμός τις του προσώπου εκδηλών απέχθειαν, ο τρόπος ακόμη, διά του οποίου τις παρατηρεί τους μαθητάς, είνε αρκετά να προφυλάξωσι τούτους εκ μυστικών τινών αμαρτιών και να προδιαθέσωμεν αυτούς σωτηρίως δι' ενδεχόμενον πειρασμόν του μέλλοντος άγνωστον αυτοίς κατά το παρόν. Πάντως οι λόγοι του διδασκάλου πρέπει να ζυγίζωνται και να είνε προσεκτικώς μεμετρημένοι».

Δεν μπορούμε ίσως να παραβλέψουμε, ότι πρέπει να μεταχειριστούμε με πολύ μελετημένο τρόπο ένα τόσο λεπτό θέμα όπως το σεξ. Αλλά, ο τρόπος αυτός είναι διαφορετικός από αυτόν που

χαρακτηρίσαμε “συμπλεγματικός” (“complexee”) και που φαίνεται να πηγάζει από λανθασμένες αντιλήψεις, για ό,τι έχει σχέση με τη σεξουαλικότητα. Αρα, γεγονός είναι ότι η ΕΘΑ, σε πολλές περιπτώσεις, οδήγησε, άμεσα ή έμμεσα τους νέους ν’ ανακτήσουν τέτοιες λανθασμένες ιδέες.

Ενας από τους επιστολογράφους μας, που είναι υπεύθυνος μιας κινήσεως νέων, μας γράφει: «Η αγωγή του σεξ δεν έχει δωθεί σωστά. Νομίζουμε ότι μέσα σε κάθε κορίτσι κατοικεί ο διάβολος, που είναι έτοιμος να επιτεθεί μόλις πλησιάσεις κάποια συνάδελφο...». Χωρίς να είναι μεγάλη υπερβολή, δεν μπορούμε να μην αναγνωρίσουμε ότι σε πολλές περιπτώσεις αυτή η διαβεβαίωση είναι αληθινή.

Καθώς παρόμοιες ιδέες φαίνεται πως έχουν εισχωρήσει συχνά στην εκκλησία, κυρίως με μοναστικούς κύκλους, μπορούμε ν’ αναρωτηθούμε αν, σ’ αυτό το σημείο, δεν υπήρξαν επιρροές ειδωλολατρικών, παλαιοδιαθηκικών ή αιρετικών ιδεών. Βέβαια, αυτό το ερώτημα ξεπερνάει το πλαίσιο αυτής της εργασίας. Αλλά, θα ήταν πολύ ενδιαφέρον να είχαμε την απάντηση.

4. Πολλές προσωπικότητες συνέβαλαν σ’ αυτή την πρόοδο. Σημειώνουμε ειδικά τον ψυχίατρο Α. Ασπιώτη και το “Ινστιτούτο Ιατρικής Ψυχολογίας και Ψυχικής Υγιεινής”, που ίδρυσε. Χάρη στα ποικίλα και σημαντικά έργα του και χάρη στην πολύπλευρη δραστηριότητά του, παρείχε αξιοσημείωτη προσφορά σ’ αυτή την πρόοδο.

5. Πρβλ. Χριστιανικών Μαθητικών Ομάδων, Εγκόλπιον

Ομαδάρχου, σ. 21-23.

6. Γ. Τσανανά. Περί τα αίτια της κρίσεως και το μέλλον του κατηχητικού σχολείου εν Ελλάδι, ανάπτυπον εκ της “Επετηρίδος Αθωνιάδος Σχολής 1966”, Θεσσαλονίκη 1966, σ. 301.

7. «Ο εν Χριστώ γάμος είναι η άριστη λύσις του σεξουαλικού προβλήματος», ήταν ο “επίλογος” ενός μαθήματος των ανωτέρων κατηχητικών σχολείων (σε μια παλαιότερη σειρά της Αποστολικής Διακονίας, Χριστιανικός Ανθρωπισμός, Αθήναι 1951, σ. 278), πάνω στο θέμα «ο Χριστιανισμός και το σεξουαλικό πρόβλημα».

Η ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΑΓΩΓΗ ΣΤΑ ΣΧΟΛΕΙΑ*

+ Του Μητροπολίτη Περιστερίου Αλεξάνδρου

«Το θέμα το έθεσε κατά την επίσκεψή μας στο Α' Λύκειο Θηλέων ολόκληρη η τάξη, το Γ2 (3.3.78), οι 42 μαθήτριες μαζί. Το συμπληρώνουν του ίδιου σχολείου τα άλλα τμήματα. Δεν είναι οι μόνες, που ζητάνε να μπει ως τακτικό μάθημα. Και άλλα σχολεία, αγόρια και κορίτσια, συζητώντας τα προβλήματά τους, το θέτουν απερίφραστα και επίμονα. Αξίζει να το εξετάσουμε μαζί σας, παιδιά, εμπρός λοιπόν.

1. *Γιατί δεν διδάσκεται;*

«Το γιατί ακριβώς δεν διδάσκεται στα ελληνικά σχολεία το μάθημα της σεξουαλικής αγωγής δεν το ξέρω. Εκείνο, που μπορώ να πω ανεπιφύλακτα είναι, ότι πρέπει, είναι ανάγκη να διδάσκεται. Δεν έχει εισαχθεί το μάθημα αυτό ίσως και διότι δεν είμαστε ακόμη έτοιμοι. Χρειάζονται ορισμένες προϋποθέσεις. Χωρίς να καλυφθούν αυτές, πώς θα γίνει μάθημα;

Πρωταρχικό είναι να εκπονηθεί ένα βιβλίο, όχι τόσο σχολικό (για τη σάκα του μαθητή, νομίζω), όσο οδηγίες σωστές και υπεύθυνες στον καθηγητή της τελευταίας τάξης του Λυκείου. Επίσης, θα χρειασθεί ειδικό φροντηστήριο για τους καθηγητές, που θ' αναλάβουν τη διδασκαλία, ώστε να είναι ενημερωμένοι πλήρως από ειδικούς επιστήμονες της γενετικής. Θα πρέπει το μάθημα αυτό να λέγεται "σεξουαλική αγωγή", όσο κι αν δεν πρόκειται για αγωγή, αλλά για μάθημα "το μυστήριο της ζωής", κάτι τέτοιο. Να δηλώνει τους νόμους

και τους κανόνες, που λειτουργούν μέσα στον άνθρωπο και επηρεάζουν τον αισθηματικό, πνευματικό, ψυχολογικό και βιολογικό εσωτερικό μας κόσμο. Δεν είναι ζήτημα σεξουαλισμού. Δηλαδή σχέσεων των δύο φύλων μόνο. Αλλά ευρύτερο είναι το πεδίο πάνω στο οποίο κινείται η δύναμη αυτή της ζωής.

Δε διδάσκεται το μάθημα γιατί ο λαός μας (οι γονείς σας) είναι ανέτοιμοι να το δεχθούν. Δεν πρέπει να ξεχνάτε πως δεν είναι ευκαταφρόνητος ο αριθμός ακόμη παιδαγωγών, εκπαιδευτών και σημαντικού μέρους του κόσμου, που δεν είναι προπαρασκευασμένο να δεχθεί την αναγκαία αυτή καινοτομία. Μπορεί να μελετηθεί το όλο θέμα, το τι γίνεται στις χώρες που διδάσκεται. Να επωφεληθεί την πείρα των άλλων η χώρα μας και να το κάνει μάθημα απαραίτητο, ωφέλιμο και πρακτικό, ώστε μόνο καλού πρόξενος να αποβεί. Το λόγο τον έχουν τ' αρμόδια όργανα, τα εντεταλμένα πρόσωπα»

2. Αποφεύγουν να συζητούν;

Στο τμήμα Γ1 του ίδιου Λυκείου σ' άλλη επίσκεψη, μας το έθεσε ομάδα 8 μαθητριών: «Γιατί οι δάσκαλοι στα σχολεία αποφεύγουν να συζητάνε μαζί μας για τις σχέσεις των δύο φύλων;». Ο λόγος, ένας από τους πολλούς, θα είναι ασφαλώς γιατί οι δάσκαλοι συνήθως περιορίζονται στην “διδασκτέα ύλη”. Αφού, σκέπτονται, ειδικά βιβλία δεν υπάρχουν, αφού στο πρόγραμμα δε συμπεριλαμβάνεται, αφού και αφού... γιατί ν' ασχολούμαι με “ακανθώδη” θέματα! Προτιμούν ν' αποφεύγουν για πολλούς λόγους τις κακοτοπιές και περιορίζονται στα “διδασκτέα”.

Νομίζω, προσωπικά, άσχετα αν δεν υπάρχει ειδικό μάθημα, ο

καλός δάσκαλος ποτέ δεν περιορίζεται στα κείμενα των σχολικών βοηθημάτων. Μπορεί -και πρέπει- να βγαίνει και λίγο έξω από τις σελίδες του βιβλίου. Με διάφορες αφορμές και ευκαιρίες ο καθηγητής, χρωστάει ν' ανοίξει τα μάτια των μαθητών του. Γιατί ο καθηγητής έχει τη δυνατότητα με την καθημερινή του επαφή με την τάξη, να γνωρίζει, να ψυχολογεί, να βρει τις ευκαιρίες που του δίνονται, για να πει ό,τι χρειάζεται κάθε φορά και όσα πρέπει να λεχθούν κατά την κρίση του.

Βλέπω διψάτε να μάθετε γύρω από το μυστήριο αυτό που λέγεται ζωή και για τα τόσα προβλήματα, που το περιβάλλουν ώσπου να εκκολαφθεί και να έρθει στον κόσμο σαν ύπαρξη. Δεν πιστεύω πως πρόκειται γι' απλή περιέργεια. Γιατί και έτσι ακόμα αν θα 'ταν, ο καθηγητής σας με το διάλογο θα βάθαινε το θέμα και θα του έδινε τέτοιες διαστάσεις, ώστε να προκληθούν άλλα ενδιαφέροντα ουσιαστικά και ν' ανεβάσει το μάθημα όπως το αξίζει.

Εχετε τώρα οπωσδήποτε στην ηλικία των 17-18 χρόνων δυνατότητες και προσλαμβάνουσες που να μπορείτε ν' αξιοποιήσετε τα όσα θ' ακούτε μέσα στην παράδοση. Οι δάσκαλοί σας οφείλουν ν' ανοίξουν το δρόμο. Να εισηγηθούν το μάθημα της "ζωής" κι ωστόσο πραγματοποιηθεί, να μη σιωπούν αινιγματικά.

3. Ζητάμε σωστή κατατόπιση

Άλλη ομάδα των μαθητών ρωτάει, απαιτεί θα 'ταν η κυριολεξία: «Ζητάμε σωστή κατατόπιση και διαφώτιση πάνω στο πρόβλημα το γενετήσιο. Δε θέλουμε να μας τα πουν... άλλοι!».

Πολύ δυνατό και καυτό έρχεται -πάλι από κορίτσια- το θέμα. Και

θέλω να συμπληρώσω, κατατοπίζοντας κι εγώ εσάς, σύμφωνα με το αίτημά σας.

Δεν ωφελεί σε τίποτα να παίζουμε το “κρυφτό”. Στη ζωή υπάρχουν πολλά μυστικά. Αυτά φανερώνονται και πρέπει με τη σειρά τους και με το χρόνο ν’ αποκρυπτογραφούνται. Ενα απ’ αυτά είναι και το γενετήσιο θέμα. Δεν ξέρω αν υπάρχουν πολλοί άνθρωποι νέοι και ώριμοι, που δεν θέλουν, δε θέλησαν στη ζωή τους να πληροφορηθούν τι είναι η ζωή, τι συμβαίνει με το γενετήσιο θέμα. Για την εμφάνιση, για την αντιμετώπιση, για μια διαφώτιση και πληροφόρηση κατά τρόπο υπεύθυνο.

Το αίτημα σας, παιδιά, αγόρια και κοπέλες, είναι όχι μόνο λογικό και δίκαιο αλλά και κοινωνικά επιβλημένο. Να το γιατί. Οι απορίες και τα τέτοια λογής “αινίγματα” είναι ανάγκη να λυθούν. Εκείνος, που διψάει θα πίνει. Κι αν δεν βρει το καλό κρυστάλλινο νερό, θα προστρέξει ακόμα και στα θολά και ανθυγιεινά νερά με κίνδυνο να πάθει η υγεία του, κι όχι σπάνια με βαριές συνέπειες.

Χρειάζεται το ειδικό μάθημα. Και οι καλοί φωτισμένοι γονείς, οι ώριμοι δάσκαλοι, ο ευσυνείδητος θεολόγος καθηγητής, ο κληρικός ως εξομολόγος και καθοδηγητής της νεότητας, οφείλουν να κατατοπίζουν με σύνεση και σοβαρότητα πάνω στο ιερό αυτό λειτούργημα του ανθρώπινου οργανισμού. Με σεβασμό και φόβο Θεού να παίρνουν στα χέρια τους αυτά τα υπεύθυνα και τόσο λεπτά και ιερά αντικείμενα, όπως είναι η ζωή μ’ όλα της τα πολύμορφα προβλήματα.

Χρειάζονται να γραφούν (ακόμη και να μεταφράζονται) ειδικά βιβλία, ελεγμένα από πρόσωπα με φρόνημα και συνέπεια, με ήθος και

επιστημοσύνη. Να δίνονται στα χέρια των νέων -χωριστά για το κάθε φύλο- ώστε να πληροφορηθούν σωστά. «Δε θέλουμε να μας πουν... άλλοι», μας λέτε. Εχετε απόλυτα δίκιο. Αυτούς τους άλλους πρέπει να τους φοβόμαστε.

Είναι έμποροι της νεανικής ανταρσίας. Απευθύνονται πióτερο στην περιέργεια και εξάπτουν τη φαντασία, παρά να κατατοπίζουν. Είναι οι σφαγείς της αγνότητας και της άδολης ηλικίας. Σ' αυτούς οφείλουμε όλα τα λεγόμενα "πορνό". Τι διδάσκουν; Το σεξουαλισμό ως κατώτερο ένστικτο. Σαν κάτι το κτηνώδες, σαν αντικείμενο ηδονής. Τέτοιο δεν είναι το αντικείμενο της διαφώτισης. Εδώ είναι σκότιση και συσκότιση. Διαστροφή πέρα ως πέρα.

Πιστεύω, καλά μου παιδιά, μαζί σας κι εγώ, πως έφτασε η ώρα να μάθετε την ιερότητα του μυστηρίου της ζωής. Τότε θα το σεβασθείτε. Θα νοιώσετε υπερηφάνεια γιατί είστε άνθρωποι -άνδρας και γυναίκα- και θα ευχαριστήσετε το Θεό γι' αυτό το μεγάλο δώρο με τη σωστή χρήση και γνώση».

*Πολιτικά Θέματα, αρ. φ. 197, 1-7 Απρ. 1978, σ. 22-23

Π. ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟ ΓΙΑΤΡΟ ΤΗΣ "ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΚΙ ΕΦΗΒΙΚΗΣ ΓΥΝΑΙΚΟΛΟΓΙΑΣ"

Ερωτήσεις - απαντήσεις

1) *Τι σας ώθησε ν' ασχοληθείται με την εφηβεία;*

«Η ηλικία μεταξύ 3-20 χρονών έχει πολύ ενδιαφέρον, πολλά προβλήματα όπως γυναικολογικά, μαιευτικά. Ακόμα η εγκυμοσύνη που είναι πολύ σημαντικό "κομμάτι" της ζωής μιας κοπέλας και επιπλέον είναι τόσο ενδιαφέρον αυτές οι ηλικίες που μπορείς να μάθεις πολλά πράγματα».

2) *Πιστεύετε πως είναι απαραίτητη η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στην εφηβική ηλικία;*

«Πάνω σ' αυτό υπάρχουν 2 απόψεις: η μία υποστηρίζει πως πρέπει να γίνεται σεξουαλική διαπαιδαγώγηση και η άλλη υποστηρίζει πως δεν πρέπει γιατί αυτή η ηλικία είναι κάπως "παράξενη". Τα παιδιά της ηλικίας αυτής θέλουν να μιμούνται τους άλλους, θέλουν να κάνουν πράγματα, όπου άλλοι μέσα στην παρέα τους δεν θα τολμήσουν να τα κάνουν, και αυτό γιατί θέλουν να δείξουν ανεξάρτητοι και μεγάλοι.

Συνήθως σ' αυτή την ηλικία αρχίζουν να σκέφτονται και πιο "πονηρά". Οπότε με το να κεντρίζεται το ενδιαφέρον τους μπορεί να τολμήσουν να ολοκληρώσουν τις σχέσεις τους.

Ερευνες που έγιναν πάνω σ' αυτή την άποψη διαπιστώθηκε πως

τα παιδιά άρχισαν από μικρές ηλικίες σχέσεις και το '92-'93 στην Ολλανδία σε πολύ μικρή ηλικία έχουν σεξουαλικές σχέσεις».

3) *Εσάς ποια είναι η άποσή σας, να γίνεται διαπαιδαγώγηση ή όχι;*

«Πιστεύω πως πρέπει. Είναι καλύτερα να γνωρίζουν, πάρα να παρακινούνται από την αμάθεια».

4) *Πρέπει στα παιδιά να μιλάνε από πιο μικρή ηλικία για τέτοια θέματα;*

«Πιστεύω είναι απαραίτητη η ενημέρωση σε πιο μικρή ηλικία αλλά εν μέρει. Δηλαδή να τους πουν για το πως γίνονται τα παιδιά, από που γεννιούνται, για την περίοδο, για την υγιεινή του σώματος κ.λπ. Από την ηλικία όμως των 14-20 χρόνων πρέπει η ενημέρωση να είναι πιο ολοκληρωμένη».

5) *Το θεωρείτε απαραίτητο να μπει ως μάθημα στα σχολεία η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση και η ενημέρωση για το σεξ και τα προβλήματα που μπορεί να υπάρχουν ή και να παρουσιαστούν;*

«Ναι, το θεωρώ απαραίτητο να γίνει αυτό γιατί το μάθημα θα το κάνουν υπεύθυνα άτομα, που θα έχουν γνώσεις πάνω σ' αυτά τα θέματα και έτσι θα μπορούν να ενημερώνουν τα παιδιά, σωστά σ' όποια απορία και αν έχουν».

6) *Τι σεξουαλικά προβλήματα μπορεί ν' αντιμετωπίσει ένας έφηβος;*

«Πολλά και διάφορα, από τα πιο ελαφρά μέχρι και πολύ σοβαρά νοσήματα, AIDS, έρπης, ηπατίτιδα κ.λπ, εγκυμοσύνη, κύηση σε μικρές ηλικίες».

7) Θεωρείται σωστό εφόσον γίνει μάθημα να γίνεται ξεχωριστά σ' αγόρια και ξεχωριστά στα κορίτσια; Γιατί συνήθως σ' αυτή την ηλικία όταν βρεθούν ομάδες ανάμεικτες, η σοβαρότητα του θέματος μπορεί να έκτραπεί και να φτάσει σε σημείο όπου ορισμένοι να ντρέπονται, να σοκάρονται και άλλοι να προσπαθούν να φανούν άνετοι γελώντας και γελοιοποιώντας κάποια πράγματα.

«Προσωπικά πιστεύω πως πρέπει να γίνεται ξεχωριστά, αλλά όμως ίδια ενημέρωση σ' όλους. Δηλαδή για κάποια γυναικεία θέματα θα πρέπει όχι μόνο να ενημερώνονται τα κορίτσια αλλά και τα αγόρια και αντίστοιχα».

8) Υπάρχει περίπτωση να επιδράσει αρνητικά;

«Δεν ξέρουμε πως θ' αντιδράσουν. Τουλάχιστον ότι και να κάνουν, θα είναι ενημερωμένοι και θα "φταίνε" οι ίδιοι και όχι η αμάθειά τους».

9) Σας επισκέπτονται συχνά έφηβοι;

«Ναι, μ' επισκέπτονται κορίτσια είτε με τις μανάδες τους, είτε με το αγόρι τους, και λίγοι νεαροί».

10) Συνήθως όμως κορίτσια;

«Τα κορίτσια παρουσιάζουν πιο πολλά προβλήματα απ' τα

αγόρια, αλλά είναι και πιο υπεύθυνα και θέλουν να ενημερώνονται πιο πολύ».

11) *Ερχονται για ενημέρωση; ή μόνο όταν υπάρχει κάποιο πρόβλημα;*

«Κυρίως όταν υπάρχει κάποιο πρόβλημα αλλά και για ενημέρωση».

12) *Πώς τους αντιμετωπίζετε;*

«Όσο το δυνατό πιο καλά. Το περιβάλλον είναι άνετο, και απλό. Όταν έρχονται αποφεύγω να φοράω άσπρη ποδιά, προσπαθώ να είμαι αρκετά οικείος, αφιερώνω αρκετό χρόνο μαζί τους, προσπαθώ να τους κάνω να νιώθουν άνετα».

13) *Το έτος 1994 πόσα κορίτσα -περίπου- έμειναν έγκυος;*

«Τα ποσοστά στα Γιάννενα δεν ήταν ποτέ μεγάλα. Αλλά το έτος 1994 οι τοκετοί ήταν κατά 2% λιγότεροι από κάθε άλλη χρονιά».

14) *Όταν μένουν έγκυος με ποιους έρχονται; Με φίλους, με γονείς, ή μόνες;*

«Όταν θέλουν να κρατήσουν την εγκυμοσύνη έρχονται με γονείς και όταν είναι βέβαια να παντρευτούν. Όταν όμως δεν θέλουν να συνεχίσουν, έρχονται με φίλους αλλά τις εκτρώσεις αποφεύγουν να τις κάνουν στην πόλη τους και βέβαια καταλαβαίνετε γιατί».

15) *Ποια η στάση η δικιά σας;*

«Όταν μια κοπέλα μένει έγκυος αλλά θέλει να διακόψει την εγκυμοσύνη, προσπαθώ να την πείσω να κρατήσει το μωρό γιατί μια έκτρωση σε τέτοια ηλικία μπορεί να παρουσιάσει πολλά προβλήματα. Όχι πως μια εγκυμοσύνη δεν μπορεί. Με τις κατάλληλες εξετάσεις, τη σωστή αγωγή -φαρμακευτική- που θα ακολουθήσει από το γιατρό δεν θα παρουσιαστεί πρόβλημα, όχι όμως πως είναι και σίγουρο, αλλά προτιμότερο από μια έκτρωση».

16) *Ποια η ψυχολογία τους; Υπάρχουν άτομα που τ' αντιμετωπίζουν ανώριμα;*

«Αυτή η ηλικία είναι περίεργη και ιδιότροπη. Τα παιδιά χρειάζονται παρακολούθηση από τους γονείς. Εάν με τους γονείς υπάρχει σωστή σχέση τότε τα παιδιά μπορούν να σκεφτούν πιο λογικά και ώριμα.

Όταν τυχαίνει ένα τέτοιο περιστατικό πανικοβάλλονται στην αρχή. Υπάρχουν άτομα που θ' αντιμετωπίσουν ψύχραιμα και άλλα που θα πούνε "αφού ήταν να γίνει!" Ο πανικός στην αρχή όμως είναι κοινό συναίσθημα όλων».

17) *Ποια πιστεύετε πως πρέπει να είναι η στάση των γονιών, πρέπει να μιλάνε με τα παιδιά άνετα;*

«Οι γονείς θα πρέπει οπωσδήποτε να μιλάνε άνετα στα παιδιά τους. Θα πρέπει τα παιδιά τους να είναι ενήμερα για τα πάντα. Και σε κάθε απορία των παιδιών, να τους απαντάνε ειλικρινά και όχι με υπεκφυγές. Όταν κάτι δεν το ξέρουν και οι ίδιοι θα μπορούν να ανοίξουν ένα βιβλίο, μια εγκυκλοπαίδεια ή οτιδήποτε άλλο και να το

διαβάσουν μαζί, δείχνοντάς τους και κάποιες φωτογραφίες».

18) *Σας έχουν τύχει κάποιες ακραίες περιπτώσεις και αν ναι ποιες και γιατί;*

«Όχι, μέχρι τώρα δεν μου έχει τύχει τίποτα τέτοιο. Και ούτε εύχομαι».

19) *Συνεργάζεστε με γονείς;*

«Ναι, συνεργάζομαι. Πολλοί γονείς έρχονται, με ρωτάνε πολλά πράγματα γύρω από τα παιδιά τους».

20) *Ποια μέσα χρησιμοποιείτε για την ενημέρωση του θέματος, ποια μέσα θεωρείτε απαραίτητα για την ενημέρωση;*

«Για ενημέρωση υπάρχουν ομάδες όπου γίνονται συχνά, υπάρχουν πολλοί ειδικοί και μεγάλη συμμετοχή γονέων. Εκεί συζητιούνται πολλά θέματα. Τώρα τα μέσα που θεωρώ καλά είναι ο τύπος, υπεύθυνα άτομα που έχουν τις κατάλληλες γνώσεις, που έχουν συμμετοχή σε πολλά σεμινάρια, και επίσης κάποια σωστά φυλλάδια ή βιβλία».

21) *Ποια η διαφορά στην ενημέρωση στο εξωτερικό και ποια στην Ελλάδα;*

«Στο εξωτερικό υπάρχουν συμβουλευτικά κέντρα, 2-3 σε κάθε πόλη, ακόμα οικογενειακός προγραμματισμός στα νοσοκομεία, όπου γίνεται σωστή δουλειά. Όλα αυτά είναι στελεχωμένα από υπεύθυνα άτομα, ενημερωμένα, με πολλές γνώσεις και γνώση ψυχολογίας».

*Η συνέντευξη δόθηκε από τον ιατρό με ειδικότητα στην παιδική και εφηβική γυναικολογία κ. Τσαναδή Γεώργιο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Σύμφωνα με όλα, όσα προαναφέρθηκαν, θα θέλαμε να τονίσουμε ορισμένα βασικά σημεία και κατόπιν να προχωρήσουμε στις δικές μας προτάσεις. Τα σημεία αυτά είναι τα εξής:

- Η περίοδος της εφηβείας είναι η πιο σημαντική της ανθρώπινης ζωής, μετά τη γέννηση, γιατί, κατά τη διάρκειά της, συντελούνται οι βασικές αλλαγές -βιολογικές και ψυχολογικές, σχέσεις ενδοοικογενειακές και κοινωνικές- που θα οδηγήσουν στη δημιουργία του συγκεκριμένου χαρακτήρα, της συγκεκριμένης προσωπικότητας.

- Μια πολύ βασική αλλαγή, που επηρεάζει τον έφηβο όσον αφορά την εσωτερική του ισορροπία και την εξωτερική του συμπεριφορά, είναι η σεξουαλική ωρίμανση - σωματική, ψυχολογική και ιδεολογική.

- Η σεξουαλική συμπεριφορά του ανθρώπου και ειδικότερα του εφήβου καθορίζεται κυρίως από το κοινωνικοοικονομικό και πολιτισμικό σύστημα κάθε κοινωνίας και κάθε εποχής. Άλλοι παράγοντες, που το επηρεάζουν, είναι οι τάσεις της εποχής (μόδα), ο τρόπος προβολής του από τα μέσα ενημέρωσης, η διακίνηση των ιδεών ανάμεσα στους νέους.

- Οι σεξουαλικές αλλαγές κάθε τύπου, συχνά προκαλούν στον έφηβο άγχος και πολλά ερωτήματα για τα οποία ο έφηβος

αναζητάει απαντήσεις.

- Επειδή το οικογενειακό και το εκπαιδευτικό σύστημα δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες του εφήβου για ενημέρωση στα σεξουαλικά θέματα, ο έφηβος, προσπαθώντας να βρει απαντήσεις, γίνεται συχνά θύμα ανεύθυνων πηγών ενημέρωσης, όπως διάφορα φυλλάδια, ταινίες, εμπειρίες συνομηλίκων, με αποτέλεσμα να μη σχηματίζει την πραγματική εικόνα του θέματος, που τον αφορά.

- Στις περισσότερες οικογένειες, το θέμα αντιμετωπίζεται με προκατάληψη. Οι γονείς αποφεύγουν να συζητούν με τα παιδιά τους για το σεξ, εκτός από μερικούς, οι οποίοι στην πλειοψηφία τους ή δεν είναι σωστά ενημερωμένοι για το πώς να μεταδώσουν τις γνώσεις τους στο παιδί ή έχουν ανεπαρκείς γνώσεις.

- Στο σχολείο, δε γίνεται καμιά προσπάθεια σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης αν και δίνεται η ευκαιρία μέσα από τα μαθήματα της ανθρωπολογίας και της βιολογίας.

- Η εκκλησία έχει τη δική της γνώμη για τη σεξουαλική σχέση, η οποία πρέπει να ολοκληρώνεται μετά το γάμο και γνωρίζουμε πόσο αλληλένδετος είναι ο δεσμός μεταξύ παιδείας και θρησκείας.

- Τα μέσα ενημέρωσης, βασισμένα στα ξένα πρότυπα και με κυρίαρχο στόχο ν' αυξήσουν την εμπορικότητά τους, προβάλλουν το ανθρώπινο σώμα και τη σεξουαλικότητα μ' έναν τρόπο, που θα μας επιτρέψετε να τον χαρακτηρίσουμε "απάνθρωπο" και αντιπαιδαγωγικό.

- Ένα ολοκληρωμένο και καλογραμμένο βιβλίο δεν είναι πάντα η σωστή λύση, αφού ο έφηβος από τη φύση του είναι τέτοιος,

ώστε να ζητάει πάντα περισσότερα πράγματα. Η μελέτη, επομένως, ενός βιβλίου ή κάποιων υπεύθυνων συγγραμμάτων, δε συνιστάται, γιατί τα βιβλία “δε μιλάνε”, ούτε ο συγγραφέας τους μπορεί να φανταστεί τι θ’ αναρωτηθεί ανά πάσα στιγμή ο έφηβος, ο οποίος και πάλι δε θα βρει τις απαντήσεις, που θέλει.

- Η εξάπλωση της εφηβικής ενεργούς σεξουαλικότητας, τα τελευταία χρόνια, έχει σαν αποτέλεσμα να βγουν από την αφάνεια και τη μυστικότητα προβλήματα, που πάντοτε υπήρχαν: εφηβική εγκυμοσύνη, εκτρώσεις, AIDS, αφροδίσια νοσήματα κ.λπ. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να μιλούν όλοι για σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, αλλά κανείς να μην τολμάει να κάνει το αποφασιστικό σοβαρό βήμα.

Δεν έχουν περάσει πολλά χρόνια από τότε, που ζήσαμε κι εμείς τη δική μας εφηβεία, τα ερωτήματα, τις σκέψεις, ακόμα και τα όνειρα για τη ζωή, επηρεασμένοι από τα σεξουαλικά πρότυπα της εποχής μας. Η κοινωνία μας, όμως, αλλάζει τόσο γρήγορα, που σίγουρα οι σημερινοί έφηβοι ζούνε με το δικό τους τρόπο και τα δικά τους πρότυπα την εφηβεία και τη σεξουαλικότητα. Το ότι περάσαμε και εμείς απ’ αυτό το στάδιο μας δίνει, ίσως, το δικαίωμα να προτείνουμε κάποια πράγματα και να προσθέσουμε κάτι από τη δική μας εμπειρία, που ν’ απευθύνεται στους σημερινούς νέους.

- Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση θα πρέπει ν’ αρχίζει από τα πρώτα χρόνια της ζωής του παιδιού, από τότε που ρωτάει τους γονείς του για το πώς προήλθε. Η “αλήθεια” περνάει στο υποσυνείδητο του παιδιού. Όταν εκείνο φτάσει στην παιδική ηλικία, σπάνια κάνει τέτοιου είδους ερωτήσεις. Όταν, όμως, φτάσει στην εφηβεία, όπου η σεξουαλικότητα επανέρχεται, επανέρχεται και η “αλήθεια” η οποία

ήταν τόσο καιρό στο υποσυνείδητο κι έτσι γίνεται πιο εύκολη η πληροφόρηση.

- Ο πατέρας και η μητέρα είναι εκείνοι, που πρώτοι απ' όλους πρέπει να είναι ενήμεροι για τα σεξουαλικά θέματα, να παροτρύνουν τα παιδιά να συζητήσουν μαζί τους και να τους δίνουν σωστές κατευθύνσεις. Γι' αυτό, η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση πρέπει πρώτα να υπερισχύσει σαν ιδέα και να ριζώσει στις ανθρώπινες αξίες. Το κράτος πρέπει να προνοήσει, ώστε οι γονείς να έχουν στη διάθεσή τους ειδικούς -γιατρούς, κοινωνικούς λειτουργούς, ψυχολόγους- που να μπορούν να τους συμβουλευτούν, ανεξάρτητα από το κοινωνικοοικονομικό τους επίπεδο.

- Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση δε θα πρέπει να μπει στα σχολεία με τη μορφή μαθήματος. Κάθε νέος και νέα έχει διαφορετικό ρυθμό ωρίμανσης, διαφορετικές ανάγκες και προβλήματα, διαφορετική προσωπικότητα. Και η σεξουαλικότητα του κάθε ανθρώπου καθορίζεται και από την προσωπικότητά του. Επομένως, αν επιχειρήσουμε να διδάξουμε τόσο προσωπικά θέματα στους εφήβους, είναι σαν να τους αντιμετωπίζουμε σα μια "μάζα".

- Αν εισαχθεί στα σχολεία σαν μάθημα, τότε οι μαθητές θα πρέπει να βαθμολογηθούν κι εμείς πρέπει να προβλέψουμε τις επιπτώσεις αυτού του γεγονότος π.χ. Ένας γενικά μέτριος ή κακός μαθητής, με χαμηλό βαθμό στο μάθημα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης μπορεί ν' αντιμετωπιστεί και να υιοθετήσει την ιδέα ότι είναι σεξουαλικά ανεπαρκής. Ή μπορεί ο βαθμός στο μάθημα αυτό να γίνει αντικείμενο επιλογής σεξουαλικού συντρόφου ανάμεσα στους νέους.

- Αλλωστε, από το υπάρχον εκπαιδευτικό σύστημα δεν μπορούμε να περιμένουμε και πολλά πράγματα αυτή τη στιγμή. Προτείνουμε, όμως, μια παρέμβαση σ' αυτό, χωρίς να διαταράξουμε την ομαλή του λειτουργία. Σ' αυτή την παρέμβαση δίνουμε το όνομα "το πρώτο βήμα".

Γνωρίζουμε πολύ καλά ότι μέχρι σήμερα δεν απασχολούνται Κοινωνικοί Λειτουργοί στα σχολεία. Σεβόμαστε το βάρος της δουλειάς των ήδη απασχολούμενων Κοινωνικών Λειτουργών στις υπόλοιπες υπηρεσίες, που μετά βίας ανταποκρίνονται στις υπάρχουσες ανάγκες και ζητάμε από το υπουργείο Υγείας Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων να μισθώσει Κοινωνικούς Λειτουργούς με εννιάμηνες συμβάσεις για ν' ανταποκριθούν στις ανάγκες του προγράμματος. Το ίδιο μπορεί να γίνει και με γιατρούς διαφόρων ειδικοτήτων, σε σχέση πάντα με τη σεξουαλικότητα.

Το πρόγραμμα δεν είναι υποχρεωτικό για όλα τα παιδιά. Η διεύθυνση του σχολείου ενημερώνει τα παιδιά και στέλνει σημείωμα στους γονείς και για να τους πληροφορήσει για το πρόγραμμα, αλλά και για να τους ζητήσει ν' αφήσουν τα παιδιά τους ν' αποφασίσουν από μόνα τους αν θα ήθελαν να συμμετέχουν σ' αυτό.

Τα παιδιά, που θέλουν να συμμετέχουν, το δηλώνουν στον υπεύθυνο του τμήματος. Κατόπιν τους δίνονται ερωτηματολόγια, για να δούμε ποια είναι τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα του καθενός, ώστε να γίνει σωστή κατανομή στις διάφορες ομάδες.

Αφού γίνει αυτό, χωρίζονται σε ομάδες, που κύριο χαρακτηριστικό τους έχουν την ομοιομορφία, όσον αφορά την επιλογή του θέματος, αλλά και την ετερομορφία στους χαρακτήρες

και τις προσωπικότητες των μελών τους. Κάθε ομάδα επεξεργάζεται ένα συγκεκριμένο κομμάτι της σεξουαλικότητας π.χ. αφροδίσια νοσήματα ή αντισύλληψη κ.λπ.

Υπάρχει εβδομαδιαία ή δεκαπενθήμερη συνεργασία με τον Κ.Λ. για θέματα, που αφορούν τόσο το κάθε μέλος της ομάδας χωριστά, όσο και τις σχέσεις των μελών της ομάδας μεταξύ τους. Τα παιδιά έρχονται, επίσης, από μόνα τους σ' επαφή με τον ειδικό για το θέμα τους γιατρό και συνάπτουν μαζί του ένα είδος υπόσχεσης για αμοιβαία συνεργασία, σ' όλη τη διάρκεια λειτουργίας της ομάδας, η οποία έχει καθοριστεί από την αρχή.

Ο γιατρός θα τους παραχωρήσει, επίσης, κάποια βιβλιογραφία ή βιβλία, τα οποία τα παιδιά θα τα μελετήσουν ομαδικά, θα συζητήσουν μεταξύ τους και θα ολοκληρώσουν τη μελέτη τους με τη βοήθεια του ίδιου του γιατρού, ο οποίος θα τους αναλύσει περισσότερο το θέμα και θα τους δώσει παραδείγματα. Στο κομμάτι αυτό ο Κ.Λ. μπορεί να τους περιγράψει την ψυχολογία του θέματος, τα υπέρ και τα κατά για την ανθρώπινη προσωπικότητα.

Αφού ολοκληρωθεί η δουλειά απ' όλες τις ομάδες, τότε παρουσιάζεται η εργασία των παιδιών. Κάθε ομάδα παρουσιάζει το δικό της κομμάτι και στο τέλος γίνεται συζήτηση και λύνονται διάφορες απορίες. Καλό θα είναι να παρευρίσκονται στην παρουσίαση και οι ειδικοί και οι Κ.Λ., ώστε ν' απαντήσουν σ' ερωτήσεις των παιδιών που θα ξεπερνάνε τις δυνατότητες της ομάδας. Αυτή την παρουσίαση μπορούν να την παρακολουθήσουν και τα υπόλοιπα παιδιά, που δε συμμετείχαν στις ομάδες, οι καθηγητές και οι γονείς. Καλό θα ήταν, επίσης, να υπάρχουν εκπρόσωποι από τα μέσα

ενημέρωσης. Αν η δουλειά είναι πραγματικά καλή, γιατί να μην προβληθεί από τα μέσα ενημέρωσης. Αλλωστε, τι καλύτερο θα μπορούσε να γίνει από αυτό, που τα ίδια τα παιδιά έχουν επιλέξει, για ν' απευθυνθούν στους συνομηλίκους τους.

Για την εργασία αυτή τα παιδιά ούτε θα βαθμολογηθούν, αλλά και ούτε θα έχουν ευνοϊκή αντιμετώπιση από τους καθηγητές τους. Πρέπει να καταλάβουν ότι είναι ένα καθαρά προσωπικό θέμα από τους ίδιους γι' αυτούς και τους συνομηλίκους τους.

Τέλος, αφού θα ολοκληρωθεί η παρουσίαση, τα παιδιά μπορούν να ζητήσουν να οριστεί η ημέρα της παρουσίασης σαν "ημέρα σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης των εφήβων" και κάθε χρόνο να οργανώνεται από το σχολείο αυτή η δραστηριότητα.

Η λύση, που προτείναμε έρχεται σε αντίθεση με το υπερφορτωμένο ωράριο των μαθητών, μιας και όλη αυτή η δουλειά θα πρέπει να γίνεται, ναι μεν στο σχολείο, αλλά όχι σε βάρος του προγράμματός του, γιατί όπως είπαμε στην αρχή δεν έχουμε σκοπό να διαταράξουμε την ομαλή του λειτουργία.

Ωστόσο, υπάρχουν κάποια πλεονεκτήματα, που είναι τα εξής:

- Η συλλογική συνεργασία των μαθητών πάνω σ' ένα δικό τους θέμα σ' αντιπαράθεση με το ανταγωνιστικό κλίμα, που επικρατεί στο σχολείο, για την καλύτερη απόδοση.

- Μέσα από τις ομάδες, οι νέοι έχουν την ευκαιρία να γνωρίσουν καλύτερα τον εαυτό τους και τους συνομηλίκους τους και ν' αξιολογήσουν πρόσωπα και καταστάσεις.

- Η εργασία αυτή γίνεται κάτω από την επίβλεψη ειδικών, δηλαδή τα παιδιά δεν αφήνονται στην τύχη τους και επομένως είναι

δυνατή η αντιμετώπιση των προβλημάτων, που πιθανότατα θα παρουσιαστούν.

- Τα παιδιά θα μάθουν να μιλάνε για τη σεξουαλικότητα με όρους κατανοητούς και ευπρεπείς, με αποτέλεσμα να τη σεβαστούν περισσότερο και να προβληματιστούν πάνω στη δική τους στάση.

- Μπορούν, επίσης να προσπαθήσουν ένα είδος διαλόγου με τους γονείς τους, χρησιμοποιώντας τις γνώσεις τους και έτσι να τους δώσουν την ευκαιρία να ξεπεράσουν την προκατάληψή τους και να συζητήσουν μαζί τους για σεξουαλικά θέματα.

- Με αυτή την προσπάθεια θα δώσουν το μήνυμα ότι είναι ικανοί να τα καταφέρουν και θα ευαισθητοποιήσουν τους κοινωνικούς φορείς, κατ' αρχήν, ν' αναγνωρίσουν πραγματικά την ανάγκη των εφήβων για σεξουαλική ενημέρωση και να κινητοποιηθούν για να τους υποστηρίξουν, ώστε να οργανώσουν καλύτερα τις μετέπειτα προσπάθειές τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Αριστοτέλης, *Ρητορική* Αθήνα: Εκδοτικός οίκος Ιωάννου και Π. Ζαχαρόπουλου, 1940, σελ. 242-246.
- 2) Θουκυδίδης, *Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου*. Βιβλίο Β', κεφ. 34-103, Αθήνα Ι.Ν. Ζαφειρόπουλος, 1956, 1:Α-Β, κεφ. 35, σελ. 320-321.
- 3) Καγκούλης Ι.Β. *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική*, εκδ. Αφών Κυριακίδη, Αθήνα, 1984.
- 4) Κουκουλές Φ., *Βυζαντινών βίος και πολιτεία*. Αθήνα: Collection de L'Institut Francais d'Athens (10), 1948, Τόμος Α'.
- 5) Κρεατσάς Γ. *Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση*, Β' έκδοση, εκδ. Δωρικός, Αθήνα, 1989, σελ. 69-171, 173-176, 118-121, 121-122, 141-146.
- 6) Μάνος Ν. *Βασικά Στοιχεία Κλινικής Ψυχιατρικής*, Εκδ. University StudioPress, Θεσσαλονίκη, 1988, σελ. 525, 540, 541, 548, 549, 542-546.
- 7) Μελίτη Π. *Για ν' Ανοίξει ο Δρόμος*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 1975.
- 8) Νικολάου Γ. Μελανίτου, *Η εφηβική ηλικία και τα προβλήματα αυτής*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 1975.
- 9) Παπαδημητρακόπουλος Κ.Τ., *Η παρέα των εφήβων*, εκδ. Φωτοδότες, 4η έκδοση, Αθήνα.
- 10) Παρασκευόπουλος Ι., *Εξελικτική Ψυχολογία*, τόμος β', Αθήνα 1984.
- 11) Πετρουλάκης Ν.Β. *Ψυχολογία της προσαρμογής*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα, 1984.

- 12) Πλούταρχος, *Βίοι παράλληλοι*, Λυκούργος και Νουμάς, εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα, 1939.
- 13) Πρεσβέλου Κ. - Τεπέρογλου Α., *Κοινωνιολογική ανάλυση του φαινομένου της εκτρώσεως στον ελληνικό χώρο*. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, τεύχος 28, 1976, σελ. 275-285.

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Adkins, A.N.H., *Merit and Responsibility*, A study in Greek Values, Oxford: Clarenton Press, 1951.
- 2) Adler A., *Η ατομική ψυχολογία στο σχολείο*, (μεταφρ. Κατερίνα Λιάππη), εκδ. Επίκουρος, Αθήνα, 1990.
- 3) Aries P., *Centuries of Childhood*, New York: Alfred A. Knopf, 1962.
- 4) Colesof D.B., (Ακαδημία Παιδαγωγικών Επιστημών ΕΣΣΔ). *Η σεξουαλική ανάπτυξη, συμπεριφορά και διαπαιδαγώγηση του παιδιού και του εφήβου*, (μεταφρ. ομάδα μεταφραστών), εκδ. Μνήμα, Αθήνα, 1982.
- 5) Comfort A. *Το σεξ στην Κοινωνία*, (μεταφρ. Γιώργος Βαμβαλής), Γ' έκδοση, Εκδ. Μοσκοσμάνη, Α' έκδοση 1971, Αθήνα, σελ. 11, 159, 7.
- 6) Conger J. *Η εφηβική ηλικία. Μια καταπιεσμένη γενιά*. (μεταφρ. Μαρία Σολμαν), εκδ. Αθ. Ψυχογιός, Αθήνα 1981, κεφ. 5.
- 7) Diedrich Hens, *Η καταπιεστική οικογένεια*, (μεταφρ. Γεώργιος Βαμβαλής) εκδ. Επίκουρος, Αθήνα, 1973.
- 8) Dodds, E.R., *The Greeks and the Irrational* Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1951.
- 9) Erikson E. *Identity, Youth and Crisis*, New York: Norton, 1968.

- 10) Francois Mauriac, *Τα Νιάτα* (μεταφρ. Γιάννης Λάμπης), εκδ. Κ. Κακουλίδη, Αθήνα.
- 11) Haids R. *Ο έφηβος* (Η νεανική ηλικία), (μεταφρ. Μαριάννα Πανουσάκη), εκδ. Δημ. Κωτσιάνα, Αθήνα, 1980.
- 12) Hall G.S., *Adolescence*, New York: Appleton, 1905, Vol I.
- 13) Hippocrate, *Oeuvres Completes*, Trad, Littre, Paris: Javal et Leblanc, 193, Vol 4, p. 133-134.
- 14) Jeager W., Paideia: *The ideas of Greek Culture*, Trans: G. Highet, New York: Oxford University Press, 195, 2d Edition, Vol I.
- 15) Liddell H.G. and Scott Reds, *A Greek - English Lexicon*. Oxford: Clarenton Press, 1968.
- 16) Mahatfy, J.P. *Sosial life in Greece from Hamer to Menander*. London: Mac Millian, 1925.
- 17) Malinofski M. *Σεξουαλικότητα και καταπίεση στην πρωτόγονη κοινωνία*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 1976, σελ. 81-85.
- 18) Paneroy, S.B. *Goddesses, Whores, Wine and Slaves, Women in Classical Antiquity*, New York, Schocken, 1975.
- 19) Rapporop Rona and Robert, *Τα στάδια της ζωής*, (μεταφρ. Μαρία Σόλμαν), εκδ. Αθαν. Ψυχογιός, Αθήνα, 1981.
- 20) Slater P. *The Glory of Hero*, Boston: Beacon Press, 196.
- 21) Tiffer L. *Η Ανθρώπινη σεξουαλικότητα, Κύκλος της ζωής*, (μεταφρ. Ι. Κωστόπουλος) 3η έκδοση, εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα, 1982.
- 22) Vilhelm Raih, *Η Σεξουαλική Επανάσταση*, (μετάφρ. Σταύρος Καμπουρίδης) εκδ. ΡΑΠΠΑ, Αθήνα, 1972.

ΔΙΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΜΠΟΣΙΟ

Ελληνική Εταιρεία Ευγονικής και Γενετικής του Ανθρώπου,

Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση. Διεπιστημονικό συμπόσιο, Αθήνα 31
Μαρτίου - 1 Απριλίου 1979.

α) Μ. Κυνηγός, Αθήνα, 1981, σελ. 75-83

β) Αφροδίτη Τεπέρογλου, Η οικογένεια φορέας σεξουαλικής
διαπαιδαγώγησης των μελών της, Αθήνα, 1981, σελ. 146-147.

γ) Κλεοπάτρα Οικονόμου - Μαύρου. Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση
στην Ελλάδα, Αθήνα, 1981, σελ. 126-127.

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

Μητροπολίτη Περιστερίου Αλεξάνδρου, *Πολιτικά Θέματα*, αρ. φ. 197,
1-7, Απρ. 1978, σελ. 22-23

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

Εγκυκλοπαίδεια Υγεία, τόμος 3, Ο ενήλικας και το Περιβάλλον, κεφ. 1:
Σεξουαλική ζωή, σελ. 405, 412-414, κεφ. 2: Αντισύλληψη και
στεριότητα, σελ. 421-422 και 445-446. Εκδόσεις Δομική Ο.Ε., Γκούμας
- Κωτσιόπουλος, 1992.

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: ΠΑΠΑΖΥΓΟΥΡΑΣ ΜΙΧΑΛΗΣ

ΤΗΛ. 3460.114